
3 1761 06558725 5

GRIFFENFELD

OPLAG 1500 EKSPL.

DEN DEKORATIVE UDSTYRELSE

VED

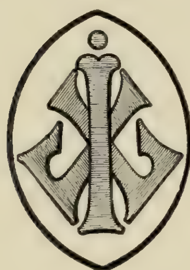
GERHARD HEILMANN

KNUD FABRICIUS

GRIFFENFELD

HISTORISK ILLUSTRERET

KØBENHAVN

J. L. LYBECKERS FORLAG

1910

H. H. THIELES BOGTRYKKERI, KØBENHAVN

TIL

TROELS-LUND

PAA HANS 70-AARIGE
FØDSELSDAG

Efterfølgende Karakterskildring og Livsbillede er en Forstudie til det større Arbejde over den unge Enevældes Tidsalder i Danmark, som jeg haaber ad Aare at kunne fremlægge. Naar jeg har begyndt med en Levnedsskildring af Griffenfeld, skyldes det ikke blot denne Personligheds centrale Stilling i Datidens Historie. De vigtige Fund, som jeg under en Udenlandsrejse gjorde i sachsiske og spanske Arkiver, og den Impuls, som Aabningen af Griffenfelds Kiste maatte give, har hos mig ført til en ændret Opfattelse af ham som Menneske og som Statsmand, og jeg har nedenunder forsøgt at begrunde denne.

Det meddelte Illustrationsstof er hentet fra Det nationalhist. Museum paa Frederiksborg, De danske Kongers kronol.

Samling paa Rosenborg, Kobberstiksamlingen, Det kgl. Bibliotek og Rigsarkivet, hvis Embedsmænd jeg maa takke for udvist Forekommenhed, ligesom jeg er Tak skyldig til Hr. Kammerherre og Hofjægermester M. Lensgreve Krag-Juel-Vind-Frijs (Frijsenborg), Hr. Hofjægermester Fr. Lensbaron Rosenørn-Lehn (Oreby) og Hr. Hofjægermester og Kammerjunker O. Vind (Bækkeskov) for Tilladelse til at offentliggøre Billeder og Breve, som ere i deres Eje. De inden- og udenlandske Videnskabsmænd, som har bistaaet mig med Raad og Daad, ere anførte sammen med de Meddelelser, som de har haft den Godhed at give mig. Jeg bringer ogsaa dem min forbindtlige Tak.

Forf.

DET kan vel nu være et Par Aar siden Griffenfelds Kiste i Vær Kirke ved Horsens sidste Gang blev aabnet. Det Syn, som da frembød sig for de omstaaende, vakte i mere end een Henseende deres Overraskelse. Dette kom dels af, at Kistens Indhold var saa forholdsvis vel bevaret. Liget havde været balsameret, og Huden var tørret ind over Knoglerne, saa at Legemets Ydre havde holdt sig bedre end paa en Oldtids Mumie. Men det var dog først og fremmest Skikkelsens Ejendommeligheder, uforandrede som de var efter Aarhundreders Forløb, der fængslede Opmærksomheden. En Tilskuer taler om, at Griffenfeld maa have været »en overordentlig fint bygget Mand« med »lange og smukke Hænder«; han siger, at ogsaa Næsen var »fintformet«, Panden »ikke synderlig høj«, men til Gengæld Baghovedet »uforholdsmæssigt stort«.

Dette er virkelig en træffende Beskrivelse. Griffenfeld maa have været en lille Mand, adskilligt under Middelhøjde (hele Kroppens Længde var kun 164 Centim.). Men han var tillige en saare velskabt Mand: Ikke for smal over Skuldrene eller for bred om Livet og med en Hals, der hverken kan kaldes kort eller lang. Man kunde næsten sige, at den krumme Næse og de smalle Hænder har et fornemt Præg; endnu sidder desuden Muffedisserne om

Haandleddene og vidner om, at det stillesiddende Liv har medført Kuldskærhed. Men først og sidst fængsler Hovedet, hvis usædvanlige Form, navnlig Baghovedets, røber, at der her var Plads for en sjælden Intelligens. Munden er ikke helt tillukket, og den langt fremspringende Hage giver hele dette Parti et lidt slapt Præg; det vidner ikke om nogen fast Karakter. Men mærkeligst er vel Ansigtsudtrykket, som bestemmes ved, at ogsaa Overlæben er lang og lidt fremskudt. Der fremkommer herved noget ubeskriveligt, i hvert Fald noget, som er vanskeligt at gribe; en rolig og overlegen Mine, næsten et filosofisk Udtryk med en Understrøm af Ironi.

Et sjældent fængslende Ansigt er det, som her ligger for os. Det er ikke let at forjage det af Erindringen, det stiller Spørgsmaal til os om den Aand, som havde sin Bolig her, om dens Gerning, Tanker og Karakter. Ja, det er selv en Nøgle til Forstaaelsen af meget, som hidtil har været skjult eller uforstaaeligt. Som et Forsøg paa at klare disse Gaader er det, at den efterfølgende Skildring er bleven til.

Naar man vil trænge ind i Peder Schumacher-Griffenfelds Liv og læse hans Tanker, synes Opgaven paa Forhaand ikke særlig vanskelig. Breve til ham er bevarede i hele Bunker, i langt større Maal end det gælder de fleste Personligheder i det 17de Aarhundrede. Det skyldes simpelthen hans Skæbne, den store Konfiskation som fandt Sted af hele hans Bo ved Afslutningen af hans Embedsbane. Papirer fra hans Embedstid foreligge i saadanne Masser, at den mest energiske Historiker ikke evner at gaa det hele igennem. Men ser man nøjere paa Stoffet, svarer det ikke til de første Forventninger. Af Breve fra Griffenfeld selv er kun meget faa bevarede, og af dem til ham er de fleste konventionelle og uden levende Træk. Endnu

værre staar det til med de fleste af de Akter, som bære Vidnesbyrd om den daværende danske Regerings Planer og Handlinger. Man opdager til sin Forbavselse, at Griffenfeld forholdsvis sjældent træder personlig frem i dem, og dette gælder ikke mindst den Tid, da hans Enevoldsmagt var ubestridelig.

Man maa dog ikke lade sig skuffe. Datiden lagde ikke som vi synderlig Vægt paa Originalitet i Tanker, den ænsede ikke Individualismens Ret. Den enkeltes Arbejde forsvandt i den fælles store Virken for Samfundet og for Gennemførelsen af Tidens bærende Tanker. Den enkelte krævede ikke mere, blufærdigt holdt han sit Navn tilbage, naar blot hans Andel i Arbejdet blev modtaget og — det maa tilføjes — lønnet med ydre Ære og klingende Mønt. Derfor er det saa underligt og utilfredsstillende for os at læse Tidens egne Domme over dens ledende Mænd; den synes ikke at have Blik for, hvad der for os er Hovedsagen; den siger ikke, hvorfor denne eller hin var en stor Mand, men den fortæller om, hvad han personlig naaede ved sin Virksomhed, og underforstaar, at det sandelig ikke var ufortjent. Det gælder om Peder Schumacher som om alle de andre. Vil man opspore hans personlige Andel i det Arbejde, som blev gjort, maa man se skarpt til. Men dette lønner sig, thi det er Handlinger mere end Ord, som karakterisere ham, og kommer hans Hjertens Mening frem, maa man tidt søge den paa Steder som i Randen af en Protokol eller i en henkastet Bemærkning mellem en Almanaks Datoer.

Er det da muligt at skabe et Billede af en Mand og hans Gerning paa et saa spredt og tilfældigt Grundlag? Svaret maa blive, at enhver Elsker af vort Lands Fortid, som har dvælet ved hint Tidsrum, ikke har nægtet og ikke kan nægte sig at gøre Forsøget, om det saa kun er for sin egen Skyld. Han har i alt Fald den Pligt at spørge sig

selv, om denne Statsmand virkelig hører til de store, til hvilke vort Land staar i stadig Gæld for sin Udvikling. Svaret er faldet saare forskelligt ud til de forskellige Tider; ikke mindst i Øjeblikket vil de fleste svæve i fuldstændig Uvished om, hvad der er det rette. Det bliver da dobbelt nødvendigt at rejse Spørgsmaalet paa ny. Men naar der her gøres et nyt Forsøg paa at besvare det, er det under en stærk Følelse af, hvor mærkeligt det vilde være, om der hermed var sagt det sidste Ord i Debatten om Griffenfeld. Netop derfor vil der blive stræbt efter at lægge Dommen selv i Læserens Haand ved i de enkelte Tilfælde at pege paa, hvad der staar fast som historisk Sandhed, og hvad der er uvist, om end sandsynligt. Men om Dommens Time allerede er kommen, maa enhver afgøre med sin egen Samvittighed.

I

DET Indtryk af et Stueliv, som man fik ved at se Griffenfelds Lig, bedrager ikke. Peder Schumacher var ikke ved sin Fødsel bestemt til at blive en Friluftsnatur, han var et Københavnerbarn.

Hvad betød da dette for hans Udvikling? København var, da han saa Lyset, en lille By. Den havde paa Kristian IV.s Tid sine Grænser ved den nuværende Raadhusplads, ved Jarmers Taarn, ved Nørregades Udløb i Boulevarden og herfra i en Linje ned langs Gotersgade til Kongens Nytorv. Men selv inden for dette Omraade var den snævrere begrænset end nu; Vandet gik flere Steder højt op over det nuværende Land. Uanselig tog Byen sig ud i det Ydre; den omgaves af lave og forfaldne Volde, langt ringere Værker end dem, som vi endnu har et Minde om i Kristianshavns Vold. Men var den lille, var den tillige tæt sammenbygget, Gaderne var snævre og krumme. Ofte boede dog kun een Familie i hver Gaard. Det gjaldt navnlig om de smukke grundmurede Gaarde i nederlandsk Stil, der var ved at fortrænge Bindingsværksbygningerne, og som især laa ved de aabne Pladser Amagertorv og Gammeltorv. Enkelte Minder om Borgerliv paa Kristian IV.s Tid taler endnu her til os.

Befolkningen var som i en middelstor Provinsby i vore

Dage. Men den var i Vækst, og i det hele var der stærk Fremgang i Datidens København. Hvis en Fragtmand i Løbet af disse Aar har haft sine stadige Rejser fra Landsiden ind til Byen, har han kunnet følge Opgangen Skridt for Skridt. Op over den lave grønne Vold rejste det ene Kirkespir og den ene Kirke sig efter den anden for hans Øjne; Byens Profil blev mere og mere prydelig. Det begyndte 1591 med Nikolaj Kirkes Taarn, hvis Spir forøvrigt blæste ned i 1628, 1594 fulgte Spiret paa Helligaandskirken, og i Løbet af faa Aar kom der en tilsvarende Prydelse paa St. Peders Kirke, samt det største og prægtigste af dem alle, det paa Frue Kirke. Saa var der en Pavse under Kalmarkrigen, men i 1619 tog man atter fat, og i de følgende Aar myldrede nye Taarne og Spir i Vejret: Holmens Kirke, den nye Kirke uden for Nørreport, Trinitatis- og Kristianshavns Kirke. Men ogsaa de verdslige Bygninger fulgte efter Evne med, over alle Byens Porte rejste der sig Spir, og navnlig det sælsomme skællede Spir paa Nørreport var vel egnet til at stikke i Øjnene.

Alle disse Taarne og Tinder var trofaste Vidnesbyrd om en Virksomhedstrang og en Opgang i Forretningslivet, der gav sig end mere utvetydige Udtryk, naar man kom inden for Voldene. For blot at nævne de mere bekendte Byggeforetagender: Metropolitanskolen og Raadhuset ombyggedes, Børsen og Pesthuset rejste sig, det danske Kompagni og andre lignende Selskaber fik deres egne Huse. En Mængde af disse Bygninger skyldtes vel den unge Konge, der i Iver næsten rivaliserede med Borgerskabet. Men der var tillige en sund Grøde i Handelslivet, der viste sig i de mange nystiftede Kompagnier, i Nytorvs Indretning og i de betydelige Forstæder, som voksede op uden for de forskellige Porte, særlig ved Vesterport, og som vidnede om, at det nye Liv var ved at sprænge de gamle Rammer.

Værelserne i de velhavende Borgeres Huse bliver nu

panelede og til Loftet behængte med Malerier; udenlandske besøgende priser de bløde Puder og Tæpper, som lægges over Træbænkene. Livet forfines, og Trangen til ydre Komfort stiger. Det viser sig i Klædedragten, der følger de evropæiske Moder. Hollandske Kunstnere modtages venskabeligt og sættes i Højsædet, og i det hele er den københavnske Gæstfrihed stor. Men først og fremmest priser den franske Gesandt Ogier de danske Damer, naar de med ukunstlet Ynde hilser deres bekendte paa Gaden ved at tilkaste dem Haandkys.

I det hele taget var det herude under aaben Himmel, at man fik det rigtige Indtryk af stærk Færdsel og livligt Handelsliv. Amagertorv og Gaderne stod selv om Søndagen fulde af handlende med deres Varer, og Vognmændene paa Torvet havde Ry for at være lovligt skemtefulde mod Pigerne, naar de kom for at hente Vand ved Posten. Vil vi endnu have et indirekte Vidnesbyrd om Borgersamfundets Trivsel, kan vi læse det i Slotspræsten Nilavs Povlsens Klagesuk til Kansleren Kristian Friis 1625: »Endog det er i saadan en bedrøvelig Tid [naar er det ikke det i en Moralists Øjne?], ser man . . ny Noder og hoffærdig Klædedragt gaar i fuld Svang; høje Toppe med Rynker og Folder bag udi og Jernbøjle; Hovedklæderne sættes paa lang Manér som et Asenhoved; svære Skød paa Trøjerne; store, vide og rynkede Skørter; afsatte og snorede Sko med store Spygab og Silkevisker udi. Ak, Gud forbarme sig herover! Fosterne af Moders Liv vidner, med andre store Lande- og Stadplager, at saadan Hofarts-Stank mishager Gud højligen.« — Dette vil oversat paa vor Tids Dansk sige, at der her boede en rigtig stræbsom Befolkning i opadgaaende Kaar med alt baade af godt og ondt, som plejer at følge hermed.

Endnu skal der til dette Billede af Kristian IV.s København kun føjes et enkelt Træk. En betydelig Del af Bor-

gerskabet var tysk af Oprindelse og Kultur. Ligesom vi ser den middelalderlige Aand svinde for den nye og nationale, som da den latinske Korsang 1640 forsvandt i Kirkerne til Fordel for de danske Salmer, kæmpede til Gengæld det fremmede Element sig frem til en højere Grad af Selvstændighed. 1641 fik saaledes den tyske Menighed sine Privilegier udvidede.

Slige Kaar maatte virke dragende, og det kan ikke undre os, at vi høre om hyppig tysk Indvandring til Byen. Imellem de mange kom i 1626 en ung 22aarig Tysker *Joakim Schumacher* herop. Han var født i den lille By Bergedorf tæt uden for Hamborg, hvor hans Fader Arp Schomaker (som Familienavnet lød hernede) i 1602 havde taget Borgerskab. Maaske hørte han til den Familie Schomaker, som kan paavises i Bergedorf lige fra det 15de Aarhundrede. I saa Fald er det et Skud af en ældgammel Borgerfamilie, man staar overfor. Arp Schomaker boede i den gamle Gaard »auf der Hude«, hvor man kan paavise, at der fra 1650 til vore Dage uafbrudt har været drevet Bryggerivirksomhed. Men der er næppe Tvivl om, at ogsaa Joakims Fader var Brygger, thi man ser af Dokumenterne, at han ofte tillod sine Skyldnere at betale med Byg i Stedet for med Penge. Arp Schomaker var i det hele taget en holden Mand, Gang paa Gang optræder han for Retten som Kreditor, og han forstrakte ofte Omegnens Marskbønder med anselige Summer.

Fem Børn, deraf de to Sønner, fødtes i Arps Ægteskab med Katarina Jaëns. De fik en omhyggelig Opdragelse, og om Familiens Velstand vidner det, at man holdt privat Lærer til dem. Den ældste af Sønnerne kom til at bære Faderens Navn, og efter at have været Forvalter paa det hertugelig-mecklenborgske Slot Schönberg overtog han, da Faderen var død, og Moderen bleven gammel, Bryggeriet i sin Fødeby. Men der var ingen Ro over ham, faa Aar

senere solgte han Gaarden og forlod Byen, uden at man er i Stand til at følge hans Spor.

Naar Vandrelysten sad den ældre Søn i Blodet, var der saa meget mindre Grund til, at hans yngre Broder Joakim, der ikke kunde gøre sig Haab om at arve Faderens Forretning, holdt sig hjemme. Inden han endnu havde fyldt sit syttende Aar, ser vi ham da ogsaa i fuld Fart bort fra Hjemmet, og det blev i Leipzig, han søgte sin Uddannelse ved at give sig i Købmandslære.

Skønt Leipzig laa langt fra Hamborg, var Valget dog ikke forunderligt, thi den sachsiske By var just da en af Tysklands vigtigste Handels- og Industristæder, ligesom den forbindende Elbstrøm var den Streng, hvorom hele den tyske Handel dirrede. De sachsiske Uldstof- og Linnedvæverier havde naaet en høj Grad af Fuldkommenhed, og paa de aarlige Leipzigermesser mødtes Vestens og Orientens Købmænd. Der kan vel næppe være Tvivl om, at det var i Manufakturfaget, Joakim Schomaker var beskæftiget, hans senere Virksomhed i Danmark tyder derpaa.

Han trivedes godt hernede, blev tre Aar hos sin første Principal og skiltes i bedste Forstaaelse fra ham, da Købmanden, som saa mange af Datidens tyske Borgere, opgav sin Forretning og satte sine erhvervede Midler i adeligt Jordegods. Joakim Schomaker maatte nu søge sig en ny Herre og var lige saa heldig som første Gang. Hans Erfaring og Anseelse var stegne, saa at han kunde gøre Krav paa den højere Stilling som »Handelsdiener« hos en Importør af brabantske Varer, Hans Busch. Ogsaa her synes Joakim at have været veltilfreds, da Forholdet pludselig opløstes ved hans nye Principals Død, ikke et Aar efter at Tjenesten var tiltraadt. Nu stod han atter ledig paa Markedet. Hans Busch havde været ugift, men siddet i Gæld, saa at hans efterladte Familie intet hellere ønskede, end at Schomaker skulde overtage hans Forretning. Det var et

ærefuldt Tilbud. Men Forsigtighed og vel ogsaa Vandrelyst bevægede Joakim Schomaker til at betakke sig. Med de bedste Vidnesbyrd i Lommen forlod han i 1625 Leipzig og drog hjem til sine Forældre.

Det var dog ikke hans Mening at blive i det lille Bergedorf, han var endnu for ung til at gaa til Ankers, skønt Fader og Moder trængte ind paa ham. Udvé greb ham, og Gang paa Gang havde han Ranslen snøret. Men hvorhen skulde han vende sig? Det var ikke alene et Klogskabsspørgsmaal, det gjaldt om at faa besvaret; det var selve Guds Vilje, han maatte raade.

Dette var ikke tomme Ord, vi staar over for den ledende Kraft i Joakim Schomakers Liv, som man maa forstaa for at kende den Aand, der senere raadede i Peder Griffenfelds Barndomshjem. Joakim havde faaet en kristelig Opdragelse hos sine Forældre, og det var en Kristendom af en sjælden levende Art. Just paa denne Tid havde en ny religiøs Begejstring begyndt at gribe de tyske Protestanter, og Bevægelsen havde sit fasteste Tilhold i Nordvesttyskland. Netop i Omegnen omkring Bergedorf kan man paavise, at den havde nogle af sine dygtigste Talsmænd. Fra 1601 var Philipp Nicolai Førstepræst ved St. Katarinakirken i Hamborg; samtidig sad Johan Arndt syd for Elben som Præst i Braunschweig og kaldtes faa Aar senere som Superintendent til Celle. Og at disse Mænds Tanker virkelig slog an, derom vidner det, at vi senere ned i Aarhundredet ser den ene gejstlige Forfatter efter den anden træde frem i disse samme Egne og føre Bevægelsen til Sejr, baade i Prosa og Poesi.

Det ejendommelige for den nye Aandsstrømning var, at den optog Mysticismen, der egentlig er en Retning inden for den middelalderlige katolske Kirke, og søgte at sammensmelte den med Luthers Lære. Maalet for den religiøse Stræben, den jordiske Salighed blev nu den saakaldte »Kontempla-

tion« d. v. s. den Tilstand, hvori det enkelte Menneske med Bortkasten af sin Personlighed og Fornægtelse af sin egen Vilje hviler i Gud og beskuer ham. Dette er »den mystiske Forening« (unio mystica), den højeste Salighed, og Midlet til at naa denne er den overnaturlige Bøn, som lader vor Aand smelte sammen med Guds Aand. Mennesket bliver en Præst, der »ofrer« Bønner til Gud. Men hertil behøves Kristi Medhjælp, hans blodige Vunder er det rensende Middel mod den enkeltes Synder, og den almindelige Forsoning, som er naaet ved hans Blod, træder i Sammenligning hermed helt i Baggrunden. I Udmalingen af Kristi forsonende Blod faar Skildringerne et stærkt sanseligt Præg; det tørstige Hjerte bøjer sig ned til Jesu blodige Side; Saarene er en Klipperevne, hvori Sjælen paa Troens Vinger kan søge Tilflugt; eller de er fem Kældre fulde af Vin, fem Døre hvorigennem man ser ind i Himmerige o. s. v. Paa den anden Side udmales ogsaa Sjælens Forhold til Kristus som Brudens til Brudgommens, og der spares ikke paa de kraftigste Farver for at skildre hendes »Brautlust«. Det er Billeder, som viser hen til Middelalderens Forfattere Anselm og Bernhard som Forbilleder, ja endnu længere tilbage, til Salomos Højsang. Men denne religiøse Bevægelse voksede sig i Aarhundredets Løb stor og stærk og er vel kendt under Navnet »Pietismen«.

Joakim Schomaker var paavirket af denne Rørelse, det ser man af hans egenhændige Bønnebog og Levnedsskildring. Ejendommeligt er det dog, at han ikke blot selv forfatter sine Bønner, thi en saadan Originalitet var den Gang ikke almindelig, men mærkeligere er den Selvstændighed, han viser i sit Forhold til Pietismen. Da han nu i 1625 stod usikker om, hvorhen han skulde vende sig, »ofrede« han ivrigt Bønner paa sin »Frelser og Saliggører Jesu Kristi Alter . . og fremsendte dem gennem hans bloddryppende fem Vunders Huler og Brønde«. — Dette er Pietisternes

sædvanlige Udtryksmaade. Men han tilføjer: »Vi har ofte kæmpet tappert, og det har rigtignok kostet Arbejde, men *Gud har i sin Barmhjertighed mod mig kæmpet med sig selv,* og han vil ogsaa i Fremtiden med sit trofaste Faderhjerte virke til, at jeg ved Jesus Kristus endelig kan vinde Sejren og den evige Glædes og Saligheds Krone i Himmerige.« — Der er et friskt Pust over denne Gudsfrygt, forskellig fra Pietisternes Kontemplation; det taler om Oplevelser og Brydninger. I Joakim Schomakers nærmeste Familie kunde det hidsige Blod volde Ulykke; hans egen Fader havde 1603 sammen med en Fælle staaet for Retten, beskyldt for at have pryglet den unge Albert vom Kroge i Bergedorf brun og blaa.

Det blev Danmark, som Joakim Schomaker, efter at have beraadet sig med Gud, valgte til sin Virkekreds. Der var i Virkeligheden meget, som kunde tale for dette Valg. Ikke blot kunde han i den tyske Koloni i København vente at finde hjemlignende Forhold paa fremmed Grund, men Byens Trivsel gav ogsaa gode Udsigter for hans egen økonomiske Fremgang. Dette kan dog ikke have været afgørende, thi København stod i saa Henseende tilbage for de store tyske Stæder. Vigtigere har det sikkert været, at han heroppe kunde gøre Regning paa rolige Arbejdskaar, samtidig med at Trediveaarskrigen bragte Uro i den tyske Handel, og Katolicismens Fremgang maatte fylde enhver god tysk Protestant med Ængstelse for Fremtiden. I Danmark sad netop den Konge, der var i Færd med at drage Sværdet til Værn for den truede Kirke; hvad Under da, om Joakim Schomaker som saa mange af hans Trosfæller har hilst Kristian IV som en Redningsmand og gerne villet leve under hans Vingers Skygge.

Han kom i 1626 til København og fik straks Ansættelse som Bogholder ved det nyoprettede Klædekompagni. Da det faa Aar senere maatte gaa ind, var han imens bleven

bekendt, og forskellige Handelsmænd i Hovedstaden, deriblandt den ansete Vinhandler Peder Motzfeld, knyttede ham til deres Forretninger. En saa dygtig Bogholder med gode Sprogkundskaber og mange Aars praktisk Erfaring lod man ikke gaa fra sig. Saaledes voksede Joakim Schumacher, som hans Navn nu blev, fast i Danmark.

Det var i de følgende Aar, at Gud da vendte hans Hjerte til Peder Motzfelds Datter Marie, og at det lykkedes ham at vinde hendes Genkærlighed. Smukt og rørende fortæller han om, hvorledes han, da han først var klar over Guds Vilje, trøstig henvendte sig til Forældrene med sit Frieri og saa gik glad i Kirke og befalede Sagen i Guds Haand. Men han maatte fri een Gang, to og tre Gange uden Resultat. Først den fjerde Gang fik han endelig et gunstigt Svar. Saa blev Datteren en Februardag 1633 efter hans Begæring kaldt ind i »det store Kammer«, hvor foruden Joakim kun hendes Forældre var til Stede, og Peder Motzfeld lagde de unges Hænder sammen. »Hvorpaa Gud *gennem mig selv* lyste Velsignelsen over os«. Ikke en Gang ved denne Lejlighed kunde altsaa den unge Bogholder lade sin Svigerfader faa Ordet. Hurtig skiltes han derpaa fra de andre, begav sig i Ensomhed op paa sit Kammer og opsendte sin Tak til Gud for den forundte Naade.

Men havde Peder Motzfeld hidtil været tilbageholdende, tog han nu fuldtud Følgerne af den Indrømmelse, han havde gjort. Han etablerede sin Svigersøn som Rinskvinhandler paa Hjørnet af Købmagergade og Løvstræde, Brylluppet fulgte snart efter, og d. 24de August 1635 fødtes det ældste Barn, en Søn, som i Daaben fik Navnet Peder, naturligvis efter den gavmilde Morfader.

Joakim Schumacher bevarede hele Livet igennem det religiøse Grundlag, hvorpaa han havde bygget i sin Ungdom. Tidlig og sildig opsendte han sine Bønner, helst i Enrum, til den Gud, som hidtil havde ledet ham. I Be-

gyndelsen havde han sikkert ogsaa Fremgang, og et Vidnesbyrd derom er det, at han var i Stand til at købe eget Gravsted i Nikolaj Kirke. Schumacher var en Opkomling, der gerne vilde frem, og hele hans Hustrus Slægt hang nøje sammen og havde samme fremadstræbende Præg. Peder Motzfeld var jo ogsaa en indvandret Tysker. Familien kom derfor til at høre til de mere velstillede inden for Datidens København. Hussproget var tysk, herom vidner ikke alene Joakim Schumachers tyske Optegnelser i hans Bønnebog, men ogsaa hans Hustrus Tilføjelser sammesteds. Og dog var Marie Motzfeld sikkert fuldtud det danske mægtig; senere hen, da hun forestod Husførelsen for sin Søn, omgikkes hun uden Vanskelighed hans mange Venner og talte Dansk.

Det varede imidlertid ikke længe, før et Omslag indtraf. Der kom i Slutningen af 1630erne nedadgaaende Tider for det danske Handelsliv, og det synes, som om Joakim Schumacher ikke har passet rigtig for den nye Virksomhed, hans Svigerfader havde hjulpet ham ind i. Vist er det, at han personlig ikke var i Stand til at modstaa de Fristelser, som Stillingen førte med sig, og han bekender selv, at han mangen en Aften kun med Besvær kom op paa sit Kammer, »saaledes som det vel plejer at gaa os Mennesker, og nu til Dags, Gud bedre det, næsten ikke mere regnes for en Synd«. Han trøster sig med, at han dog aldrig var værre deran, end at han formaaede at befale sig Gud i Vold med faa Ord, før Søvnen tog ham. Men man faar en Mistanke om, at der er nogen Forbindelse mellem dette Liv og den stærke Dødelighed, som bortrev fire af de ni Børn, som fødtes i hans Ægteskab.

Schumacher havde foruden Udsalg faaet Ret til Udskænkning paa Stedet, ogsaa af den fornemme rinske Vin, som det ikke var enhver Vinhandler tilladt at føre. Vinstuen blev aabenbart hans Trøst. Herned naaede en Af-

glans af Datidens aandelige Liv, navnlig det politiske Røre, som begyndte at gribe de københavnske Borgere i Kristian

GRIFFENFELDS MODER
Efter Maleri paa Frederiksborg

IV.s sidste Aar. Thi ikke nok med, at der var Grøde i al aandelig Syssel, at Staden grundede den ene Skole efter

den anden, og at den danske Videnskab var i en Blomstring, som i det mindste kunde maale sig med den tilsvarende Vækst i Rivalstaten Sverige. Som det saa ofte ellers er gaaet, fulgtes heller ikke denne Gang den kulturelle og den politiske Fremgang i det samme Land. Alligevel var det sikkert de politiske Debatter, som navnlig optog de besøgende i Joakim Schumachers Vinstue. Krigen 1643—45 bragte Uviljen mod Adelsstanden til at vokse hos Borgerne, og der faldt knubbede Ord nok mod Adelsvælden. Men Sandheden tro maa det tilstaas, at Krigen viste tydelige Tegn paa, at Forfinelsen og Slapheden ogsaa havde grebet Bymændenes Kreds, saa at de ikke havde meget at lade Landjunkerne høre. Københavns Borgerskab stillede sig meget slapt over for den gamle Konges Appel om at befæste Byen og yde energisk Forsvar, hvis Torstenssons Hær fik Held til at komme over til Øerne.

I et saa livligt Hjem maatte der være nok af Impulser til at vække den opvoksende Slægts Interesse. Det varede ikke længe, før man fik Øjnene op for, at den lille Peder var et mærkeligt Barn. Hans spinkle Legeme med det store Hoved, hans Forfrossenhed og Sygelighed, der skulde følge ham hele Livet igennem, gjorde det snart klart, at det ikke var for det praktiske Liv, denne Dreng egnede sig. Men han maa ogsaa tidlig have vist sig opvakt og lærenem, ellers vilde Faderen ikke have sendt ham i Skole, allerede da han var fire Aar gammel. Han blev baaret derhen, fortæller Traditionen. Der kan vel, efter hvad vi hørte om Sproget i Hjemmet, næppe være Tvivl om, at det var til den tyske Skole man søgte. Herpaa tyder det ogsaa, at senere i Tiden, da Drengen var bleven Mand, udnævntes han til Patron for den tyske Menighed i København.

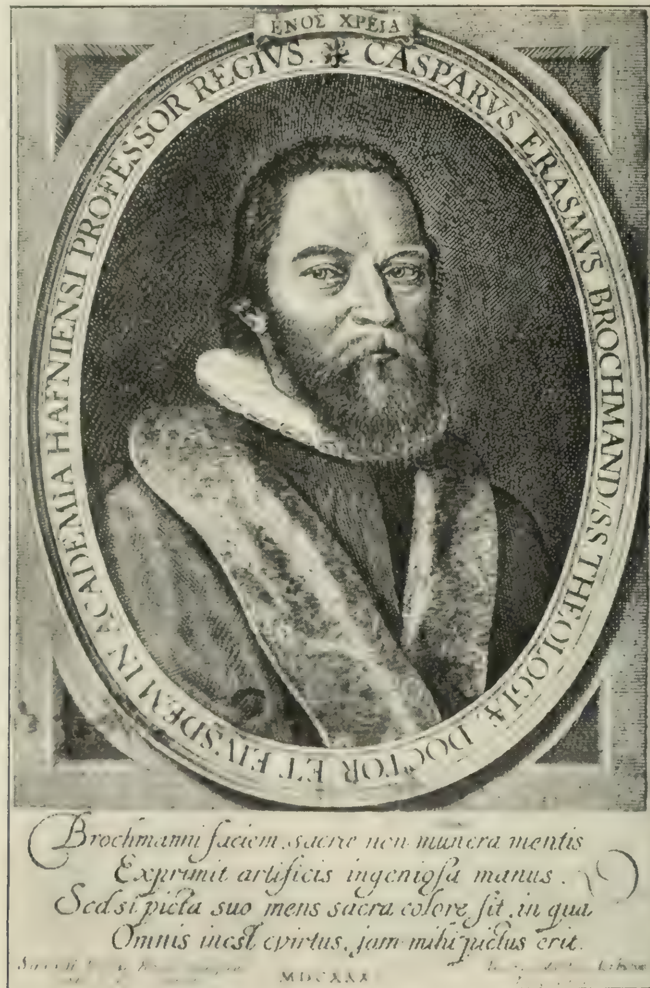
Skolegangen blev kun kortvarig, og man gik over til at lade ham undervise af Huslærere i Hjemmet. Det var sagtens ikke alene, fordi han var saa tidligt udviklet og

løb forbi sine Kammerater i Skolen, men ogsaa, fordi det svagelige Barn skulde skaanes legemligt. Dog, hans Opdragelse blev herved lidet udviklende for hans Legeme, og Datiden manglede i det hele Blik for Farerne ved en saadan ensidig Uddannelse. Han blev desuden vænnet til at søge sine Venner blandt de ældre. Det var altsammen Ting, der maatte bidrage til at gøre hans Drengealder ufrisk og paa visse Omraader af Livet sætte ham tilbage for ringere begavede jævnaldrende. Drengen blev meget yndet af sine Lærere, skønt den ene af disse fulgte hurtigt paa den anden; den sidste, Jens Kristensen Vorde, dimitterede ham til Universitetet med et Vidnesbyrd, der taler højt om, hvor store Forventninger den endnu snævre Kreds, som kendte den unge Elev, satte til hans Fremtid.

Det er bekendt, at Peder Schumacher allerede i en Alder af 12 Aar blev Student. Omtrent samtidig med at han blev sendt til Universitetet, blev han optaget i sin Frænde, den sjællandske Biskop Jesper Brokmands Hus. Det var vel det urolige Liv i Hjemmet, forbundet med Faderens økonomiske Tilbagegang, som begrundede dette Skridt. Betydningen heraf var først og fremmest den, at den unge Schumacher blev løsrevet fra en tysktalende Kreds og overflyttet til kærnedanske Omgivelser. Om dette Skifte føltes som en skarp Forandring af ham, kan være tvivlsomt, men derfor har det ligefuldt haft sin Betydning. Det er et hyppigt tilbagevendende Fænomen i vor Historie, at Børn af indvandrede bliver grebne af en særlig vaagen og kraftig Nationalfølelse, naar de kommer i Berøring med den danske Kultur. Nationalfølelsen er en Modsætningsfølelse, og det er naturligt, at den maa blive mest levende hos en Grænsebefolkning, selv om Grænsen ikke er geografisk. Orla Lehmann er i vor Tid et Eksempel herpaa. Peder Schumacher var i Fortiden et andet.

Biskop Jesper Rasmussen Brokmand var en af de tone-

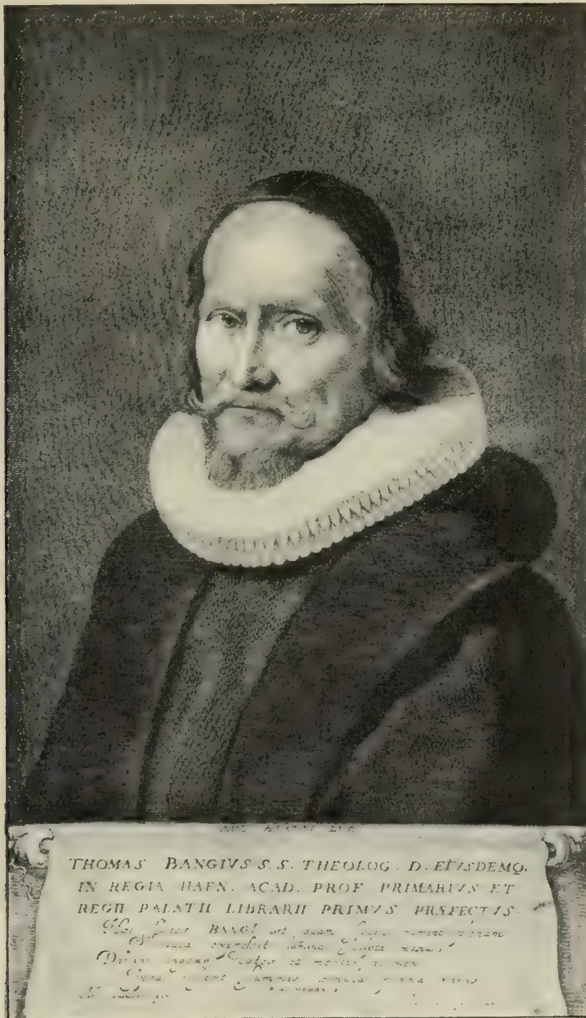
angivende Mænd i sin Tids Samfund, en af de ædleste og mest renlinjede Personligheder, og Nutiden faar et ensidigt Billede af ham, naar den kun tænker paa ham som For-

JESPER RASMUSSEN BROKMAND
Efter Stik af Simon de Pas

fatteren af det dogmatiske Hovedværk »Universæ theologiæ systema«. »Den lille gamle Mand«, som Johan Monrad kalder ham i sin Levnedsbeskrivelse, var uden Børn, og

han og hans Hustru udfoldede en storartet Velgørenhed, ligesom de ofrede deres daglige Husfred for at opdrage unge studerende, der fik Bolig i Bispegaarden. Det gjaldt

THOMAS BANG
Efter Stik af A. Haelwegh (efter Wuchters Maleri)

ikke blot unge Adelsmænd, som Kongens egen Søn Ulrik Kristian Gyldenløve, thi Jesper Brokmand forstod i det hele at komme godt ud af det med Adelen; ogsaa Borger-

standens Sønner fandt i stort Tal Optagelse i Bispens Hjem. Her havde Thomas Bang, som Peder Schumacher nu valgte til sin Privatpræceptor ved Universitetet, faaet sin første Uddannelse; her havde ogsaa Hans Svane haft sin Gang. Den gamle Mand med sin udprægede Personlighed og sit ideelle, nationalt farvede Livssyn egnede sig ypperligt til at være Centrum i en saadan Kreds af unge. Det er ogsaa troligt, som en gammel Biograf af Griffenfeld siger, at Omgangen med de adelige her har haft sin Betydning for hans rent ydre Dannelse og Optræden.

Men Paavirkningen gik langt dybere. Den unge Student kom fra et Hjem, der var pietistisk farvet, for saa vidt man kan tale om Pietisme før Speners og Franckes Dage, altsaa fra en Arne, hvor man lagde større Vægt paa Følelsen end paa Rettroenheden, og hvor Grænserne mellem Lutheranismen og de øvrige Kirkers Læresætninger kun var trukne vagt op. Nu traadte han ind i selve den danske Protestantismes faste Borg. Jesper Brokmand var den rene Læres officielle Vogter her i Landet, han var i lige Grad en Modstander af katolske og reformerte Anskuelser, selv om de kun vovede sig frem i omformet Skikkelse, i Forklædning. En begavet Yngling kunde ikke undgaa at blive paavirket heraf; Følgerigtigheden i den dogmatiske Tankegang maatte tiltale Intelligensen i den Alder, hvor Logikken har sin fængslende Magt over Sindene. Saaledes blev visse Sider af Peder Schumachers Aand i en tidlig Alder omstøbte i en ny Form, der fik Gyldighed hos ham for hele Livet. Følelsen maatte søge sig Virkerum paa andre Omraader. Men ikke alene Læren i Bispens Hjem greb hans Sind, hele den Embedsvirksomhed, han der blev Vidne til, kom til at staa som et farvekraftigt Forbillede for ham i hans senere Liv. Brokmand var en sand Fader for sin Kirke: det var paa hans Forslag, den latinske Korsang var forsvundet fra Kirkerne 1640; han havde forbedret Salme-

sangen og opfordret Præsterne til at gøre Prækenerne korte og klare, havde indført Katekisation og Kirkebøger, personlig forvisset sig om, at Skoleundervisningen blev drevet forsvarligt. Samtidig var han paa sin Post for at værne Kirkens Frihed mod Overgreb, selv naar de kom fra Statsmagtens Side. Og endelig havde han bygget sin egen Udvikling paa det bredeste Grundlag. Et mangeaarigt Ophold i Holland havde han ofret paa filologiske Studier, der til syvende og sidst kom hans kære Teologi til Gode. Hans musikalske Interesse var paa samme Maade bleven ledet ind paa det Omraade: Salmesangen, hvor den kunde faa Betydning for hele den danske Kirke. Det er næppe muligt at maale til Bunds, hvad Peder Schumacher kom til at skylde sin anden Fader, i hvis Hus han tilbragte nogle faa Ungdomsaar. Taler Sagnet Sandhed, var det endelig her, han for første Gang traf den Konge, som senere skulde komme til at gribe saa dybt ind i hans Livsskæbne.

Paa samme Tid gik han paa Universitetet og kastede sig med Iver ind i den nye Tankeverden, der aabnede sig for ham. Ung som han var, maatte han naturligt endnu staa som den modtagende, der kun søgte at tilegne sig Viden og at øve sin Evne til at beherske den. Det var heller ikke underligt, at det blev Teologien, Datidens almindeligste Studium, som han kaarede til sit. Det gik her som ved Hjemmeundervisningen; Peder Schumacher gjorde snart Indtryk paa sine Lærere og Kammerater og kom til at deltage i Disputatser og Øvelser. Kun een af disse skal omtales her. Den har sin Interesse, da han nu for første Gang kom til at staa over for Tanker, som siden paavirkede ham — for en Tid. Hans Ungdomslærer Hans Viborg forsvarede 1648 en Afhandling: »Om Kendskab til Gud, eller om de Ting vedrørende Gud, som kan erfares ved Naturens Lys«. Den unge Peder Schumacher var Respondent ved denne akademiske Højtid. Et Kapitel i Bogen

handlede om Hermes Trismegistos, der skulde have levet ikke længe efter Moses og givet Ægypterne Love og Bogstaver. De sidste blev til Hieroglyferne, thi han forvandlede Bogstaverne til Dyr og Planter, »for at ikke de Mysterier, som var skjulte under dem, skulde blive bekendte for de raa og barbariske Folk«. Men efter sin Død blev denne Hermes Trismegistos, som har Navn af, at han var den første Filosof og Præst samt den største Konge, apoteoseret under Navnet Teut, hvorfra Ordet »Gud« stammer, hvis græske Benævnelse er *θέος*. — Peder Schumacher var her for første Gang bleven indført i Alkymiens Filosofi.

Samtidig med dette kastede han sig over Naturvidenskaberne, der stod saa højt herhjemme ved denne Tid, især gennem Familien Bartholins og Simon Paullis Studier, og det blev navnlig de store Fremskridt i Medicinen, som fængslede ham. Af Anerkendelse vandt han ogsaa her mere end nok, og han passerede efterhaanden gennem det ene Auditorium efter det andet. Saa kom Turen til Historie og Statsret, sikkert ogsaa til de filologiske Fag, der altid stod hans Hjerte saa nær, og som han vistnok aldrig havde givet Slip paa under Universitetsaarene. I Begyndelsen af 1650erne kunde man da sige, at han sad inde med hele den forskelligartede Viden, som Københavns Universitet formaaede at byde ham; hans Evne til at optage Kundskabsstof var aabenbart enestaaende.

Alligevel, der var noget som manglede. Man har anket over, at der var et ensidigt Præg over Jesper Brokmands Livsanskuelse, at Menneskelivet blev skudt utilbørligt til Side, at den naturlige Sandhedstrang og Skønhedsglæde ikke fandt Plads deri. Maaske har dette haft sin Indvirkning paa de unge, som flokkedes om ham. Vist er det, at Peder Schumacher ikke var, hvad vi nu vilde kalde: En rigtig Student. Nok sandt, at han vandt Professorernes Bevaagenhed og bevarede sine gamle Læreres Kærlighed.

Men selv om han stod i et venligt Forhold til sine Studenterkammerater, synes der ikke ved Universitetet at være stiftet noget af de Venskaber mellem ham og dem, som rækker for Livet. Han var aabenbart ikke en af dem, som det var let at komme nær. Det kunde hænde, at han modtog Fætrene Gert Schrøder og Villum Worm eller en anden Student til en munter Samtale paa sit Kammer, men han deltog ikke i Datidens Legemsøvelser, f. Eks. i Studenternes Boldspil paa den grønne Plads ved Kongens Have. Det var vel hans legemlige Svaghed, som holdt ham tilbage her. Han fik heller ikke »sin Kost paa Klostret«, som de velhavende Studenter ofte betalte for at faa Adgang til; Samværet her med den store Akademikerkreds kunde udvikle den enkelte og øge hans Menneskekundskab. Opholdet i Bispegaarden lagde en Hindring i Vejen derfor. Han var endelig ikke Medlem af Johan Monrads »catilinariske Sammensværgelse«, et Slags Dydsforbund, hvor Medlemmerne hver havde sin Dame, som han skyldte en platonisk Kærlighed. Havde han været med heri, havde Monrad nemlig nævnet det; han undlader ikke, forfængelig som han er, at slaa paa, hvor ofte han er kommen i Berøring med Griffenfeld i hans Ungdomsaar.

Peder Schumacher gik saaledes sine egne Veje. At det stillesiddende ufriske Liv udviklede en vis Sanselighed i hans Natur, den som siden skulde give sig ret stygge Udslag, kan næppe betvivles. Der er adskillige Vidnesbyrd om, at hans Tanker gerne dvælede ved slige Emner. Endnu var det oftest lystigt og mindre anstødeligt, som naar han i et Brev til Fætteren Villum Worm, der var i Færd med at forlade England, skildrer, hvordan han sagtens, naar han næste Gang kommer derover, vil finde Strandbredden dækket med Skarer af Børn, der raaber: »Abba, Fader!« Senere hen strejfer han ogsaa ind paa det gammelmandsagtige, det obskøne. Vi faar desuden Indtrykket af, at der

er noget stræberagtigt ved ham, at Begejstring ikke ligger i den unge Students Natur. Han er rolig og behersket, har han haft ideale Illusioner, synes han tidlig at være bleven dem berøvet. Som saa mange af sine velstaaende Kammerater søgte Schumacher gerne Omgang med unge adelige, hvad der lettedes ham ved Opholdet i Bispegaarden. Det er et Vidnesbyrd om, hvor lidet dybt Standsforskellen trods alt føltes; Landadelen fandt sig endnu nær beslægtet med Patricierne i Byerne. Endnu kunde Adel og Borgerstand arbejde sammen, det var en Rest af den Aand, som i Kristian IV.s Mindreaarighed havde drevet Kristoffer Valkendorf til at virke for Københavns Trivsel og Forskønnelse.

Schumacher har i disse Aar knyttet Forbindelser t. Eks. med flere Medlemmer af Familien Gjøe, og han formaaede at optræde i disse Kredse, selv da han efter sin Faders Død 1650 var flyttet tilbage til Moderens Gaard. Hun havde hurtigt bragt den Tilbagegang, der maa antages at have hersket i Hjemmet under Faderens sidste Aar, til at standse, ja skabt et virkeligt Omslag. Man ser saaledes under den følgende Krig, da de københavnske Borgere skulde bære Indkvartering og stille vaabenført Mandskab, Joakim Schumachers Enke staa paa Listen med »to med eget Gevær«. Her levede Peder Schumacher nu som sin Moders »lærde Hr. Søn«, og man har Indtrykket af, at den stærkt følte Religiøsitet, som havde hersket her i Faderens Dage, nu er bleven afløst af den roligere, mere officielle Kristendom. Til Gengæld havde Hjemmet ganske vist fra nu af faaet en udpræget dansk Farve.

Billedet af den unge Student har saaledes sine stærke Lyssider ved Siden af ildevarslende Skygger. Og dog, det vilde være uretfærdigt ikke at tilføje endnu et Træk, som mildner den Kritik, her er fremført, som skaber den Ro og Harmoni, der ellers vilde savnes. Peder Schumacher var ikke blot et Forstands- og Viljesmenneske. Hans Fø-

lelse, der ikke fandt Næring i den dogmatiske Teologi, kastede sig ind paa andre Omraader. Den fandt sit Virkefelt i Digtekunsten. Saaledes er der aabenbart en Forbindelse mellem den skabende Trang, der hos Faderen gav sig Udslag i de inderlige Bønner, forfattede af ham selv, og den Originalitet, der gjorde Sønnen til et Stykke af en verdslig Digter. Det var ikke blot smaa latinske Digte, som skyldtes Peder Schumachers Pen; de vandt ganske vist en stor Anerkendelse hos Samtiden, men er temmelig utilgængelige i vore Dage. Interessantere er det, at der bl. a. ogsaa er bevaret en dansk Drikkevise fra Schumachers Ungdomsaar, og da den godt kan stamme fra hans Studentertid, er det rimeligt at omtale den paa dette Sted. Bag de ubehjælpsomme, undertiden halvt uforstaaelige Udtryk slaar der os en virkelig Stemning i Møde:

»Liflig Skalmejeklang, lad dig nu høre,
Skam hver en Gnier og en sulten Hund;
saa faar den og det ilde udføre[1],
om man end nyder en glædelig Stund.
Haardt det og paa
maatte vel gaa,
maatte man nyde for Uro og Møje
ingen Fornøjelse, den var fortabt.
Bonden maatt' ilde Bygageren pløje,
maatt' han ej nyde en Gang Bygkærners Saft.

Hvo vil da sidde og altid surmule,
lad kun den avindfuld' æde sig op;
Lurifas gerne vil skumle og skule,
avindfuld er han af Knark, Kværk og Krop.
Kan det ej se,
andre de le.
Glæden vi bruge, mens vi den kan nyde,
Himmelen skal ej fortørnes derved,
lad det saa Vranten og Fanden fortryde,
Himmelen takker for Glæden og Fred.«

[1] optage?

Efter denne Optakt, hvori de onde Magter lykkeligt er jagne paa Porten, kommer saa selve Visen. Den begynder afdæmpet, om end muntert:

»Sømmelig Lystighed hver vel omlader[1],
ingen fortryder, at man gør sig glad,
ingen fortørnes, og ingen Mand skader,
Himmelen ser det og smiler derad.
    Tørst er ej god,
    Kærnen gi'r Mod.
Vel da, jeg lader min Rømer[2] iskænke,
jeg har en Daler, min Mo'r aldrig saa.
Det er dens Skaale, som ingen kan tænke;
velan, Rundarum, her hører paa.«

Men Vinglasset vækker ogsaa melankolske Tanker:

»Glasset se skinner, se Vinen den spiller,
Glasset let brydes, og Vinen gør gal.
Verden den smiger, men var! Den dig driller[3],
den dig mest favner, den mener dit Fald.
    Honning i Mund,
    Galde paa Bund.
Bittere Piller man artigt for[gylder],
hvo derpaa bygger, han gør som en Gæk[4] . . .

Skænker end een Gang, mig Glasset iskænker,
jeg ser det klare, dog skrøbelig' Glas;
midt i min Glæde paa Døden jeg tænker,
derfor jeg drikker ej mer end til Pas.
    Jeg ved ej, naar
    Buddet jeg faar,
jeg skal indpakke og Rejsen antræde;
Døden den kommer paa rendende Hest,
Far da vel, Verdens ustadige Glæde,
bedst at afbryde, mens Legen er bedst.«

Men ogsaa denne Stemning svinder hen. Livsglæden vender tilbage, og efter i et kun halvt forstaaeligt Vers (der

[1] omtaler. [2] Glas. [3] sviger. [4] Her mangler aabenbart to Linjer.

derfor forbigaas her) at have prist Vinen og Musikken »som Frænder de ere«, naar den bacchantiske Stemning sit Højdepunkt i Slutningen, i Drikkelagets Kaos:

»End du, som »fliuver« med fremmede Fædre,
og som dig salver med fremmedes Sved,
der af dig roser, som du véd vel bedre, —
denne Sang, hvor du først hørte, nok véd.
Vær dog saa from,
og tænk dig om,
om du ej allerførst hørte den lyde
paa Nørre-Jyllands den yderste Kant,
paa Skagerrevet, som Bølgerne bryde,
og aldrig førre, det véd du jo grant.« —

Det gravlignende Klitlandskab og Brændingens Torden var altsaa de Kræfter, som inspirerede den unge Forfatter, og med et lykkeligt Greb brugte han den sidste som Lignelse for Drikkegildets oprørte Menneskehav. Man møder adskillige Tegn til en vaagnende Naturfølelse i det 17de Aarhundredes Digtning, oftest af idyllisk Art, men man vil sikkert forgæves hos nogen dalevende dansk Digter søge et saa kraftigt og moderne Billede, som det Peder Schumacher anvender i sin Ungdomssang.

II

Det var i 1653 eller 1654, at den unge Schumacher, efter at have afsluttet sine københavnske Studier med at tage teologisk Attestats, gav sig ud paa sin Udenlandsrejse. Nogle Aars Liv under større, fremmede Forhold var den Gang, i endnu højere Grad end nu, en nødvendig Betingelse for enhver studeret Mand, der vilde drive det videre end til Landsbypræst. Mange borgerlige maatte dog gøre Rejsen som Hovmestre for unge adelige. Schumacher kunde rejse selvstændigt; Moderen betalte.

Maalet for Rejsen var det videst mulige, han vilde skaffe sig et fyldigt Indtryk af Kulturen i de mest fremskredne evropæiske Lande, navnlig som den lagde sig for Dagen paa Litteraturens og Politikkens Omraader. Det var sin Alméndannelse, den unge studerende vilde udvide og uddybe. Men der var ogsaa knyttet særlige Studier hertil. Sprogvidenskaben havde vundet hans Hovedinteresse, Studiet af Oldtidsforfatterne var blevet hans Yndlingssyssel. Ved Siden heraf vilde han ogsaa vedligeholde de naturvidenskabelige Kundskaber, som han havde lagt Grunden til ved Københavns Universitet. Anatomien var jo Modestudiet, og han vidste, at nede i Italien sad en Frænde af Simon Paulli og Thomas Bang, Lægen Johan Rode i Padova. Han havde vundet evropæisk Ry og bevarede samtidig trofast Forbin-

delsen med Hjemmet. Alle unge danske, som drog til Italien, opsøgte ham i hans Bolig. Det kan ikke være andet, end at Peder Schumacher ofte har hørt sin navnkundige Landsmand omtale, og at et Besøg i Padova er indgaaet i hans Rejseplan, men han skulde ikke naa at træffe Johan Rode i Live. Sammenfatter man imidlertid den teologiske Eksamen med de filologiske Studier, ligger den Tanke nær, at Brokmands Udvikling i dette Øjeblik har staaet som et Forbillede for Peder Schumacher; en teologisk Professur eller kanske endog en Bispestol vinkede ham vel i Fantasien. Slog alt andet fejl, kunde der i alt Fald blive en anden Lærestol ved Universitetet ud af Rejsen.

En gammel Optegnelse meddeler, at Vennen Johan Finke fulgte med paa Vejen, og at Kursen først sattes efter Rostock, der den Gang som nu var Indgangsporten fra Ø-Danmark til det store Evropa. At Schumacher siden omtaler Rostocker-Mumme med saa megen Anerkendelse, vidner vel ogsaa om, at han havde stiftet personlig Bekendtskab dermed. Man drog videre herfra til de sachsiske Byer Leipzig og Dresden; den første af disse var Schumacher velkendt fra hans Faders Fortællinger under Barndommen. Men det første længere Ophold paa Rejsen gjordes i Holland.

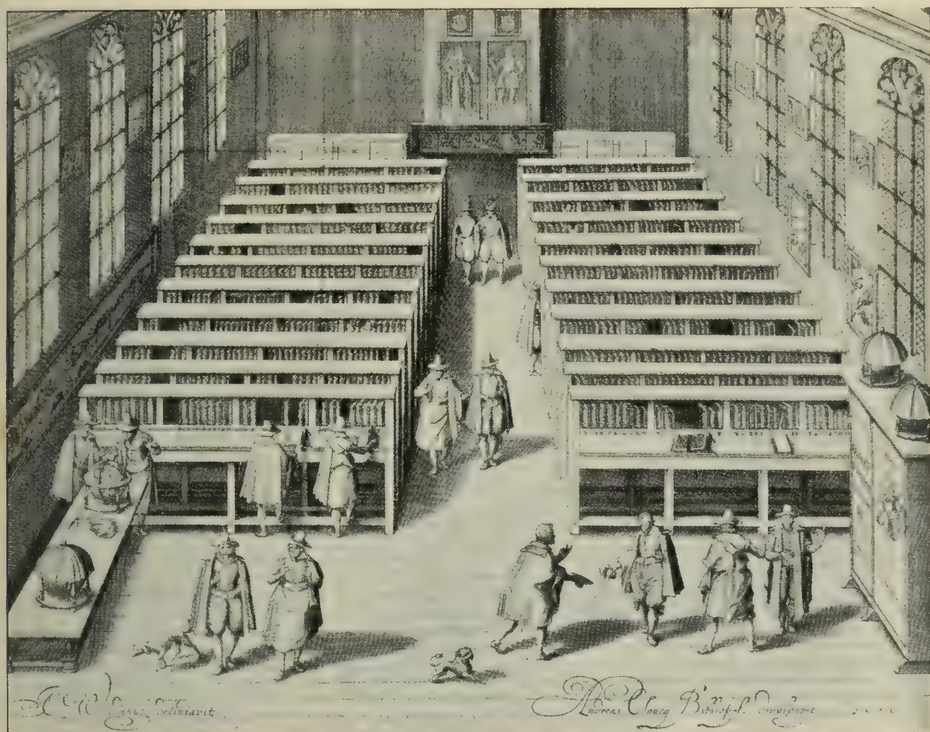
Thi Nederlandene var endnu en aandelig og politisk Stormagt. Hvilken Aabenbaring maatte ikke en By som Amsterdam med dens myldrende Folkehav og summende Børs være for den, hvis Horisont hidtil havde været begrænset af Københavns Volde! Men det var i Universitetsbyen Leyden, at de to rejsendes Hovedkvarter første Gang blev varigt opslaaet. Dér var baade de medicinske og de filologiske Studiers Centrum, og den unge Schumacher befandt sig saa vel her, at han blev to Aar ved Universitetet. Uden for det optraadte han som den unge Junker, stiftede nogle venskabelige Forbindelser, og da især med adelige

Kammerater der hjemme fra, som Jørgen Rosenkrans og to Brødre af den adelige Slægt Høgh.

Dette sidste kan ikke overraske, thi det Billede, som vi faar af ham gennem de bevarede Rejsebreve, stemmer vel med Hovedindtrykket fra Studenterdagene i København. Det er en Petit-maître, der er ængstelig ved den blotte Tanke paa Smitte, og som klager over sin legemlige Svaghed. Han har Studentens Lyst til at vise klassisk Lærdom og er ikke fri for en selvgod Snakkesalighed, selv i Brevene til hans Overmænd derhjemme, til hans kære Lærer Thomas Bartholin. Der er rørende Stemningsudbrud heri, men de er næppe dybtfølte, da de er gjorte efter gode klassiske Forbilleder. Men man fristes ikke til at tage det hele saa strengt, thi det er Gudernes Sprog, han taler, og Latinen tvinger ham ind under sit Herredømme. Kostelig er den Fiffighed, som han lægger for Dagen, naar han t. Eks. med en kyndig Alvorsmine mønstrer et nyopfundet selvbevægeligt Skib og for ikke at blamere sig over for Opfinderen giver sig Udseende af at være fuldstændig hjemme paa hans Omraade. Lidt mere ungdommelig Betagethed vilde have været klædelig ved en saadan Lejlighed. Der er nok af Vid i disse Breve, men der er ogsaa en blasert Kosmopolitisme, som naar han ved Budskabet om Fædrelandets Trængsler under Svenskekrigen ikke et Øjeblik tænker paa at ile hjem, men trøster sig med, at »Cato vil snappe sig et Brædt, og hvor han da svømmer i Land i Verden, skabe sig Lykken selv«. Kort sagt, der er noget i Peder Schumachers Ungdomsbreve, som minder om Holberg. Det er det realistiske, illusionsforladte Præg, den Trang til at holde sig ved Jorden, som kan udarte til den rene Snusfornuft.

Men nu selve Studierne, dem han dog ofrede den meste Tid paa, baade under Opholdet i Leyden og senere under Besøget i England? Det har sin store Interesse at maale,

hvor dybt han stak, for at skønne over, hvor vidt der paa dette Tidspunkt var Tale om en selvstændig Indtrængen og om der var Stof i den unge Schumacher til en virkelig Videnskabsmand. A. D. Jørgensen, som dømmer efter de medicinske Breve til Bartholin, siger, at »man føler alt her,

BIBLIOTEKET I LEYDEN

at Schumachers store begavelse falder uden for den selvstændige videnskabelige granskning«. Dommen har sin Betydning, da det aabenbart er en videre Følge heraf, naar Jørgensen ogsaa senere, da Schumacher var gaaet over i Statsstyrelsen, som Statsmand frakender ham »dybtgaaende Interesser« og »et stærkt Initiativ«.

Men det er ikke retfærdigt at bedømme den unge Schumachers videnskabelige Anlæg efter hans medicinske In-

teresser, thi det var ikke dem, som først og fremmest fængslede ham under Udenlandsrejsen. Det var den klassiske Litteratur, som han især beskæftigede sig med, og ved et lykkeligt Tilfælde er hans Optegnelsesbog endnu bevaret, et tykt Bind, der fulgte ham under mange Aar, og som aabenbart tilsidst blev et Slags Rustkammer for ham, ellers vilde han vel ikke have forsynet det med et omhyggeligt udarbejdet Register til Efterslagning. Det kan ikke være et Kollegiehefte fra Forelæsningerne ved Universiteterne, dertil er Skriften for sirlig, Kommentaren for sparsom, og Valget af de læste Forfattere for vilkaarlig. Naar han har forladt et Værk, vender han desuden ofte efter en Tids Forløb igen tilbage til det. Nej, det er Schumachers Notitsbog for hans eget Arbejde i Bibliotekerne. Han sysler først og fremmest med den lyriske Poesi, navnlig naar den staar i Forbindelse med Naturdyrkelsen, som i hans Yndlingsdigter Vergils Bucolica. Siden gaar han over til at dvæle ved Digtekunstens andre Arter, episk og dramatisk Poesi, ved de satiriske Digtere og Historikerne, men han holder sig omhyggeligt fra de filosofiske og juridiske Forfattere. Han mærker sig de forskellige Læsemaader og sammenligner Haandskrifterne; han søger paa alle Punkter at komme det Liv nær, hvoraf Digtningen er udsprungen, studerer Bogstavernes og Sprogets Historie, Oldtidens Krigsvæsen o. s. v. Det 17de Aarhundrede er netop det Tidsrum i Filologiens Historie, da Oldtidsværkernes saglige Indhold af de store nederlandske og franske Lærde blev underkastet et lige saa omhyggeligt Studium, som man tidligere havde ofret paa Teksterne alene. Men det vigtigste er, at han overalt udtaler sin Mening, tager Parti for den ene af to Anskuelser eller fremsætter sit eget Skøn, der da er bygget paa Analogier, som vidne om en meget omfattende Belæsthed. Hvor ofte møder man ikke Udtryk som: »Jeg har set en forbedret Læsemaade hos

Salmasius«; »jeg har observeret noget mærkværdigt hos Curtius«; »jeg læste et Sted hos Plautus nogle Ord, hvorpaa dette kan anvendes«?

Er dette ikke videnskabeligt Arbejde? Man har svært ved at se, hvad der skulde mangle. Det vilde ganske vist være overilet at slutte heraf, at Griffenfeld senere var inde paa en skæv Livsbane, og at man gjorde Uret i at tage ham bort fra Videnskaben, hvor han egentlig havde hjemme. Men der kan næppe være Tvivl om, at Peder Schumacher kunde være bleven en Pryd for Københavns Universitet, og man bør stadig, naar man følger ham paa hans Statsmandsbane, være klar over, at man her har at gøre med en Videnskabsmand, som har kastet sig ind i Embedsvirksomhed og Politik.

Hans indre Verden var saaledes i disse Aar vokset i Bredde og Dybde. Men i det ydre var den lærde borgerlige under Omgangen med sine Venner bleven et Stykke af en adelig Junker. Det er morsomt at se, hvorledes han paa Titelbladet af sin Optegnelsesbog skriver sig »Peder Schumacher, Herre til Motzfeldt«. Maaske har han selv troet paa den gamle Tradition i Familien om, at hans Moder egentlig var af en adelig Slægt fra Lüneburg, men han gjorde dog hermed et Forsøg paa at sejle under falsk Flag og give Udlandet Indtryk af, at han var en nordisk Ædling. Notitsbogen viser iøvrigt ogsaa, hvorledes Griffen, Faderens Slægtmærke, allerede paa denne Tid satte hans Fantasi i Bevægelse; dette mytiske Dyr, der indviet til Apollo levede paa Hyperboræernes Bjerge, syntes ham et værdigt Symbol for hans tænkte Fremtidsbane. Han lod skære et Signet, hvor Schumachernes Grif i Hjelmen vogtede over Motzfeldernes Træ i Skjoldet og skabte saaledes ydre Harmoni mellem de to forskelligartede Strømme, der mødtes i hans Person.

Endelig, samtidig med at Ulykken nærmede sig hans

Fædrelands Grænser, mente Schumacher at have suget Mosten af den nederlandske Filologi. Men langt fra at ville vende hjem, var det nu hans Agt at anvende den erhvervede Metode paa Englands rige Bogskatte og tillige at lære det Liv at kende, som i hine bevægede Aar rørte sig inden for de engelske kirkelige Samfund. I September 1657 blev han for tredje Gang indskrevet som Student, denne Gang i Universitetsbyen Oxford.

Et snævert Stræde snor sig her fra High Street mellem Kollegiebygninger mod Nord, og paa venstre Haand har man straks det ældgamle Queen's College, hvor den danske studerende uden Tvivl fik sin Bolig. De Huse, som stod her under Peder Sehumachers Ophold, maatte faa Aar efter give Plads for de endnu eksisterende, saa at Stedet nu ikke har samme ydre Præg som i det 17de Aarhundrede. Men den Aand, som da herskede i Queen's College, er endnu ikke helt forsvunden. Endnu bevares her det Velkomstdrikkehorn, som den gode Dronning Filippa i det 14de Aarhundrede skænkede til Kollegiet, og Peder Schumacher har vel ogsaa tømt det ved sin Optagelse i Lavet. Han har som vor Tids Studenter paa Juledag set Vildsvinehovedet blive sat paa Bordet, kranset med Lavrbær og Rosmarin, mens en af Selskabet med Haanden paa Fadet sang en gammel Sang, og alle Studenterne stemmede i med ved det latinske Omkvæd. Han har som de øvrige paa Nytaarsdag faaet Naal og Traad overrakt af Kvæstoren med den Opfordring: »Tag dette og vær husholderisk.« Har man end sagt, at Medlemmerne af Queen's College til Dato ikke har udmærket sig ved denne Dyd i højere Grad end alle andre Studenter, kan man dog nævne en af dem, som skrev sig Opfordringen tilstrækkeligt bag Øret.

Queen's College var grundet for at fremme de teologiske Studier, og det omfattede egentlig kun tolv Studenter foruden Overhovedet, en Allusion til Kristus og hans tolv

QUEEN'S COLLEGE

(Efter Foster: Oxford men and their colleges). Barlows Værelser laa over Porten

Apostle. Men i Tidens Løb havde der dannet sig en videre Kreds uden om denne Grundstamme, og saaledes kunde ogsaa en Udlænding finde Plads herinde. Om Kollegiets gejstlige Præg vidnede det, at der ved hvert Maaltid, naar Beboerne var kaldte til Bords ved en Klarinets Lyd, blev oplæst et Stykke af Bibelen, før man tog fat paa Maden. At Schumacher søgte ind i denne teologiske Kreds, er et Tegn paa, hvad han ansaa for sit Livs Hovedstudium. Spørgsmaalet var, om han her ogsaa kunde tilfredsstille sin Trang efter klassisk Lærdom.

I Spidsen for Kollegiet som »Provost« kom samme Aar den lærde Thomas Barlow, der senere endte som Biskop i Lincoln; han var tillige Bibliotekar ved det berømte Bodleyan Library og nærede den største Interesse for alle Videnskabsdyrkere, lige meget fra hvilket Land de kom, eller hvilket Fag de lagde sig efter. Skønt selv afgjort Højkirkemand forstod han i disse svære cromwellske Tider at dreje Kappen noget efter Vinden, saa at han aldrig lagde sig rigtigt ud med de øjeblikkelige Magthavere. Saaledes kunde han under det værste Independentherredømme sidde uforstyrret i sit Embede, men hans Hjerte var dog egentlig hos den fordrevne Konge og den kuldkastede Statskirke. Barlow kom snart til at omfatte Peder Schumacher med levende Kærlighed, gav ham Lejlighed til at benytte de sjældne Haandskrifter i Bodleyan Library og Kollegiets egen Bogsamling, og forærede ham en endnu bevaret Bog, hvor han i Paaskriften kalder ham »en Pryd for sin Familie og for Danmark«.

Det maa dog sikkert kaldes et Held, at Thomas Barlow ikke blev den eneste, som i Oxford vandt Indflydelse paa den danske rejsende. En gammel Tradition meddeler, at denne ogsaa havde fortrolig Omgang med den senere Biskop John Fell, som var en Mand af en ganske anden Støbning end Barlow, skønt han som denne var Royalist og Stats-

kirkemand. Fell havde staaet i Vaaben for Kongens Sag og var bleven straffet med Tabet af sine Stipendier; ikke desto mindre vedblev han med en lille Skare ligesindede at opretholde den højkirkelige Gudstjeneste under hele Cromwells Regering. Men de var, som man sagde, »indskrænkede til et Værelse og en Forsamling«, og de maatte holde den i et privat Hus lige over for Merton College. Samkvemmet med en saa retlinjet og frygtløs Karakter kunde kun virke velgørende paa en Natur som Peder Schumachers.

Høre vi tillige om John Fells Liv under Fredens Dage, da han 1660 som Belønning for sin Udholdenhed var bleven sat i Spidsen for Christ-Church College, skønner man, at han ogsaa da var besjælet af Tanker, der ikke kunde være Schumacher fremmede. Han arbejdede paa at skabe kirkelig Enhed i Kollegiet og kaldes af en samtidig »den ivrigste paa sin Tid for den engelske Kirke«. Men han havde tillige stor Sans for klassisk Lærdom, besøgte selv Studenterne paa deres Værelser for at prøve dem i deres Studier, forbedrede Eksaminer og Disputationer og vogtede over Orden og Tugt i Kollegiet, saa at selv Ændringer i den hævdvundne Klædedragt var Genstand for hans alvorlige Paatale. John Fell var aabenbart aandeligt i Slægt med Jesper Brokmand. Begges Indflydelse er senere mærkbar i Peder Schumachers Livsgerning.

Den unge Schumacher fortsatte i Oxford de Studier, som han havde drevet paa nederlandsk Grund, og han udvidede stadig deres Omraade. Gennem de græske Forfattere naaede han til at beskæftige sig med østerlandske Skrifter, baade paa Arabisk og Persisk. Hans Sprogkundskaber begyndte at blive mer end almindelige, og han deltog med Ære i Disputatserne ved Universitetet. Men fra Oldtidens Forfattere søger han tillige nærmere ned mod sin egen Tid. I Holland var det muligt for ham at føre den stille lærdes Liv. I England, midt i de verdenshistoriske Begiven-

heder, maatte alt hvad han saa og hørte tvinge ham til at tage Parti.

Han havde i sin første Ungdom været bevæget af Datidens Frihedstanker, men næppe synderligt stærkt. Man ser af hans Notitser, at det i Nederlandene har moret ham at læse Miltons Angreb paa Karl I Stuart, og den gamle Vittighed, at Jakob I for saa vidt fortjente Navnet »den moderne Salomon«, som han var en Søn af den David (Rizzio), der spillede paa Harpe, var netop af en saa saftig Beskaffenhed, at den kunde falde i en Peder Schumachers Smag. Men nu var han under en daglig Paavirkning af en ganske anden Art; han var desuden i den Alder, der for mange unge betegner et Vendepunkt i deres Udvikling, da de føler en besynderlig Lyst til at bryde med alt, hvad de hidtil er vænnede til at beundre. Vigtigst var det dog, at hans aandelige Anlæg var af en saadan Art, at det maatte blive ham naturligt at falde ned og dyrke de Guder, som nu blev stillede op foran ham.

Maaske har en bestemt Bog, som da kom ham i Hænde, haft sin Betydning ved at fremskynde denne hans Udvikling. Der er vel ikke noget Eksempel, som kraftigere overbeviser os om Selvstyrets Berettigelse og lykkelige Følger, end Englands Parlament og dets Historie. Hvorledes maa det da ikke have virket paa den, der fik at høre af sine konservative Venner Barlow og Fell, at det hang ganske anderledes sammen dermed, end han hidtil havde troet; at det engelske Parlament kun gik tilbage til de normanniske Kongers Tid, at det stod disse frit for at sammenkalde hvem de vilde, og naar de vilde; at Baronerne havde overfaldet Johan »uden Land« og med Vold tvunget ham til visse Indrømmelser (Magna Charta), som hans Efterfølgere naturligt nok havde taget tilbage o. s. v.? Sligt bestyrkedes endog med Henvisninger til liberale Forfattere, som William Prinne i hans Værk om Englands Parlamenter, og Schu-

JOHN FELL OG HANS HØJKIRKELIGE VENNER.

Efter Maleri af Peter Lely i Christ Church College.

macher gjorde samvittighedsfuldt store Uddrag deraf i sin Optegnelsesbog. Han kastede sig nu over Læsningen af Bodins og Hugo Grotius' statsretslige Skrifter og fængsledes heraf. Han føjede hertil selvstændige Undersøgelser f. Eks. om Arvefølgen i de forskellige Lande, om Diademets Oprindelse o. s. v. Kort sagt, han er fast, Tidsaanden har taget ham.

Enevælden dæmrer. I alle Lande er den i Færd med at bryde igennem. Tiden var i en sjælden Grad forberedt paa at modtage den. I England endte Cromwells Kamp mod det enevældige Kongedømme med Kaos og Lede, i Frankrig var den samme Følelse bleven herskende efter det taabelige adelige Frondeoprør. I Tyskland havde Trediveaarskrigens Svækkelse af Kejsermagten banet Vej for en lignende Udvikling i de enkelte Fyrstendømmer. Selv i Evropas Udenlande som Danmark, hvor Adelen hidtil havde dannet den vigtigste Hæmsko paa Kristian IV.s Enevældelyster og paa ingen Maade var saa degenereret, som det er blevet sagt om den, tydede alt paa, at det vilde gaa paa samme Maade. Gejstligheden støttede Bevægelsen. Det var Ærgrelse over Adelens Tryk og Hovmod, der blev den vigtigste Drivfjeder hos den gejstlige Stand, foruden en gammeltestamentelig Opfattelse af Kongemagtens guddommelige Oprindelse. Det hedder nemlig her i 1. Sam. 8, 11—18, at Profeten Samuel, da Folket i Israel krævede sin første Konge af hans Haand, først havde advaret det og sagt, at fik de en Konge, skulde de efter Jehovas Vilje blive hans Trælle. Kongetitlen »af Guds Naade« fik nu en ny Betydning; den af Gud indsatte blev selv en Gud. Men hvor meget Gejstlighedens ændrede Følelser over for Adelen bidrog hertil, kan man skønne af et saadant Træk, som at under Adelsvælden kunde højgejstlige i deres Ligprækener tale om fortjente Adelsmænd som »Guder« (t. Eks. Peder Vinstrup om Tage Tot 1658).

Hvad Borgerstanden angaar, maatte en opadstræbende

Industri- og Handelsstand, som led under et Godsejerstyres ensidige økonomiske Politik, i alle Lande række Fyrsterne en hjælpende Haand til at fremme den Udvikling, som var i fuld Gang. Heller ikke her hjemme havde det siden Kristoffer Valkendorfs Dage været stort bevendt med Landadelens Interesse for Københavns Trivsel.

Men Enevælden skyldes hverken her eller i Udlandet først og fremmest Kampen mod Adelsvælden. I mange af Evropas Lande valgte man efter den store Uroens og Forvirringens Tid i 1640'erne og 1650'erne halvt ubevidst det mindre for det større, i Stedet for Nationen, som man hverken i Tyskland eller Danmark kunde holde sammen paa, tog man den snævrere Stat. Denne Udvikling henimod Staten var i fuld Gang siden det sekstende Aarhundrede, men den sejrer nu afgørende. Der er en vis Resignation i dette Skridt, men man haabede vel paa, at fik man først fæstnet og styrket Nationens Kærne, lod de tabte Yderværker sig atter genvinde. Derfor ansaa man det for mest formaalstjenligt at samle hele Magten i een Mands Haand. Kongen blev herved Symbolet paa Staten; han blev for nærsynede Betragtere selve Staten.

Den logiske og forstandsmæssige Retning i Tiden virkede med hertil. Det var logisk, at een Vilje herskede. Statsretten var hos den Tids lærde Naturret, d. v. s. Elementerne til den var nedlagte i Mennesket af Naturen (Gud), og uden Hensyn til historiske Erfaringer udledte man ved Logikkens Hjælp dens Sætninger af det oprindeligt givne. Man kunde sammenligne en saadan Statsret med en Række vinkelrette, der er nedfældede paa en Flade, som Iagttageren anser for plan, medens den i Virkeligheden er saare uregelmæssig. Fejlen kunde ikke straks blive aabenbar, thi den hang sammen med hele Tidsalderens aandelige Præg. Det regelrette og ordentlige er Tidens Ideal; det viser sig i Bygningsstilen, hvor Barokken er storslaaet, men tør og indholdsløs.

Ikke at det manglede det 17de Aarhundrede paa Respekt for eksperimental Erfaring! Det er da, at de store Opdagelser inden for Naturvidenskaberne begynder at ske, at nye Videnskaber grundlægges. Man behøver blot at nævne Navne som Geologiens Grundlægger Steno; Harvey, der opdagede Blodets Kredsløb; Guericke, som opfandt Luftpumpen; Newton, Torricelli, Glauber, Böttger o. fl. Der er en Grøde i al Erfaringsvidenskab og en almindelig Interesse derfor, som lægger sig for Dagen ved Karl II.s Eksperimenteringer i »The Royal Society«, ved de mange nygrundede Akademier, Tidsskrifter og lign. Men i Sammenligning hermed staar Aandsvidenskaberne, som giver Følelse og Fantasi mest Næring, i Stampe; der er ikke Tale om historisk Erfaring eller om nogen virkelig Historieskrivning. Digtningen bliver enten som i Frankrig klar, men forstandsmæssig, eller som hos Italieneren Marini og hans Elever bombastisk og svulstig. Det er en Hofpoesi, Folkevisens sidste Tid var omme, og kun i Salmedigtningen bevaredes endnu den folkelige Tone. Saaledes fik Livet, selv i de højeste Kredse, et nøgternt og materielt Præg. Kort Adelers Breve til de Ruyter taler kun om Mad og Drikke, Avancementer for Sønnerne, Hofgunst og Pragt. Denne bestandige Fremdragen af Forstanden paa Følelsens Bekostning medførte endelig, at selve Religionen forgrovedes. Læren stivnede i Rettroenhed, og de ydre Skikke i Ensartethed. Følelse og Fantasi, som vare banlyste fra Religion og Videnskab, slog da ud i Overtro, Sværmeri og Guldmageri.

Det 17de Aarhundredes Tidsaand har saaledes ubestrideligt sine mørke Sider, men man kan ikke skyde Skylden derfor paa Enevælden, selv om denne bidrog til at udvikle flere af dem gennem sine stramme Baand paa Undersaatterne. Herved umuliggjordes t. Eks. en virkeligt uafhængig Historieskrivning. Skrøbelighederne laa dybere, de fandtes i Aarhundredet, før det enevældige Regerings-

system slog igennem. Glemmes maa det heller ikke, at Enevælden i de fleste Lande vistnok betød et nødvendigt Gennemgangstrin. Den lærte Folkene Orden og Disciplin, og den enkelte at ofre sit eget lille Jeg for Samfundets Bedste. Sligt kunde tiltrænges, efter at Renaissancetiden havde sat Individet i Højsædet og løst alle Baand paa dettes frie Selvhævdelse. Karakteristisk er det derfor, at Kampen mod Enevælden i Almindelighed ikke føres for Folkefriheden, men for enkelte tøjlesløse Personligheders Magt som af Korfits Ulfeld og den franske Frondes Adelsmænd. Vi maa tillige takke Enevælden, fordi den gennem Udviklingen inden for Staterne har givet Folkene den Betydning i den evropæiske Politik, som de ikke havde kunnet naa gennem deres Liv som Nationer. Endelig har den enevældige Kongemagt ved sit midtpunkt-søgende Arbejde skabt den Centralstyrelse og de fleste af de Statsindretninger, som vi lever paa den Dag i Dag.

Alt dette kunde ganske vist ikke staa klart for en ung Mand som Peder Schumacher, der paa sin store Udenlandsrejse blev stillet Ansigt til Ansigt med Tidens nye Tanker. Men de repræsenterede det moderne Standpunkt, og allerede herigennem maatte de faa en Tiltrækningskraft for ham. For ret at forstaa hans Stilling, maa vi huske paa, at hvad der nu til Dags er det gamle og forældede, den Gang var det nye og radikale, og omvendt. De der hyldede det enevældige Kongedømme, var de unge Aander, men det var de konservative, som vilde bevare de hensygnende Stænderforsamlinger, der paa de fleste Steder endda kun slet værnede om Folkets Indflydelse. Kraftigere end alt andet maatte Eksemplets Magt tale til en ung Mand i Schumachers Alder. Under de sidste Dage af sit Ophold i England saa han Kongemagten rejse sig igen ved Karl II.s Tilbagevenden fra Landflygtigheden og Cromwells Indretninger falde til Jorden. Ved

sin Ankomst til Frankrig blev han Vidne til den unge Ludvig XIV.s Indtog i Paris, Mazarins Død og Ludvigs Overtagen af den enevældige Regering under Folkets Tilfredshed og Jubel.

Adskillelsen fra England fandt vistnok Sted efter et treaarigt Ophold i Efteraaret 1660. Peder Schumacher bevarede de Venskaber, som han havde vundet derovre, gennem hele sit Liv. Han vedblev at staa i Brevveksling med Barlow lige til de skæbnesvangre Begivenheder i 1676, og denne, som Aaret i Forvejen var bleven Biskop i Lincoln, glædede sig af Hjærtet over al den Medbør, som i flere Aar blev hans unge Ven til Del. Schumachers Billede hang lige til Nutiden i Bodleyan Library. Det var skænket af ham til Barlow og kom fra denne igen til Biblioteket.

I Paris er det vanskeligere at forfølge Schumachers Spor, Kilderne tie. Hans Navn er kun knyttet til een bekendt Franskmand, det er Lægen Guy Patin, som var Professor ved Collège Royal. Patin havde mange Forbindelser med Danmark, han beundrede Tyge Brahes Livsgerning, var en intim Ven af Thomas Bartholin og konsuleredes ofte af tilrejsende danske. Det gjaldt først og fremmest den unge Kronprins Kristian, da han faa Aar senere med sin Hovmester Kristoffer Parsberg kom til Frankrig. Men ogsaa adelige som Hannibal Sehested og Knud Tot med dennes Hovmester Jørgen Fogh, eller borgerlige som Jakob Henrik Paulli, en Søn af Simon Paulli, der havde dediceret sin Bog om »Tobakkens Misbrug« til den berømte Læge, søgte til hans Hus. Et Øjeblik var der endog Tale om at knytte Patin til Danmark, men Tilbuddet strandede paa hans stærke Hjemkærlighed: »Jeg vil begraves i Paris hos mine gode Venner.« Guy Patin var Typen paa det 17de Aarhundredes nøgterne Videnskabsmand med den skarpe Tunge, der hverken skaanede Munkenes Hældøreri eller de fantastiske Guldmagere. Han var tillige en god Fransk-

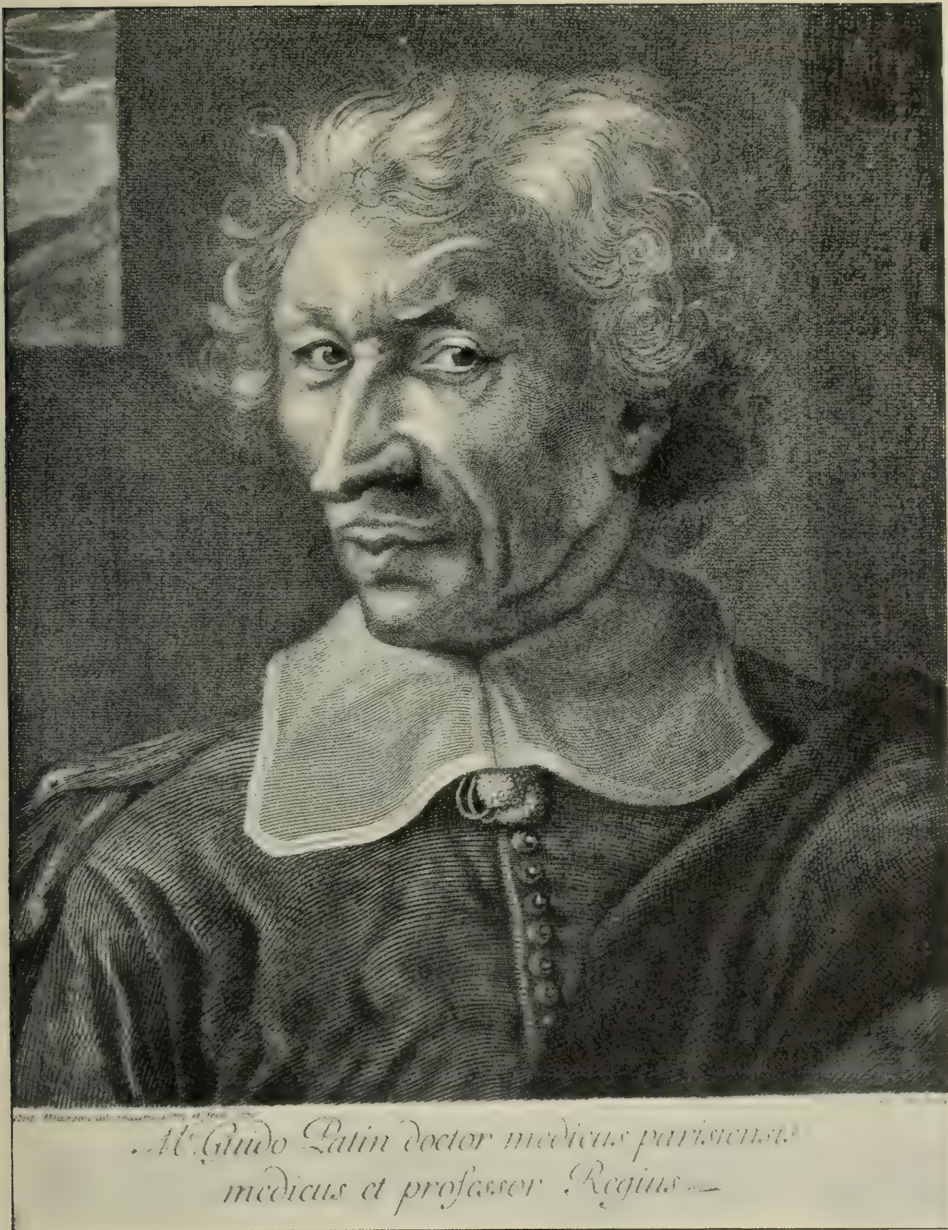
mand, der kun afskyede den mazarinske Enevælde, fordi den var grundlagt af en forløben Italiener, men gerne taalte den, naar han mødte den i sin unge elskede Konges Person. Han fortæller selv, hvorledes han raaber: »Vive le Roy!«, naar han ser Ludvig XIV paa Gaden.

Det var i et bevæget Øjeblik, Schumacher opsøgte den gamle Læge. Kongens Indtog var nærforestaaende, alle Vegne fra, ogsaa fra Udlandet, kom Folk strømmende til Paris, saa at Gaderne, som Patin skriver, ikke var brede nok til at rumme dem. »Alle Mennesker løber til Rue St. Antoine, som om Ilden var løs der.« Den rolige lærde ønskede, at han sad i Lyon, men han blev behageligt overrasket, da han fik Besøg af »den danske Adelsmand Hr. Peder Schumacher« med Hilsener fra Thomas Bartholin, og en lang hyggelig Samtale udspandt sig mellem dem. Noget meget inderligt Samkvem er dog næppe fulgt efter, skønt begge Parter bevarede hinanden i venlig Erindring. Schumacher var nu kommen det medicinske Studium for fjernt. Der er neppe Tvivl om, at han i Paris efter Evne har fortsat de Studier, som havde sysselsat ham i Nederlandene og i England, og hans Optegnelsesbog viser Tegn herpaa. Men Opholdet i Paris blev forholdsvis kort. Her var desuden saa meget, som kunde aflede Opmærksomheden. Ikke alene de politiske Begivenheder maatte fængsle den studerende; hele det rige aandelige Liv, som var i Færd med at vokse frem paa fransk Grund, greb ham stærkt, saa at den franske Kultur kom til at præge ham dybere end noget Lands, som han hidtil havde besøgt.

Frankrig var i Færd med at blive det toneangivende Land i Evropa. Dette skyldtes, som en skarpsindig fransk Forsker har paavist, ikke i første Linie den politiske Overmagt under Mazarin og Ludvig, ej heller det mærkelige Tilfælde, at saa mange store Digtere traadte frem just

paa dette Tidspunkt. Frankrigs centrale Beliggenhed i Evropa, de franske Gesandters Virksomhed i Udlandet, Mangelen paa national Selvstændighed hos Nabofolkene, alt dette har virket med til at lægge Sejren til Rette, men næppe heller mere. Hovedaarsagen bliver, at der just paa denne Tid fandt en Nationalisering Sted af det franske Aandsliv, at Litteraturen frigjorde sig for den hidtilværende stærke klassiske og italienske Paavirkning og derved vandt i Styrke, da den som Antaios favnede sin Moder Jorden. Men samtidigt fik den herigennem et humant og alment Præg, som gav den Mulighed for at faa Indflydelse langt ud over Landets Grænser. Thi den franske Nationalkarakter har just dette almene Præg, hvilket det skyldes, at — som man smukt har udtrykt det, — andre Nationer kan genkende sig selv i den franske Litteratur.

Endnu paa denne Tid (ca. 1660) havde den franske Aandskultur sine fasteste Borge i »Salonerne«, hvor »les beaux esprits« flokkedes om Md. de Scudery eller i Hotel Rambouillet, og hvor »Précieusernes« Stil, der just nu gennemhaanedes af den unge Molière, havde udviklet sig til at vinde Herredømmet. Man har antydet, at Peder Schumacher skulde have haft Adgang til disse Kredse, men rent bortset fra, at han i senere Breve snarest spøger med »Skønaanderne«, synes det ganske utænkeligt, at et saadant Milieu skulde have aabnet sig for en ubekendt borgerlig fra et afsides liggende Land. Det er derimod muligt, at man af Schumachers Bemærkninger tør slutte, at han har set »Les précieuses ridicules« opført under sit Pariserophold. Hans stærke Begejstring for Oldtidens komiske Skuespildigtning, som den viser sig hos Plautus, maa have gjort ham lydhør for Molières vaagnende Geni. Men det eneste virkelige Holdepunkt, vi har angaaende hans Udendørsliv under Pariseropholdet, peger i en anden Retning. Flere Aar senere, da den unge Kammersekretær i sin Protokol

GUY PATIN

Efter Stik af A. Masson (efter eget Maleri).

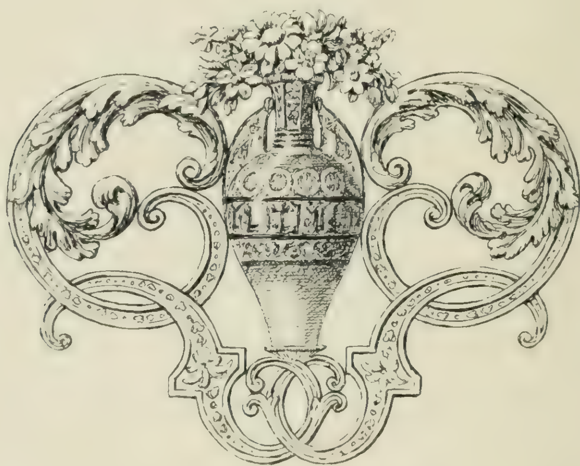
noterede Udfaldet af en Strid om en Embedsbesættelse, føjede han spydigt til: »Jens Lassen agerede Scaramucci med fuld Musik.« Scaramuccia er en Figur i den italienske Maskekomedie, en storpralende og fejg Eventyrer, som var bleven saa bekendt i Paris ved Tiberio Fiurellis Fremstilling, at endog Ludvig XIV morede sig over hans Komik, og Folk paa Gaden kaldte Skuespilleren selv for Scaramouche. Ham har vel altsaa Schumacher set optræde i Paris. Det er naturligt, at han ikke straks har kunnet søge de ædleste Former for fransk Aandsliv, men som hjemløs har været henvist til at at nyde de folkelige Forlystelser. Hovedsagen for ham var dog nu Begivenhederne, og sikkert er den Tanke ofte gaaet igennem hans Hoved, at den store Minister, der laa paa sit Dødsleje, var et værdigt Forbillede for en ærgerrig borgerlig, der følte Kræfterne svulme i sig.

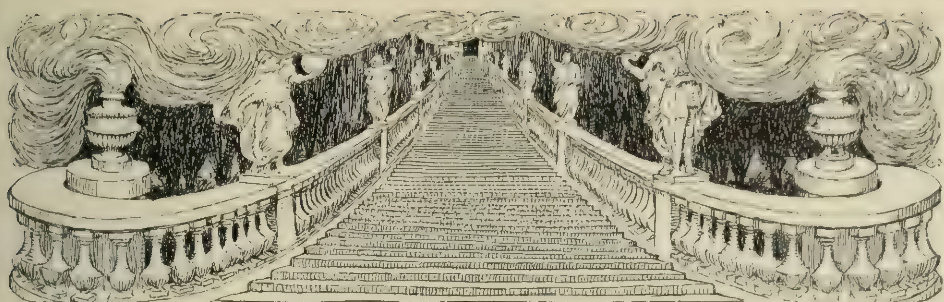
Rejsen nærmede sig nu sin Ende. Et Besøg i de gamle enevældigt styrede Kulturlande mod Syd maatte dog nødvendigt indgaa i Rejseplanen. Det Forfald, som var begyndt at træde stærkt frem i Spanien, faldt ikke Datidens Mennesker i Øjnene; de saa ikke Tilbagegangen for den Glans, der laa over Velasquez' Kunst og Cervantes' Roman, først og sidst over den spanske Kongemagt med de store Minder. Men som Kometens Fart stiger, naar den nærmer sig Solen, saaledes blev der kun levnet Peder Schumacher en kort Tid til paa nært Hold at se den Regeringsform i fuldt Flor, som han nu var naaet til at betragte som den ypperste jordiske. Man kan beklage dette, men det er ikke troligt, at selv et længere Besøg nu havde kunnet aabne hans Øjne for, at ogsaa Enevælden havde sine Skrøbeligheder.

Saa mangelfulde er vore Efterretninger, at det ikke en Gang er muligt at fastslaa, om Rejsen til Spanien har fundet Sted til Søs mellem Opholdene i England og i Frank-

rig, eller om Schumacher ikke snarere i Begyndelsen af 1661, da han havde sagt Paris Farvel og aflagt en Visit i Amsterdam, er draget landværts til den pyrenæiske Halvø. Sikkert er det, at han har været dernede. Det fremgaar ikke alene af hans senere grundige Kendskab til Spansk og af de mange spanske Værker i hans Bibliotek, der tidt er udgaaede fra afsides liggende Trykkerier som i Salamanca og Medina del Campo, men til ydermere Sikkerhed for os beretter han selv om en Oplevelse uden for det kongelige Jagtslot i Aranjuez, hvor han blev imponeret ved at se en Hjord paa 5—600 Kameler. Opholdet var kortvarigt, man nærmede sig aabenbart Rejsekassens Bund, der var hverken Tid eller Penge til at studere ved et af de berømte spanske Universiteter Italien vinkede, og skønt der kun kunde blive Tale om faa Maaneders Ophold herovre, træffer vi allerede i Vinteren 1661—62 Schumacher i Rom. Her nyder han ret Fordybelsen i de antikke Minder, dvæler gerne ved Obelisker og Amfiteatre, og i Følelsen af selv at have naaet altfor lidt hernede anbefaler han senere en ung Mand, der skal rejse ud, at gaa direkte til Italien og siden hen tage Mellemevropa, som ikke løber fra ham. Tillige havde Schumacher her den Glæde at vinde en ny Ven (naturligvis en adelig) som en Slags Erstatning for den højtbegavede Jørgen Rosenkrans, der var død 1659 under et Ophold i Venezia. Det var Jens Rosenkrans, en Søn af Hovmesteren for Sorø Akademi. Men der var i Øjeblikket ikke Tid til langvarigt Samvær, i Foraarsmaanederne 1662 maatte Schumacher med yderligt forceret Fart drage mod Nord. Uden at skænke de gamle Universitetsbyer Siena, Bologna og Padova mere end i det højeste en flygtig Visit, havde han i Maj Maaned naaet Venezia, og herfra gik Rejsen med stor Hast over Wien og Dresden til Hamborg. Man spørger forgæves, om han da ikke her har gjort Holdt i sin Faders lille

Fødeby; det er overhovedet ikke muligt at fastslaa nogensomhelst Forbindelse mellem Joakim Schumacher med hans Efterkommere og Familien i Bergedorf, efter at den yngre Gren herfra havde slaaet sig ned i Danmark. Men nu var Rejsekassen aabenbart læns, og med de sidste Rester reddede Peder Schumacher sig over Vandet til Danmark, hvor han efter ni Aars Forløb atter stod i sin Fødeby d. 20. Juli 1662. Hans Livs store Rejse, den som for andre er deres Livs store Oplevelse, var hermed til Ende.

III

Peder Schumacher var knap 27 Aar gammel, da han atter var paa hjemlig Grund.

Han, der fra sin Fødsel af var bleven betragtet som et Vidunderbarn, havde dog lært meget paa Rejsen, ja havde i visse Henseender forandret Natur. Han var draget ud som den meget vidende, der var hjemme i Bøgernes Verden. Nu havde han øget sine Kundskaber og erhvervet sig en praktisk Sprogfærdighed, der gjorde et stærkt Indtryk paa hans Samtid. Navnlig talte og skrev han fortræffeligt Fransk, det blev snart hans Yndlingssprog, og hertil knyttede han solide Kundskaber i de sydevropæiske Sprog, i det mindste i Spansk. Hans Viden i Tysk var givet ham i Vuggegave. De andre nordiske Sprog, Engelsk og Hollandsk, erhvervede han undervejs. Mangel paa Øvelse gjorde dog, at en stor Del af denne Kundskab senere gik tabt, saaledes som man ser det af et Brev til Barlow 1676, da han stod paa Magtens Højde. Endelig var der de klassiske og de østerlandske Tungemaal, som han besad et udstrakt Kendskab til, hvad hans Venner fremfor alt beundrede.

Selv kunde han nok kokettere saa smaat med sine Sprogkundskaber. I et Brev til en Ven spøger han dermed og sammenligner sig med en lærd tysk Doktor, der

nylig var kommen til København og, naar han sad i Kirken, lagde Fingeren ud over Stoledøren, pegede paa Folk, alt eftersom de kom ind, og spurgte: »Wer ist der? Wer ist jener?« blot for at alle skulde se, at han bar Doktorringen paa Fingeren. Schumacher mente altsaa, at hans Sprogviden var hans Doktorring, og han indrømmede, at han undertiden viste den frem i Utide.

Men det var ikke blot en ydre Færdighed og en boglig Lærdom, han havde erhvervet sig. Han var bleven paavirket af de Mænd, som han var kommen i Berøring med, og af Livet i de store Stæder, som han havde set. Thi det er værdt at lægge Mærke til, at skønt Schumacher ingenlunde manglede Natursans, besøgte han, ligesom hans samtidige, kun de større Byer (Amsterdam, Leyden, London, Oxford, Paris, Rom o. s. v.); Landet tog han kun det med af, som han kunde faa under Gennemfarten. Havde han i disse Stæder ganske vist ikke haft Adgang til de højeste Cirkler, var han dog heller ikke bleven upaavirket af den slebne Tone, som strømmede ind i hele Samfundet fra de franske Saloner. Tillige maatte Omgangen med Mænd som John Fell og Barlow give ham aandelig Modenhed. Der lagdes herved Spirer i den unge Schumacher, som senere under lykkeligere Vilkaar skulde udfolde sig til den milde, verdensmandsmæssige Ro og Overlegenhed, der gav ham et Plus over og som imponerede Adelsmændene og Krigerne, skønt han kun var lille, svag af Skikkelse og borgerlig. Det var den, som skaffede ham Tilnavnet »Lepidus«, ɔ: »den fine, verdensdannede«. Allerede nu havde han lært den Kunst at omtale sine Venners Svagheder paa den for dem behageligste Maade. »I er ikke den første, som har begyndt paa en lang Rejse, uden at komme videre; der er min Tro mange andre«, skriver han til en Ven, hvis Planer var slaaede fejl. Og for at trøste ham, tilføjer han en Anekdote om en Svejtser (vistnok i dette Tilfælde det samme

som en Lakej), der vilde til Rom, men ikke kom længere end til Rostock paa Grund af det gode Øl dér.

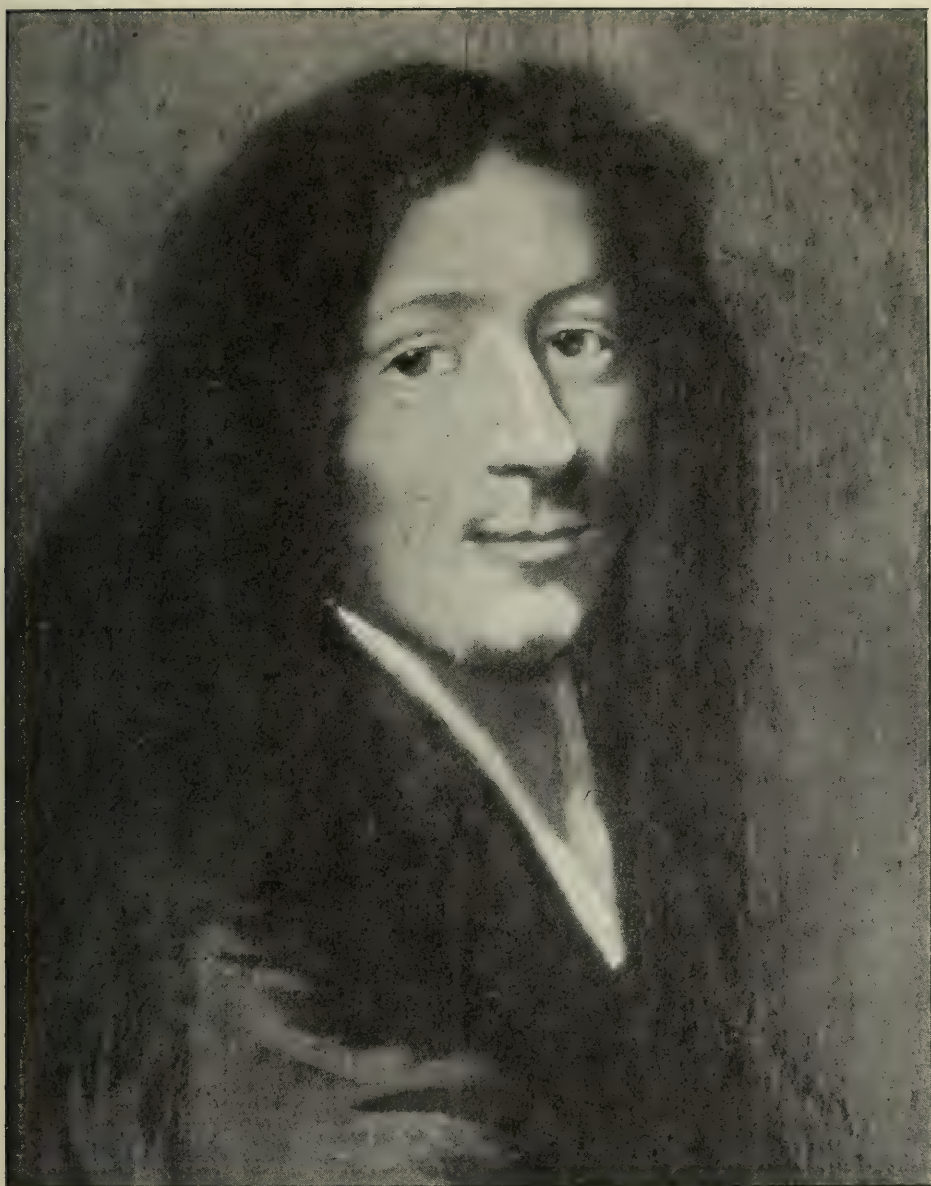
Der laa, som vi tidligere har set, et Anstrøg af kosmopolitisk Aand over disse ændrede Karakteranlæg. Der var ogsaa en borgerlig Selvbevidsthed, der gjorde, at samtidig med at Peder Schumacher nok gad gælde for Junker i Udlandet, vilde han ikke bøje sig for nogen Adelsmand, blot fordi han var adelig. Da han billiger Jørgen Rosenkrans' Mangel paa Adelshovmod, lægger han ham de klassiske Ord i Munden: »Byrd og Fædreland, kort sagt, alt hvad der ikke skyldes os selv, anser jeg næppe for vor Ejendom.« Denne faste Ryg bevarede han igennem Livet, men med det catoniske Verdensborgerskab var det ikke saa alvorligt ment. Mindet er jo kun en lille Ting, men der var ogsaa lønlige Kildespring i ham. Derfor kan det hænde, at naar han i et Brev kommer til at bruge et den Gang mindre almindeligt Ord som t. Eks. »Pegefinger«, giver det uvilkaarligt et Ryk i ham, og han indskyder hastigt: »Det er et godt dansk Ord«.

Endnu kan der hertil føjes et Par Ord om den unge Schumachers religiøse Standpunkt. Det er vanskeligt at trænge til Bunds i et Menneske paa et Omraade som dette, naar man for store Dele af hans Livs Vedkommende kun har spredte Udtalelser at bygge paa. Saa meget kan dog vel siges, at den levende Religiøsitet, som han havde lært at kende i Faderens Hus, gennem Jesper Brokmands og John Fells Ortodoksi havde udviklet sig til at blive en rolig Skæbnetro, hvor Skæbnen endnu opfattedes som et gunstigt Forsyn, der nok vilde skaffe ham Lykken til sidst. »Jeg er i dette en Smule Kalvinist«, siger han en Gang i denne Tid. »Hvad end et Menneske gør, hvorledes han end anstrænger sig, saa vil Gud dog, at Æren for, hvad man opnaar, skal tilkomme ham. Kun Begyndelsen ligger i vor Haand, for Udfaldet raader Skæbnen, det vil for os

sige »Forsynet«. Den eneste Vej til et roligt Liv gaar gennem Dyden.« — Heri ligger dog ingenlunde, at Schumacher skulde have brudt med den ortodokse Kirke, tværtimod følte han ikke selv den Kløft, der fandtes mellem hans Følelse og hans Forstand, og han var alle Dage Statskirkens ivrigste Tilhænger. Men hans Kristendom fandt stivnede, halvt overtroiske Udtryk, som naar han ved alle betydningsfulde Afgørelser vænnede sig til at nedskrive stereotype Formularer, hvori han paaberaabte sig Guds Bistand. I Reglen forkortedes endda disse Formler til kun at omfatte Ordenes Begyndelsesbogstaver, og naar han atter og atter i Brevene taler om sin Begejstring for »Dyden«, er denne Iver hos en ung Mand ganske vist anerkendelsesværdig, men den megen Tale gør os en Smule mistænksomme. Schumacher var ikke af Naturen nogen Dydsdragon.

Saaledes omtrent maa vi tænke os den Peder Schumacher, som i 1662 paa ny stod i København. Et ufuldendt Maleri, som tilhørte hans Moder, fremstiller ham paa dette Tidspunkt. De indfaldne Kinder taler om bevægede Aar og om Rejsens Strabadser, men Ansigtet selv er fuldt af Liv og Lune. Hvor lyser ikke de brune Øjne kækt, og Munden gemmer paa et muntert Ord! Det er en ung Mand, for hvem Verden synes at ligge aaben.

Men var han selv bleven forandret, gjaldt det ikke i ringere Grad om hans Fædreland. Der var først Krigene, som var gaaede hen over det. Landskabsafstaaelserne ved Roskildefreden føltes næppe saa haardt af Almenheden, som det vilde have været Tilfældet i vore Dage. Krigen var jo endnu den Gang Kongens Krig, Tabene ved Freden mærkedes først og fremmest af ham som en Nedgang i hans Indtægter. Noget mere betød Krigens Virkninger gennem Hærgningerne paa det bevarede Land. Dog er de almindelige Beretninger om Svenskeres og Polakkers Plyndringer

SCHUMACHER VED HJEMKOMSTEN
Ufuldendt Maleri af en ukendt paa Frederiksborg

under Karl Gustafskrigene vistnok betydeligt overdrevne, navnlig derved, at man har opfattet de Skildringer, der passede paa enkelte Egne, som om de gjaldt for hele Riget. Saaledes er det ogsaa gaaet med Billedet af Tysklands Stilling efter Trediveaarskrigen. Et lille Vidnesbyrd om, at det forholder sig saa, har man i de Fund af nedgravede Sølvsager, som man i vore Dage gør, som er talrigst fra Jylland og her igen navnlig findes i Fredericiaegnen inden for en Linje fra Kolding til Horsens. Her var aabenbart Brændpunktet, og jo længere man kommer bort derfra mod Nord, mod Limfjorden, des svagere bliver Fundene og vel ogsaa Plyndringerne. Man savner dog endnu en virkelig Undersøgelse af, hvad Svenskekrigene har betydet for det danske Landbrug, og saa længe en saadan ikke findes, maa man indskrænke sig til at udtale den Formodning, at det næppe har været saa galt fat som tidligere antaget.

Derimod er der sikkert Grund til at lægge den største Vægt paa den økonomiske Tilbagegang, som havde betegnet de sidste Aartier før 1660. Det danske Landbrug syntes at skulle faa en god Tid i Begyndelsen af Trediveaarskrigen, da Kornpriserne sprang svært i Vejret, aabenbart fordi vi kunde eksportere Rug og Byg til de krigende Hæres Behov i Tyskland. Men snart kom vi selv med ind i Krigen, og Fordelen var foreløbigt forbi. Endnu efter Fredens Afslutning i Münster havde vi dog nogle gode Aar 1648—52, mens det tyske Landbrug stræbte at komme til Kræfter, men fra 1653 maa dette være sket, thi der indtræffer da et frygteligt Prisfald paa Kornet herhjemme, og de usle Priser bliver ved at herske gennem 1650erne og 1660erne. Kun naar der ligefrem var Fare for Hungersnød, kunde de nu hæve sig for en Stund. Saaledes lukkedes det tyske Marked for os, og Krigen kom nu oven i Købet til os og hæmmede den regelmæssige Produktion. For vor Bonde-

stand maa Tilstanden have været slem. Adelen levede fra gammel Tid især af Øksnehandel, og skønt Fordelene ved Studeopdrætning formindskedes ved Midten af det 17de Aarhundrede, havde den ikke Blik for, at Driften maatte lægges om. De agerdyrkende Stænders Tilbagegang maatte naturnødvendigt ramme Borgerne, og det er ikke underligt, at man ser en stærk Nedgang i Antallet af danske Handelsskibe, som passerede gennem Øresund. Føjer man hertil, at den Stigning af Lønningerne, som fandt Sted i Tyskland, vistnok ogsaa har naaet til Danmark, indser man, hvor vanskelig Stillingen maatte blive for de besiddende Klasser, der dog omfattede langt den største Del af Landets Beboere.

Det er paa denne Baggrund, som ogsaa virker med, at den sidste Akt af Landadelens (man fristes til at sige Landboernes) Herredømme i Danmark udspilles. Haandfæstningsregeringen faldt for en Alliance mellem de misfornøjede i Efteraaret 1660, Arveregeringen besluttedes d. 13de Oktober, og i Løbet af den følgende Uge fraskrev Stænderne sig frivilligt enhver Medvirken til den nye Regeringsforms Indretning mod Løfte om at bevare deres gamle Friheder og at faa en »Reces«. Arvehyldingen fulgte med Pomp og Pragt paa Slotspladsen, og da Stændermødet havde opløst sig i Løbet af samme Maaned, tog Kongen i Begyndelsen af 1661 en videre gaaende Ed af alle Landets Beboere paa det fastslaaede ved »Arve-Enevolds-Suverænitetsakten«.

Frederik III betragtede alle billige Krav om Sikring af Stændernes Friheder som opfyldte, da han i Sommeren 1661 havde meddelt dem deres nye Privilegier. Den kejserlige Gesandt Goëss, hvis Hjerte var paa Adelens Side, siger, at den langvarige Opsættelse heraf havde sat ondt Blod, som Kongen ønskede at fjerne. »Derfor har Hans Majestæt den 20de dennes [Juli] ladet den herværende Adel kalde sammen i Slotssalen og gennem sin Kansler korteligt ladet foredrage for den, at da nu Regeringsformen (»der status

publicus dieses Reichs«) var forandret, og Haandfæstningen og de øvrige Konstitutioner kasserede, havde Hans Majestæt for at vise sin naadige Affektion over for Adelen anset og benaadet den med visse Privilegier, som samtidigt tilstilledes den. Den ældste af Adelsmændene modtog disse, sagde Hans Majestæt underdanig Tak derfor og anbefalede paa det bedste hele Noblessen til ham. Derpaa gik man til Taffels, hvor Hs. Majestæt og den kgl. Prins var nærværende, og alle tilstedeværende adelige blev trakterede.« Goëss siger om disse Friheder: »Hvad alt det angaar, som staar i Forbindelse med Regeringsformen (»status regni«), sporer jeg her ingen Forundring hos Adelen, da denne nu er ændret, men at de i denne Henseende godt kan finde sig (»wohl verschmertzen können«) i Forandringen i Privilegierne«; værre var det med deres Forrettigheder frem for de andre Stænder, navnlig for Bønderne. Paa samme Maade fik Gejstligheden og Borgerstanden deres Frihedsbreve overrakte d. 22de Juli, men da de havde haabet paa at blive helt fri for at betale Skatter for Fremtiden, var de meget mindre tilfredse end Adelsmændene.

Man fejler næppe ved at opfatte denne festlige Scene som et Forsøg fra Regeringens Side paa at give Stændermødet det foregaaende Efteraar en pompøs Afslutning. Kongen mente nu, at han havde opfyldt det første af sine Løfter, ja antydede endogsaa, at dette Skridt var en ren Naadesbevisning fra hans Side over for Adelen. Dette var dog ikke ganske rigtigt, ligesom han jo heller ikke endnu havde opfyldt sit andet Løfte, at give den nye Grundlov, »Recessen«. Men man ser allerede af dette Sted, at han selv betragtede Spørgsmaalet som foreløbigt klaret ved »Suverænitetsakten«, og at de forskellige Stænder, ogsaa Adelen, kun tænkte paa at sikre sig økonomisk. Lad være, at Misfornøjelsen med det skete nok stak en Del dybere hos Adelsstanden, end man kan spore af dens officielle Optræden.

Man maa dog, naar man taler om, at Frederik III tyvstjal Enevælden, betænke, at Kongen ikke havde Indtrykket af, at han forbrød sig mod noget retsligt grundfæstet eller historisk levedygtigt, og at Stænderne uden den svageste Protest fandt sig i hans Optræden.

Kongemagten havde saaledes sejret, Hovedlinjerne for den kommende Udvikling var allerede lagte, da Schumacher Aaret efter vendte hjem. Men der var endnu meget at udrette, der var mange Fjender af det skete, som ønskede det omgjort. Paa hvilken Side vilde man finde Peder Schumacher i denne Udvikling? Det rolige Liv som Videnskabsmand lokkede ham aabenbart ikke længer; de Chancer, som straks efter hans Hjemkomst frembød sig for at naa en Professorstilling, udnyttede han ikke. Men naar det offentlige Liv drog ham, kunde det heller ikke være tvivlsomt, hvor han vilde stille sig. Hvad der var sket i Danmark, faldt just i Traad med, hvad Schumacher havde set paa sin Rejse og lært at vurdere. Begejstring for den svagere Part laa ikke i hans Natur og gjorde det vanskeligt for ham at indrullere sig i en Oppositions Rækker. Sin Familie, sine Venner, Universitetslærerne og Hovedmassen inden for sin Samfundsklasse fandt han paa Sejrherrens Side. Endelig drev det stræberagtige Træk, som prægede hele hans Slægt, ham over paa det samme Parti. Der var nu gode Udsigter for energiske og begavede borgerlige som Kongemagtens Hjælpere; den vundne Sejr betød jo ogsaa Byens voksende Indflydelse over Landet.

Men Peder Schumacher var ikke den, som forhastede sig, og hans økonomiske Uafhængighed gjorde det muligt for ham at vente i Ro. Han synes ikke at have fjernet sig fra København i det første Aars Tid efter sin Hjemkomst, men blev aabenbart i Hjemmet hos sin Moder. Han »studerede sit Fædreland paa ny«, som han udtrykker det, og saa Mulighederne an. Fantasier om en glimrende Frem-

tid svævede allerede for hans indre Blik. I det samme Brev, hvori han meddeler en Ven, at der er mange i København, som gaar og venter paa »en charge« (et Embede), ender han spøgefuldt med at ønske sig et lille italiensk Fyrstendømme til Købs. Det er Tanker, der peger langt ud i Fremtiden og omsider skulde blive virkeliggjorte, da han vandt sit tyske Rigsgrevskab.

Allerede før sin Ansættelse fulgte han opmærksomt med hvad der foregik i Kongens Nærhed, talte om de fremmede Fyrstebesøg og andre Hofnyheder. »Kongens Riddere bære nu alle en Stjerne paa Brystet, bordyret paa den venstre Side,« meddeler han med synlig Interesse kort efter. Om selve Statstjenesten straks stod for ham som hans rette Vej, kan dog betvivles. Desuden maatte det være til de Omraader, hvorpaa han allerede havde gjort sig bemærket, at man vilde søge ham. Endnu var han kun kendt som den unge lærde og som den unge loyale Borger.

Der er næppe Tvivl om, at det var Kongens ovenfor nævnte Kansler Peder Reetz, som først drog Schumacher frem. Traditionen i Familien bestyrker dette, Satiredigteren Jakob Worm slaar senere paa, at man »ritzede« Lykkens Gang for ham, og ydermere gaar en smuk Overlevering ud paa det samme. Peder Reetz var en duelig og kongetro Embedsmand, der lettere end sine adelige Standsfæller havde fundet sig til Rette med den indtrufne Statsforandring, og som derfor havde beholdt Kongens usvækkede Tillid. Sin Interesse for Universitetet og for Studierne bevarede han gennem Livet. Det fortælles, at Schumacher, da han en Dag besøgte Kansleren, fik Indbydelse til at blive til Middag, men af Beskedenhed rejste sig, før Maaltidet var helt til Ende. Reetz rejste sig da ligeledes for at følge ham til Dørs, og da de øvrige Gæster undrede sig over denne Opmærksomhed, sagde han efter Afskeden til dem:

»Vidste I, hvad Talent denne Mand har, da bar I Estime for ham.«

Det er iøvrigt troligt, at Frederik III.s nysudnævnte Livlæge, Henrik a Moinichen, der var besvogret med Schumacher og havde boet i Paris samtidig med ham, ogsaa har henledt Opmærksomheden paa ham. Peder Schumacher taler stadig i sin Breve om »den gode ærlige Moinichen«, hvad der tyder paa en nærmere Forbindelse mellem dem. Moinichens Anseelse var betydelig, og selv den fangne Grevinde i Blaataarn kaldte ham senere »en meget skikkelig (ↄ: duelig) Mand, lemfældig, forsigtig i sin Kur«. Der manglede nu blot en Lejlighed til at drage den unge Schumacher frem. Den kom under den Panikstemning, som herskede i Kongehuset i Maj 1663, da man havde faaet Underretning om Ulfelds forræderiske Planer og frygtede for, at han skulde have Tilhængere inden for den misfornøjede Adel. Nu skulde der renses ud blandt alle utro Tjenere. Fra da af fik Peder Schumacher sin daglige Gang paa Københavns Slot. Han blev udnævnt til kongelig Bibliotekar og Arkivar d. 27. Maj 1663.

Det gamle Københavns Slot var en lille Verden for sig, det levede sit særlige Liv. Skiftende Tider havde opført det, Resultatet var blevet uensartet, men i høj Grad malerisk. Naar man ad Højbro var kommen over paa den smalle Landstribe af Slotsholmen, som laa mellem Kanalen og Borggraven, førte atter en Vindebro omtrent ved den nuværende Rytterstatue over til selve Slottet. Ved Indgangen gennem Porten havde man det mægtige Blaataarn paa sin højre Haand, Kongefløjen til venstre. Fortsættelsen af denne var den sydlige Fløj, der vendte ud mod den nuværende Kavalergaard, og som fandt en foreløbig Afslutning lige før Broen »Løngangen« i et fremspringende ottekantet Taarn, »Kongens Runddel«. Dets Fod beskylledes af Vandet i Slotsgraven, og det hørte til Bygningskom-

pleksets ældste Dele. Her laa paa første Sal (den mellemste Række store Vinduer) »Kongens eget Kammer«, ogsaa »Drejerkamret« kaldet, det Sted, hvortil han yndede at trække sig tilbage, naar han vilde søge Ensomhed, og hvor hans Seng stod. Nedenunder i en lav Hvælving var Brevkamret, hvor Rigets vigtigste Dokumenter gemtes, men Bogsamlingen, der truede med at sprænge sine snævre Rammer, var foreløbigt anbragt i to Sale øverst i den saakaldte »Kirkefløj«, som mod Vest sluttede sig til de allerede nævnede Bygninger, og som vendte ud mod den senere Ridebane.

Det var i denne Del af Slottet, at Peder Schumacher fik sin daglige Gerning. Han gik med stor Alvor i Gang med den og søgte at knytte litterære Forbindelser med Udlandet, som kunde komme ham til Nytte ved Bogan-skaffelser. I et Brev til sin Ven Jens Rosenkrans straks efter Ansættelsen tilstaar han, at han i de sidste 3—4 Aar (det vil altsaa sige under den sidste og forcerede Del af Udenlandsrejsen og siden da) ikke har været i Stand til at følge med i, hvad der udkom i Paris, navnlig i »den spirituelle Dont« (ɔ: æstetiske Værker) paa det franske Sprog. Nu skulde det forsømte genoprettes, og han vilde ligeledes aabne en Brevveksling med Patin »for at forny det gamle Bekendtskab og udvikle det begyndende Venskab, som vi den Gang stiftede«. Man ser saaledes, at Schumacher ikke alene opfriskede sin gamle Viden og sine Bekendtskaber, men ogsaa lagde nye Omraader ind under sig, thi den moderne Skønlitteratur var et Felt, som han næppe havde syslet synderligt med tidligere.

Sligt kunde lønne sig. Kong Frederik var en mild Herre at tjene, og han elskede de stille aandelige Sysler. Han færdedes gerne

— — »i det Bibliotek,
som mod Melankoli var Fyrstens Apotek.«

KØBENHAVNS SLOT
Efter Model paa Frederiksborg af Konservator C. Chr. Andersen

Som den lærdeste af vore Konger fandt han snart Behag i sin lærde Embedsmands Selskab. Schumacher forstod at lade hele sin Viden spille og at foregribe Kongens Ønsker, han lagde de Bøger opslaaede paa Kongens Læsepulte, som han vidste vilde interessere ham. Da Frederik III i det hele var meget paavirkelig for sine Omgivelser, ikke mindst, naar de var af lav Stand, var der herigennem aabnet en Vej til at skaffe sig Indflydelse. Samtidigt udvidedes og forbedredes Bogsamlingen, og danske lærde, som Bartholin og Simon Paulli, fik Adgang til at benytte den og var enige om at rose den unge Bibliotekars Dygtighed og Forekommenhed. Uden for Slottet grundlagdes den stolte kobbertækkede Bygning, der snart skulde rumme »det store kongelige Bibliotek« og til vore Dage har staaet som den eneste arkitektoniske Levning af Betydning fra den fattige Tid efter Svenskekrigene.

Vigtigere endnu end dette Embede var dog Stillingen som Arkivar, den Embedsmand, som skulde gemme Statens kostbare Dokumenter fra Arilds Tid af og holde Orden i dem. At denne Stilling straks blev føjet til Bibliotekarembedet vidner om, at man fra første Begyndelse havde Tillid til den unge Mand, thi her var en Lejlighed til Misbrug af de vigtigste Hemmeligheder, som krævede stærke Garantier. Men Schumacher viste sig denne Tillid værdig. Han gik med samme Iver til Arbejdet i Hvælvingen som til Virksomheden oppe under Kirkens Tag. A. D. Jørgensen har beklaget, at han ikke »gav sig bedre tid og gjorde sig mere fortrolig med tidligere tiders forhold både udadtil og indadtil; han vilde da næppe [som Statsmand] have brudt så fuldstændig med den historiske udvikling, som han gjorde.« Om Peder Schumacher virkelig, som Jørgensen mener, brød med vort Lands Udvikling, vil der senere blive Lejlighed til at undersøge. Her skal det kun fastslaas, at man paa ingen Maade kan bebrejde ham Overfladiskhed eller

Mangel paa historisk Sans, tværtimod har han søgt at trænge ind i Danmarks Fortid og komme til Klarhed over, hvorledes vor statsretlige Stilling var til Evropas øvrige Riger, og hvorledes den overhovedet i de sidste Aarhundreder havde været. Man har for nylig fundet en Protokol, som Schumacher dels selv har skrevet, dels har ladet skrive. Den er paabegyndt netop i denne Tid og indeholder først de nyeste Traktater med Nederlandene, England og Frankrig samt Udtog af vore Gesandters Indberetninger fra disse Lande; hertil er senere føjet en Mængde ældre Dokumenter tilbage til Brømsebrotraktaten af 1541 og de slesvigske Forhandlinger i 1560 og de derefter følgende Aar. Peder Schumacher havde derved skabt sig en Haandbog, som han altid kunde ty til, naar han ønskede Oplysninger om alle Slags Forhold i Fortiden, som endnu kunde faa praktisk Betydning.

Den dobbelte Gerning, som Schumacher saaledes var kommen ind i, gav ham ogsaa en dobbelt Stilling. Som Bibliotekar var han snarest Hofembedsmand, som Arkivar fungerede han direkte under Kansleren og maatte betragtes som en Statstjener. Der er ingen Tvivl om, at disse Virksomheder har ligget godt for den unge Mand og er faldne i hans Smag. Men lige saa lidt kan man tvivle om, at hans Higen gik videre, og at han selv følte, at han endnu kun havde faaet en Fod indenfor i det Liv, som drog ham. Naar han sad i de afsides liggende Værelser i Taarnet, har han fra den modsatte Side af Gaarden hørt Lystigheden i Fruerhusets Dansesal. Her laa en Verden, som var lukket for ham. Selv i den tilstødende Kongefløj var han en uvedkommende Person. Netop i den første Tid efter at han havde faaet Indpas paa Københavns Slot, indtraf der Begivenheder herinde, som fra hans Vinduer lod ham blive Øjenvidne til et Stykke af Danmarks Historie. Sommeren 1663 var mere end almindelig bevæget for

Kongefamilien. Hvert Øjeblik blev man skræmmet op. I de sidste Dage af April var det den store Brand paa Slotsholmen, som fortærede Dr. Bülkes Hus; Klokkerne lød, Garnisonen løb til Vaaben, og Rytteriet samledes paa selve Slotspladsen. Straks efter kom Budskabet om Ulfelds nye Forrædderi; Vagterne forstærkedes, og der udgik Kongebud om, at alle Indbyggere af Hovedstaden, endog Universitetets Embedsmænd, som tidligere havde nydt en privilegeret Undtagelsesstilling, skulde opgive, hvilke fremmede der boede til Huse hos dem. Virkningerne af hele denne Energiudfoldelse viste sig snart. I Juli faldt Dommen over Korfits Ulfeld ved Højesteret, og fjorten Dage senere førtes hans Hustru som Fange ind i »det blaa Taarn«. Herfra var hun, ligesom Slottets øvrige Beboere, Vidne til Henrettelsen af sin Ægtefælle in effigie; den vagthavende Officer skildrer drastisk, hvorledes de halvraadne Indvolde, som man havde fyldt ind i Træbilledet, udsendte en saadan Stank, at »Folk holdt sig for Næsen«. Men ind mellem disse Scener af Uhygge gik ved andre Lejligheder en Pragt udfoldelse, som dannede en grel Modsætning hertil. Kronprinsen kom i Avgust hjem fra sin Udenlandsrejse til Frankrig og Italien »mit grossen Comitat«; ved hans Indtog løsnedes Stykkerne paa Volden, og hele Garnisonen affyrede deres Geværer. Saa var der Kurprinsen af Sachsens Ankomst for at vinde sin Brud, Kongens ældste Datter. Den ledsagedes af store, støjende Festligheder, og Opholdet her strakte sig over en Maaned. Ikke blot Hoffet, men hele Hovedstaden var paa den anden Ende. Der var en Løssluppethed over Københavnerlivet i denne Tid, som gav sig saadanne Udslag, som at man maatte forbyde Skydning ved Nattetid paa Gaderne, og dog gik der sjældent en Nat hen, uden at to Officerer duellerede, og den ene af dem blev paa Pladsen. En vis militaristisk Aand var i Færd med at gribe København. Der er ikke Tvivl om, at den

maatte virke afskrækkende paa den sindige og opmærksomme Tilskuer, men kunde han samtidigt undlade at føle, at han var Vidne til en Række Triumfer for den enevældige Kongemagt? Da endelig sidst paa Aaret Premierministeren Grev Rantzau uventet afgik ved Døden, førte Kongen selv an i hans prægtige Sørgeprocession og viste herved, hvorledes han agtede den, der havde tjent ham trofast og vel. Det var noget lignende, som Schumacher havde set ved Mazarins Død i Paris 1661.

Han begyndte at lære, hvorledes man skulde bevæge sig i Hofkredsene. Selv fortæller han om, at han havde hørt, at en Lindenov var bleven udnævnt til Lensmand i Norge, og da han ønskede at forvisse sig om Sandheden heraf, ønskede han ham til Lykke med Stillingen. Da Lykønskningen blev modtaget, sluttede han, at Rygtet havde talt Sandhed. Men navnlig følte Schumacher sig paa Afstand med kvindelig Hengivenhed draget til Kongens uægte Søn, den ridderlige Ulrik Frederik Gyldenløve. »Han fører sig med Værdighed og ser ud som en Mand af Stand,« skriver han om ham allerede faa Maaneder efter sin Ansættelse ved Hove.

Men Fremtiden laa endnu i det uvisse. Skulde han naa ind paa den Bane, som lokkede ham, eller var han bestemt til at blive i det rolige, halvt ubemærkede Liv som Kongens litterære Raadgiver? Disse modstridende Følelser kommer frem i et Digt af ham, som vistnok stammer fra denne Tid. Det staar ikke paa Højde med den tidligere Drikkevise; (Var hans poetiske Aare i Færd med at tørre ud?) men det har sin Interesse som et Bidrag til hans Karakteristik.

Den ydre Anledning til at skrive disse Vers var den i Tyskland nylig udkomne Bog »Titel-Narren«, som revsede Tidens Rangsyge. Schumacher billigede dens Kritik, men lagde dog Bogen disse anerkendende Ord i Munden:

»Dog disputerer jeg ej den tilbørlig Ære,
den søger og den faar, som den er værd at bære,
der Kirken, Kongen og der Landet nyttig er;
den ærer Kongen og den, den er Ære værd.

Den som af Byrd og Daad Fortrin for andre nyder,
er vel saa genereux, at han det ej fortryder,
at Dyd og Daat[1] til Navn og Ære stiger op,
han andre gerne ser paa Dyders Æretop.«

Og han tilraaber den fødte Adelsmand:

»... derfor fortænkes ej:
Det første Adelsskjold man vandt paa samme Vej.«

Men samtidig melder andre Tanker sig hos Peder Schumacher, og han tilføjer:

»Men langt fra er det, jeg betager den sin Ære,
som sluttet[2] har, sit Brød i Rolighed at tære,
i Stilhed tjene Gud og leve Kongen tro,
se Guds Velsignelse hver Dag hos sig at gro.

Den som bær Titelnavn, men uden Nytte bliver,
er som Poeten net Cypressen os beskriver;
den brammer med sin Top, er prydet smukt med Løv,
men uden Frugt. Hvad er den bare Titel? — Støv.«

Det var dog ikke Bestemmelsen, at Schumacher skulde høre til dem, som »i Stilhed tjener Gud og lever Kongen tro«. Vel havde Reetz ingen Ønsker om at drage den unge borgerlige længere frem, maaske var allerede fra hans Side den Kølighed begyndt, som senere blev saa utvetydig. Men en ny Velynder havde allerede meldt sig. Det var Kongens Yndling og højre Haand, den tidligere Kammerskriver Kristoffer Gabel, nu Statholder i København og en af de vigtigste Mænd i Statsstyrelsen. Det var ham,

[1] Fortjeneste. [2] besluttet.

som havde paraferet Schumachers Udnævnelse til Bibliotekar og Arkivar. Selv uden litterær Dannelse havde denne friske Natur faaet en vis Respekt for Bibliotekarens Lærdom, som han næppe forstod, og han kaldte ham »ein Ausbund der Gelehrtheit«. Men det vigtigste var, at det Parti, som Gabel tilhørte, og som ønskede at drive den vundne Enevælde ud til sin yderste Grænse, nu havde vundet Sejr, og dette Parti bestod navnlig af de borgerlige Elementer. Hannibal Sehesteds mere moderate Politik var i Færd med at tabe sit Hold over Kongen. Det er et Led i Sejren over ham, naar Peder Schumacher netop to Aar efter sin første Ansættelse ved Hove, i April 1665, udnævntes til Kongens Kammersekretær.

Den nye Stilling medførte næppe straks nogen synderlig Forandring i Schumachers ydre Livskaar. Hans Virkeplads var nu i »Kongens eget Kammer« mellem Arkivet for neden og Bogsamlingen for oven. Han behøvede derfor heller ikke at nedlægge sine tidligere Stillinger, og han forenede fra nu af tre Embeder paa sin Haand. Kongen viste ham personlig al Velvilje i denne Henseende; »mit Bibliotek kan I ogsaa beholde,« sagde han, »det hindrer jer intet; I kan have Inspektion dermed i Mellemstunder, naar I vil forlyste Jer.« Hvem den nye Udnævnelse egentlig skyldtes, kunde der ikke være Tvivl om, thi da Schumacher ved samme Lejlighed bad om Tilgivelse paa Forhaand for mulige Fejltagelser i den uvante Gerning, svarede Kongen: »I skal nok lære det,« og idet han pegede paa Gabel, tilføjede han: »Han skal undervise Jer.« Som tidligere Indehaver af Pladsen maatte Kristoffer Gabel vel vide Besked.

Kammersekretæren var Kongens daværende Kabinetssekretær, men paa en Tid, da Kongen som enevolds havde samme Magt over Statens som over sine private Anliggender, sammenblandedes de to Omraader let, og Sekretæren

kunde blive en politisk Person af Betydning. Hertil kom jo, at han i dette Tilfælde baade havde Rigens Arkiv og Kongens private Brevkiste i sin Varetægt. Men ydermere var der den Gang den Ejendommelighed, at »Kongens eget Kammer« foruden Appanagen fra Statens Kasse havde sine særegne Indtægter, som flød ind heri uden først at gaa igennem den centrale Styrelse. Det gjaldt fra gammel Tid om Øresundstolden, og i Tidens Løb var de norske Toldafgifter og flere Indtægter fra Slesvig og Holsten gaaede samme Vej, da Norge og Hertugdømmerne allerede før Enevældens Indførelse ansaas for særligt knyttede til Kongehuset som dets Arvelande. Det hele var nu en Urimelighed, en Stat i Staten, som burde have været ophævet, da 1660 stillede alle den danske Krones Lande lige under Kongen. Men Frederik III stolede endnu ikke ret paa sin Magt over Centraladministrationen, og han foretrak at bevare den mærkelige Sondring. Den medførte meget ekstra Skriveri for Kammersekretæren, men følgelig ogsaa megen Indflydelse. Endnu i een Henseende forstod Kongen at bruge sit hyggelige Kammer, hvor ingen uden han og de, som han vilde, kom ind, til sit Tarv. Hvis en Sag var »sekret«, enten fordi den for Rigets Skyld ikke burde komme til en saa omfattende Kreds' Kundskab, som hele Kancelliet var, eller fordi Kongen ikke vilde være dens Offentlighed bekendt, var der en ypperlig Vej til at faa den klaret her, hvor foruden Kongen endnu kun een Mand behøvede at indvies deri.

Schumacher forstod fuldt vel at benytte denne ejendommelige Stilling med de flydende Magtgrænser. Aaret efter sin Ansættelse fik han lavet sig et særligt Kammersignet, hvad der naturligvis var møntet paa at give hans Udfærdigelser større Vægt. Forholdsvis sjældent beskæftigede han sig nu med de mindre Sager, som hørte under hans Domæne, hellere rev han til sig, hvad der laa uden for den. Uden

om Kollegierne gav Kongen, alene med Schumachers Parafering, mange Tilladelser, som det ellers var Skik skulde gaa gennem Kancelli eller Rentekammer. Det var lidt af en Kabinetsregering, man blev Vidne til; vist er det, at Betydningen af »Kongens eget Kammer« steg stærkt under Schumachers Sekretærtid. Uenigheden inden for de ledende Kredse virkede med hertil, Gabel ønskede ofte at gaa bag om sine Kollegaers Ryg, og selve Reetz kunde i en snæver Vending nedlade sig til at henvende sig til den unge Kammersekretær. En enkelt Gang kunde det ganske vist slaa fejl for Peder Schumacher. Det var, da det i 1665 drejede sig om Besættelsen af Assens' Præstekald, og han maatte tilbagekalde et allerede udfærdiget Kammerbrev. Med Bitterhed tilføjer han da i Randen af Protokollen: »De fornemste actores var Niels Banner og Erik Krag, mens vilde intet gaa an, førend de brugte Gyges' Ring (ɔ: fik Dronningen paa deres Side); saa tænkte jeg: »Lad saa fare« og flyede Hans Majestæt den fromme Herre hans Haand igen . . . Jens Lassen agerede Scaramucci med fuld Musik.« Schumacher havde herigennem faaet et Indblik i, at Enevælden medførte en Bagtrappepolitik, som ikke en Gang Oversekretæren i Kancelliet, Erik Krag, holdt sig for god til at gribe til.

Vigtigst var dog de hemmelige Ordrer, som Kongen udfærdigede ved sin Kammersekretærs Haand; hvert Øjeblik staar der i Protokollen Notitser som: »Dette skulde være saa secret, at jeg det med eigen Haand maatte skrive«, og fra 1668 foretrak Schumacher at føre Kammerprotokollen egenhændigt, for at ikke Skriveren skulde faa for meget at vide ved at blade i den. Det gjaldt saaledes, da Prins Jørgen samme Aar skulde ud og se sig om i Evropa; hans Hovmester fik da Paalæg om at hindre, at Kongens tidligere Kammertjener, den forløbne Baron Jakob Pedersen fik Lejlighed til »at gøre sig behagelig« og »opvarte« Prinsen

paa Rejsen. Gabel var Jakob Pedersens bitre Fjende, maaske har ogsaa Kongen næret en vis Skinsyge mod dette Dronningens forhenværende Kreatur, som han nu lykkeligt havde faaet fra Halsen.

Det var saaledes baade større og mindre Sager, som Peder Schumacher havde at gøre med i sin nye Egenskab, og der er ikke Tvivl om, at den var ham en Forskole til en videregaaende offentlig Optræden. Man maa dog beklage, at han fik sin administrative Uddannelse paa Slottet i »Kongens Kammer« og først senere kom i Berøring med Datidens »røde Bygning«. Det er forstaaeligt, at han herved altid maatte føle sig nærmest knyttet til Hoffet og se med dets Øjne paa hele Kollegiestyrelsen. Hvad hans personlige Stilling angaar, var ikke blot hans Anseelse stigende, men han nød nu ogsaa mere Frihed, end det tidligere havde været Tilfældet. Som Bibliotekar og Arkivar havde han været lænket til sine Værelser i Slottet og var i Løbet af to Aar ikke en eneste Gang kommen uden for Københavns Volde. Nu fulgte han i det mindste som den uundværlige Haandlanger med Kongen, naar denne drog bort; allerede i September 1665 var han med paa Frederiksborg og i de følgende Aar i Nykøbing-Falster, Glückstadt og paa Gottorp. Mens han som Arkivar oppebar en aarlig Gage af 800 Rdlr., havde han som Kammersekretær ingen fast Løn; des rigeligere flød Sportlerne i hans Lomme. Nøje knyttet til Kristoffer Gabel stilede han videre opefter, og han havde kun været Kammersekretær i kort Tid, da et nyt Æreshverv blev overdraget ham. Det var Arbejdet paa Kongeloven.

IV

NAAR Kongeloven nævnes for Nutidsmennesker, forbinder de fleste dermed ikke blot Forestillingen om en Fortidslevning, en Række visnede Blade, de tænker sig ogsaa noget frastødende, noget for Landets senere Udvikling skadeligt. Anderledes med det 17de Aarhundredes Statsmænd, ja efterhaanden med alle der havde politisk Interesse. For dem var Kongens Rigsgrundlov en Grundpille for den lovlige Orden og et Palladium for den almindelige Sikkerhed. Den blev endog for dem, halvt ukendt som den laa blandt Rigets Regalier, skrevet paa Pergament og pragtfuldt udstyret med Sølvkapsel og Guldsegl, i mystisk Belysning et af Symbolerne paa Landets Selvstændighed, ligesom Kronen, Æblet, Scepteret og Sværdet. Paa Kongeloven som Forfatningsgrundlag levede vore Forfædre i omtrent to Hundrede Aar. Hvad man end mener om den, er det nødvendigt at trænge ind i den, hvis man vil forstaa vort Fædrelands Historie under Enevælden og den Mands Karakter, som havde Hovedandelen i dens Affattelse.

Kong Frederik III var ikke blind for, at der manglede en afsluttende Akt ved den Statsforandring, som havde fundet Sted i Aarene 1660—61, hvad enten han nu mente at burde opfylde Løftet om at give en »Reces« (ɔ: en efter Stæn-

dermødets Overvejelser indrettet Grundlov), eller blot ansaa det for nødvendigt at bruge den Tilladelse, som Stænderne havde indrømmet ham til at indrette Arvegangen efter sit eget Hoved og fastslaa sin Vilje i Lovsform. Snarest synes det sidste at have været Tilfældet, thi da han kort Tid efter, i April 1661, skrev til Glückstadt til sin Regering for Hertugdømmerne, der rummede nogle af de skarpeste juridiske Hoveder i hans Riger og Lande, var det kun for at spørge dem om, hvad de mente om Arvefølgespørgsmaalet. Men de holstenske Raader var ikke til Sinds at lade Frederik III slippe saa billigt. Her var en ypperlig Lejlighed for dem til at praktisere deres statsretlige Lærdom, og de brugte den. Ikke nok med at de foreslog Kongen at give sin Vilje et saa højtideligt Udtryk som muligt, og i Stedet for at oprette et simpelt Testament udstede en ligefrem »Kongelov«, fremsatte de ogsaa forskellige Meninger, som gik ud over, hvad der krævedes af en Arvefølgelov. Der maatte kun være een Religion i Landet. Danmarks Konge skulde altid aflægge Ed paa at overholde den lutherske Lære og den nye Kongelov, dette sidste skulde ogsaa ske af hans Ministre. Førstefødselsretten skulde være Arveprincippet; de senere fødte Børn skulde have Appanager »efter deres høje Stand«, mod til Gengæld at give bindende Løfte om Afkald paa alle Arvekrav saa længe, indtil Turen efter den nye Kongelov kom til dem. I Følge Beslutningerne af 1660 var jo nu alle Frederik III.s Efterkommere baade mandlige og kvindelige i deres Tur arveberettigede til Danmarks Trone.

»Appanager!« — Det Ord maa have klinget uhyggeligt i Frederik III.s Øren. Statskassen var tom, og foruden sine to Sønner havde han fire Døtre. Faa af dem udmærkede sig ved Skønhed, ingen ved Aandens Gaver. At faa dem godt bortgiftede var hans og navnlig hans Dronnings stadige Tanke. Men om at give dem Appanager under Ægteskabet

ja selv om større Medgifter kunde der ikke være Tale. Det stod da snart klart for Kongen, at Udsigten til at arve hans Riger maatte træde i Stedet for Penge. Med denne Udsigt kunde man lokke Bejlerne til, og Midlet var godt, især over for det 17de Aarhundredes Fyrster. Men man maatte spille fint Spil og ikke ved at træffe Afgørelsen i Arvespørgsmaalet for hurtigt ødelægge Chancerne for at gifte de yngre Døtre bort. Glückstadterkollegiet havde selv antydet, at det var rimeligt, at den næstældste Prinsesses Søn fik Arveret frem for den ældstes Datter. Og det vigtigste Spørgsmaal af alle: Skulde Datteren af den sidst afdøde Ætling af Frederik III.s Mandsstamme foretrækkes for den dalevende mandlige Descendent af hans ældste Datter? Det var saaledes rent dynastiske Hensyn, som ledede Kongehuset, naar det drejede sig om Kongelovens Arvefølge. At vente med Afgørelsen, om muligt indtil alle Døtrene var bortgiftede, det var Løsenet.

Herefter handlede man. Frederik III udbad sig et Udkast til en Kongelov fra sine Jurister i Glückstadt. Han fik det, og det synes at være blevet henlagt. Lidt senere gjorde man ogsaa i København Forarbejder til en Kongelov, de blev ligeledes lagt til Side. Aarsagen var meget simpel. Ved at slaa stærkt paa den ældste Frøken Anna Sofies Udsigt til en Gang personlig eller gennem sine Arvinger at blive Danmarks Arvtagerske, fik man i 1663 Underhandlinger i Gang i København med et sachsisk Gesandtskab paa Kurprins Johan Georgs Vegne. Hestefoden stak snart frem her paa dansk Side. Vi vilde ikke nøjes med et Afkald af Prinsessen paa Rigerne, saa længe der var mandlige Arvinger af hendes Fader og Descendenter af disse for Haanden. Det kom til livlige Optrin under Forhandlingerne i Rosenborg Have, Sachserne anede aabenbart Uraad, men vore Kommissærer beroligede dem med, at Kong Frederik maaske vilde give mandlige Efter-

kommere af sine Døtre en Fortrinsstilling for kvindelige Descendenter af sine Sønner, og at han derfor maatte have fuldkomment frie Hænder. Det lykkedes herved tilsidst at bøje den sachsiske Regering, og den faldt til Føje. Den ældste af Døtrene var nu vel anbragt.

Men der gik adskillige Aar, før det samme blev Tilfældet med den næste, Frederikke Amalie, som først i 1667 ægtede Hertugen af Holsten-Gottorp. Nølerpolitikken lod sig ikke i Længden opretholde. Sæt nu, at Kongen døde, før de fire Ægteskabsforbindelser var bragte i Orden! Saa stod man igen i usikre Forhold med uberegnelige Følger, thi det var jo kun Frederik III personlig, hvem Stænderne havde indrømmet Retten til at ordne Arvegangen efter sit Tykke. Men de samme Fordele, som fulgte af at vente med at udstede Kongeloven, lod sig jo opnaa, hvis man ganske vist affattede Loven, men foreløbigt holdt den strengt hemmelig. Naar den blot laa fuldt færdig, kunde man for den Sags Skyld gerne vente med Offentliggørelsen til efter Kongens Død.

Loven skulde dog ikke blot være en Arvelov. Glückstadterkollegiets Forslag var faldet i god Jord i København, man vilde tillige skabe en Grundlov, og da Udviklingen ved Hoffet gik i stadig mere enevældig Retning, var det klart, at der ikke vilde blive Plads for megen Folkefrihed i den. Det Udkast til en Kongelov, som man allerede havde forfattet i København, pegede i denne Retning. Der var heri ikke opstillet nogen anden Skranke for Kongens Vilje end Gud, hvem han skyldte sin store Magtudvidelse.

Det er paa dette Tidspunkt, Peder Schumachers Navn forbindes med Kongeloven, og Forarbejderne til denne overgives ham til videre Bearbejdelse. Hvorfor blev det netop ham, hvem den Opgave betroedes at bringe Værket til Fuldendelse, han der endnu var en for Offentligheden ubekendt Mand i en tilbageskudt, om end betroet Stilling?

Aarsagen maa søges i Magtforholdene ved det danske Hof. Gabel stod som Sejrherre og var ikke til Sinds at give sine Modstandere, der nærede andre Anskuelser om, hvordan Loven burde lyde, Indflydelse paa dens Indhold. Den vigtigste af Mændene i Glückstadt, Didrik Reinkingk, som havde haft Hoveddelen i de tidligere Overvejelser, var nylig død, og at benytte Kollegiernes Embedsmænd eller Universitetets juridiske Professorer kunde bringe Hemmeligheden ud til en altfor stor Kreds' Kundskab. Den unge Kammersekretær var Manden. Naar han blev Forfatteren, behøvede kun tre Personer at kende Loven: Kongen, Gabel og Schumacher.

Saaledes saa nu Peder Schumacher sin Ungdomsdrøm opfyldt. Han som under sin Udenlandsrejse havde syslet saa indgaaende med statsretlige, særlig arveretlige Spørgsmaal, stod nu i det for en Videnskabsmand saa sjældne Tilfælde at kunne føre sine Tanker ud i Livet. Men det gik, som det altid maa gaa ved slige Lejligheder, det praktiske Liv maatte omforme de teoretiske Ønsker. Dog blev der saa meget tilbage at virkeliggøre, at Kongeloven, særlig Arvebestemmelserne deri, men dog ogsaa den forfatningsmæssige Del, med Rette kan kaldes Schumachers aandelige Ejendom.

Det lader efter hans Optegnelser fra Rejsen at dømme, som om det var de franske Forhold, der stod hans Hjerte nærmest, og som han helst ønskede at se overførte paa dansk Grund. Men dette lod sig ikke gøre i et Hovedspørgsmaal, thi i Frankrig var al kvindelig Arveret til Tronen fuldstændig udelukket. Den polære Modsætning hertil var den kastilianske Arvefølge i Spanien, hvorved der var tillagt Døtrene ganske den samme Arveret som Sønnerne, saaledes at inden for den samme Arvegrad fulgte først Mændene efter Alder, dernæst Kvinderne. Men paa Grænsen af de to Lande fandtes en Overgangsform herimellem i Aragonien og i den narbonensiske Provins. Den

gik ud paa, at naar den agnatiske Arvegang glippede, tog den kognatiske fat, d. v. s. naar en Konge døde uden Livsarvinger og uden Brødre, arvedes hans Rige af Søstersønnen, men Søsteren selv blev forbigaaet.

Det var klart, at den franske Arvefølge ikke lod sig indføre i Danmark, hvor Stænderne i 1660 efter Kongens Ønske havde anerkendt hans Efterkommeres Arveret til Tronen baade paa Sværd- og Spindesiden, og hvor det ikke var tænkeligt, at han af sig selv skulde ville opgive den sidste Del. Allerede før Schumachers Indgriben var man herhjemme fortrolig med Tanken om at skabe noget lignende som det gamle aragonske System. Men det blev Peder Schumacher, som med en Skarpsindighed, der endnu den Dag i Dag aftvinger hans haardeste Kritikere Beundring, førte Systemet ud i Livet og gennemtænkte det saa klart til dets mindste Enkeltheder og dets fjerneste Følger, at Frederik III kunde sætte Seglet paa sin sidste Vilje med den velgrundede Overbevisning, at der nu var sørget for hans Slægts og hans Rigers Fremtid, saa vidt menneskelig Omtanke formaaede det. Frederik III.s seks Børn blev Udspringet for lige saa mange Arvelinier. Naar de to Sønners mandlige Efterslægt var uddød, traadte den nærmeste kvindelige Slægtning af den sidste Konge til og blev som regerende Dronning Stammoder for en ny Kongeslægt[1], hvori Tronfølgen var den samme som i den nys uddøde. Først naar alle Ætlinger af Frederik III.s Mandsstamme var døde bort, kom Turen til de dalevende Efterkommere af hans Døtre, først og fremmest Anna Sofies Descendenter. Det var godt, man ikke i Sachsen vidste, hvor smaa hendes Chancer nu var blevne.

Peder Schumachers franske Sympatier blev dog ikke ganske uden Indflydelse paa Kongelovens Affattelse. Det var fra den franske Arveret, han tog Kongens Myndigheds-

[1] Hun blev altsaa ikke forbigaaet, saaledes som i Aragonien.

alder, der blev sat saa lavt som til det fyldte trettende Aar (strengt taget endda lidt lavere end i Frankrig). Ogsaa andre franske Forhold blev omplantede paa dansk Grund, dog aldrig bogstavret og slavisk, thi saaledes var det ikke Peder Schumachers Skik med de aandelige Laan, han gjorde.

Men Kongeloven har to Ansigter. Den skulde stadig være ikke blot en Arvelov, men tillige en Grundlov. Ogsaa i den sidste Henseende var Hovedlinjerne lagte allerede før Schumachers Indgriben, det var givet, at den skulde bære Enevældens Stempel. Der var ikke længer noget i den unge Sekretærs Indre, som stred herimod. Men han har ikke blot evnet at præge dens ydre Form med sin Aand, ogsaa vigtige Sider af dens Indhold er hans selvstændige Tilskud til, hvad der var givet i Forarbejderne til Loven.

En af de Sider af det offentlige Liv, som altid interesserede Schumacher mest, var Forholdet mellem Stat og Kirke, det Spørgsmaal, som den Dag i Dag trænger sig paa i alle Lande og kræver sin Løsning. Det har derfor endnu for vor Tid Betydning at se, hvorledes han stillede sig til det. Kongeloven lægger Magten over Kirken i Kongens (ɔ: Statens) Haand. Han har Pligten til at værne om den lutherske Lære og hindre alt Kætteri, han udnævner gejstlige Embedsmænd, træffer Bestemmelser om kirkelige Sager og Gudstjenestens ydre Form, endelig sammenkalder han de Møder af gejstlige, paa hvilke Religionsspørgsmaal skal drøftes. Derimod griber han ikke ind i selve Læren, undtagen for saa vidt han, naar Mening staar mod Mening, har den endelige Afgørelse, da han er den, der af alle Kirkens Børn staar Gud nærmest.

Det var en saare stor Magt, Peder Schumacher herved tildelte sin Konge; selv hans Forgænger i Arbejdet paa Loven, Reinkingk, der hævdede den enevældige Konge-

magts Fortrin, var ikke gaaet nær saa vidt, men havde opfattet Landsherren som det vigtigste Medlem af Kirken, ikke som Herre over den. Man har paastaaet, at Schumacher skulde have hentet sine Tanker fra den engelske Filosof og Statsretslærer Thomas Hobbes, der stod paa Kongemagtens Side under Kampen med Cromwell, og hvis Teorier Schumacher skulde have lært at kende under sit Ophold i England. Men dette er en Misforstaaelse. Ikke nok med, at Hobbes gik endnu videre end Kongelovens Forfatter. Han vilde overhovedet lade Statens Overhoved bestemme alle kirkelige Dogmer, da han ansaa religiøse Modsætninger for farlige for Statens Bestand, og han krænkede endog Ejendomsretten ved at give Kongen Lov til at bryde alle privatretlige Skranker. Men man kan ligefrem bevise, at Peder Schumacher har været uden al Paavirkning af Hobbes' Skrifter, som først i 1670erne vandt mere almindelig Udbredelse under stærk Modstand fra Gejstlighedens Side. Han har vistnok ikke læst dem, men i alt Fald har han ikke ejet noget af dem paa dette Tidspunkt. Katalogen over hans Bibliotek giver os bestemte Oplysninger i denne Henseende. Det var derimod fra et Ungdomsskrift af Hugo Grotius, som han dyrkede med den største Pietet, at han havde hentet sine Anskuelser om, hvorledes Forholdet mellem Staten og Kirken burde være. Grundtanken hos Grotius var, at den øverste Magt i Staten maatte være paa een Haand, thi hvis Kirken var uafhængig af Staten, vilde der hurtigt udbryde Strid mellem dem.

Hobbes eller Grotius! Det synes ved første Øjekast ganske ligegyldigt, hvilken af dem der var den Kilde, som Kongelovens Forfatter øste af. Men det er ingenlunde Tilfældet. Hobbes var Materialist og Fritænker, for ham var Kirken blot en politisk Faktor. Ja selve Statsmagten var kun et nødvendigt Onde. Staten var Uhyret Leviathan, som man maatte give sig i Vold for at undgaa den endnu

større Ulykke, Menneskenes indbyrdes Kamp, Lovløsheden, der havde hersket under Naturtilstanden før Samfundets Opstaaen. Havde Hobbes' uhyggelige Aand levet i de Mænd, som ledede vor Udvikling under vor ældre Enevælde, vilde den have varslet ilde for Landets Regering. Men det var heller ikke Tilfældet. Den milde og humane Tankegang, som præger Grotius' Forfatterskab, den Retsstat, han kæmper for i Modsætning til Hobbes' Politistat, er derimod i Slægt med den faderlige Enevælde, som vi kom til at kende, og som stod for Peder Schumacher selv som den lykkeligste og varigste Regeringsform, den han gad være med til at skænke sit Folk.

Det var disse oprigtige Ønsker, han evnede at give skønne Udtryk i sit Lovarbejde. Man føler ret den Forfatterglæde, han har været besjælet af, saa at Sproget formede sig smukt under hans Haand, der kom Fart og Flugt over Fremstillingen, nye Udtryk dannede sig, og Kongeloven blev foruden et juridisk Værk et for Eftertiden værdifuldt Sprogmindesmærke. I sin Iver tildelte han Kongen praktisk taget hele Magten i Landet, kun med de dertil hørende Pligter, at han skulde forsvare Religionen, holde Riget udelt ved Arv og ikke finde sig i Indskrænkninger af sin enevældige Magt. Selv Eden paa Kongeloven fritog han ham for, sligt ansaa han for uværdigt for den, der ikke var afhængig af noget Menneske. Men til syvende og sidst holdt Schumacher det ogsaa for bedst for Undersaatterne, at deres Konge blev saa frit stillet. Forbuddet mod Rigets Deling var begrundet med, at »jo større vælde og herredømme, een Herre og Konge besidder, jo tryggere leffver hand og hans undersaatter for alle udvortes Fienders anfald«. Loven selv ender med Kongens Forvisning om, at saaledes vilde »Vores inderlig elskede undersaatter ... udi fred og rolighed foruden frygt for indvortes tvist og oprør tryggeligen bygge og bo.« Medens det i det

ældre Udkast til Kongeloven havde været Gud, som bevægede Stænderne til at overdrage Frederik III Enevoldsmagten, traadte i Peder Schumachers Lov Gud mere tilbage, Forholdet mellem Kongen og Folket blev helt selvstændigt, og Overdragelsen af Magten fandt Sted ganske frivilligt. Det var Naturretslærernes Ideer, som Schumacher havde indsuget, der i Pagt med det virkelige Liv sejrede over den theokratiske Strømning i Tiden.

Kun paa eet væsentligt Punkt i Kongeloven har dog Schumacher fulgt sine kære Naturretsforfattere ordret, det er i Definitionen af, hvad der skal forstaas ved den højeste Magt i Staten. Men under Udarbejdelsen af hele den forfatningsmæssige Del har han i mangt og meget haft deres Skrifter for Øje, og Loven har derfor en almenevropæisk Interesse ved at være det eneste Eksempel paa en Udførelse i Praksis af de Tanker, som besjælede det 17de Aarhundredes Filosoffer i alle Lande.

En nøjere Udarbejdelse af tidligere givne Tanker med selvstændige Tilskud paa de vigtigste Punkter, dette er Peder Schumachers Tilskud til det store Lovarbejde. Kongeloven blev hans Livs litterære Storværk. Da Loven udfærdigedes gennem »Kongens eget Kammer«, dateret d. 14de Novbr. 1665, og da Schumacher satte sit Navn neden under Kongens, havde han besørget den største af de »sekrete Sager«, som i disse Aar gik igennem hans Hænder. Tilfredsheden var ubetinget hos de Mænd, som havde sat ham i Arbejde, skønt kun den ene af dem, Kongen selv, ret forstod at vurdere det. Men om Tilfredsstillelsen var lige saa stor hos Forfatteren, kan betvivles, skønt han lønnedes kongeligt. Der var jo ikke et eneste Menneske i Verden uden for den snævreste Kreds, som anede, hvad han havde udrettet.

Kongelovens Affattelse har et Nachspiel, og det er næsten det artigste. Aarsagen hertil var Begyndelsen til

det hele, Spørgsmaalet om de bortgiftede Døtres Arveret. Foreløbigt var der Fred og ingen Fare, Sachserne anede intet. Men Kongeloven indeholdt den Bestemmelse, at naar Prinsesserne fik Afkom, skulde de meddele dette i Hjemlandet for at faa Barnets Arveret anerkendt. Anna Sofies ældste Søn, Kurprins Johan Georg, blev født 1668, den næste, Frederik Avgust (den senere Avgust den Stærke af Sachsen og Polen) 1670. Ved det første Barns Fødsel indskrænkede den danske Konge sig klogeligt til at anerkende dets Arverettigheder i Følge Kongeloven, uden nærmere at oplyse om, hvori disse Rettigheder bestod. Men da Frederik Avgust blev født, var imens den unge Kristian V fulgt efter sin Fader paa Danmarks og Norges Troner, og man havde begyndt paa at lade Hemmelighedsmageriet med Rigets Grundlov vige; den var allerede oplæst i Statsraadet. Det er vel deraf, man maa forklare, at man ogsaa besluttede sig til at give det sachsiske Kurfyrstehus nøjere Oplysninger om, hvad det havde i Vente, og man sendte det et Dokument med Overskriften »Kongeloven«.

Men hvilken Kongelov var dette ikke! Den var saare langt fra at være den rigtige, snarere lignede den det Udkast, som i sin Tid var blevet overgivet Schumacher til Bearbejdelse, men selv dette var ændret i vigtige Henseender. Om Kvindernes Arveret hed det heri: »Naar der slet ikke længer findes mandlige Agnater i nedstigende Linje af Vor Slægt og Vort Blod, da skal endelig den Kvinde, som nedstammer fra Vort Kongehus, tiltræde Regeringen over Rigerne.«

Man kan kun betegne dette som et rent og skært Falsum, saaledes lød i Virkeligheden slet ikke Kongelovens Bestemmelse, og Meningen hermed kunde kun være at give Sachserne et forkert Indtryk af, hvorledes deres virkelige Stilling var ved kommende Tronskifter i Danmark. Forøvrigt var Meddelelsen saa uklar, at man ikke kan undre sig over, at den sachsiske Regering erklærede sig for utilfreds her-

med og trængte paa for at faa nærmere Oplysninger. Saaledes maatte vi, da det kom til Stykket, give dem ærlig Besked og meddele dem den virkelige Kongelovs Indhold. Det danske Kongehus kom ikke til at staa i nogen flatterende Belysning ved denne Afsløring.

Men Ansvaret for denne uærlige Politik paahviler Peder Schumacher. Det var ham, som førte Brevvekslingen med Sachsen 1670, og hans Indflydelse var da saa stærk herhjemme, at man ikke kan gøre ham til Redskabet for nogen mægtigeres Vilje. Den Hang til at gaa Krogveje, som bestemte Frederik III.s Politik i hans senere Aar, havde paavirket hans Omgivelser, og Peder Schumacher var ikke gaaet fri derfor. Vi staar her over for en mørk Side hos ham, som vi oftere vil træffe Udslag af under hans Statsmandsvirksomhed. Den er Tegn paa en Svaghed ved hans Karakter, som han ikke formaaede at bemestre, og skønt den ikke kan undskyldes, turde den dog maaske finde sin Forklaring i hele hans fysiske Anlæg, som et Vaaben for den svage i hans Kamp mod den stærkere.

V

DET var i November Maaned 1665, at Peder Schumacher stod som Kong Frederiks højtbetroede Yndling. Lønnen for Arbejdet paa Kongeloven blev, hvad den altid maa blive for virksomme Naturer, endnu mere Arbejde. Han blev sat ind i Kancelliet.

Naar man saa ud af Vinduet i Københavns Slot, havde man lige over for sig en Bygning i to Stokværk. Den laa paa den smalle Strimmel af Slotsholmen mellem Borggraven og Kanalen. Der var noget symbolsk i, at Datidens »røde Bygning« saaledes havde Kongens Slot paa sin ene Side og Borgerstandens Fæstning paa den anden. I Aarenes Løb var der vekslet mange umilde Øjekast mellem Mændene i »Kongens Kammer« og de adelige Junkere i Kancelliet. Ganske vist gik det den Gang som nu til Dags, at Landets udkaarne Mænd ikke blev upaavirkede af Bylivet og Hoffets Aand, naar de i Embeds Medfør maatte tage Bolig i Hovedstaden. Saa kunde det hænde, at de hjemmeblevne Standsfæller knurrede over, at Rigsraader og Kancellijunkere i al for høj Grad gik Kongemagtens Ærinde. Livet i Rigets Midtpunkt maa til alle Tider skabe nogen Sans for almene Foretagender og trænge de lokale Interesser tilbage. Men som oftest var der tillige en be-

vidst Modsætning mellem de adelige Embedsmænd i Centralstyrelsen og de borgerlige, halvt private Betjente paa Slottet. Denne Modsætning kunde ikke forsvinde straks efter Statsforandringen 1660, tilmed da modstridende Meninger brødes ved det danske Hof i de første Aar derefter. Kancelliet blev, uagtet en Del borgerlige havde faaet Ansættelse derinde, en Adelsvældens sidste Skanse, en Statsindretning, som Kongen ikke havde fuld Tillid til, og som derfor lammedes paa en skadelig Maade i hele sin Virksomhed.

Nu blev der bygget en Bro mellem Kongens Hus og Styrelsens Sæde, da Peder Schumacher den 23. Juni 1666 holdt sit Indtog i Kancellibygningen. I en af Schumacher paraferet Skrivelse meddelte Kongen Kansleren Peder Reetz, der næppe med Glæde saa sin gamle Klient rykke saa højt op, at han sammen med Oversekretæren Erik Krag og Schumacher tre Dage om Ugen skulde være til Stede i Kancelliet, for at de i Forening kunde sætte sig ind i alle foreliggende Sager; derefter skulde de tre Mænd foredrage dem for Kongen for at faa hans endelige Beslutning. Da dette Møde for Fremtiden fandt Sted i »Kongens eget Kammer«, var det lille ottekantede Værelse nu blevet Danmark-Norges Midtpunkt, hvor alle Traade løb sammen. Foruden disse Mænd var Kristoffer Gabel som Regel til Stede ved Kongens Overvejelser, et tilstrækkeligt Vidnesbyrd om, at det egentlig var ham, der var Drivfjederen ved denne sidste Forandring.

En kraftig Haand var nødvendig for at sætte Fart i Kancelliets langsomme Forretningsgang og for at fjerne den megen Slendrian, som havde faaet Indpas herovre. Peder Schumacher tog fat paa en Maade, som maatte overbevise Kongen og Gabel om, at de havde truffet det rette Valg i ham. Han indførte den Skik, at der paa Foden af Udkastet til Kongebrevet noteredes, hvilken Oversekretær der havde givet Befaling til dets Udfærdigelse, saa at man

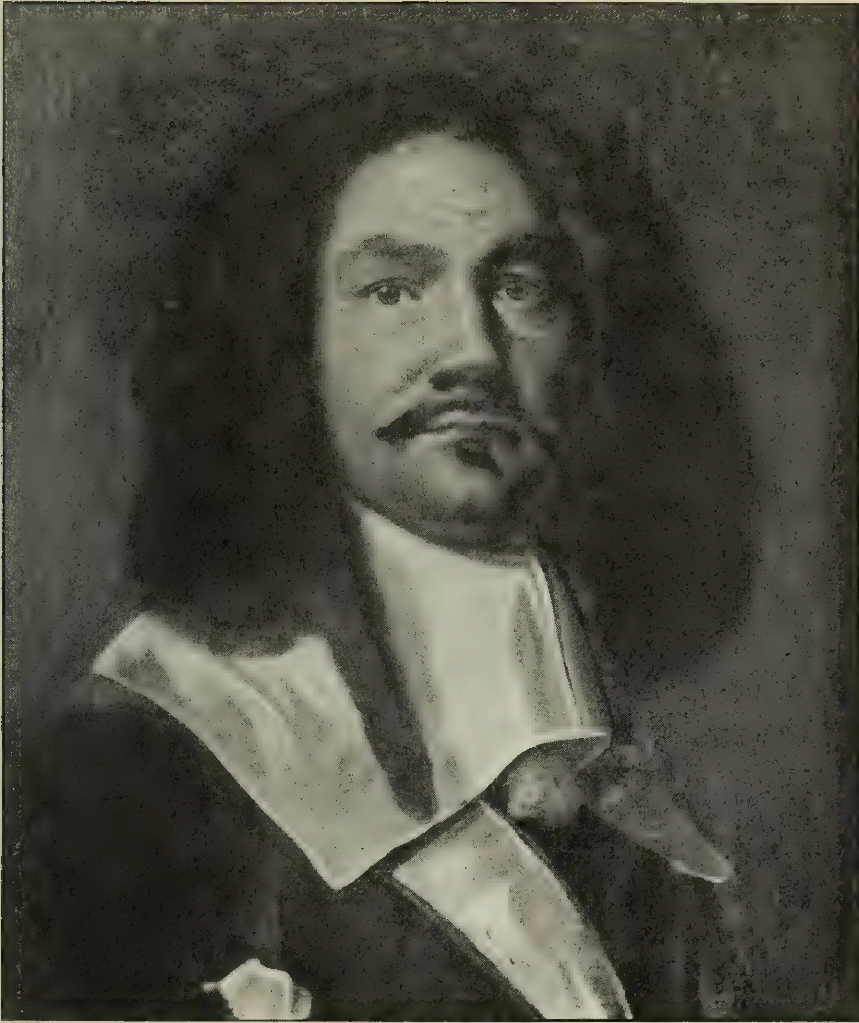
senere kunde have en bestemt Mand at holde sig til angaaende Ansvaret. Han viste stor Arbejdsiver ved atter og atter at lave om paa de Udkast, som forelagdes ham af de lavere Kancelliembedsmænd, og i Tvivlsmaal gjorde han det til Regel, at Sagens videre Behandling standsedes, indtil man havde indhentet nærmere Oplysning fra den Provinsembedsmand, der maatte formodes at sidde inde med den sikreste Viden i vedkommende Tilfælde. De Sager, som han til daglig især ekspederede, var Tilladelser for barnløse Ægtefolk til at gøre indbyrdes Testamente, de saakaldte »Forskrivelser«, for hvilke der betaltes særligt høje Kancellisportler; dernæst Udnævnelser til Præste- og Magistratsembeder samt Skøder for københavnske Borgere paa ubebyggede Grunde. Kun sjældent blandede han sig i Sager, der angik Forholdet til Udlandet, da disse ansaas for Erik Krags egentlige Domæne. Men ogsaa vigtigere Forhold faldt ind under hans Virkeomraade. Hans Rettelser i Brevudkastene gik da ofte i Retning af at styrke Kongens enevældige Magt, og han holdt i Reglen paa de bestaaende Institutioner, Universitetet, Højesteret eller Københavns Magistrat, naar de var udsatte for et Angreb nedefra. Endnu skortede det Befolkningen paa Lydighed over for Centraladministrationens Paabud, og den krævede tidt at se Kongens egenhændige Underskrift; »Adelen, de gejstlige med Herredsfogderne og Skriveren vil se Hans Majestæts egen Befaling, førend de ville parere«, hedder det ved en Lejlighed. At modarbejde sligt var naturligt for Kongelovens Forfatter. Men hans Hjerte bankede særligt varmt for hans gamle Kærlighed Universitetet, som han ved enhver Lejlighed tog sig af, skønt han havde den Ærgrelse at se, at de højlærde af gammel Vane altid tyede til Kansleren Peder Reetz med deres Ønsker. Ogsaa sin Fødestad København hægede han om paa mange Maader, sørgede for dens Bebyggelse og Renligholdelse, fremmede

Bosættelsen, skaffede Borgerskabet Eneret paa at brygge og bage for Garnisonen, Fritagelse for den saakaldte store Vagt o. s. v. Naar fortjente Mænd, som de fra Kronborgsammensværgelsen bekendte Hans Rostgaard og Isebrant v. Holten, trængte til Hjælp, tog han dem beredvilligt under Armene, og han stod i et venskabeligt Forhold til de høje gejstlige som Hans Svane og Hans Vandal.

De andre Herrer i Kancelliet blev helt opskræmmede ved denne Virksomhedstrang, som truede med at berøve dem alt Arbejdsstof. Da de havde set derpaa et halvt Aars Tid, begyndte de at tage sig sammen. Navnlig Oversekretæren, Erik Krag til Bramminge, var en kraftig og praktisk Natur, der hurtig fandt sig selv igen. Men Schumacher havde et særligt Omraade, som man ikke kunde berøve ham. Skønt han var stillet jævnsides med Krag under Kansleren, var han ikke bleven udnævnt til Oversekretær; »Rejsesekretær« var derimod hans Titel, og det betød, at han alene fulgte med Kongen, naar denne var paa sine langvarige aarlige Rejser rundt om i Landet. I denne Tid besørgede han alle Slags Kancellisager, uden at der var Lejlighed til Raadslagning med de andre Herrer i Kancelliet, og han havde tillige beholdt sin tidligere Stilling som Chef for Kongens eget Kammer. Det var en mægtig Indflydelse, han ved saadanne Lejligheder havde; Kongen, Gabel og han afgjorde i Forening alt. Man kommer til at tænke paa senere Kabinetsministres Stilling, paa en Mand som Struensee.

Peder Schumacher blev i disse Aar en uundværlig Omgangsfælle for Frederik III, en Slags »Fornøjelsesraad«, og Opgaven var ikke vanskelig for ham, thi Kong Frederiks Fornøjelser var af lærd Art. Paa alle Maader søgte Schumacher at tækkes sin Herre. Da Rygtet gik ved Hoffet, at Hannibal Sehested var død i Paris og det paa den mest vanærende Maade, hvorpaa en Mand kan finde Døden, er

det karakteristisk for Frederik III, at han blot morede sig hjerteligt og lod et Ord falde om, at der kunde gøres et artigt Vers herover. Schumacher holdt sig ikke tilbage,

ERIK KRAG
Efter Maleri (af H. Ditmar ?) paa Frederiksborg

men var straks færdig med et uanstændigt Distichon. hvori Hannibal sammenlignedes med sin berømte Navne fra Oldtiden, der red over de snehvide Alper. I det hele taget

har vi flere Vers fra Schumachers Pen i disse Aar, der vidner om en ualmindelig Kaadmundethed, og hvis man derfra turde slutte noget om hans moralske Standpunkt, vilde Billedet ikke blive det lyseste.

Men dette Hverv at pleje Kongens Interesser medførte ogsaa en vidtstrakt Korrespondance med Udlandet, og Kammersekretæren havde Forbindelse med de fleste danske Agenter for saaledes at holde sig à jour med alt, hvad der fremkom ude i det store Europa. Den indesluttede og grublende Konge kunde opmuntres ved at besøge sit Menageri bag Slottet, og Schumacher var derfor ivrig for Nyanskaffelser; i 1669 fortæller han saaledes, at nu er det ostindiske Pindsvin lykkeligt ankommet, »sundt og triumferende som en St. Georg«. Korrespondenterne i Udlandet gav ham Underretning om tekniske Opfindelser, om »rare Hemmeligheder i Kanonstøberi«, thi Kongen havde ogsaa et aabent Øje for de tekniske Fags Betydning. Men navnlig var denne tavse Mand modtagelig for de hemmelige Videnskaber, især naar det drejede sig om Guldets og de ædle Stenes Tilvirkning. Fra Kommissæren Just Dozem i Køln fik Schumacher derfor bl. a. Oplysning om den Fabrikation af Ædelstene, der skulde have fundet Sted i Holland, skønt Brevskriveren erklærede sig selv for en rigtig Thomistes (ɔ: Kætter) i den Slags Sager. Det var ligeledes hergennem, han traf sammen med en af Datidens ejendommeligste Skikkelser.

Francesco Guiseppe Borri var ti Aar ældre end Peder Schumacher, og han havde haft en meget bevæget Ungdom. Han havde maattet forlade sin Fødeby Milano og hele Italien paa Grund af Kætteri, og hvis man tør bygge paa den Fremstilling af hans Meninger, som gives i Inkvisitionsdommen over ham (thi kun gennem hans Modstandere kender vi noget til hans Lære), var der deriblandt mærkelige Anskuelser, som i senere Tid er dukkede frem paany i

BORRI
Efter Stik af v. Schuppen (efter Ovens Maleri)

de katolske Lande. Borri skal have hævdet Troen paa den hellige Jomfrus guddommelige Oprindelse, og han føjede dertil den Anskuelse, at den anden og den tredje Person i Treenigheden var Faderen underlegne. »Førend Gud frembragte det materielle Kaos, skabte han et andet, bestaaende blot af Egenskaber, der er ligesom Centrer for uskabte Sfærer.« Der er ogsaa Udtalelser af ham, som kan tolkes som Forløbere for den moderne Udviklingslære, og han hævdede, at »saa længe Mennesket troer og øver Guds Værker, er Gud forpligtet til at give liberal Naade, ikke af Medlidenhed, men af streng Retfærd.«

Borris Broderskab blev sprængt af den katolske Inkvisition i 1660, og selv flygtede han op over Alperne for gennem Østrig og Tyskland at ty til sit første varige Opholdssted, der blev Amsterdam. Her traf han sammen med en Mængde fremragende lærde, og mange rejsende, ogsaa Danskere som Korfits Ulfeld, Ulrik Frederik Gyldenløve og Ole Borch, søgte til hans Bolig. Borri praktiserede i Lægekunsten, men Medicinen var for ham kun en Gren af hans kemiske Studier, og han lagde ingen Skjul paa, at han arbejdede paa at finde »de Vises Sten«. Den fremmede vakte stor Opsigt i Nederlandene, hans skønne Ydre og ædle Herkomst bidrog hertil, men i ikke ringere Grad skyldtes det Borris tilbageholdne og værdige Optræden, der fjernede enhver Mistanke om, at han skulde være en Bedrager. Hertuginde Sofie af Hannover skriver faa Aar efter om ham: »Hans Forfængelighed ruinerer ham, thi han vil ikke tage imod Penge af nogen; han lever i det bedste Selskab og kan faa Folk til at dø af Latter; han forstaar at skabe de dejligste Ting (faire cent belles choses], og man maa i Holland indrømme, at han sidder inde med meget smukke Hemmeligheder.«

At Borri ikke, som de fleste Guldmagere, var en simpel Bedrager, herskede der aabenbart Enighed om; selv den

kølige Hertuginde maa skænke ham en vis Anerkendelse. Han troede sikkert selv paa sine Ideer, hvor fantastiske de end var, og Guldmageriet var kun en Side af hans Stræben efter at trænge ind i Naturens Hemmeligheder. Men det var denne Side, som drog Folks Opmærksomhed til ham, og det mystiske Skær, som hvilede over hans Personlighed, bidrog hertil. Det var Guldmageren, Frederik III søgte i ham, da han indbød ham til at komme til sig i Danmark.

Mødet fandt Sted i Glückstadt 1667 under Kongens Efteraarsophold hernede, og Borri fulgte senere med Hoffet til Hovedstaden. Der blev anvist ham et Laboratorium i »Kongens Runddel« i Hvælvingen under Brevkamret, hvor Peder Schumacher endnu havde sin daglige Gang. Det var indlysende, at disse to lærde Mænd, som begge behandlede Kongens sekrete Sager, maatte faa meget med hinanden at gøre. Til yderligere Vidnesbyrd om Samkvemmet mellem dem tjener positive Oplysninger; Schumacher bringer i sine Breve Hilsener fra Borri og besørger Kommissioner for ham.

Hvem kender ikke fra »La Reine Pédauque« den Opfattelse af Elementaraandernes Betydning for Guldmagerkunsten, som Anatole France har hentet fra det 17de Aarhundredes alkemistiske Skrifter og med overgivent Lune gjort til Ledemotivet i sin Roman? Det synes virkelig, som om Borri ikke har været uberørt af den Slags Anskuelser, og han har formaaet til en vis Grad at hilde Kongen i dem. A. D. Jørgensen har henledt Opmærksomheden paa, at der nogle Aar efter Frederik III.s Død tales om tolv Nicher i Muren i »Kongens Runddel«, hver paa halvanden Alens Bredde og halvfjerde Alens Længde; at det endvidere siges, at der tidligere havde staaet Statuer i disse Nicher, men at de nu var fjernede, og Hullerne dækkede med Gardiner. Han udtaler endvidere den Formodning, at den

fortrolige Omgang mellem Kongen og hans fremmede Ven havde vakt Betænkeligheder hos Kirkens Mænd. Jørgensens Formodning finder Bekræftelse af et Skrift, som tillægges Borri, og hvori han fremsætter den Lære, at de antikke Billedstøtter oprindelig havde tilhørt Oldtidens Orakler, at venligsindede Dæmoner gennem dem gav Svar til Menneskene paa deres Spørgsmaal, og at disse Dæmoner (Hebræernes Terafim), der stod midt imellem Englene og Menneskene, ikke var andet end Elementaraanderne, hvis Hjælp var saa nødvendig for Menneskene for at komme paa Spor efter Naturens Hemmeligheder. Derfor burde man lægge Vægt paa at komme i Besiddelse af saadanne gamle Statuer. Overensstemmelsen mellem slige Meninger og de Indretninger, som fandt Sted paa Slottet, kan vel næppe skyldes en ren Tilfældighed.

Trangen til Mystik var endnu stærk hos det 17de Aarhundredes Mennesker; den hang som tidligere berørt sammen med det strenge Rettroenheds Præg, som Religionen havde faaet, og den Mangel paa Næring for Følelsen og Fantasien, som var til Huse deri. Man sporer den endog saadanne Steder som i Brevvekslingen mellem Kardinal Mazarin og hans høje Elskerinde, Enkedronning Anna. Dronningen kaldes deri »Zabaoth« eller »Serafim«, Mazarin »Havet« eller »Himlen«, den unge Konge »den fortrolige«. Spørgsmaalet er her, i hvor høj Grad der var Mulighed for, at et saadant mystisk Sværmeri kunde faa Herredømmet over Peder Schumacher. For Guldmageriet havde han næppe nogen Svaghed, hans aandelige Ligevægt udsatte ham ikke for sligt. Penge var for ham altid mere et Middel end et Maal, og om Pengetrang hos ham var der ikke Tale. Hans medicinske og naturvidenskabelige Venner, Guy Patin, Simon Paulli og Bartholinerne, stod med Hensyn til Alkymien paa et strengt realistisk Standpunkt. Heller ikke er det sandsynligt, at Schumacher har ladet sig lokke

ind paa religiøse Sværmerier, hertil følte han sig i et altfor fast Forbund med Statskirken. Men der var hos ham en stærk Ærgerrighed, der lod ham drømme stolte Fremtidsdrømme, og en kraftig Fantasi, som hidtil var bleven udløst i litterær Retning. Den stod i Forbindelse med en Hang til Hemmelighedsfuldhed, og denne udvikledes yderligere ved Kongens Tjeneste. Allerede hans Barndoms Disputats paa Universitetet havde ført ham ind paa Tanker, beslægtede med Borris; hans Trang til at beskytte sig med nedskrevne Formler pegede i samme Retning; han var nu selv bleven den Grif, der paa Hyperboræernes Bjerge vogtede over Kongens Hemmeligheder og Rigets Grundlov. Skønt man ikke kan paavise nye Elementer, som Borri har tilført Peder Schumachers Tænkning, er det da troligt, at Omgangen mellem de to Mænd har bidraget til yderligere at udvikle en Karakterside hos Schumacher. Deres Fortid og Oprindelse var altfor forskellig til, at den ene kunde blive den andens Elev. Men det var en aandelig Nydelse her blandt Hofbetjente og Kancelliembedsmænd endelig en Gang at træffe en Aandsfrænde, med hvem man kunde udveksle Tanker om det, der virkelig laa én paa Sinde, og et saadant Samkvem kunde ikke gaa sporløst hen over nogen af Parterne.

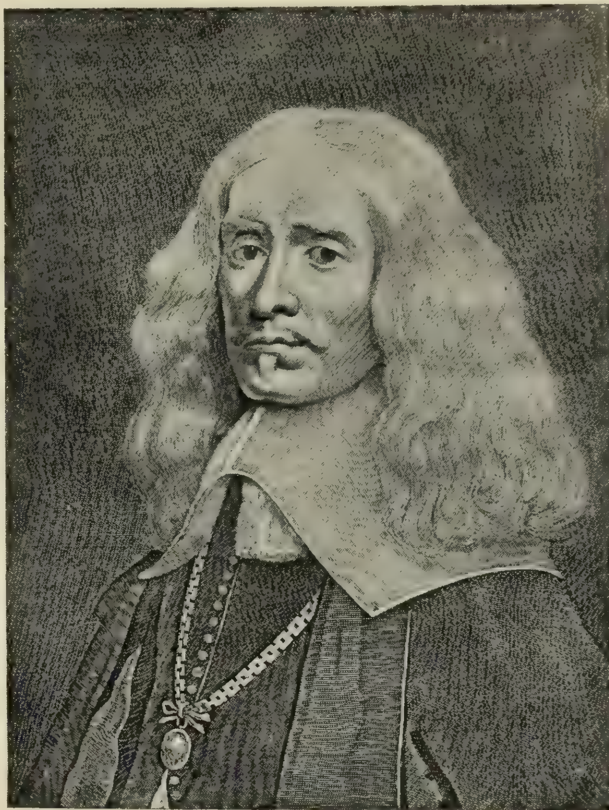
Kongetjenesten havde hidtil kun bragt Peder Schumacher Opgang og ydre Lykke. De fem Aar fra 1663 til 1668 havde for ham været en roligt flydende Strøm, der førte ham fremad til stadig stigende Indflydelse. Vel var han endnu en ukendt Mand for Landets store Befolkning, men i den lille og betydningsfulde Kreds, som bevægede sig inden for Slotsholmens Rammer, var han i Færd med at komme i forreste Række. Maaske indsaa ikke alle Berettigelsen deraf, hans Hovedfortjenester var jo skjulte for næsten alle andres Øjne end Kongens. Det var personlig Yndest, der bar ham oppe, og det var naturligt, at ikke

alle i Ro vilde se den unge borgerlige sætte sig i Højsædet over gamle veltjente Adelsmænd.

Fra Begyndelsen af 1668 synes den opadgaaende Strøm at standse, der gøres fra Kancelliherrernes Side et Forsøg paa at stække Griffens Flugt. En gammel Optegnelse beretter, at Schumacher i Tjenesten »var haard mod Peder Reetz, hvilket foraarsagedes af Kancellisekretær Krag, Reetzes Uven«. Oplysningen er for saa vidt misvisende, som begge de adelige Herrer, hvor gode eller daarlige Venner de end var, var enige om at prøve paa at holde den nye Rejsesekretær inden for de snævreste Skranker. Men Schumacher opfattede selv Peder Reetz som Hovedmanden i dette Felttog, og han rettede hele den Bitterhed, han i den Anledning følte, mod sin fordums Velynder.

I Randen af sin Kopibog over Kancellibreve har han i smaa, rapt henkastede Notitser givet sine Følelser Luft. Vi faar derigennem et levende Indtryk af, hvorledes det gik til, naar de to Sekretærer traf sammen med Kansleren ved Kollegiemøderne, eller naar de alle var oppe paa Slottet til Møde med Kongen i hans Kammer. De optrædendes Profiler tegner sig gennem Notitserne for vort Øje. Først Kongen, der viser sig som en eftergivende og paavirkelig Mand; ofte er det paa sine Lakejers, Fyrbøderes og lignende Betjentes Bøn, han udsteder en eller anden Befaling, og ved et Brev staar der i Kanten: »Spidstrup [Gæstgiveren i Hillerød] importunerede [ɔ: plagede] selv Hans Majestæt for denne hans Svoger, dermed maatte de andre vige«. Dette hans gode Hjerte var ham ofte til Ære; ved en kongelig Bekræftelse paa en Forskrivelse mellem et barnløst Ægtepar noterer Schumacher saaledes i Margenen: »Hans Hustru havde taget Kongen ind i sit Hus, mens han var ung og halv død, der han var styrtet med sin Hest oppe i Landemærket.« Men det var til Gengæld Frederik III vanskeligt at holde sine egne Embedsmænd i Tømme, selv Schumacher

kunde blive fripostig, som naar han skriver: »Jeg sagde Hans Majestæt udtrykkelig, at Borgmesteren i Aars havde alt Kongebrev derpaa, og at jeg i Dag eller Morgen ingen Skyld derfor vilde have.« Intet Under, at Kongen da heller ikke kunde hindre Brydninger inden for sin højeste Embedsstand.

PEDER REETZ
Efter A. Haelweghs Stik (efter Wuchters Maleri)

Fra April 1668 kan man spore Modsætningen mellem Reetz og Schumacher i Kancelliprotokollen. Udtalelser som: »Kansleren gennemførte det, skønt jeg talte imod det,« eller: »Kansleren, som sagde udtrykkelig, da jeg noget derimod objicerede (ɔ: indvendte), sig at ville være Mand derfor«, kommer hyppigt igen, og i de følgende Sommermaaneder bliver de skarpere i deres Form. Da lyder det helt spydigt: »Kansleren, som proponerede dette helt plausibelt«, eller om en Embedsbesættelse: »Det var hans Skolemester«. Mere oprigtigt ved en anden Lejlighed: »Kansleren, jeg begriber ikke, hvorfor«. Saa maa der være faldet knubbede Ord, thi Schumacher skriver: »Kansleren, som sagde udtrykkelig, sig at være vel nok informeret om al Sagen«.

Ogsaa i den paafølgende Vinter fortsættes Striden. I Oktober læser vi om Reetz, der havde gennemført en Sag: »Den 15de November, der nogen Klagemaal derom indkom, vilde han have Skylden paa mig,« og samtidigt om en anden Sag: »Vi vilde have, at med Dom ved Lov og Ret skulde søges Indførsel. Men han vilde ikke.« Navnlig er det Peder Schumacher en Tilfredsstillelse, naar han kan bruge Ironiens Vaaben, og t. Eks. ved en eenstemmig Beslutning tilføje, at Kansleren »endog selv« gik med. Men at Striden har taget paa ham, kan ikke betvivles, og det maa vel betragtes som et Udslag af Nervøsitet, naar han midt under den skriver om Postmesterens Hustru fra Bergen: »Gud Fader bevare mig for Kvindeplageri!«

Sagen havde nemlig sin alvorligere Side, den indskrænkede sig ikke til Stiklerier i Kancellikollegiet og hos Kongen. Peder Reetz og Erik Krag gik systematisk til Værks og søgte at berøve Schumacher al virkelig Indflydelse inden for Kancelliet. De tilrev sig alle vigtigere Sager, spiste ham ud for Arbejdsstof. Selv de dagligdags Ekspeditioner, som Udfærdigelsen af Skøder paa Byggepladser i København, gled fra Foraaret 1668 bort fra Schumachers Haand. Krag har nu de fleste og vigtigste Sager, Reetz udfærdiger Lavsartiklerne for København. Dette var ikke lysteligt for en ung og værgeløs Mand at se paa.

Venner havde han ikke at støtte sig til over for denne Kabale. Kongen havde i sin Kammerpage Otto Krabbe en trofast Yndling og følte sig sikkert nærmere knyttet til ham end til Schumacher, naar det da ikke gjaldt aandelige Sysler. Men det farligste for Schumacher, endnu værre end Uvenskabet fra Reetz's Side, var den Kølighed, som var indtraadt hos Gabel over for ham, da han begyndte at blive en truende Rival. Schumacher havde gjort sin Nytte, Moren kunde gaa. Gabel var i Færd med at betrygge sin Stilling ved Ægteskaber mellem sine Døtre og

Landets første Slægter: Konrad Reventlov og Didrik Schult var hans Svigersønner. Nu satte Gabel sin Energi ind paa at anbringe Sønnen og Svigersønnerne i gode Stillinger, og han søgte snildt at manøvrere enhver bort, som stod i Vejen herfor. Hans Søn Frederik Gabel havde Kongens Løfte paa at skulle følge efter Faderen i hans Embede. I Kancelliet ønskede han navnlig at bane en Vej for Schult, der som Søn af Kongens tidligere Hovmester havde gode Betingelser for at vinde Frederik III. Han var allerede Kammerherre og Kammersekretær (vel i Rentekammeret), og man maatte i hvert Fald indrømme ham, at han ikke manglede Arbejdslyst. Schumacher saa Schult helt over Hovedet, og allerede i Sommeren 1668 skrev han om ham: »Schult berettede Kongen det, siden befandtes det at være Snak.« Lidt senere hedder det om et Kongebrev: »Kammersekretær Schult, som magte det, at Kongen selv befalede mig det; mens som jeg saa, det vaar ikke alt saa klart, ... fordrede jeg det ind igen.« Men en mægtigere stod bag ved Schult, og tre Uger senere kom det aabenbart til en heftig Scene, da man i Kongens Kammer debatterede en Embedsbesættelse. Schumacher følte sig dybt rystet, og man finder i Randen af Protokollen hans Formular: »I. t. D. s. n. c. i. æ.« ɔ: »Paa Dig haaber jeg, Gud, og jeg vil aldrig i Evighed ikke lade mig bringe ud af Fatning!«

Ulykken for Peder Schumacher under det Modsætningsforhold, som udviklede sig mellem hans og Gabels Interesser, laa i, at hans Modstandere kunde finde Angrebspunkter mod ham i hans Embedsførelse. Det var naturligt, at der var mange misfornøjede og misundelige, som knap vidste, hvilken Adresse de skulde give deres bitre Følelser. Naar t. Eks. Johan Brügkman mange Aar senere skrev til Statssekretæren for de udenrigske Anliggender Bierman og bad om at faa sit Embede igen, som han i

denne Tid havde mistet, »vielleicht durch Greiffenfeldische Griffe«, viser selve Tilføjelsen, at man ikke kan lægge nogen Vægt paa den Slags vage Anklager. Men det Gabelske Parti rettede deres Angreb mod et bestemt Punkt, de beskyldte Schumacher for at vise sig bestikkelig i sin Egenskab af Kancellisekretær. Frederik Gabel, hvis Ord naturligvis maa optages med en vis Varsomhed, fortæller, at det var af lutter Godhed, hans Fader i Kongens Nærværelse befalede ham under Haanden, ligesom af sig selv, at advare Schumacher mod den Trafik at forlange Presenter ved Embedsudnævnelser. »Hans Majestæt vilde gerne tilstede ham at tage imod Foræringer, som erkendtlige Personer af sig selv kunde give ham, men at han ej maatte fordre.« Naar man husker paa, at Udnævnelser fandt Sted paa Stempelpapir, og at Oversekretæren derved tidt kom til at staa i Forskud for den nysudnævnte Embedsmand med Stempelgebyret; endvidere, at Kancelliet skulde have et Salær for at skrive Brevet, ser man, hvor let der kunde knyttes Ekstrabetaling dertil, og Kongen selv vovede jo ikke at bryde Staven over Princippet. Schumachers Løn som Rejsesekretær, 1000 Rdlr. aarlig, var heller ikke saa stor, at den kunde staalsætte en Mand mod Fristelser. Der kan ikke være Tvivl om, at han er faldet for dem. Men det er ejendommeligt, at det var en Mand, som Kristoffer Gabel, der satte sig til Doms over ham i den Slags Anliggender. Hertuginde Sofie af Hannovers Breve er fulde af Udtalelser om Gabels Pengegriskhed; det var notorisk for Evropa, at man intet kunde opnaa i Danmark, »uden at købe Statholder Gabel, som for Øjeblikket behersker alt«!

Peder Schumacher var paa det kritiske Punkt i sit Liv. Han var endnu ikke kommet højere til Vejrs, end at han atter ret let kunde stødes ned. Han anede Faren og viste sig bøjelig over for Gabel; »Statholderen gennemførte det, og det var fuldkomment retfærdigt,« noterer han saa-

ledes i sin Protokol. Denne Føjelighed nyttede intet. De Skildringer, man har givet af Schumachers fremskudte Samfundsstilling i Frederik III.s sidste Aar, stemmer desuden ikke med Virkeligheden. Det er misvisende, naar man opfatter ham som den, der allerede var Centrum i en Kreds af adelige Mænd og Kvinder og var knyttet til flere af disse sidste ved meget ømme Baand. Formodentlig havde han sine erotiske Forbindelser, men det var ikke med Damer af Rigets højeste Stand. De ældste Skrivelser fra disse til ham er fra Tiden efter Tronskiftet 1670, og deres formelle Udtryksmaade vidner om, at der ikke ligger tilintetgjorte Breve forud for dem. Intet hindrede, at Peder Schumacher atter kunde være gledet tilbage i Ubemærketheden. Han behøvede endnu en Gang en Hjælper, ligesom han tidligere havde haft ham i Reetz og Gabel. Han fandt ham i den Mand, som havde haft hans Sjæl fra den Dag, han først satte sin Fod paa Slottet, i Kongens Søn, Ulrik Frederik Gyldenløve.

Naar man staar over for den Opgave efter A. D. Jørgensen at skildre Forholdet mellem Schumacher og Gyldenløv', synes den uløselig. Man kan ikke skrive en Iliade efter Homer. Disse Sider er de ypperste i Jørgensens Værk, de er selve Brændpunktet deri, og de ender med de vemodige Ord: »Disse to mænds venskab er et af de skønneste sammentræf, et af de rigeste løfter i tidens historie; deres adskillelse er, *selv uden brud*, et sørgespil med tab til alle sider, stort nok for Gyldenløve, der mistede sin ungdom og dens glans, større for Schumacher, der satte sin stilling og sin frihed til, — størst dog for vort fædreland, der havde så lidet at miste!« — Skade kun, at Bruddet tilsidst er en Kendsgerning, som ikke lader sig tilsløre.

Hvad der giver Venskabet mellem Schumacher og Gyldenløve dets tiltalende Præg, er først og fremmest den

Uegennytte, som stempler det. Her er to unge Mænd (Gyldenløve havde just fyldt de Tredive), som slutter sig sammen og uden at tænke paa den Dag i Morgen øser af hinandens Rigdom, enhver af dem glæder sig over Vennens Fortrin. Der er en Lighed heri med Forbindelsen mellem Borri og Schumacher, og det fortjener at mærkes, at Borri just i Begyndelsen af 1668 indlagde sig stor Ære ved at helbrede Ulrik Frederik for en farlig Sygdom, da han, som Bording siger: . . . »med den ene Fod skøt stod i Charons Baad.« Der var dernæst en Vekselvirkning mellem Kongeætlingen og Borgersønnen, som lovede godt for Land og Rige. De to Mænd udfyldte hinanden paa en mærkelig Maade. Gyldenløve var Praktikeren, Schumacher Videnskabsmanden og Digteren. Men der tilfaldt Gyldenløve ikke alene den Rolle at føre de Tanker ud i Livet, som hans Ven havde tænkt; han var just selv den, der paa Grund af sin Afstamning og Opdragelse, gennem sin Stilling i den ansvarsfulde og overlegne Post som Norges Statholder havde faaet et dybere Blik for Samfundets store Brøst end Schumacher, som havde været indskrænket til Slotsholmens snævre Horisont. Gerne stillede Schumacher sig i anden Række bag sin »Alarik« og »Alkibiades«. Gyldenløves glimrende ydre Egenskaber betog ham og gjorde det til en Nydelse at tjene den, der udfyldte hans mandlige Ideal bedre, end nogen havde gjort efter Ungdomsvennen, den for tidligt afdøde Jørgen Rosenkrans.

Det skyldes afgjort Gyldenløve, at Schumacher reddedes ud af den vanskelige Stilling, hvori han i dette Øjeblik befandt sig. Men det var heller ikke Ulrik Frederik ukært at krydse Gabels Politik, den han af Hjertet hadede. I Januar 1669 forsikrer Gyldenløve Schumacher, at »jeg særdeles gerne vil bidrage til et Avancement for den, der bærer Eders Navn.« En Uge senere blev det klart, hvad han havde hentydet til; d. 5te Februar udnævntes Schumacher

ULRIK FREDERIK GYLDENLØVE
Efter Carel van Manders Maleri paa Frederiksborg

til Assessor i Statskollegiet og i Højesteret. Han beholdt tillige alle sine tidligere Stillinger som Bibliotekar og Arkivar, Kammersekretær og Kancelliraad. Men samtidig fik Schult Plads ved hans Side som yngste Oversekretær, og Erik Krag med 7 andre Adelsmænd rykkede ind i »Gehejmeraadet«, der nu først begyndte at danne sig som en Udvidelse af den meget snævre Kreds, der hidtil havde samledes i Kongens eget Kammer. Noget Nederlag for Gabel betød Schumachers Udnævnelse saaledes ikke.

Men der var naaet dette for Schumacher, at hans Stilling var fæstnet, og at der var aabnet ham en Vej til at skaffe sig Indflydelse ad nye, utraadte Baner. Virkningen er straks følelig. Maaske mindre i Kancelliet, hvor det ikke lykkedes ham fuldtud at genvinde sin oprindelige Betydning, og hvor den myreflittige Schult viste sig som en ikke ufarlig Rival. Dog gik der ogsaa her vigtige Sager gennem Schumachers Hænder i 1669, det lykkedes ham at faa det Princip fastslaaet, at enhver, der vilde drive borgerlig Næring i en dansk Købstad, til Gengæld skulde finde sig i at bære borgerlig Skat og Tynge. Man maa desuden huske paa, at Frederik III.s sidste Aar var en grumme død Tid i Statsstyrelsen, der er ikke mange Spor til Initiativ, og de gamle Kancelliherrer lagde en tung Haand paa alle Reformplaner. Schumacher foretrak derfor at benytte sin Stilling som Kammersekretær, da han uden om Kancelliet fik udstedt en kongelig Befaling til sin Ven Rasmus Vinding om at udarbejde en ny dansk Lovbog. Han skulde samle de tidligere Lovregler og anføre de ønskelige Forandringer deri, som kunde tjene til »Lovens og Rettergangens Uniformitet udi alle Provincierne«; han skulde tillige beflitte sig paa »en kort og fyndig Stil, saa at med faa og fyndige Ord Meningen vorder tydeligen og klarligen begrebet, og dog aldeles intet udeladt«. Man forstaar let, at Forfatteren af Rigets Grundlov maatte være ivrig for at

bringe hele Retsvæsenet i en moderne Skikkelse. Men det var kun undtagelsesvis, der saaledes lod sig øve Reformlovgivning gennem »Kongens eget Kammer«.

De to fornemme Forsamlinger, Højesteret og Statskollegiet, som Schumacher var bleven Medlem af, optog hans Tid stærkt, og de bidrog til, at han maatte forsømme Kancelligerningen mere end hidtil. Landets højeste Domstol bestod nu af 14 adelige og 10 borgerlige Assessorer, de første voterede før de sidste, og Schumacher kom langt nede paa Listen blandt de borgerlige. At være en opmærksom Tilhører og stræbe at lære noget maatte blive den første Opgave for den, der hidtil ikke havde beskæftiget sig med dansk Lov og Ret. Det er derfor naturligt, at Schumacher i den første Tid indtager en ret tilbagetrukken Stilling. Snarere maa man undre sig over, at han med saa stor Hjemmevanthed, som han gjorde det, kunde bevæge sig i »Norriges Lov« og »Forordningen om Skytteri«, og at han allerede d. 22de Juni 1669 havde den Triumf i en lille Sag at faa sit Votum gjort til Forsamlingens Fællesvotum. Een Gang i Løbet af disse Sommermaaneder kom der dog en Sag for, der maatte gribe Schumacher særligt om Hjertet. Det var da Oberst Budde beskyldte den norske Lagmand Kristen Jensen for i sit Hus over Borde for Gæsterne at have »talt Ord om det kongelige Arvehus«. Oberst Budde havde selv været til Stede og havde hørt Lagmanden fortælle, at da han var i København, havde Prins Jørgen sagt til ham paa Slottet: »Hvad tykkes Eder, Lagmand Kristen Jensen, skulde ikke en Kongesøn være nærmere til Regeringen end en Bispesøn?« Men Lagmanden bedyrede nu med sin højeste Ed, at han aldrig havde talt slige Ord.

Det var et særligt interessant Spørgsmaal, som her blev draget frem, nemlig hvor vidt Prins Kristian, der var født, før Kongen — den tidligere Fyrste-Biskop af Bremen og Verden — tiltraadte Regeringen, var ret Tronarving, eller om

Forrangen burde tildeles hans yngre Broder Jørgen, der først havde set Lyset i 1655. Schumacher var, lige saa lidt som vi, i Tvivl om Svaret herpaa, han var under sit Arbejde paa Kongeloven trængt til Bunds deri, men Ulykken var, at Dronning Sofie Amalie nærmest synes at have været af samme Mening som hendes højtelskede yngste Søn. Man kan da begribe, at Højesteretsassessorerne var ængstelige for at røre ved noget, der havde den mindste Berøring med et saa pinligt Spørgsmaal, og at de allerfleste af dem vilde henskyde Lagmandens Sag til Kongens Afgørelse. Gabel føjede endog med en Landsknægts Brutalitet til, at hvis Anklagen kunde bevises, »burde Lagmandens Tunge at rives af hans Mund.« Det fortjener Anerkendelse, at Peder Schumacher, der dog var saa kongeligsindet som nogen, langt fra at gaa med til sligt Barbari henledte Opmærksomheden paa, at »Lagmanden efter Norriges Lov maatte tillades at værge sig med Tylvtered«. Han viser baade her og i de andre Sager en tiltalende Humanitet og et klogt Maadehold, der bl. a. førte med sig, at han her langt oftere end i Kancelliet kunde slutte sig til den sindige Kanslers Meninger.

Interessantere end Schumachers Optræden i Højesteret er dog hans Virksomhed i Statskollegiet, denne højfornemme, næsten rent adelige Forsamling, som efterhaanden var kommen til at beskæftige sig udelukkende med Forslag om Reformer i den indre Styrelse. Heller ikke her havde han Tid til at udrette meget i den korte Tid, som endnu var tilbage, før Kongens Død skulde vende op og ned paa Forholdene. Men det er værdt at lægge Mærke til, at han med Interesse deltog i Forhandlingerne om Provinsbyerne Fredericias og Roskildes Ophjælpning, og paa eet Punkt kan man sikkert tilskrive Peder Schumacher et selvstændigt Initiativ. Det er da Kongen, i en af Schumacher forfattet Skrivelse til Forsamlingen, befaler den at

overveje, hvorledes man kunde fremme Haandværk og Industri ved, at Bestyrelsen af de fattiges Midler betroedes til Kommercekollegiet. Herved kunde man faa Penge til »Manufakturerne«. Selv om man maa kalde denne Kur

SUSANNE GJØE
Efter Maleri paa Hvedholm (Danm. Ad. Aarb. IX).

radikal, er det dog ubestrideligt, at Peder Schumacher havde et aabent Blik for, hvad der var oppe i Tiden og fortjente at støttes. Det er næppe Gyldenløve, som direkte har indblæst ham denne Tanke, thi han var paa dette Tidspunkt forlængst draget af Sted paa sin rigt udstyrede Ambassade til England.

Midt i Sommeren 1669 ophører dog pludseligt Schu-

machers Virksomhed i Kancelliet, i Statskollegiet og i Højesteret. Fra Juni til langt hen i Oktober hører man ikke det mindste til ham i noget af hans mange Embeder. Han kan ikke være rejst bort fra København, thi Vagten ved Portene har ikke set ham passere ud af Byen, og at den passer godt paa, fremgaar af, at den har noteret i sin Journal, at han i Maj Maaned (vistnok den eneste Gang, han siden 1663 var uden for Hovedstaden som Privatmand) kom hjem fra en lille Udflugt. Man kommer til at tænke paa Sygdom som Aarsagen til den pludselige Tavshed, og denne Formodning bekræftes af et nyligt fundet Brev fra Oktober Maaned, som er skrevet af Schumacher til Fru Susanne Gjøe, hans Bekendtskab fra Ungdommens Dage. Sygdommen er det første kendte af den Række tilbagevendende Anfald, som fra nu af skulde følge ham hele Livet igennem.

Susanne Gjøe, der var jævnaldrende med ham, var gift med Preben Brahe til Hvedholm. Hendes Brødre havde været Schumachers Venner i Studenterdagene, og man har udtalt den Formodning, at hendes Bryllup i 1653 har været en Skuffelse for den unge studerende. I saa Fald kunde der vel være en Forbindelse mellem hendes Ægteskab og hans Udenlandsrejse, som fulgte straks efter. Dette synes at bekræftes af disse Linjer:

»Højædele Frue!

Begge hendes Skrivelser er mig paa een Gang bleven indhændiget, takker hende ydmygeligen for hendes hjertelige Omsorg og Omhyggelighed for mig. Jeg haver endeligen, Gud være lovet, overstræbet Sygdommen og vil visseligen haabe og formode, at dette Aars Genvordighed skal mig med dobbel Glæde og Lyksalighed i andre Maade igen erstattes. Imidlertid er det mig største Glæde at fornemme, at hendes ædele Sjæl har haft Medlidenhed med min Modgang. Det Kald, hun melder om, er længe siden borte, og maa nok være vis paa, at saadan en Brud ikke bliver længe uden Bejler . . . I hvor

SCHUMACHER
Efter Medaillon paa Rosenborg

om al Ting er, udi hvad Maade jeg kan bevise hende nogen behagelig Tjeneste, haver hun mig stedse at byde og befale saasom hendes pligtskyldige Tjener« o. s. v.

»At saadan en Brud ikke bliver længe uden Bejler!« — Er der en forsætlig Tvetydighed i disse Ord? Det kunde stemme med den stilfærdige, vemodige Tone, som gaar gennem Brevet. Om Schumachers Følelser synes der ikke at kunne herske Tvivl. Endnu Maanedsdagen før sit Fald skriver han til hende: »Tror mig, der er ingen Velsignelse saa stor, som jeg jo af Hjertet ønsker over Jer og Eders ganske Hus.« Peder Schumacher blev Mindet om sin ungdomselskede tro til sin Dødedag, og hvor det stod i hans Magt, fjernede han alle Hindringer foran hendes Fod.

De Ønsker om Oprejsning for sin Modgang, som Schumacher udtalte i Brevet af 1669, skulde gaa i Opfyldelse, før han selv kunde ane det. Men han stod nu vel rustet til at udnytte de Chancer, som vilde frembyde sig. Et Medaillonportræt paa Rosenborg, der vistnok maa henføres til disse Aar, viser os et livligt og aandfuldt Ansigt. De lidt skarpe Træk taler om, at Ungdomstiden endnu ikke er helt til Ende; der er endnu ikke kommet det bløde Præg over dem, som findes paa Billeder fra Rigskanslertiden. Man faar Indtrykket af en Mand, som kan vinde, og som vil behage. De sidste Aars Oplevelser var virkelig ikke gaaede sporløst hen over Peder Schumachers Hoved. Han havde set Parti brydes mod Parti, at det var nødvendigt at have sin Skare i Ryggen, men at Udæskninger, som over for Peder Reetz, ikke var paa deres Plads. Den, der skulde vindes, var selve Kongen, Politik var Kampen om Kongens Person. Til denne Kamp medbragte Schumacher gode Betingelser. Skønt han endnu stod i Statstjenesten som Eleven, var han uundværlig ved sin Arbejdsomhed og sit lette Greb paa Tingene, og hans rige Aand formaaede at afvinde selv tørre Sager Interesse. Derfor fik alt, hvad der gik gennem hans Hænder, sit selvstændige Præg. Alt som Nervøsiteten svandt, genfandt han tillige sin gamle Aandsligevægt, og skønt han gerne udøvede Magt, havde han dog Blik for sin egen Be-

grænsning og holdt sig endnu tilbage i anden Række. Harmoni var Maalet for hans Selvudvikling og blev hans Statsmandsideal; allerede tidligt havde han hos Bodin frem for alt beundret dennes Evne til at skabe »harmoniske Forhold«. Saaledes klang hans og Gyldenløves Virksomhed sammen i en skøn og fyldig Tone til Ære og Gavn for Staten i Kongens Person, der i disse Aar stod for ham i ærefrygtindgydende Majestæt.

VI

»Gør ham til en stor Mand, men gør det langsomt!« Saaledes lyder som bekendt i Traditionen Frederik III.s Ord til Sønnen om Peder Schumacher. A. D. Jørgensen har søgt at tage Grunden bort under denne Opfattelse af Schumachers pludselige Stigen. Han kan herved paaberaabe sig Griffenfelds egen Søstersøn, Etatsraad Fogh, som benægtede, at nogen saadan Samtale havde fundet Sted. Men der er i alt Fald den historiske Sandhed i Fortællingen, at Peder Schumacher, hvor anset hans Samfundsstilling end var ved Frederik III.s Død, dog stod i anden Række blandt Statsmændene og ikke betød nogen virkelig Magtfaktor. Krisen i Slutningen af 1668 havde tilfulde vist det. Han maatte have ny, ubrudt Jord at arbejde i, Gammelmandsherredømmet under den ubeslutsomme Konge bød ham ikke tilstrækkelig Luft under Vingerne. Som en ung Mand blandt unge kunde han først rigtigt gøre sig gældende. Derfor er Aaret 1670 i Virkeligheden en Epoke i Peder Schumachers Liv.

Kong Frederiks Død kom overraskende for alle, som stod ham nær. Han havde nys passeret de 60, og han var af Naturen ikke sygelig. Men hans Faders og Farfaders Synder havde berøvet hans Legeme megen Mod-

standskraft. Derfor kunde hans sidste Sygdom faa et saa hastigt Forløb. Endnu den 6te Februar var han glad og munter, men i den paafølgende Nat viste der sig Tegn til en akut Lungebetændelse af værste Slags, og den synes at have være forbundet med Betændelse af Lunge- og Hjertehinderne. Kongen led meget af Besvimelsesanfald. Den tredje Dags Morgen tog Aandenøden til, den døende blev blaa i Ansigtet, og et Par Timer efter var alt forbi.

Sorgen og Overraskelsen var lige stor hos hans Omgivelser. Schumacher var blandt dem, der følte, at deres Stilling var mere usikker end nogensinde. Den unge Konge var sin Fader saa ulig som vel tænkeligt. Eet Tegn pegede ikke i nogen god Retning for Frederik III.s lærde Yndling. Det var alle vitterligt, at den unge Konge ikke var Borri god, hans Interesser gik langt fra i fantastisk-videnskabelig Retning, og han havde harmedes over de store Summer, som østes ud til Guldmageriet i Frederik III.s sidste Aar. Borris Stilling var yderligere undergravet ved den Strid, som havde udspundet sig mellem ham og Simon Paulli ved den afdøde Konges Sygeleje. Det var bedst for hans egen Skyld, at han hurtigst muligt fjernedes, men det lykkedes Schumacher at udvirke, at da Borri otte Dage senere fik sit Afskedspas, var det holdt i de mest smigrende Udtryk. Der var herved opnaaet det, at der ikke var lagt Sten i Vejen for hans senere Optræden i Udlandet, og tillige var en Skandale hindret, som vilde have kastet sin mørke Skygge tilbage paa Kongens afdøde Fader.

Kong Kristian var en ung Mand, knap 24 Aar gammel. Heri laa allerede, at hans Livserfaring maatte være ringere end hans Kammersekretærs. Men han havde overhovedet ikke hidtil udmærket sig paa det aandelige Omraade. Kraftig af Vækst havde den unge Konge en Tilbøjelighed til Fedme, som han søgte at holde i Tømme ved voldsomme Legemsøvelser. Jagt og Ridning var hans

Yndlingsidrætter, gennem dem udløste sig en Del af hans store Virketrang. Hele sin Regering igennem blev han »Rejsekongen«, det var hans største Lyst at lade Følget langt tilbage efter sig og at spotte deres Anstrengelser, som haabede at kunne skære hans Rejseroute. Naar de kom til Pladsen, var han forlængst borte. Aandeligt Arbejde interesserede ikke i og for sig Kristian V, han gjorde det af Pligt. Maaske bidrog hans legemlige Tilstand hertil. Livlægen Henrik a Moinichen skildrer, hvorledes han hele Livet igennem havde Susen og Tunghed i Hovedet, Øjnene var ofte ophidset røde, han havde hyppige Anfald af Snue, Stemmen var noget hæs og raa, og Brystet led af »en fast medfødt Hoste«. Det var Slægtsarven, der hvilede tungt paa hans Skuldre. Man forstaar, at Kristian V, skønt han besad naturlig Forstand, var uden Aandslivlighed. Beskeden og blottet for Selvtillid, lyttede han gerne til sine Omgivelsers Raad. Kun i een Henseende var han prikken, naar han troede, at nogen vilde gaa hans Arveenevoldsmagt for nær. Den brandenborgske Gesandt skriver herom til sin Herre: »Han taaler ikke, at man skemter med ham, og han kan ogsaa let fatte Skinsyge, især mod sine Ministre, men Skinsygen bliver i Almindelighed siddende virkningsløs i ham, naar man ikke nu og da kommer ham til Hjælp og viser ham, hvad de forskellige Ministre stiler efter af egoistisk Interesse.«

Ægteskabet mellem Kongen og hans Dronning, Charlotte Amalie af Hessen, der var stiftet tre Aar tidligere, skildres i hendes Følges Breve til Hjemmet som meget lykkeligt. Kronprinsen tænkte altid paa, hvorledes han skulde vise sin unge Hustru smaa Opmærksomheder. Frederik III og Sofie Amalie behandlede Prinsessen ganske som deres egen Datter; det er kønt at høre om, hvorledes Dronningen foretog Spadsereture ved Nykøbing Slot med den unge Brud for at fri hende for Hjemvé. Der herskede selv i

Frederik III.s senere Aar en stilfærdig, borgerlig Tone ved det danske Hof; naivt og gemytligt lyder Kongens Ord til Kronprinsessen, da Budskabet kom om den ældste Dattersøns Fødsel i Sachsen: »Nun, nun, Charlotye, Charlotye, wann Ihr Euch woltet wohl halten, so wäre die Freude recht vollkommen!« Der blev heller ikke gjort noget Forsøg paa at rokke Charlotte Amalie i hendes reformerte Tro. Prinsessen lønnede denne Kærlighed paa den bedst mulige Maade, allerede før sin Afrejse fra Hessen var hun i fuldt Arbejde med at lære Dansk.

Der var dog en Slange i dette Paradis. Kronprinsens Hovmester, Morten Skinkel, havde vundet Indflydelse over sin Herre fra den Tid, da han som Kammerjunker fulgte ham paa hans store Udenlandsrejse til Frankrig, og man ymtede i Almindelighed om, at han benyttede sin Magt til at lokke den unge Prins til Udskejelser, der skulde skaffe ham endnu fastere i hans Garn. Prins Kristian følte sig ganske afhængig af sin undergivne, der var meget skinsyg. Naar Skinkel kom til, mens Kronprinsen stod i Samtale med en eller anden, »bliver Prinsen ligesom helt bange, afbryder Samtalen og forlader pludselig den Person, med hvem han lige underholdt sig nok saa fornøjet.« Dette er den hessiske Gesandts Ord; han saa med særligt onde Øjne paa Skinkel, der havde ladet sig forlyde med, at naar Kong Frederik lagde sit Hoved til Hvile, skulde ingen fremmed længe blive i Tjenesten. Paa alle mulige Maader søgte han at undergrave Prinsessens udenlandske Tjenerskab og beskyldtes endogsaa for at aabne deres Breve til Hjemmet, men aabenlyst bar han et elskværdigt Ansigt til Skue og undgik Brud og Skandale. Ganske vist maa vi her bygge paa Hessernes Vidnesbyrd, der gaar saa vidt, at selve Dronningen skulde have strøget Sejl for Skinkel, og at Gabel ikke turde gaa helt imod ham. Men Skinkels senere usle Liv taler for, at Skildringen af ham næppe er meget overdreven.

Hvor ringe aandelig Kultur han iøvrigt besad, kan man læse ud af hans bevarede Breve med deres tomme Indhold og slette Ortografi. Skinkel var allerede i Frederik III.s sidste Aar en Mare, som hvilede paa det danske Hof, og man maatte efter Tronskiftet regne med, at hans Indflydelse over den unge Konge snarest vilde tage til.

Det er vanskeligt med Sikkerhed at fastslaa, hvad der foregik paa Københavns Slot umiddelbart efter Kong Frederiks Død. Tør man stole paa Traditionen i den Gabelske Kreds, havde han straks sendt Schumacher i Egenskab af Arkivar ned i Hvælvingen for at hente Kongeloven op for Dagens Lys. Da han ikke kom tilbage hurtigt nok, fulgte Kristoffer Gabel selv efter og fandt ham siddende med Hovedet hvilende paa Albuen. Kongeloven laa ikke paa sin sædvanlige Plads i Arkivet, men da Gabel trængte ind paa Schumacher med voldsomme Trusler, tog han den frem fra et andet Gemmested, som kun han kendte, og Gabel ilede tilbage med den til Gehejmekonseillet, hvor den nu for første Gang blev kendt for en større Kreds gennem Reetz'es Oplæsning.

I denne Form er Fortællingen næppe uangribelig, da den ikke begrunder, hvorfor Schumacher skulde ville foreholde Gabel en Viden, som han allerede maatte sidde inde med. Den viser snarere, hvilken Skinsyge man allerede nærede i Gabels Kreds mod den unge Kammersekretær. Men det er navnlig Billedet af Schumacher, siddende i dybe Tanker i Rigets hemmelige Hvælving, som griber Sindet og fæstner sig i Erindringen. Hvad gik der igennem ham i dette Øjeblik? Havde han begyndt at indse, at for at holde sig oppe maatte han kæmpe, han maatte opnaa politisk Magt alene for at bevare det hidtil vundne? Men han var heller ikke uden Ærgerrighed, selv om han ikke ønskede at trænge sig frem i allerforreste Række, og som den milde og fredelige Natur han var, gerne undgik de

skarpe Brud. Magtstræb er dog ikke altid et Vidnesbyrd om Ærgerrighed. Der er en Art Magtlyst, der bestaar i at ville have Harmoni mellem Verden og sig ved at omskabe den i sit Billede. Grundstemningen i Kongeloven, at den enevældige Konge ogsaa havde indrettet dette Styre, fordi det saaledes var lykkeligst for hans kære Folk, var et Løfte som ikke forpligtede nogen mere end selve Lovens Forfatter, hvis han blev i Stand til at føre sin Tanke ud i Virkeligheden.

Der var Sangbund for den Slags Tanker i Øjeblikket. Vi kender ikke Forfatterne til de anonyme Reformforslag, som i denne Tid skyder frem i rigeligt Antal. Ofte har de et idealistisk og upraktisk Præg, som naar en af Forfatterne (maaske Landsdommer Villum Lange i Viborg) foreslog, at der skulde oprettes et Collegium Nationum i København for 40 danske, 40 norske og 40 Holstenere, og at Danskerne skulde have 10 Engelskmænd, Nordmændene lige saa mange Franskmænd, og Holstenerne det samme Antal Italienere eller Polakker boende hos sig, for at de unge studerende kunde lære hverandre deres Sprog. Man har ikke ydermere Vidnesbyrd behov for at se, at en saadan Forfatter ikke var Statsmand nok til at kunne føre de praktiske Tanker, han sad inde med, ud i Livet. Men Forfatteren af »Fyrstelig Tankering« var en Mand, der vidste, hvor Skoen trykkede i Datidens Samfund. Han foreslaar den unge Konge ikke at »betro een Minister alt«, hvorved han aabenbart tænker paa den Gabelske Magtperiode under den nys afdøde Frederik III; i Stedet herfor bør han oprette et virkeligt Statsraad, og »derudi employere nogle faa ærlige og oprigtige Conseillers baade af høj og nedrig Stand«. Som Eksempel paa brugelige Adelsmænd nævner han Gyldenløve, den slesvigske Statholder Ahlefeld, Viceskatmester Holger Vind og Vicekansler Kristoffer Parsberg; i første Linje blandt de borgerlige, om hvilke han siger, at

der »skal næppe findes klogere eller ærligere«, anføres »Mr. Skumacher«. Embedsmændene, navnlig de som er ansatte i Kancelliet og Rentekamret, bør aflægges med rundelige Gager og desforuden ved passende Lejligheder regaleres af Kongen paa Henrik IV.s Manér, for at de derved kan opmuntres til større Vindskibelighed og Troskab, og for at Ekspeditionerne kan gaa hurtigere for sig, end det i den sidste (Schultske) Tid har været Tilfældet. — Efter hvad vi hidtil kender til Schumachers Standpunkt, er det tydeligt, at dette maatte være som talt ud af hans Hjerte, ja det er troligt, at Forfatteren har staaet ham personlig meget nær.

Det er da ogsaa sandsynligt, at han samstemmede med ham i Skriftets Hovedtanker, der gik ud paa, hvorledes Landet i sin Helhed skulde ophjælpes. Hovedsynspunktet er her, at Kongen ikke maa betro sig til een Stand alene, altsaa til Adelen, thi »den Bygning er ikke bestandig, som ikkun har een Hjørnesten. Og naar en eneste Finger undertrykker og ligger over paa alle de andre, da er Haanden uskikkelig til at bestille noget.« Heraf følger paa ingen Maade, at Forfatteren vil trænge Adelen ud af Statsstyrelsen, han vil kun sætte Borgerstanden ved dens Side. I Overensstemmelse hermed skal Hovedvægten lægges paa at fremme »Trafic og Commercien«, dette er nemlig den rigtige filosofiske Sten, som har formaaet at hjælpe selv Smaastater som Venezia, Firenze og Nederlandene i Vejret. Maaske kan en Bosættelse herinde af fremmede Købmænd og industridrivende fremmes, naar man giver dem fri Religionsøvelse. Følgen heraf er ogsaa, at vi i vort Forsvar bør lægge Hovedvægten paa Flaaden, hvad der falder naturligt for Danmark som et Ørige. Derimod skal en stor Del af det overflødige Officerkorps aftakkes, og Hæren omdannes, saa at den kommer til at bestaa af indfødte Tropper; »den gamle Cimberske Tapperhed« kan godt gen-

oplives, naar Fortjenester belønnes uden Hensyn til, hos hvem de findes. Til Gengæld for denne nye Byrde maa Landbefolkningens Skatteydelse nedsættes, thi »rige og velhavende Underdanere er en fast Støtte for Landet«. Naar saaledes Folket igen er kommet paa Fode, kan Kongen tage fat paa at udføre sin Yndlingsplan, at genvinde de til Sverige tabte Landskaber; »tvivler ingen paa, at Eders Majestæt jo sit Riges Grænser videre udbredendes vorder, men *alting har sin Tid.*«

Naar dette Reformprogram er gengivet saa udførligt her, er det, fordi Ønskeseddelen fra 1670 i sine Hovedtræk er bleven den faldne Statsmands Æresminde. Foreløbigt afhang dets Gennemførelse af, hvem der vilde vinde den nye Konges Tillid og herigennem Magten. Naar det siges, at Schumacher straks efter Tronskiftet skal have søgt Kongen i en privat Samtale for at oplyse ham om Rigernes Tilstand, samtidigt med at han fremsatte Forslag om en bedre Forvaltning, kan sligt hverken bevises eller modbevises. Vist er det, at han straks efter blev bekræftet i alle sine Stillinger, og at hans Titel blev forandret til »Ober-Geheime-Kammersekretær«. Heri laa der, at han kun skulde beholde de vigtigere og sekrete Sager i »Kongens eget Kammer« under sig. Dette skyldtes vistnok Gabel, som foreløbigt ligeledes var bleven bekræftet i sine Embeder af Kongen, og som vilde samle alle Kræfter for at modstaa den truende Fare, der var i Færd med at rejse sig mod ham. Det maa forklares paa samme Maade, naar Skinkel i disse Dage fik Sæde i Gehejmeraadet og derhos udnævntes til Kammerherre.

Gabels Fjender var mange. Den danske Adel havde aldrig forsonet sig med denne Opkomling, og den havde lidt under den tydelige Tilsidesættelse og Mistro, som den ved Gabels Medvirkning havde været Genstand for i Kong Frederiks sidste Aar. Endnu for et halvt Aar siden, da

Peder Reetz's Datter blev gift i København, og en stor Del af Adelen var forsamlet i den Anledning, havde jo Regeringen ladet Vindebroerne i Kastellet trække op og Portene lukke. En Ryttervagt paa »det nye Torv« havde desuden fjernet enhver Tvivl om, hvad Hensigten hermed var. Men der var farligere Fjender af Gabel, som viste sig i Horisonten. Fra England kom nu Gyldenløve tilbage, fra Slesvig Statholderen Frederik Ahlefeld. Han var en dygtig og kongetro Mand med et selvstændigt Syn paa Forholdene, men tillige hidsig og uomgængelig over for anderledes tænkende. Allerede i April er Koalitionen færdig mellem Gyldenløve med den danske Adel paa den ene Side og Ahlefeld paa den anden. Gabel falder som Minister efter et voldsomt personligt Sammenstød mellem ham og den slesvigske Statholder i selve Gehejmeraadet, hvor det var gaaet saa vidt, at Ahlefeld havde lagt Haanden paa Sværdet, og Gabel var løbet bort fra Forsamlingen rasende over at blive behandlet paa en saa uvant Maade.

Skinkel havde kun støttet ham vagt under denne Krise, men nu da Sagen var afgjort, og den gamle Minister afskediget, begyndte han at faa Øjnene op for, at Sejrherrerne Gyldenløve og Ahlefeld kunde blive farlige nok, og han gjorde derfor i Sommerens Løb adskillige Forsøg paa igen at bringe Gabel i Naade. Heri laa dog ingenlunde, at han vilde lægge sig ud med det Gyldenløveske Parti. Det lod i det hele taget til, at Skinkel var Fremtidens Mand; man kan vistnok spore hans Haand i den Beslutning, som Kongen nu fattede om at tage sig en »maîtresse de titre« i den unge Sofie Amalie Moth, og mange mente, at han vilde komme til at staa ved Roret som Førsteminister. I Maj Maaned lykkedes det endog Skinkel at skabe en tilsyneladende Forsoning mellem Gyldenløve og Gabel, hvorpaa de gik sammen op til Kongen. Men man overvurderede Skinkels Duelighed, og iøvrigt blev det snart klart, at hans

FREDERIK AHLEFELD
Efter Maleri (af d'Agar?) paa Tranekær. (L. Bobé: Slægten Ahlefeldts Historie)

Indflydelse over Kongen mere beroede paa Frygt end paa Hengivenhed fra dennes Side. Da Gyldenløve tillige brouillerede sig med sine unge adelige Venner, var der i

Virkeligheden Kaos i dansk Politik; »alt vakler uden Fasthed,« skriver den nederlandske Gesandt i September Maaned til sin Regering. Dog, alle er enige om, at Sekretær Schumacher, »homme de fortune«, er indviet i Kongens Fortrolighed, og at han bestandig stiger i Anseelse.

Saaledes forholdt det sig virkelig. Schumacher havde levet i det skjulte i Løbet af Sommeren og ikke følt Trang til at deltage i den politiske Kamp. Af Anskuelser stod han som Borgerstandens Søn vel Gabel og Skinkel nærmest, tillige nærede han endnu Pietet for den gamle Statholder, og han var Dusbroder med Skinkel, »en Skik, som bruges i dette Land«, siger den franske Gesandt derom. Det maa desværre indrømmes, at et saadant Broderskab ikke taler til hans Fordel. Men hans Hjerte var hos Gyldenløve, og hvad der hindrede ham i at slutte sig helt til denne, var kun det intime Forhold, hvori Gyldenløve i de første Maaneder stod til de adelige Junkere. Heldigvis varede dette ikke længe. Men Hovedsagen var, at Schumacher i disse Maaneder fuldt og helt vandt den nye Konges Tillid. Man forstaar, at en ung Monark, der tumles om mellem Hofpartier, higer mod et fast Punkt, og han fandt dette i den sindige og kloge Embedsmand, som han havde arvet fra sin Fader. De Ord, som Schumacher senere under sin Ulykke nedskrev som sine Leveregler, gjaldt allerede paa denne Tid for ham; han levede efter Sætningerne: »Overdriv ikke!« og »Maadehold er bedst!« Imellem Vennerne var hans Symbol »Vægten«, han befandt sig i en Aandsligevægt, som gjorde, at den Lykke, der nu mødte ham, ikke gik ham til Hovedet.

Allerede i de sidste Dage af April var Schumachers Indflydelse saa betydelig, at da Dronningens hessiske Hovmester Dalwig kom til Ahlefeld og bad ham virke for, at hans Herskerindes Etat under de ændrede Forhold kunde blive udvidet, lovede Statholderen at tale med Schumacher

derom og lade ham vide dennes Mening. Kammersekretærens Bistand ansaas aabenbart for nødvendig for at føre Dronningens Sag igennem, navnlig fordi den kom frem paa en Tid, da Kongen var opsat paa at indskrænke de store Hofudgifter fra hans Faders Tid. Kammerherrernes Antal svandt virkelig ind fra 17 til 6, Hofjunkernes fra 25 til 12, og der fandt en almindelig Nedsættelse af Gagerne Sted inden for Embedsstanden. Man gik endogsaa saa vidt, at der fastsattes bestemte Vinrationer for Kammerherrerne og Hofdamerne ved Taflet. Paa samme Tid begyndte den Omdannelse af Hæren, som Forfatteren af den »Fyrstelige Tankering« saa kraftigt havde tilraadet. Den hvervede Hær indskrænkedes betydeligt, og til Erstatning indrettedes der paa Krongodserne en staaende Rytterhær paa 4000 Mand, nemlig en Rytter af hver otte Tønder Hartkorn. Over hele Landet indførtes der tilsvarende en Milits af unge Karle fra Bøndergodset. Man havde aabenbart skrevet sig Ordene om »den gamle Cimberske Tapperhed« bag Øret. Alle disse unge Bønder skulde i Fredstid dyrke Jorden, og Rytterne fik hver for sig en Bondegaard at bo paa. Til Gengæld for denne nye Byrde søgte man at mildne Bøndernes Skattetryk ved at nedsætte Hartkornsskatterne ganske betydeligt. Statskassens Tilstand forbedredes dog samtidigt ved, at alle Indtægter samledes i København, Toldens Bortforpagtning besluttedes, og Gælden afskreves for en Del. Det siges om Kongen, at han helt hengiver sig til Forretningerne og personlig overværer alle Raadslagninger af Vigtighed, han skaber en fortræffelig Orden og Husholdning i sine Riger og lader til at ville blive en ypperlig Regent.

Det er vanskeligt at sige, hvor megen Andel Peder Schumacher havde i disse Reformer. Han har næppe staaet uden for dem, dertil stemte de for godt sammen med hele det Program, hvorefter han siden herskede. Men

de berørte ikke Hovedspørgsmaalene deri. Derfor brugte han Sommertiden, medens de andre ved Hoffet intrigerede og kævledes, til at smedde det Værktøj, som han skulde svinge med Lyst i de kommende rolige Aar.

Det var Centralstyrelsens Omformning, som først stod for Tur, og herindenfor gjaldt det igen navnlig det kære danske Kancelli. Vi er i Stand til i Enkelthederne at følge det Samarbejde mellem Kongen og Schumacher, som i April Maaned fandt Sted ved Udarbejdelsen af den nye Instruks for Kancelliet. En egenhændig Optegnelse af Kongen er nemlig endnu i Behold, og ovenover den staar der: »Min Mening om den Canceliinstrux haffer Jeg beffallet Schoumacher att sette op, som bestor i disse Puncter«, men netop de følgende Punkter viser, at det er Schumacher, som har indblæst Kongen sin Aand, ikke omvendt. Nu skulde han ikke mere have noget af at berøves sin retmæssige Indflydelse af Herrer som Reetz og Schult; »altin[g] scher collegialiter« staar der i Kongens Udkast, og det vilde sige saa meget, som at Schumacher skulde være enig med de andre i alle Sager, som skulde forelægges for Kongen. Tilsvarende skulde Kansleren nok beholde den øverste Ledelse af Kancelliet og sammenkalde til Kollegiemøderne, men det var de to Oversekretærer »*och ingen anden*«, som skulde referere Sagerne for Kongen og siden efter besørge Udfærdigelserne af Brevene. Jo, jo, her var til Peder Reetz i en god Mening! Instruksen holdt sig da ogsaa nøje til Kongens Ord, det siges yderligere i den, at alle Bønskrifter skal indgives til de to Oversekretærer »og ingen anden«; de skal desuden parafere de Breve, som de forelægger Kongen til Underskrift. Af Undersekretærerne skal det halve Antal være borgerlige. I denne Skikkelse kunde Schumacher godt bruge Kancelliet, og han gav det en overlegen Plads inden for Statsstyrelsen ved at bestemme, at alle Bønskrifter, selv dem, der angik financielle

Spørgsmaal, skulde sendes ind til Kancelliet, aabnes der af en af Oversekretærerne og først derefter skikkes ned i Skatkamret.

Slag i Slag fulgte nu Omordningen af de øvrige af Statsstyrelsens Grene, og Schumacher svigtede ikke de Grundtanker, som han havde fulgt i danske Kancelli, at det borgerlige Element skulde have lige saa meget at sige som det adelige, og at der skulde være en nøje Forretningsgang efter Kollegievæsenets Samstyreprincip. I Juni Maaned ordnedes de militære Kollegier og Højesteret. Rygtet gik i Udlandet, at Højesteret i Frederik III.s senere Aar havde været renset for borgerlige og kun havde bestaaet af adelige; det var ganske vist overdrevet, men nu blev Ligevægtsprincippet strengt overholdt. »Dette har Sekretær Schumacher gennemført, der nu har snart de fleste Sager under sig og er i stærk Stigen,« skriver den brandenborgske Gesandt herom. En Maanedstid senere fulgte Instrukserne for Skatkamret og tyske Kancelli. Ligesom Schumacher havde givet det danske Kancelli en overlegen Stilling over Skatkamret, fik det ogsaa et Præ frem for tyske Kancelli og for Krigskollegiet, hvis Embedsmænd fik Befaling til at gaa over og faa deres Breve forseglede med danske Kancellis store Segl.

Kronen paa det hele, det sammenbindende Led blev det nye Gehejmeraad, som oprettedes i Maj Maaned 1670. Det var en meget eksklusiv Forsamling, som foruden Kongen bestod af de seks øverste Statsembedsmænd og en Sekretær. Sekretæren var Peder Schumacher. Han kunde nu føje Ordet »Etats« til sin Titel og hed »Ober-Geheimeetats- og Kammersekretær«. Det nye Gehejmeraad, som havde Navn af sit franske Forbillede »le conseil privé«, mødtes i det allerhelligste, i Kongens eget Kammer, ikke som dets Forgænger i »Raadstuen for Københavns Slot«. Det havde navnlig Udenrigsstyrelsen under sig, og dets

Korrespondance gik igennem det danske Kancelli, mens Skrivelserne til Udlandet tidligere havde været besørgede af det tyske.

Hermed standsede Schumacher foreløbig sin organiserende og skabende Virksomhed. Den vidner om Modenhed og Selvstændighed, selv om man ikke maa glemme, at eet er Teorien om Forvaltningen (»et Søkort at forstaa«), et andet praktisk Statsmandsdygtighed. Man fristes til at søge en Forbindelse mellem hans Faders aandelige Særpræg, som vi har genfundet i Sønnens Smaadigte, og den Skaberevne, som ligger bag ved Kollegiestyrelsens Indretning. Virkefelterne er forskellige, men Aanden er aabenbart den samme.

Da Schumacher i Juli 1670 i det store og hele havde faaet Forvaltningsværket ordnet, da Gyldenløve i den følgende Maaned havde brudt med sine unge adelige Venner, der tydeligt sigtede mod at føre de gamle Tilstande tilbage, og da endelig Frederik Ahlefeld i September vendte tilbage til Hovedstaden, laa Traadene til Rede til det Væv, som nu skulde virkes. Peder Schumacher traadte frem af sin hidtilværende Ubemærkethed, og et Forbund sluttedes mellem ham og de to andre Mænd. De støttede sig paa mindre fremtrædende, men ansete Personligheder som den gamle Feltmarskalk Hans Schack og Rigsadmiralen Kort Adeler. Over for denne Alliance viste det Schinkelske Parti sig snart ganske afmægtigt.

Hertuginde Sofie af Hannover giver flere Aar senere en Fremstilling af, hvorledes Begivenhederne havde udviklet sig ved det danske Hof, til Griffenfeld vandt Eneherredømmet. Hun siger, at Gyldenløve og Ahlefeld før den Tid havde alle Forretninger i deres Haand, men der krævedes stor Flid for at besørge dem ordentligt, og da den ene foretrak sine Fornøjelser, og den anden at pleje sin Magelighed, besluttede de begge dertil at bruge »en lille Skriver«,

som de altid kunde beherske, og det var Griffenfeld! — Saaledes skildrede altsaa Uvennerne senere Forbundets Dannelse, men denne Fortælling har kun det Sandhedsgran i sig, at Peder Schumacher endnu ikke var bleven bekendt for Offentligheden. Han var foreløbigt den mindst fremtrædende i den Tremandsregering, som nu dannedes, om ikke af Navn, saa i det mindste af Gavn.

Paa tilsvarende Maade havde man et Decennium tidligere set en »Triade« opstaa om den unge enevældige Kong Ludvig i Frankrig: Lionne, der havde Udenrigsstyrelsen under sig, le Tellier i Spidsen for Krigsvæsenet, og den største af dem alle, Colbert, der omformede hele Frankrigs indre Styrelse. Ligesom den danske Triade gjorde de intet Indgreb i Kongens overlegne Myndighed, ja det var Kong Ludvig selv, der maatte holde de tre urolige Hoveder sammen til en fælles Virken. Herhjemme kunde det ogsaa til Tider være vanskeligt at stemme Gyldenløves og Ahlefelds Viljer sammen til en Harmoni, men den tredje i Spillet gjorde, hvad han formaaede, for at udjævne Virkningerne af den aandelige Modsætning. Her var det Ahlefeld, som foruden Hertugdømmernes indre Styrelse tog de udenrigske Forhold paa sig, og Gyldenløve, der stadig var Statholder i Norge, beskæftigede sig med de militære Forhold, især Flaadens Genoprejsning. Schumacher fik det meste af den indre Styrelse under sig, selv om han mødtes med Gyldenløve i sin Interesse for Handelens Opkomst. Han fik altsaa herhjemme den Virksomhed tildelt, som i Frankrig paahvilede Colbert. Naaede han end ikke sin store samtidige, er der dog ingen Tvivl om, at han selv saa hen til ham som sit Forbillede. Endnu saa sent som faa Maaneder før sit Fald skriver han beskedent til en Agent i Frankrig: »Der mangler ikke min Herre Kongen andet end en Colbert, og denne store Mand tjener sin Herre saa vel, at han er den eneste, jeg nærer Misundelse imod«.

Der hviler en Vaarglans, en dansk Tone over hine Aar, da tre betydelige Mænd samledes om den unge Konge for som hans Hjælpere at bane Vej for en lykkeligere Fremtid for Landet. Man mærker denne Lyst til at fremdrage nationale Farver og Minder selv i det smaa. Nu forsvinder de tyske Paroler hos Københavns Garnison og afløses af Fyndord som »danske Farve«, »Hvidt og Rødt«, »Dannebroge«, »af Himmelen«, »danske Hjerte«, »danskt Mod«, »danske oprigtig« o. s. v. I de danske Adelsmærker, som Kongen tildeler gennem Schumacher, spiller Hvidt og Rødt ligeledes en fremtrædende Rolle, og da der blev Tale om at oprette en ny Ridderorden, greb Schumacher med sikker Haand tilbage i Fortiden og knyttede Mindet om Revalsejren til de nye Riddere af Dannebroge.

Dette Sollys samler sig til en Krans om de to Mænds Hoveder, der forenedes ved det varmeste Venskab, om Gyldenløve og Schumacher. Den tidligere indledede Forbindelse genoptoges i Efteraaret 1670 og udvikledes stadigt i de følgende Maaneder. Desværre er af Brevvekslingen mellem dem kun Gyldenløves Breve bevarede, men de findes til Gengæld i saadanne Mængder, at det er muligt gennem dem alene at faa et Indtryk af Forholdet mellem de to Venner. Ordene bliver varmere og varmere i disse Breve; mens Underskriften i Begyndelsen er: »Vostre très obeissant et très affectionné servant«, bliver den snart til: »Je suis à vous de grand coeur«, mens Tiltaleformen er »Mon cher ami«, og i Slutningen af 1671 skriver Gyldenløve: »Hvis I synes om det, vil vi for Fremtiden hverken sætte Titlen »Monsieur« eller »Excellence« paa vore Billetter, men skrive uden nogensomhelst Ceremoni«.

Det er aabenbart, at Schumacher snart var Gyldenløve ganske uundværlig, allerede i December 1670 sendte denne ham et Udkast til en Skrivelse til den engelske Minister Arlington og tilføjede: »Det er blot vage og uordentlige

Tanker, vær saa god at skære fra, hvad I finder overflødigt eller ubetimeligt heri.« Tilsvarende hedder det to Aar senere, da Hertugen af Richmond ventes som Gesandt til Danmark: »Hvad Svaret, som maa gives Hertugen af Rischemont, angaar, har jeg ikke den Tillid til min Hukommelse, at jeg er sikker paa at kunne afgive det uden at løbe sur i Slutningen. Dertil kommer, at jeg ikke har et saadant Herredømme over Fransk, at jeg kan være tryg mod at begaa en og anden Fejl. Derfor vil jeg bede Jer gøre Jer den Ulejlighed at tage denne Byrde paa Eder. Hvis Svaret bliver gunstigt, vil Ambassadøren nyde det med saa meget større Fornøjelse, naar det afgives let og flydende. Hvis det ikke er efter hans Ønske, vil det i hvert Fald blive mildnet ved den yndefulde og aandrige Form, I vil give det.«

SCHUMACHER
Efter Medaillon paa Rosenborg

Naar Schumacher var Gyldenløve uundværlig, skyldtes det dog ikke i første Linje de Tjenester, han kunde yde denne. Tidligt og silde søgte de to Venner til hinanden; »skønt jeg ved, at Deres Excellence er en rigtig Morgenmand, vil jeg med Eders Tilladelse tage Jer paa Sengen,« skriver Gyldenløve ved en Lejlighed, og ofte opsøger han sin Ven om Aftenen »gennem den hemmelige Port« eller kradser nogle Ord ned til ham efter allerede at være gaaet til Sengs. Saa er der en Middagsindbydelse, men Schumacher skal komme en halv Time før de andre, for at de kan tale sammen i Ro. Alle mulige Emner, selv rene Bagateller, behandles i disse Breve; snart sender Gyldenløve et

Digt til Gennemlæsning og tilføjer: ... »for til en vis Grad at undskylde den uregelmæssige Tankerække maa I vide, at Versene er undfangne og nedskrevne i Konsejlsværelset, mens vi sad midt i Forhandlingen om Hær og Flaade.« Ved en anden Lejlighed er det Schumacher, der sender Gyldenløve sine Vers; de er saa muntre, at Vennen kan forsikre ham, at Latteren derover hjalp ham af med en kraftig Hovedpine. En Gang hører vi om, at Schumacher har sendt sin Ven nogle Frugter, i April 1672 har han foræret ham sit Billede, malet af Wuchter. Det er formodentlig det samme, som er gengivet foran i denne Bog. Gyldenløve indrømmer, at Wuchter har gjort alt, hvad Penselen formaar, men han kan dog ikke skabe et bedre eller mere trofast Billede »end det, som Eders store Fortjenester og elskværdige Væsen har indgravet i mit Hjerte. Jeg tror ikke, der behøves anden Ratifikation paa den Venskabstraktat, som bestaar mellem os to, men hvis en Kopi af min store Næse alligevel kan være Jer til nogen Glæde, skal Udvekslingen finde Sted i Løbet af faa Dage.«

Saa nøje havde disse to Mænd sluttet sig sammen, fordi der fandtes et aandeligt Slægtskab mellem dem, og Bevidstheden herom bryder frem hos Gyldenløve som den dybere Undergrund midt i hans skemtefulde Breve. »Slemme Dreng,« skriver han en Gang i Begyndelsen af 1671, »hvorfor raillere over mit Galimatias om Skjorter ved store Fester. Det er Mode i Frankrig, og jeg tror endog, man kan finde det paa Tryk. Hvis det er trykt, er det sandt; hvis det er sandt, hvorfor skulde det da ikke lige saa godt være tilladt for mig at sige en Dumhed, som for en Franskmand ... *For Resten véd jeg ikke, hvorledes det gaar til, at vore Tanker saa ofte mødes ved det samme Emne.*« Disse sidste Ord skyldes et Brev, som er indløbet og handler om nogle ukendte og øde Øer i Vestindien.

Det Billede, som Gyldenløve tegner af sig selv gennem disse Breve, viser os den letsindige og livsglade Junker, »en Svøbe for Kønnet i Danmark«, som hans fraskilte Hustru Marie Grubbe efter hans eget Udsagn kalder ham, mens han til Gengæld i sin Lidenskabelighed beærer hende med Benævnelsen »min Djævel af en Hustru«. Han var ikke uden aandelige Interesser (muligvis kan man fortolke nogle Udtalelser i den Retning, at han syslede med at forfatte en Roman), men foruden Statstjenesten var det dog sin egen Stilling og Prestige, han navnlig beskæftigede sig med. »Jeg anser det for passende, at Hans Majestæt i Morgen giver mig Elefant- og Dannebrogsordnerne,« skrev han i Begyndelsen af 1671, samtidigt med, at han klagede over sin økonomiske Stilling. Dagen efter kunde han dog trøste Vennen med Ordene: »Da jeg tænkte paa at spille Bankerot, som jeg meddelte Jer i Gaar, at jeg havde Lyst til at gøre, fik jeg tre opmuntrende Breve« ...; desuden havde Kongen skænket ham Rantzaus tidligere Gaard i Kannikestræde, og han opfordrede nu Schumacher til at tilbytte sig Nabogaarden, der tilhørte Parsberg, for at han kunde kalde ham »Cousin« eller »Voisin«. Men disse trykkede Forhold gjorde Gyldenløve lidet nøjeregnende med sine Midler, som naar han efter at have faaet en Takkeskrivelse for en Embedsbesættelse i Norge erklærede, at han ikke vilde lade sig betale med Ord, hvad Brevskriveren formodentlig troede, og at han derfor vilde skrive til den norske Superintendent, »for at denne i Tide kan betage ham Illusionen.« Atter et talende Vidnesbyrd om de mange mislige Forhold i Datidens Administration; Gabel og Schumacher havde i denne Henseende mange medskyldige.

Undertiden brød Ensomhedsfølelsen frem hos den kongelige Slegfredsøn, og det var i saadanne Øjeblikke, at han navnlig forstod, hvad Schumacher betød for ham. »Det skyldes min kære Socrates' Lære, at jeg begynder at af-

holde mig fra det Liv, jeg tidligere levede«. Da han havde skaffet en af Vennens Slægtninge godt an, opfattede han dette som en selvfølgelig Sag: »Jeg har ingen andre Slægtninge end dem, med hvilke jeg alene er forbundet ved Pligt og Ærbødighed, og desuden har jeg nogle Venner, som jeg er knyttet til ved Sympati. Naar jeg nu altsaa er ganske blottet for Slægt og sætter Eder i første Række blandt mine Venner, kan I selv bedømme, om jeg ikke maa være glad, naar der frembyder sig en Lejlighed til at tjene den, som hører Eder til«.

Vanskeligheden for Schumacher ved dette Forhold laa i at holde sammen paa de to iltre Personligheder, mellem hvilke han var stillet. Ganske vist havde Gyldenløve et klart Indtryk af Ahlefelds Betydning, som da han i 1671 »fra min Seng« klager over, at Viceskatmester Holger Vind ikke vil udbetale 12—1300 Rdlr. til Ahlefeld, skønt denne anser dem for sin tilgodehavende Gage. »Der er ingen Mening i, at man under de nuværende Forhold plager hans Hjerne, navnlig naar det drejer sig om et Emne af saa ringe Betydning.« Men Gyldenløve havde tillige et aabent Blik for Grevens Svagheder. Da hans Ven vilde sælge sine Jordegodser til Ahlefeld, erklærede han sig villig til at være Mellemmand, men ansaa samtidigt Sagen for haabløs, hvis den ikke var økonomisk fordelagtig for Statholderen. »Thi i Holsten gør man før Nar af den gode Gud end af Penge.« Værre var det, naar han tørnede sammen med Greven i politiske Spørgsmaal, eller naar Ahlefeld beklagede sig over, at der ikke blev taget tilstrækkeligt Hensyn til hans Embede og hans Privatanliggender, og Gyldenløve svarede, at det i hvert Fald var hans Pligt at fremsætte sine Meninger i Raadet, ikke over for private. Saa var det den tredje i Forbundet, der maatte være Mellemmand.

Men i det store og hele var disse første Aar efter

Tronskiftet en lykkelig Samspillets Tid, og alle Forsøg, som udefra gjordes paa at bryde Laget, prellede af mod en enig Sætten Skulder mod Skulder. Morten Skinkel prøvede i Januar 1671 paa at løbe en sidste Storm mod det sejrrige Parti ved at rette Beskyldninger mod Schumacher for Bestikkelighed, men denne Gang lykkedes det Gehejmeetatssekretæren at klare for sig, og Skinkel kastedes tilbage med braaden Pande. Han forvistes af Kongen fra Hovedstaden og endte sit Liv paa sin Gaard i Ynkelighed. Peder Reetz sagdes at have staaet bag ved dette Forsøg, og Traditionen fortæller, at da han nogen Tid efter for Udgaaende mødte Schumacher paa Slotstrappen, lod han mismodig disse Ord falde: »De gaar opad, Monsieur, jeg nedad!« Det var kun en tom Kompliment i Peder Schumachers Mund, naar han hertil svarede, at han aldrig vilde gaa op for at faa den anden til at gaa ned. Reetz havde Ret, Rollerne var vekslede.

Selv Kongen blev grebet af den glade og ungdommelige Stemning, som syntes at indvarsle en ny og lykkeligere Tid. Heraf skal man vel forklare det gode Humør, som fra Efteraaret 1670 kommer frem i de Beslutninger, han tager over Skatkamrets Indstillinger, t. Eks.: »Jeg haabis, det kand være sandt, alligevel det er icke trøgdt«; »De vil alle haffue, og kan icke alle faa«; »Wed I dett icke, saa wed Jeg det ey heller«; »Huad der har werit Halm i fior, kand wel icke bliffue til Korn i Aar«; »Det synis wel att were naagele brødløsse Konster igen«; »Her er mange Slags Kiød i denne Fricasé« o. s. v. At det skulde være Schumacher, som man har antydet, hvem disse Ord skyldes, er ikke troligt; der er stor Forskel paa hans fine Vid og denne grovkornede Skemt, bag hvilken man ligefrem hører Kongens sunde Latter. Men maaske har Sekretæren staaet bag Kongens Stol og indgivet ham

de Tanker, som naar de omformedes af Kongen i hans Stil, vakte begges Munterhed. Vist er det, at det er i disse Aar, Peder Schumacher grundlægger sin Indflydelse over den unge Konge, og støttet paa den og paa Venskabsforbundet gik han i Lag med Løsningen af de indenrigspolitiske Opgaver, som blev den ene Side af hans Virksomhed som dansk Statsmand.

VII

NAAR man vil forsøge at faa det rigtige Svar paa, hvad Peder Schumacher-Griffenfelds Styre har betydet for Danmarks Udvikling, maa man ogsaa vide at spørge paa rette Maade. En tidligere Tids Historieskrivning plejede at lægge de Synspunkter til Grund for sin Bedømmelse, som var de afgørende for Forfatterens egen Samtid. Allen har t. Eks. i sin Haandbog ladet Bondestandens Stilling være den Streng, hvorpaa hele Landets Historie spiller. A. D. Jørgensen har i sine Skrifter gjort det sønderjydske Spørgsmaal til Ledemotivet i hele vor politiske Udvikling. Alle er nu enige om, at sligt beror paa et historisk Fejlsyn. Men medens vor Dom over Fortiden nu fældes paa et mere objektivt Grundlag end det tidligere var Tilfældet, er vi endnu altfor ofte tilbøjelige til at fordele Lys og Skygge forkert. Vi søger først efter det, som den Gang var det uvæsentlige. Man fordømte tidligere de Fænomener, som ikke stemmede med Nutids Tænkesæt; vi gaar nu saa vidt som til at undskylde og beklage dem. Skridtet maa imidlertid tages fuldtud. Hvis man vil trænge til Bunds i en Tid, hvis Idealer er forskellige fra vore Dages, maa man se med denne Tids egne Øjne. Man maa spørge, om den formaaede at virkeliggøre de Idealer, om hvis Ægthed

den selv var inderligt overbevist. Lad være, at hine Idealer er andre end vore, det faar ikke hjælpe, naar de da ikke strider mod det bedste i Mennesket, det som alle Tider har tilfælles.

Dette Synspunkt springer særlig kraftigt i Øjnene, naar man beskæftiger sig med det 17de Aarhundrede. Det er saa bundforskelligt fra vort i sit Syn paa politiske og sociale Spørgsmaal, at man ikke vilde kunne vurdere, ja ikke en Gang forstaa en Mand som Peder Schumacher, der fuldt og helt er et Udtryk for dets Tanker, hvis man ikke stillede sig paa hans Standpunkt. Schumacher havde kun ringe Sans for de store Ulemper, der var forbundne med Bondens trykkede Samfundsstilling. Han var et Bysbarn, og han havde sin Hovedinteresse ved Byerhvervene. Dette forhindrede ikke, at Schumacher som den milde og humane Natur han var, gerne rakte en Haand til at jevne øjeblikkelige Vanskeligheder for Bønderne. Endnu en Maaned før sit Fald skriver han til Stiftsbefalingsmanden paa Fyn: »Jeg finder selv, at Bønderne paa denne Aarstid [Vinteren] vel kunde forskaanes for Vagten om Landet ved Strandsiderne, . . . eftersom Forordningen om Bondeværn dennem ikkun tilholder hos Bavnerne at holde Vagt, hvilket ved en eller to vekselvis kan ske.« I det hele saa han dog med Godsejernes Øjne paa Bondestanden, og at han selv blev Godsejer bidrog sit til at stille ham paa deres Side. Ogsaa i Byerne var han jo allerede før 1670 som født Patricier paa Magistraternes Side over for de jævne Borgere.

Naar Schumacher træder i Marken for den danske Bonde, er det da enten fordi hans gode Hjerte bliver ilde berørt ved at se soleklar Uret, eller fordi han godt kan indse, at Landet staar sig bedst ved, at Bonden er økonomisk saa velstillet som muligt. Et tætbefolket og veldyrket Land var ogsaa nødvendigt til at brødføde den Industri,

der ansaas for den sande Rigdomskilde. Deraf kommer det, at han er enig med Reetz i, at det øde Gods ikke bør stille Soldater. Ligeledes, at han sammen med de andre Medlemmer af Statskollegiet holder paa, at ingen Adelsmand maa tage vornede til Soldater, blot fordi de er fødte paa hans Gods, naar de ikke længer lever der; eller at man ikke kan kassere Frihedsbreve for vornede uden at give dem deres Betaling igen. Men heraf følger ingenlunde, at han havde noget klart Blik for hele Bondestandens sociale Misforhold, og hvem vilde ogsaa kunne kræve, at de Tanker skulde have været oppe hos ham, som først slog igennem i Evropa et Aarhundrede senere?

For Schumacher var Interessen for Landet aabenbart af æstetisk Art, den hang sammen med den Naturfølelse, som vi har sporet hos ham allerede fra Ungdommen af. Han holdt mere af Naturen end af Befolkningen, mest droges han dog af det sjællandske Landskab med de store prægtige Skove. Tidlig og silde var han paa Færde for at værne dem mod Mishandling. Snart fik han udstedt Forbud mod at nogen, til hvem der var udlagt Ryttergaarde, maatte befatte sig med Skovene, snart mod at man maatte lade Geder græsse mellem Træerne. Gyldenløve var helt enig med ham heri, han havde navnlig Blik for de norske Skoves Tilbagegang, profeterede, at Kongen med Tiden maatte hente Master i andre Lande, og vilde endogsaa have den Straf sat for ulovligt Skovhug, at Misdæderen skulde miste Haanden. Det lignede Gyldenløve at fare saa voldsomt frem. I sligt kunde hans Ven ikke følge ham, tilmed da Anskuelserne var saa delte, at Mænd som Holger Vind og Jens Juel mente, at Bønderne dog burde have »frit Ildebrand«. Men hans Kærlighed til Naturen træder særligt frem i den store Skovforordning af 20. Oktbr. 1670. Det er den første, som er gennemført herhjemme, og den krævede, at der skulde plantes nye Træer i Stedet for de borthuggede.

Den byggede paa et Udkast af en Kommission, men Schumacher har omarbejdet hver eneste Bestemmelse i den og føjet en Indledning til. Han lægger her Kongen de Ord i Munden, at den udstedes »paa det ... ikke med Tiden en af de største Herligheder, Gud og Naturen dette Vores Kongerige med begavet haver, aldeles skulde forgaa og blive til intet.« I Udkastet er hertil føjet de Ord, at »det almindelige Bedste endogsaa meget er angelegent, hvorledes enhver sit eiget bruger og anvender, saa det ikke til Unytte misbruges og forspildes«. Det er en helt moderne Tanke om Samfundets Ret over den enkelte, som her kommer frem, og ved Sidestillingen af »Gud« og »Naturen« mindes vi om Kongelovens Indledning, hvor den samme Synsmaade laa til Grund.

Skovforordningen har ogsaa Interesse i en anden Henseende, den er et Eksempel paa Schumachers Arbejdsmetode og fører os lige ind i hans Embedsvirksomhed. Som han har omformet og atter omdannet den, handlede han med Hundreder af de Udkast, som forelagdes ham af Sekretærerne i Kancelliet. Alene Slutningen af Indledningen er skrevet om tre Gange, før han har slaaet sig til Taals med den. Hver enkelt Bestemmelse i Forordningen er mærket af hans Aand. Det er ikke blot i sproglig Henseende, de har vundet herved, Schumacher var noget af en Sprogrenser, som konsekvent ombyttede Fremmedord med danske. Ogsaa som Lov er Forordningen bleven bedre ved Behandlingen, Udtrykkene er nu korte, knappe og klare. Hvor betegnende er ikke blot et saadant lille Træk, som at Kommissionens »bør« overalt er afløst af et »skal«! Det var jo ikke en Moralforskrift, men et Lovbud, som her skulde bringes til Offentlighedens Kundskab.

I disse første fredelige Aar efter 1670 udviklede i det hele Peder Schumacher sig til den indflydelsesrige og fremragende Embedsmand. Han satte selv det Maskineri

C. V.

C. 5. W. G. A. T. Efftersom Vi kommer
i forfaring hvorledis Skovene
her udi Vort Rige Danmark
merckeligen afftager og forværres
saa deel formedelst uordentlig
og utilbørlig Skovhug, saa deel
og saa formedelst den ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ store efftertrachtede
hidindtil dagligt her alle stæder
været, i det mange ingen
nogen fliid eller vind derpaa
haffuer villet legge, Skovene
igien at beplante og at opelske;
Da paa det derved icke med
tiiden saa aff de største herlig=
heder [illegible] og [illegible] dette
Vorit Kongerige med begaffuer
det haffuer allerlidt skulde
forgaa og bliffue til intet, haffue
Vi allernaadigst for got an=
seet efftterfølgende Forord=
ning og Skovordinance her
udi Vort Rige Danmarck
at giøre og befale, og derudi
icke alene at igientage for=
rige aff Vore Sal. kiære
forfædre høiloffl. Konger
i Danmarck og Norge

GRIFFENFELDS ARBEJDSMAADE

(De to første Sider af Skovforordningen 1670)

Skovforordningen af 20. Oktbr. 1670 (Side 1—2).

C. V.

G. a. v. at efftersom Vi kommer i Forfaring, huorledis Skovene her udj Vort Rige Danmarck merckeligen afftager og forværes een Deel formedelst ulovlig og utilbørlig Skovhug, een Deel ogsaa formedelst den [overstr.: ringe Fliid og Vindsk] store Effterladenhed hidindtil Daugs hos alle haffver været, i det moxen ingen nogen Fliid eller Vind derpaa haffver villet legge, Skovene igien at beplante og at opelske, da paa det derved icke med Tiden een aff de største Herligheder Gud og Naturen dette Voris Kongerige med begaffvet haffver aldeelis skulde forgaa og bliffve till intet, haffve Vi allernaadigst for got anseet efftertølgende Forordning og Skovordinance herudj Vort Rige Danmarck at giøre og beskicke, og derudj icke allene at igientage forrige aff Voris Elskl. kiere Forfædre høylofflige Konger i Danmarck og Norge herom giorde Love og Forordninger, mens endochsaa dennem effter Fornødenheden at forøge og forbedre, og deraff saa denne fuldkommene Skovordinantze og Forordning at giøre, [f] huoreffter Vi ville at[a]) med Skovene herudj Vort Rige Danmarck og des Forvaltning ufeylbarligen, indtil Vi anderledis tilsigendes vorder, forholdes skall[a]). Og er derfore hermed Voris allernaadigste Villie att

I (Om Skoue) [anden Haand med Schumachers Rettelser]: Alle[b]) Eyere af huad Stand og Vilkaar de ere,[c]) skulle dyrcke og opelske deris Skove og Skovsparter[c]) med Under og Ofuerskouff, og det for Jagtens Gaufn, Tømmers, Ildebrands, og Giersels Fornøddenhed Skyld . . . . .

aa) Oprindelig har Schumacher skrevet: »icke alleene med Voris eygne Skove og des Forvaltning skall mens endochsaa med alle andre Proprietarier, de være sig aff huad Stand og Vilkaar de og være kunde, deris Skove ufeylbarligen, indtil Vi anderledis tilsigendes vorder, forholdes skall, effter som det allmindelige Beste endochsaa meget er angelegen, huorledis een huer sit eyget bruger og anvender, saa det icke til Unøtte misbruges og forspildes.« Slutningen er senere, men før den endelige Redaktion, af ham rettet til: »[og] saa ville Vi ogsaa at alle Proprietarii, aff huad Stand og Villkaar de være kunde, være sig enten de aff Voris elskl. k. H. Fader Sl. og høyloffig Hukommelse eller aff Os sielff noget Gods bekommet haffver eller hereffter bekommendes vorder, eller og at de helles Arffvegods her udj Vort Rige Danmarck besidde, sig saa viit Skovenes flittig Dyrckning og Opelskning, dennem sielff og derved det allmindelig Beste til Gauffn og Fordeel rette og forholde skulle.« b) oprindelig: »At«.

cc) opr.: »bør at elske og fremdrage deris Skouslodder«.

i Gang, som han havde skabt ved Instruktionerne for Kancelliet og de øvrige Statsindretninger straks efter Tronskiftet. Danske Kancelli var i denne Tid hans faste Borg, og ingen vovede længere her at spænde Ben for ham. Reetz var kastet ud af Ekspeditionen, Schumacher og Schult delte den nu mellem sig. Det er til Schumachers Ære, at han aldrig søgte Hævn over den gamle Kansler for sin tidligere Tilsidesættelse, tværtimod nærmede han sig ham, støttede ham paa forskellig Maade og fulgte hans Meninger baade her og i de andre Forsamlinger, Statskollegiet og Højesteret. Peder Reetz' juridiske og praktiske Erfaring var desuden for stor, til at man ustraffet kunde lade haant om den. Men derfor var det ligegodt en Kendsgerning, at det nu var Schumachers Fartøj, som havde Vind i Sejlene. Man kan alene maale dette af Antallet af de Sager, som han fik under Hænderne. Endnu i de første Maaneder af 1670 havde han maattet lade sig nøje med 30 pro Cent af alle Kancelliets Ekspeditioner, men efter den nye Instruks stiger Tallet til 56 % for Resten af Aaret. I 1671 og 1672 er Tallene endog 71 og 74 %, altsaa op imod tre Fjerdedele af hele Arbejdet. Schumachers overordentlige Arbejdsevne forstaas dog først ret, naar man hører, at der var Maaneder, hvor han havde indtil 367 Sager at tage Vare paa, d. v. s. henimod femten Sager om Dagen. Naar man betænker, hvor omhyggeligt han behandlede dem alle, endvidere at det naturligvis var de betydningsfuldeste, som faldt paa hans Lod, og endelig at han foruden sin Stilling som Oversekretær endnu havde fem selvstændige Embeder under sig, maa man undre sig. Peder Schumacher sov tilvisse ikke paa sine vundne Lavrbær.

For hans forhenværende Rival, Didrik Schult, var Stillingen derimod mindre lystelig. Det er ganske vist ikke sandt, hvad man i Datiden sagde, at han tilsidst kun var

»Sekretær for Bryllupper og Begravelser«. Ogsaa vigtigere Sager end den Slags ubetydelige Bevillinger gik stadigt gennem hans Hænder, baade Embedsudnævnelser og Bevillinger til Oprettelsen af nye Fabrikker. Han holdt sig stedse tæt op til Gyldenløve, og herigennem faldt der jo altid noget af. Men Schumacher har paa sin Side intet Ansvar for at have forfordelt ham. Da Krigen fra 1673 af stod for Døren, og Udenrigspolitikken mere og mere optog Statens første Mand, væltede han endogsaa det meste Arbejde i Kancelliet over paa Schults Skuldre. Men de var svage, og det var til syvende og sidst hans egen Skyld, at hans Skæbne blev saa krank. Hovedet svarede ikke til Fliden, og Schult havde saa lidt Personlighed, at han ikke en Gang kunde skaffe sig sin Løn udbetalt i Skatkamret. Ynkeligere og ynkeligere bliver hans Tiggerbreve til Griffenfeld, hvem han, hvis han vil hjælpe, tilbyder »den ringe Discretion paa 1500 Rdlr., nemlig et Rejsesølvtaffel, som saaledes skal blive gjort, at det noksom skal contentere min Herres Curiosité«. Brevets Overskrift lyder endda: »For Guds Skyld, tager Patience dette til Ende at læse«. Men Schult var sig samtidigt bevidst, at det ikke var ganske ufortjent, naar hans Løn holdtes tilbage. Griffenfeld maatte ikke være saa haard i sin Straf, at han ikke vilde tilgive ham hans Fejl. For Øjeblikket havde han ikke 10 Rdlr. i Huset. »Jeg tilstaar, at jeg ikke er saa flittig i mit Embede, som jeg burde, men, kære Patron, hvorledes skulde jeg kunne tænke paa at ekspedere Ansøgere, naar jeg i mine egne Øjne er den ynkværdigste af dem alle?« — Der laa en Slags Triumf i at faa den Slags Breve, men ganske vist, det var en ringe Triumf.

Ved Siden af Virksomheden i danske Kancelli traadte de andre Embeder, som Schumacher sad inde med, tilbage i anden Række. Man har rettet den Anke mod ham, at Udfærdigelserne gennem Kongens eget Kammer ikke nu

holdt op, men hvorledes skulde det have været muligt, naar Kamret havde sit eget lille Omraade, som ikke vedkom Statens egentlige Styrelse? Vist er det, at man i disse Aar sporer meget færre Indgreb fra Kamrets Side paa Kancelliets Omraade, end det tidligere, før 1670, havde været Tilfældet. Egentlig var det kun paa eet Gebet, Kongens Kammer greb ind i det danske Kancellis Arbejdsfelt. Ved Instruksen 1670 var Udfærdigelsen af Brevene til Udlandet henlagte fra det tyske til det danske Kancelli, og vi havde samtidigt erklæret, at vi fra nu af vilde skrive paa Dansk i Stedet for paa Tysk til de Magter, som brevvekslede med os paa deres eget Sprog. Man har næppe Ret i at betragte dette som dikteret af en vaagen Nationalitetsbevidsthed, snarere hænger det sammen med den enevældige Konges Krav paa at behandles som Ligemand af Evropas andre Monarker, en Fordring, der ogsaa gav sig et Udslag i hans overvættes Iver for at blive tituleret »Majestæt« af de andre Herskere. Men der var mange Skrivelser til Udlandet, hemmelige Befalinger til vore Gesandter o. lign., som ikke vel kunde komme lavere Kancelliembedsmænd for Øje. Det var med disse, som med de mange »sekrete« Sager i Frederik III.s sidste Aar. Det maa betegnes som fuldt forsvarligt, naar Kongen og Medlemmerne af det nye Gehejmeraad hellere saa sligt udfærdiget af Gehejmestatssekretæren gennem hans Kontor paa Slottet. Heri ligger saaledes ikke noget Overgreb fra Schumachers Side. Men det er tidligere (Side 82) paavist, at det i Kong Frederiks Tid var en Ulempe for Staten, at Schumacher maatte se paa Administrationen med Hofembedsmandens Øjne og føle sig nøjere knyttet til Slottet end til Kancellibygningen. Nu maatte det blive en Fare for ham selv, at han mindre hyppigt færdedes ved Hoffet, og at andre Mænd end han kom til at høre til Kongens daglige Omgangskreds.

Peder Schumachers øvrige Embeder lagde ikke saa

meget Beslag paa hans Tid, at der er Grund til at fordybe sig i dem under disse første Aar af Kristian V.s Regering. I Statskollegiet mødte han i Løbet af 1671 og 1672 kun fjorten Gange og til langt hen i 1673 slet ikke. I Højesteret var han i 1671 kun til Stede fem Dage og i 1672 og 1673 paa selve Aabningsdagene. Stillingen som Arkivar tyngede ham næppe heller synderligt. Heraf maa man dog ikke lade sig forlede til at tro, at han stod uden Interesse for de to Forsamlinger, hvis Omformning i borgerlig Aand han havde været saa ivrig for, at nu kun Halvdelen af Assessorerne begge Steder var Adelsmænd. Han førte de Sager, som var gaaede gennem Statskollegiet, ud i Livet, tidt i meget omformet Skikkelse, og hvad der er endnu vigtigere: Han fik de Sager sendt til Kollegiets Betænkning, som han og hans Venner ønskede fremmede.

Saaledes var Peder Schumachers Virksomhed i disse Aar som Embedsmand. Men Tusinder af dygtige Embedsmænd er gaaede i Graven, uden derfor at fortjene at mindes. Spørgsmaalet er, hvilket Liv han formaaede at gyde i disse Former, om han tillige var Statsmand med selvstændige Synspunkter og med en fast Haand til at gennemføre dem.

Vore Skolebøger giver herom den Oplysning, at han oprettede Greve- og Friherrestanden og udfærdigede Rangforordningen, begge Dele for at give den enevældige Kongemagt større »lustre«. Det er i Hovedsagen alt, hvad de har at melde om hans Reformlovgivning.

Hertil er først at sige, at det ikke er Schumacher, som har udfærdiget Greveprivilegierne af Foraaret 1671. Det er meget sandsynligt, at han har billiget den Tanke, som laa bag dem, at man herigennem skulde kunne skille den Part af den gamle danske Adel, der endnu ikke havde forsonet sig med Tabet af sin politiske Magt, fra den forhandlingsvlilige Del. Men ivrigere end han har sikkert

andre, som Gyldenløve, været for at føre Tanken ud i Livet, og den norske Statholder var heller ikke ufølsom for den Ære, at han selv blev ophøjet i den nye Stand. Schumacher lod sig derimod hverken gøre til Greve eller Friherre, da de to Stænder oprettedes. Dette havde sikkert været ham let, hvis han havde villet. Villum Lange skrev i Efteraaret 1670 til ham fra Viborg, at der her løb det Rygte omkring, at han vilde »indlade sig i Adelsstanden«. Men ikke en Gang det var sandt, i hvert Fald var Tanken endnu ikke oppe hos ham paa dette Tidspunkt.

Hvad Rangforordningen angaar, hang den nøje sammen med Gemaksordinansen, Bestemmelsen om, hvilke Rangklasser der havde Adgang til de tre inden for hverandre liggende Audiensværelser foran Kongens Gemak. Man har ikke mindre end tre Udkast til en Gemaksordinans fra denne Tid, men kun det sidste af dem blev til den endelige Lov. Den er Peder Schumachers Arbejde. Selv om ogsaa han var grebet af Tidsalderens Trang til at dele Undersaatterne i Klasser, havde han dog søgt at gøre Bestemmelserne saa besindige og enkle som muligt. Han gennemførte, at til det yderste Værelse skulde der være fri Adgang for »al Adelen og skikkelige[1] Borgerstandspersoner saa vel gejstlige som verdslige«. Men det nærmest foregaaende Udkast havde bygget paa et meget kunstigere System, paa en Sondring efter Rangklasser. Det er derfor ikke retfærdigt at lægge Ansvaret for Rangens Indførelse alene paa Schumachers Skuldre, naar den største Del deraf rettelig tilkommer andre. Et tomt Rangvæsen stod ikke for ham som noget særdeles attraaværdigt.

Schumachers Grundtanke var en anden. Han havde indset, at i et saa fattigt Land som Danmark, og i en paa Personligheder saa arm Tid som den daværende, gjaldt det om at tage alle Kræfter i Brug og ikke skyde en hel Sam-

[1] Rettet til »fornemme«.

fundsklasse til Side. Han havde tidligt lært Adelens Værd at kende. Han vilde ikke trykke den ned, men hæve Borgerstanden op ved Siden af den. Men det gjaldt i saa Fald om at vise begge Stænder Maal, som det var værd at stræbe efter, at give dem Opgaver at løse. Et Middel hertil var den nye Embedsstand, hvor de dygtigste af Adel- og Borgerstanden kunde mødes. Bureaukratiet stod Schumachers Hjerte nær, man ser det bl. a. af Gemaksordinansen, hvor han lod dets Medlemmer faa Adgang til det andet Audiensværelse. Tillige søgte han at holde Adelen i sin Helhed oppe, dens Friheder blev bekræftede af Kongen, kun med den Indskrænkning, som laa i den nye Rangforordning, og »saa vidt de ikke strider mod Vores absolutum Dominium, Suverænitet og Arverettighed«. Stiftamtmands- og Amtmandsstillingerne besattes af Kongen »efter Eders Opsat« [ↄ: Schumachers Forslag] med gode Adelsmænd, og de adelige Sædegaarde fritoges for Beskatning, saaledes som det ikke havde været Tilfældet siden 1660. Men Adelen viste sig ogsaa denne Tillid værdig. Da Oprettelsen af de store Handelskompagnier, et Værk af ligefrem national Betydning, stod for Døren, traadte en Række af Landets Adelsmænd til og sikrede Iværksættelsen ved at tegne sig som Aktionærer deri.

Selv at træde ind i Adelen var næppe en Tanke, som i disse Aar virkede særligt dragende paa Schumacher. Endnu under de store Festligheder i Juni 1671 ved Kongens Salving i Frederiksborg, hvor han dog sammen med Gyldenløve spillede en fremtrædende Rolle og lagde Kongeloven frem paa Altret, nøjedes han med at modtage Kongens Billede i Brillanter som Løn, kort i Forvejen havde han faaet Excellencetitlen. Maaske fandt man herefter, at der laa en for stærk Modsigelse i, at en Mand med Navnet »Skomager« (som det udtaltes i København) havde naaet en saa indflydelsesrig Stilling. Men da der blev Tale om et Navne-

skifte, valgte han med borgerlig praktisk Sans den Fremgangsmaade at skaffe sig adelige Rettigheder for det Gods, som han havde samlet i Norge ved Mageskifte og Gave fra Kronen. Det var den samme Fordel, som Staden København havde erhvervet for sin Jordejendom ved Frihedsbrevet i 1658. Dette norske Gods fik nu d. 14. Juli 1671 Navnet Griffenfeld, og dets Ejer tog Navn efter det. Paa To-Maanedersdagen derefter blev han fra Sekretær i Gehejmeraadet virkelig Gehejmeraad, en Stilling, som han længe havde haft inde af Gavn. Kongen følte selv dette, da han bestemte, at Griffenfelds Løn skulde regnes fra umiddelbart efter hans Tronbestigelse. Endelig fik han i Oktober Maaned paa Rosenborg Dannebrogsordenens Ridderkors.

Men der laa heri intet om, at han skulde have brudt med sin Stand, fordi han nu var stillet paa lige Fod med Adelen. De Ord gjaldt stadigt om ham, som Villum Lange havde skrevet kort efter den nye Konges Tronbestigelse: ... »Haver jeg det Haab, at I som en vis og klog Mand, og som jeg aldrig haver fornummet at være plaget med Misundelse og andet noget saadant Skarn; I derfore gerne ser og lægger Vind paa, at andre af Eders Stand maa også høres hos Kongen.« For at stille de borgerlige lige med de adelige, foreslog han senere Schumacher at skaffe Højesterets Medlemmer samme privilegerede Stilling som Adelen. »Jeg mener nok, lægger I Haanden derpaa, driver I det nok til Ende, hvilket skulde være baade Kongen og Landet nytteligt, at mange stræbede efter at gøre sig dygtige til Kongens Tjeneste, og Eder skulde det være til ævig Berømmelse og hæderlig Eftermæle«. Villum Lange tog ikke Fejl i denne Vurdering af Borgerstandens Søn, saa fuldkommen fri for Smiger som den tillige er. Det er just det karakteristiske for ham, at han uden Nid drager alle brugbare Kræfter inden for de lavere Stænder frem i

Lyset, og det er et Vidnesbyrd om hans skarpe Blik, at han forstaar at finde disse Mænd. Størst af alle de Navne, som Griffenfeld som Statsmand knyttede til sit, er vel Niels Stensens. Det var Griffenfeld, som paa et Tidspunkt, da den berømte Anatom og Geolog havde svækket sin Stilling herhjemme ved at gaa over til Katholicismen, reddede ham for Fædrelandet og drog ham til vort Universitet. Griffenfeld kunde ikke for, at Steno senere fandt sin Stilling herhjemme uholdbar paa Grund af Gejstlighedens Drillerier, brød over tvært og forlod det hele. Mænd som Thomas Kingo og Kartografen Johannes Mejer blev paa tilsvarende Maade tagne under Armene. Ganske vist falder den største Del af hans Virksomhed som Mæcen nogle Aar senere, da han som Rigskansler stod paa Magtens Tinde, og der vil da blive Lejlighed til at tale nærmere om den.

I de første Aar efter 1670 gik Griffenfelds Arbejde især i Retning af at højne de ufrie Stænder, Gejstlighed og Borgerstand, i deres Helhed. Han satte ikke Maalene lavt, han krævede meget, til Gengæld for hvad han gjorde for Embedsstanden. I alle de kongelige Ekspektancebreve paa Embeder har han egenhændig tilføjet: . . . »og med saa Skjel [ɔ: paa den Betingelse], han imidlertid udi Lærdom, Liv og Levnet sig saaledes skikker og forholder, som det en retsindig Guds Ords Tjener eigner og vel anstaar, saa ingen billig Aarsag haver sig over hannem at besverge.« Det var derfor, han gjorde sig det til Vane, naar Kandidater kom til ham for at søge Embeder, at spørge dem, om der var nogen Side af deres Fag, som de særligt havde lagt sig efter. Nævnede de da et eller andet for ham, var hans Viden saa rig, at han kunde rette Krydsspørgsmaal til dem paa deres særlige Omraader. I Samklang hermed er det, at man mange Aar efter i et hemmeligt Rum i Griffenfelds Stol i Nikolaj Kirke fandt en Række smaa Papirslapper, hvorpaa han havde

optegnet sine Domme over Prøveprækenerne, som han herfra stadigt var Vidne til. Optegnelserne gaar fra Slutningen af 1672 til tre Dage før hans Fald. De er ægte Griffenfeldske i deres Tone, men bærer samtidigt Vidnesbyrd om hans store Pligtopfyldenhed. Om en Kandidat hedder det: »Har gode res [ɔ: Indholdet er godt], rørende Gaver, synes at han vil efterabe Magister Michael, kan vel blive befordret en Gang.« Om en anden: ». . . holdt en god Præken, forcerede sin Stemme ved umaadelig Skrigen, kunde være tjenlig til Aftensangspræst i en Købstad«. Man kan forstaa, at det allerede i Sommeren 1672 lød om Griffenfeld fra Præsternes Side, at han »ene nu fast er Gejstlighedens Støtte og Forsvar«.

Der blev snart rettet den Anke mod Peder Griffenfeld, at han var for ivrig efter at hjælpe sine nærmeste frem til Embedsposter. Det kan ikke nægtes, at der er noget sandt heri; Familien Schumachers Slægtssammenhæng fornægtede sig ikke, da et af dens Medlemmer var kommet saa stærkt frem i Lyset. Broderen Albert Schumacher blev tidlig Kommissarius paa Holmen og Generalpostmester i Norge, Fætteren Gert Schrøder fra Roskilde blev Sekretær i danske Kancelli, og Apoteker Mejers Søn, Henning, som ægtede Gert Schrøders Søster, fik faa Aar senere en tilsvarende Stilling. Med de tre Svogre gik det paa lignende Maade, navnlig havde Karen Schumachers Mand, Jørgen Fogh, der i en tidlig Alder var bleven Raadmand og derefter Borgmester i København, Lykken med sig, da han holdt sig nær til sin mægtige Konebroder. Det kan være sandt, at disse Mænd og flere end de næppe var komne saa hurtigt frem i Verden, hvis de ikke havde kunnet støtte sig paa Protektion, men at denne Protektion ikke var ufortjent, fremgaar alene af, at de, paa Jørgen Fogh nær, senere slap helskindede gennem den store Krise. De havde vist sig som saa dygtige Embedsmænd, at der ikke var

Tale om nu at standse dem paa deres Bane, og de steg i de følgende Aar stadigt højere. Man kan derfor sige, at Griffenfeld dannede Skole, og sligt kunde kun ske, fordi han traf et omhyggeligt Valg mellem dem, som han ønskede at hjælpe frem. En god bekendt af ham fortæller, at han en Dag efter at have spist til Middag hos Griffenfeld fremsatte det Ønske, at denne skulde tage sig af en Frænde, Korfits Luft, som ikke nød synderlig Anseelse. Griffenfeld forlod ham først uden at give et Ord til Svar, men da han havde gaaet en Tur rundt i Haven, kom han tilbage og sagde omtrent disse Ord: »Jeg og vi allesammen vil sidde paa Bænk med Adelen, men dér skal ingen Narre til!«

Griffenfelds ene Virksomhed i disse Aar, den som omfattede, hvad der nu især ligger under Ministeriet for Kirke- og Undervisningsvæsenet, var maaske den kæreste for ham. Han virkede her i Samklang med sin gode Ven, Biskoppen over Sjællands Stift, Hans Vandal, og den Interesse han viser for Universitetets Trivsel, vidner om, at hans Ungdoms Studietid endnu var ham et kært Minde. Men ogsaa paa et andet Omraade, til den egentlige Borgerstands Trivsel, har Peder Griffenfeld virket, Colbert var hans Forbillede, og om noget Steds kan man her anvende Villum Langes Ord om en »ævig Berømmelse og et hæderlig Eftermæle«.

Borgerfølelsen springer frem hos ham paa mange Steder, bl. a. i hans Voteringer i Statskollegiet, hvor den kun til Tider neutraliseredes af en endnu stærkere Følelse, af hans Pietet over for Kongemagten. »Hvad Hans Majestæt for hans egen Interesse vil ej gøre, sker vel ej heller nogen privat,« siger han ved en Lejlighed; en anden Gang, da der tales om, hvor vidt Bartskærerne skal have Lov til at holde Gæstebud i deres Lav, og Reetz foreslaar, at det skal tillades, mod at de betaler 3 Rdlr. til Kongen, vil Griffenfeld have Summen forhøjet til 30 Rdlr. Men ved andre Lej-

ligheder, naar Statens Interesser ikke kommer i Betragtning, er han mildere end de fleste. Det var et Led af

KAREN SCHUMACHER
Efter Maleri af H. Ditmar paa Frederiksborg

Datidens økonomiske System at simplificere Handelen og gøre den overskuelig ved at samle den paa enkelte be-

gunstigede Steder. Griffenfelds gode Hjerte og sunde Blik rejste sig mod de yderste Følger heraf, som naar man vilde ophæve

JØRGEN FOGH
Efter Stik af Schaten (efter Wuchters Maleri)

Toldstederne i visse Byer og derved risikerede at lamslaa disse. »Synes en haard Maade at beskære Folk den Næring,

de er kommen udi«, siger han herom. En anden Gang, da der var Tale om den norske By Frederikstads Genopførelse, og det blev hævdet, at Bygningerne efter Loven skulde være grundmurede, ønskede han, at man skulde se gennem Fingre med dem, der byggede af Bindingsværk. »Det er uraisonabelt at paalægge Vilkaar, som ikke kan præsteres.«

Griffenfeld indskrænkede sig imidlertid ikke til at vise sin Kærlighed til Handels- og Industristanden i Ord, han førte de Tanker ud i Praksis, som Forfatteren af »Fyrstelig Tankering« havde slaaet til Lyd for. Den 22de Septbr. 1670 ekspederede han den kongelige Forordning om Kommercekollegiets Oprettelse. Det skulde overveje, »hvorledes Manufakturer her udi Landene vel kan indrettes, og Landsens Frugter og den af Gud her udi Landene givne Velsignelse Indbyggerne til Gavn og Bedste vorde negotieret og forhandlet«. Desuden maatte Kollegieherrerne være betænkte paa, hvorledes »Kommercierne, saa vel inden som uden Europam«, kunde fremmes. Maalet var at skaffe Penge, som er »Sjælen ud af Kommercien«; Datiden mente jo, at Penge var den sande Rigdom, og at der kun fandtes en bestemt, stadigt roulerende Mængde af dem i Verden, hvoraf enhver Stat burde se at tilrive sig saa meget som muligt. Men dette kunde kun ske gennem at oprette en hjemlig Industri, som hindrede Pengene i at gaa ud af Landet, og man burde erhverve Raaprodukter saa billigt som muligt fra egne Kolonier i fremmede Verdensdele. Saa kunde det gaa saa vel, »at ikke fremmede sig med vores Skade skulle berige, men vores Landes Indbyggere efterhaanden komme ind igen med Trafikken, som omkringliggende, *endog ingenlunde saa bekvemt situerede Naboer* os ganske haver sat ud af Possession med«.

Tanken havde været fremme tidligere. Allerede i 1668 var der gjort et Tilløb til at oprette en Raadsforsamling

for Sager, som angik Handel og Haandværk, og en indvandret Hollænder, Simon Petkum, der i flere Aar havde været i dansk Tjeneste, var bleven sat i Spidsen derfor. Planen viste sig imidlertid den Gang dødfødt. Frederik III.s sidste Aar var, som tidligere sagt, ikke gunstige for Nyskabninger af nogen Art, og Petkum synes tillige, af hans mange Modstandere at dømme, at have været en vanskelig Natur, der næppe var den rette Mand paa en saa krævende Plads. Selv erklærede han over for Charlotte Amalies hessiske Hovmester, der ønskede ham til Lykke med det nye Værk, at det vilde ikke gaa, med mindre man gav fremmede af den reformerte Religion, der vilde bosætte sig herinde, større kirkelig Frihed. Resultatet blev i hvert Fald, at det hele ikke gik. Da Tanken nu igen blev taget op, var det naturligt, at Religionsspørgsmaalet snart maatte komme paa Tapetet. Gyldenløve og flere andre lovede sig et stort Resultat for den danske Handel, hvis der blev indført en saa udstrakt Religionsfrihed som muligt for fremmede, der nedsatte sig her i Landet. Griffenfeld stillede sig mere tvivlende over for Virkningen deraf, det samme havde jo Forfatteren af »Fyrstelig Tankering« gjort. I September 1670 kom det for i Statskollegiet, hvor vidt man skulde indføre Religionsfrihed i Fredericia. Peder Schumacher stemte derfor, men da Byen senere fik sit Frihedsbrev, maatte han efter Kanslerens Ordre stryge denne Bestemmelse deri. Aaret efter vilde han ganske vist ikke gaa med til at give portugisiske Jøder Samvittighedsfrihed i visse danske Byer, maaske fordi de i Forvejen havde faaet frit Lejde herinde, men da den franske Gesandt Terlon ansøgte om Tilladelse til at bygge et katholsk Kapel i København, var han og Gyldenløve enige om at tilraade dette. Hele Spørgsmaalet om Indvandring fik dog ringe praktisk Betydning i Griffenfelds Tid. Man har imidlertid lagt stor Vægt paa hans vaklende Stilling i denne

Sag, har benyttet den til at frakende ham virkelig Interesse for Handelsstandens Opkomst, og sagt, at han var i Hænderne paa Gejstligheden, der, bornert som den var, ønskede at rejse alle mulige Hindringer mod anderledes tænkende. Men er det i Virkeligheden troligt, at han har tillagt denne Sags Afgørelse større Betydning, og var det herpaa, den danske Handels Fremme beroede? Naar man gennemlæser de Betænkninger, som blev afgivne af Modstanderne mod Forslaget, synes Modgrundene ret overbevisende. Korfits Trolle hævdede, at »Religionens Friheds Tilladelse i en By og deres [Katholikernes] Kirkes Opbyggelse hjælper slet intet alene til nogen Trafiks Formering«, hvad der fremgik af, at Katholikerne i de sidste tyve Aar havde haft fri Religionsøvelse i København i forskellige Gesandters Huse. »Thi de Købmænd, som haver Middel, søger langt flittigere og gerner de Lande og Byer, hvor de kan have store Gevinster paa deres Handel«. Kristen Skeel var enig med ham i, at »man ser ikke, at Commertien derover des mer florerer, mens snarere skulde være udi den underdanig Mening, at anden Frihed og nogen Forlindring paa Toldene ... [kunde hjælpe], anseendes, Nytte og Frihed er dette, som avancerer Købmandskab og Comertien, og Religionen af de fleste udi den Cas[us] bruges til Prætekst og Skjul«. Var Griffenfeld meget skyldig, naar han under disse Forhold ikke satte mere ind paa at gennemtvinge en Foranstaltning, hvis praktiske Nytte var saa omtvistelig?

Det nye Kommercekollegium bestod af Gyldenløve som Præsident, næst ham fulgte Niels Juels Broder, Jens Juel, som Vicepræsident. De menige Medlemmer var de ansete københavnske Købmænd Hans Nansen, der var Farbroder til Peder Schumachers senere Hustru, og Peder Pedersen Lerke; hertil kom Andreas Timpf, forhen polsk, nu dansk Møntmester, og den bekendte nederlandske Købmand Gabriel Marselis. Sekretær var Melkior Røtlin, tidligere Sekretær

ved det lybske Kontor i Bergen. Man ser, hvor stærkt Hensyn der ved Valget var taget til Kendskab til udenlandske Forhold. Griffenfeld føjede i Aarenes Løb enkelte Medlemmer til, karakteristiskt er det navnlig, at han satte Otte Skeel ind, det viser, hvor tro han var sin Overbevisning om, at Adelsmand og Borger burde følges ad i alle Virksomheder under det nye Styre. Kollegiet fik anvist Bolig i Kristian IV.s gamle Børs, som var i en temmelig forfalden Tilstand, men nu blev taget under grundig Reparation. Det bestemtes kort efter, at denne skønne Bygning overhovedet igen skulde anvendes til det Brug, »hvortil den en Gang blev anlagt og funderet«. Alle, som plejede at leje Kramboder rundt om i København, skulde for Fremtiden tage dem paa Børsen eller aarligt erlægge 4 Rdlr. til dens Vedligeholdelse. De to Kanaler paa begge Sider fyldtes nu igen med Skibe, som lossede deres Indhold ind i de store Lagerrum i Bygningens Dyb. Kommercekollegiet holdt sine Møder midt i det travleste Handelsliv, det havde nær Føling med de Virksomheder, som det var dets Opgave at tjene.

Den nye Tid, som syntes at stunde til, greb Gyldenløve stærkt, han var fuld af Iver for at være med til at skabe den, og let som han var at begejstre, sluttede han sig gerne til alle vidtgaaende Forslag. Mere Betydning for det daglige Arbejde end han synes Jens Juel at have haft, han var en nøgtern Natur med Arbejdsevne og praktisk Kundskab og kom i Tidens Løb til at staa Griffenfeld meget nær. Megen Værdi har sikkert ogsaa de borgerlige Assessorers Bidrag haft, Hans Nansen var desuden en velstaaende Mand, som ikke var bange for at vove sine Penge i de nye Foretagender, som nu skulde sættes paa Benene. Griffenfeld selv havde hidtil kun beskæftiget sig lidet med økonomisk Politik. Man ser derfor, at Stødet til de nye Indretninger ofte kommer fra andre end ham. Men naar

Tanken blot er udtalt, griber han den med ægte Statsmandsblik, former den i en brugbar Skikkelse og fører den ud i Livet. Man kan indvende, at dette ikke er Vidnesbyrd om nogen stor aandelig Selvstændighed, men i Statsmandsgerning ligger Hovedvægten paa Tankernes Udførelse i Praksis. Griffenfelds Stilling som Lederen af danske Kancelli anviste ham netop den mere tilbagetrukne Rolle at skaffe Kommercekollegiets Forslag Lovgyldighed gennem kongelige Paabud. Den Tanke kan desuden ikke afvises, at han ofte selv har staaet bag ved de Forslag, som fremkom i Kollegiet gennem Gyldenløve, Jens Juel og Hans Nansen.

Man lagde først og fremmest Vægt paa at skabe Kompagnier til Handelen paa de fremmede Verdensdele. Af faste Punkter havde man i Indien Trankebar, og et ostindisk Kompagni var i Virksomhed allerede før Kristian V.s Tronbestigelse. Peder Schumacher havde da som Sekretær i Kancelliet hjulpet Direktørerne Kort Adeler og Povl Klingenberg til Rette paa forskellig Maade. Tilsvarende havde vi i Vestindien under Frederik III.s senere Aar besat Øen St. Thomas, men Handelen var gaaet fuldkommen i Staa paa Grund af de urolige Forhold, som herskede derude. Nu udstedtes der i Novbr. 1670 og Marts 1671 Oktroyer og Reglementer for to nye Kompagnier, et ostindisk og et vestindisk. Deltagerne i disse Aktieselskaber var dels adelige og dels borgerlige, Kongen selv staar øverst paa Listen i Indtegningsbogen over det vestindiske Kompagnis Participanter, og han skrev sig for en Sum af 6000 Sletdaler. I det hele var der i dette Selskab, hvis Forhold vi kender bedst, tegnet et Beløb af over 50,000 Daler. Det ostindiske Kompagni sikrede sig i Løbet af kort Tid et Beløb af 150,000 Rdlr. Men vigtigere end Kongens Pengegaver var de Skibe og Søfolk, som han

stillede til Kompagniernes Raadighed, og det bedste var de Frihedsbreve, som han gav dem, paraferede af Schumacher.

Som Direktør i det nye ostindiske Kompagni traadte Jens Juel ind ved Siden af de samme, som havde staaet i Spidsen for det tidligere Aktieselskab. Som kongevalgte Direktører for det vestindiske Selskab var Jens Juel og Peder Pedersen Lerke foreslaaede, Schumacher føjede hertil Hans Nansens Navn. Men det var tillige Schumacher, som strøg den Bestemmelse ud, at der skulde følge kongelig Bekræftelse paa Aktionærernes Direktørvalg, og som med praktisk Blik forandrede Ordene, at de seks Direktører havde Fuldmagt til at træffe Dispositioner for Selskabet, til, at der hertil kun behøvedes to af dem. Det er ogsaa hans Finger, vi kan spore i den Bestemmelse, at af de fire Tilsynsmænd skal to være adelige og to borgerlige, ligesom i Ordene om Generalforsamlingerne: »Ikke heller skal nogen, hvor stor Del han deri [ɔ: i Kompagniet] haver, have mere end een Stemme», en Bestemmelse, der peger lige i Retning af vor Tids Andelsforetagender. I det hele har Styrelsen inden for dette nye Foretagende et tiltalende frisindet Præg (Direktørerne træffer f. Eks. deres Beslutninger ved Stemmeflerhed). Men desforuden lagdes der en overordentlig Magt i Kompagniets Hænder, det maatte i Kongens Navn slutte Alliancer med Regeringerne i Vestindien samt i Nødsfald føre Krige mod dem, det maatte oprette Loger og Kontorer, hvor det selv ansaa det for bedst. Kongen vilde udnævne Officerer og Guvernører efter Kompagniets Forslag, det skulde selv udnævne de øvrige Embedsmænd i Kolonierne, og de Præster, som Direktørerne beskikkede, skulde senere efter deres Hjemkomst til Danmark forfremmes i Kongens Tjeneste. Det ostindiske Kompagnis Oktroy svarer ganske nøje til den vestindiske. Men der er tillige en slaaende Lighed mellem disse danske Frihedsbreve og Indretningen af de franske

Kompagnier, som samtidigt under Colbert stod deres Prøve og førte store Rigdomme ind over Ludvig XIV.s Frankrig. Ligheden er næppe tilfældig, de franske Forhold har vistnok staaet som Forbillede for Peder Schumacher. Det frie Selvstyre, som han indrømmede vore Handelsselskaber, var vel næppe helt efter hans Hoved. Paa samme Tid vilde han ikke gaa med til Hofpræsten Hans Leths Forslag om Oprettelsen af en Institution, der skulde være raadgivende ved Præstekalds Besættelse, aabenbart fordi det stred mod Enevældens Grundtanker. Naar han paa Handelens Omraade strakte sig saa vidt, kan man da deraf slutte, hvor stor Vægt han lagde paa dens Opkomst. Har det bidraget til hans Imødekommenhed, at Medlemmerne af Handelskompagnierne dannede en Slags Overklasse af fornemme, velstaaende og »skikkelige« Mænd?

En god Tid synes nu at være begyndt for de to nystiftede Handelsselskaber, og den varede, indtil den evropæiske Krig kom og forstyrrede den sikre Handelsforbindelse. Da blev Kongen desuden tvungen til at formindske Antallet af de Søfolk og Skibe, som han kunde udlaane til Selskaberne. Hvor stort Udbytte Aktionærerne i disse Aar har faaet af deres indskudte Kapital, er det ikke muligt nu at opgive, thi ikke alene fandt Indbetalingen af de tegnede Beløb Sted i Portioner med ulige Mellemrum, men desuden modtog flere af Andelshaverne en stor Del af deres Fortjeneste i Naturalier. Noget kan man dog vel slutte af Fortegnelserne over de Varer, som det vestindiske Kompagnis Skibe »Pelican«, »Færø« og »St. Thomas« bragte hjem i Aarene 1673—75, da den bedste Tid allerede var forbi, og af Oplysningerne om de Priser, som betaltes derfor paa Auktionerne i København. Varerne var bl. a. Sukker, Ingefær, Indigo, Tobak og Bomuld. Det første Skibs Ladning indbragte ialt ca. 9,200 Daler, »Færø« gav mellem 21 og 22,000 Daler, og »St. Thomas« 10,500 Dlr.

Mere end 40,000 Daler i Bruttoindtægt i Løbet af tre mindre gode Aar synes dog et antageligt Udbytte af en Aktiekapital paa ca. 50,000 Daler, hvis denne ikke er bleven forøget ved senere Indskud. For det ostindiske Kompagnis Vedkommende har vi kun en Liste bevaret over Skibet »Fortuna«s Ladning, der solgtes i København i Oktober 1673 og bl. a. omfattede 337,400 ℔ Peber, 41,800 ℔ Puddersukker, 31,100 ℔ Salpeter, 4,400 ℔ Kandis, 3,900 ℔ Indigo, 8,647 Stkr. Kattun og 360 ℔ Nelliker. Ogsaa her drejede det sig aabenbart om store Beløb. Anders Bording siger om Udbyttet i dette Selskab, at det

»skal beløbe sig, som os er vorden sagt,
til mer end dobbelt det, som derudi var lagt.«

Rent bortset fra Aktionærernes Udbytte maa man dog heller ikke glemme, at Handelen medførte andre Fordele. Direktørerne for det vestindiske Kompagni beraaber sig 1674 paa, at de ved Handelen har underlagt Kongen nye Lande, og at over 3—400 Mennesker under hans Overhøjhed har deres Næring af denne Handel og kan give ham Skat og Konsumtion.

Griffenfeld var utrættelig, naar det drejede sig om at give Handelsselskaberne al den Understøttelse, som Statsmagten formaaede. Navnlig var han ivrig for at aabne dem nye Virkeomraader, og han skrev i Kongens Navn Breve til de orientalske Fyrster, til Najken af Tanjour i Nærheden af Trankebar, til Sultanen af Bantam paa Java, til Kejseren af Japana og Kongen af Visipur, og hvad alle disse mærkelige Fyrstendømmer hed, for at skaffe Tilladelse til at oprette nye Kontorer i de fjerne Egne. Sultanen af Bantam skikkede som Vidnesbyrd om sin Højagtelse en Diamantring til Kongen af Danmark, som Gengave sendtes fra vor Side en talende Prøve paa evropæisk Kultur, en Kartove. Selv med Forindiens Overhersker Stormogulen,

der i 1668 fra dansk Side havde faaet tilsendt Krone, Sværd og Scepter af Rav, knyttedes der nu igen Forbindelse. Griffenfeld opfordrede ham til at tilholde sine Undersaatter i Bengalen at erstatte den danske Konges Undersaatter paa Dansborg og i Trankebar den Skade, de havde lidt. En dansk Statsmand, som griber ind i Østens fjerne Forhold! Der hviler Eventyrets Glans over en saadan Kendsgerning, Horisonten udvides for alle herhjemme. Den danske Handelsverden maatte føle Virkelysten vaagne i sig, naar den saa, hvilken forstaaende Bistand den mødte fra oven.

Til de to store Handelskompagnier føjedes der snart flere. I Glückstadt fandtes der fra tidligere Tid et hensygnende afrikansk Kompagni, som havde Eneret paa Handelen gennem vore Forter paa Guineakysten. Nu afløstes det af et nyt guineisk Kompagni i København, skønt Jens Juel hellere vilde have Kræfterne samlede om de to store Selskaber. Et islandsk Kompagni stiftedes paa ny. Niels Juel, Kort Adeler og Jens Rodsteen fik Tilladelse til at besejle Grønland og fiske og handle efter Behag deroppe. En anden Gang var det Rusland, Griffenfelds Tanker gjaldt. En kongelig Ordre til Kommercekollegiet befalede det at overveje et medfølgende Udkast til det Svar, som skulde gives vor Resident i Moskwa paa hans Forslag om Handelen derovre. Det var saaledes paa alle Egne af Jordkloden, Regeringen havde sin Opmærksomhed rettet, og hvilken enkelt Mand der har Æren herfor, kan der ikke herske Tvivl om.

Varerne fra Kolonierne førtes til Danmark paa vore egne Skibe, nogle laante Kongen til Kompagnierne, andre byggede de selv, og de kunde gøre det paa særligt gunstige Vilkaar, da Regeringen indrømmede Toldlettelser, naar Skibene var indrettede til ogsaa at kunne bruges i Krigstid (Defensionsskibe). Under saadanne Forhold maatte

Handelsflaaden stige; kan man stole paa en Opgivelse, skal den være bleven fordoblet i Aarene 1670—1675. Varer, som oplagredes i København til Genudførsel, slap med at fortoldes meget lavt, det er et Tilløb til den Frihavnstanke, som allerede havde ligget og endnu skulde ligge i Aarhundreder og dæmre i danske Hoveder, før den i vore Dage endelig toges op og virkeliggjordes.

Handelen paa de fremmede Verdensdele var dog kun den ene Side af det nye Program, som Griffenfeld og Gyldenløve ønskede at gennemføre. Raastofferne skulde indføres for at forarbejdes og derefter overflødiggøre Import af færdige Varer fra de større Lande. Maaske drømte man ogsaa om at kunne konkurrere paa de store Markeder. Tobaksspinderier myldrer frem i Masse i en Række danske Byer. Den bekendte Henrik Müller faar Bekræftelse paa en tidligere given Tilladelse til at oprette et Sukkerraffinaderi. Samtidigt oprettedes et Vantmageri (ɔ: en Klædefabrik), og Kristianshavns Børnehus fik Lov til at bygge en Valkemølle og et Farveri med Eneret paa at forsyne Hæren med Klæde. Men ogsaa Landets egne Produkter toges i Brug. Rundt omkring i Landet fandtes der Teglværker i Mængde, men nu fik en Nederlænder Eneret paa et Teglbrænderi »efter hollandsk Manér« og med Arbejdere fra Friesland, der sagdes at kunne brænde 28,000 Sten om Dagen. En indvandret Franskmand opnaaede Monopol paa »et nyt og hidindtil her usædvanlig Værk, nemlig Salt ved Solen at gøre og koge« (Griffenfelds Ord), saaledes som det skete i Frankrig og Spanien. I selve København havde dog Møntmesteren Gotfried Krüger Eneret til at »gøre Salt af Salt« med Løfte om Toldfrihed i Tilfælde af Udførsel. Paa en øde Plads i Dyrehaven, »hvor tilforne en Feltbereder Mølle skal have standet«, byggedes et Manufaktur til at lave Leer og Skæreknive. Det er her kun muligt at nævne enkelte Eksempler paa de nye Virksomheder, som

blomstrede frem, Hattemagerier, Sæbesyderier, Luntespinderier og Kortværker. Griffenfeld viste hele Sagen den største Interesse, undertiden udstreger han de Forbehold, som var opstillede i de oprindelige Forslag til Frihedsbreve og gaar altsaa videre end de; om Hattemagerierne siges det, at de skal finde Sted »uden nogen Lavs Forhindring«, og aldrig gaar noget Kongebrev om Manufakturers Indretning ud fra Kancelliet uden at bære tydelige Mærker af hans Haand. Som Eksempel kan nævnes Forordningen om Vantmageriets Oprettelse, hans Rettelser hertil har betydelig Interesse.

Det var dog langtfra alle Steder i Landet, som egnede sig til de nye Fabriksanlæg, de fleste danske Byer var for ubetydelige og havde endnu ikke forvundet det haarde Slag, som Svenskekrigene en halv Snes Aar i Forvejen havde rettet imod dem. Grev Mogens Friis havde sikkert Ret, naar han 1673 i Statskollegiet sagde om Købstæderne, at »de ikke er i den Stand, at de kan købe Varer og med Penge soulagere Landet«. Den vaagnende Virksomhedstrang maatte koncentrere sine Kræfter paa det eneste Sted i Danmark, hvor der var Betingelser for at udnytte de mange nye Muligheder.

Derfor blev det København, som i første Række høstede Gavn deraf. Om sin Fødeby lod Peder Griffenfeld navnlig sine Tanker kredse, intet var her for smaat eller for stort til at fængsle hans Opmærksomhed. Han fortsatte i det Spor, som han allerede var slaaet ind paa i Frederik III.s senere Aar (Side 97). Først og fremmest var han betænkt paa at udvide Hovedstaden til dens naturlige Grænser, der udstedtes Mængder af Skøder paa Grunde i de nye Kvarterer ved Kallebodstrand samt nord og øst for den nuværende Gotersgade med Kongens Nytorv. For dette nye Kongetorv interesserede han sig særligt, det paabødes, at alle Huse deromkring skulde bygges saa vidt muligt i samme Stil

efter en af Stadsbygmesteren given Model, de skulde være mindst to Stokværk høje, derunder Kælder og Brandmur til Gaden. Griffenfeld skærpede personligt Bøden for Overtrædelse heraf. Hvor det nuværende Charlottenborg ligger, var Gyldenløve i Færd med at bygge sit Palads. Der udstedtes en Forordning om Bebyggelse af Pladserne ved den nye Kanal, der løb op til Torvet, og at Grundene skulde sikres ved Pæle og Forværk. Men navnlig udvidedes København ved Kristianshavns Indlemmelse, som fandt Sted 1674. Kommercekollegiet havde nogle Aar tidligere forgæves tilraadet dette Skridt, nu var imens Griffenfeld bleven Rigskansler, og der kan ikke være Tvivl om, at det er ham, som har skænket sin egen By denne værdifulde Fæstegave.

Allerede i September 1670 havde den nye Konge bekræftet sin Faders Frihedsbrev for København af Juni 1661. Men Schumacher gjorde da karakteristiske Tilføjelser deri. Kongen forbød, for at hans Faders Amindelse kunde vedvare, at der nogensinde maatte finde noget Mageskifte Sted med det Gods i Roskilde Amt, som Frederik III havde skænket til Hovedstaden, »med mindre tredobbelt Vederlag derfore gives udi lige godt og belejligt liggende Jordegods«. Der er et pompøst Præg over dette Frihedsbrev med dets Ønske om at sætte Evighedsstemplet paa Forbundet mellem Kongemagt og Borgerstand, Udtrykkene for den kongelige Magtfuldkommenhed er tillige blevne stærkere og fyldigere, end det tidligere havde været Tilfældet[1].

Ogsaa i Byens indre Styrelse greb Griffenfeld ind. Naar Valget stod mellem at styrke Magistratens eller Lavenes Magt, holdt han afgjort med den første som den mest moderne Indretning. Helheden var desuden for ham mere værd end de enkelte Dele. I det hele synes han at have haft

[1] Mærkeligt nok bevaredes i Bekræftelsesbrevet Bestemmelsen om mulige Stændermøder.

ringe Sympati for Lavsvæsenet. Selv om han i Lavsartiklerne skærpede Læretidens Længde, var han ivrig for at hævde, at den Svend, som forlangte Lærebrev, skulde have det udleveret, og mens Bøderne for Overtrædelser af Lavstvangen tidligere deltes mellem vedkommende Lav, nye Manufakturer og Angiveren, lagde han de to første Tredjedele i Statens og Byens Kasser. Paa mange andre Maader indskrænkede han Lavenes Magt. Der er paa dette Punkt et Pust af en friere Aand over hans Tid.

Overhovedet kommer der en vis Stræben efter Orden og Regelmæssighed frem i de Paabud fra Griffenfelds Haand, som angaar København. Han har Øje for Betydningen af at forbyde Skipperne at kaste Urenlighed i Havnen, undtagen paa det tilladte Sted mellem Kristianshavn og Flaaden, »mellem de tvende opsatte høje Pæle med Hænder ovenpaa«. Ingen Skibe maatte fortøjes ved den brøstfældige Langebro, som skulde istandsættes. Intet i København maatte vejes eller maales uden paa Vejerhuset og af Stadsmaalerne. Der træffes Bestemmelser om Løsgængeri, fremmedes Indlogering og Borgervagten. Alt dette er bearbejdet og omformet, naar det har passeret under Griffenfelds Øje. Ja, det gaar saa vidt, at da der oprettedes en Skydebane og gaves Regler for Skyttekompagniet, blev Banden og Sværgen forbudt under Øvelserne. Hvorledes Griffenfeld ogsaa i det Ydre lagde Vind paa at forskønne og hædre sin Fødestad, vil der senere blive Lejlighed til at berøre.

I ham fandt saaledes det bedste i Datidens Borgersamfund sit Udtryk. Da der blev Tale om at sidde paa egen Grund, fæstede han sit Bo midt i København, og han ægtede en Borgerdatter, skønt han vel havde kunnet faa hvilken adelig som helst. Allerede i Sommeren 1670 købte han for 7000 Rdlr. salig Theodor Lentes Gaard paa Købmagergade paa Hjørnet af Helliggeiststræde »næst op til den Gaard, som Caspar Hutstafferer nu beboer«, med

dertil hørende Vaaninger i Helliggeiststræde, Gaardsrum og Have, »med Guldlæder om en Stue«, Paneler og Kakkelovne, desligeste Brønd, Pumpe og »Regnvandet« i Gaarden. Det var vist af det sidstnævnte Springvand, man i 1908 fandt Levninger ved en Gravning i den nuværende Postgaard. I Haven gik der i Griffenfelds Tid en tam Hjort omkring, en karakteristisk Modsætning til de Løver og andre Vilddyr, som den unge Konge havde ladet sætte i Lænke paa Ridebanen bag Slottet. Men fra Gaardens øverste Vinduer kunde hans Øje over en Fylking af Borgerhuse søge over til Kongeslottet, hans Hus var nu blevet det borgerlige Samfunds Borg.

Det var næst til sin Moder, paa samme Side af Løvstræde, han nu boede; den Tid var forbi, da han kunde blive i Hjemmet. Forholdet til Moderen synes at have været det varmeste i Griffenfelds Liv, her lod hans reflekterende Natur sig helt rive med. Endnu paa sin sidste Fødselsdag i Frihed skrev han de bekendte Linjer til hende:

»Hjertekære Moder! Paa denne min Fødselsdag kan jeg ikke andet end ydmyg at takke Jer for det Arbejd og den Smerte, jeg har kostet Jer for saa mange Aar siden; bliver altid gunstig og befaler mig i Eders Bønner til Gud. Han beskærme og bevare Eder! Jeg forbliver stedse Eders hulde Søn

Griffenfeld.«

Det var netop Hensynet til Moderen, som lod ham tørne kraftigt sammen med sin Broder Albert, der efter hans Mening vilde forfordele hende. Dette maa tages i Betragtning, naar man som A. D. Jørgensen vil bryde Staven over Forholdet mellem de to Brødre, af hvilke den ene taler i den mest krybende Tone til den anden, naar han beder om Tilgivelse for denne Forseelse.

Marie Motzfeld var dog — selv bortset fra Susanne Gjøe — ikke den eneste Kvinde, som greb ind i Griffenfelds Liv i den Tid, han endnu hed Peder Schumacher. Uden at tale

om de Forbindelser med Kvinder af lavere Stand, som vistnok kan føres tilbage til før 1670, møder vi allerede kort efter Tronskiftet Breve i hans Gemme fra den første af de adelige Damer, som han traadte i et nøjere Forhold til. Det var en moden og lidenskabelig Kvinde, Mette Trolle, gift med Jørgen Reetz til Vedø, men uden nogen virkelig Forbindelse med den Mand, hvem hun havde rakt sin Haand. Hun var aabenbart en smuk og fængslende Skikkelse, som formaaede at gøre Indtryk paa flere end een Mand. I Brevvekslingen mellem Gyldenløve og Griffenfeld kaldes hun »la spirituelle diablesse«, selv foretrækker hun i det ældste bevarede Brev til denne sidste at underskrive sig »la malheureuse«. Det gjaldt hendes Stilling i Øjeblikket, thi det trak op til, at hendes Mand skulde gaa som Envoyé til Spanien, og hun var ganske klar over, at dette betød for hende selv det samme som at miste Livet. »Havde jeg kun Eders Venskab, det stod nok til at remediere; de Bjelker faar deres Vilje frem, naar han kun bliver employeret [andet Steds?].« Om Forholdet mellem hende og Adressaten synes der ikke at kunne være Tvivl efter de sidste Ord at dømme: »Jeg haaber, I kommer, naar jeg er ene og sender Bud.« Temperamentet er ogsaa uomtvisteligt, naar hun i et senere Brev bønfalder Schumacher om at vedblive med sin Omsorg for hende af broderlig og kristelig Kærlighed »for Guds Skyld for min evige [Kærlighed], som varer altid, paa det, at naar jeg med Djævelen kives om dette Rige, jeg kan undgaa hans og komme i det, Hr. Sekretæren agter at slage sin Bopart [i]; dog ej den, som [ɔ: hvor] de steger Æbler uden [for] Vinduerne«. Hun beder ham til hans Dødedag forblive hendes oprigtige trofaste gode Ven »og intet i min Fraværelse tro enten Agerhøns eller Lus mig til desavantage«. Paa Brevet har Schumacher dog koldsindigt skrevet: »Mærk! Ordet »altid« forekommer ikke heri«. Hun maatte altsaa af

Sted, hvor nødigt hun end vilde, og Grunden var vistnok den, at Schumacher selv ønskede hende fjernet, for at hun ikke skulde gribe forstyrrende ind i den nye Forbindelse, som var i Færd med at udvikle sig. Hun var sikkert den eneste adelige Dame, som Griffenfeld stod i Forhold til i Tiden før sit Ægteskab.

I Oktober 1670 udstedtes der kongelig Bevilling for Peder Schumacher og Karen Nansen til at lade sig sammenvie hjemme i Huset uden foregaaende Trolovelse eller Lysning fra Prækestolen. Bruden var purung, kun halvfemtende Aar gammel. Hun hørte til den bekendte københavnske Patricierfamilie, og hendes Fader Mikkel Nansen var en Søn af den berømte Præsident. Efter at hun som Barn havde mistet begge sine Forældre, lod den gamle Hans Nansen hende hente til sig fra Jylland og opdrog hende i sit Hjem. »I hvilket hendes kære Farfaders Hus (saasom det altid var et ærbar Hus, hvor man aldrig fornam til nogen Hoffærdighed eller ny Noder, som nu passerer, men hvor enhver kunde lære og se alt godt) hun da i al Ærbarhed og Adstadighed blev opdragen«, hedder det senere om hende i Ligprækenen, og hun roses deri for sin Tarvelighed, Ydmyghed og Beskedenhed. Der var derfor adskillige »fornemme Personer«, som begærede hende, men det viste sig snart, at de ikke var »saa dydig et Creatur« værd. Men om Peder Schumachers Forbindelse med hende hedder det, at den kom i Stand, »efterdi han fandt ingen bedre for sig end hende, hun som havde Ord for ret i alle Maader at være saadan en Jomfru, som slige høje Personer, der formedelst deres idelig Opvartning i Rigens Sager til Kongens og Fædernelandets Bedste faar aldrig Tid til at kære sig efter deres eget Hus, allerbedst kunde have Gavn og Velbehag af«.

Det er sindige Ord, og der kan da heller ikke være Tvivl om, at det var et Fornuftparti, som her blev sluttet.

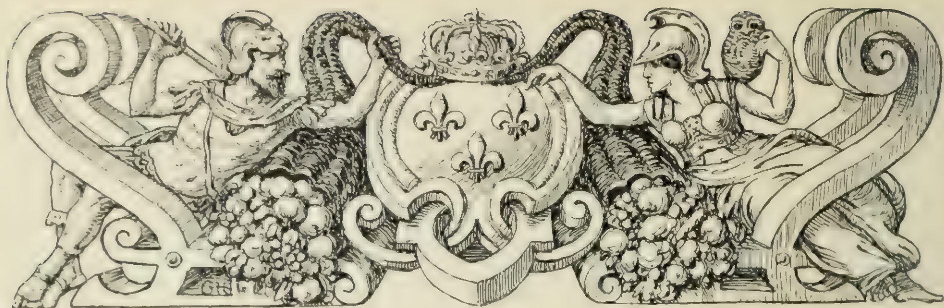
Karen Nansen var en holden Jomfru, der havde endnu mere i Vente efter begge Bedsteforældrenes Død. Brylluppet blev fejret under stor Deltagelse fra høje og laves Side i November 1670, og det Ægteskab, som fulgte efter, synes at være blevet lykkeligere, end Varslerne lovede. Præsten siger senere, at »man hørte og fornam aldrig nogen Kur (Kurre) eller Fortrædenhed eller ond Mistanke paa nogen Side, men den ene elskte den anden altid inderlig og hjertelig, og det dog, til des mere Berømmelse endnu, med al sømmelig Tugt og Ærbarhed«. Mere kunde man vel ikke vente; at der skulde være Plads for nogen stor Lidenskab var paa Forhaand ikke troligt. Griffenfelds Hustru var endnu ikke fuldvoksen, da hun gik bort, saa det er ikke muligt at afgøre, om han i hende kunde have fundet en aandelig Fælle foruden en Hustru efter Datidens borgerlige Mønster.

Den kæreste Gave, som blev givet ved Brylluppet, var vel den, der kom fra Kongen, det var alle Doubletterne i hans Bogsamling. Schumacher havde nu fratraadt sin Stilling som Bibliotekar, han var bleven efterfulgt af sin Frænde og Ungdomsven Villum Worm. Skønt vi intet positivt ved derom, kan det næppe betvivles, at han i disse Aar, samtidigt med at en omfattende Statsmandsgerning optog ham, og hans Gaard var fuld af adelige og borgerlige Venner og Klienter, fandt Tid til at søge ind i Bøgernes Verden og lægge nye Omraader under sig. Under Udenlandsrejsen havde han holdt sig forsigtigt fra Oldtidens filosofiske Forfattere, under Fængselstiden citerer han (vistnok efter Hukommelsen) store Stykker af Aristoteles og Marc Aurel, Forfattere, som særligt synes at have maattet fængsle den modne Mand. Det er da sikkert til Begyndelsen af 1670erne, at vi maa henlægge hans Indtrængen i denne Litteratur. Griffenfeld har, som man skønner af Katalogen over hans Bibliotek, aabenbart hørt til de Mennesker, som naar de staar foran deres Bøger kan føle, hvorledes hvert Bind har sin Del i deres Udvikling. Slige

Mænds Bogsamling er nøje afstemt efter deres aandelige Standpunkt, den er som en Rustning, hvori hvert Led dækker sin Legemsdel. I dette Tilfælde er sligt saa meget mærkeligere, som hans Aandsdannelse var saa fyldig, og hans Fordybelse i Spørgsmaalene saa grundig, at Følgen blev det store Ry, som alene af denne Grund stod om ham i Ind- og Udlandet. Heri laa der noget større og værdifuldere end den Sprogfærdighed, man i hans første Ungdom havde beundret. Det er forklarligt, at den videnskabelige Aand, som i Norden savnede jævnbyrdige Aandsfrænder, — Rasmus Vinding stod ham dog en Tid nær paa dette Omraade, — maatte søge tilbage til de svundne Tiders Tænkere for der at blive tilfredsstillet.

Men Griffenfeld har samtidigt et andet Ansigt. Ved sin Blanding af Alvor og Skemt, af Jernflid skiftende med moralsk Letsind, gør han et helt moderne Indtryk paa vor Tid. Han har altid en Skælm i Øjet, og som Foraarsskyer jager Fantasiens lette, stadigt vekslende Stemninger gennem hans Sind; de kan svække hans Viljeskraft, men hans klare Forstand formaar de ikke at forvirre. Vi føler, at vi er nærmere i Slægt med ham end med nogen anden dansk i det 17de Aarhundrede, og det Ord kommer uvilkaarligt paa Læben: Han er vor første Storstadsbo, »den første Københavner«.

VIII

Det vil altid være saa, at et lille Land maa tage sine fremragende Sønners Kræfter i Brug paa mere end eet Omraade. Men kommer der hertil, at Tidsalderen er fattig paa ledende Personligheder, bliver Kravet dobbelt lydeligt. En Mand som Peder Griffenfeld fik ikke Lov til i en Aarrække at samle sine Kræfter om Fredens Gerning i den indre Politik, han maatte vende sig derfra til de udenrigske Anliggender. Man kan beklage, at de hjemlige Forhold var saa smaa, og at han herved blev lokket ind paa den Bane, der skulde føre til hans Undergang. Man maa dog samtidigt huske, at det var paa den ydre Statskunsts Omraade, han tænkte sine selvstændigste Tanker, han vandt sine stolteste Sejre.

Det er bekendt, at Københavnsfreden 1660 efterlod Danmark-Norge som et lemlæstet Rige med svage Forsvarsmidler, ødelagte Finanser og synkende Anseelse i Udlandet. Økonomiskt daarlige Tider bidrog til at svække vor Kredit. Det værste var næsten, at ikke en Gang den nærmeste Fremtid var farefri. Vi véd nu til Dags, at den Frygt man i København stadigt nærede for pludselige svenske Overfald, ikke var ugrundet, Tanken var mere end een Gang fremme hos Regeringen i Stockholm. Særlig

ærgerlig for os maatte den lille men farlige Fjende være, som Sverige havde vakt imod os i den gottorpske Hertug. Hans Stat laa som en Slange, der ved given Lejlighed kunde bide Danmark i Hælen, gennem det kunde Troppemasser fra de svenske Besiddelser i Tyskland vælte ind over Slesvig og Nørrejylland. Det lykkedes ikke under Frederik III.s Regering at skabe nogen Sikkerhed herimod. Ganske vist fik vi sluttet tre Forbund: Med Frankrig, med England og med Nederlandene, Brandenburg og Lüneburg, men de havde kun ringe Betydning. Noget søgte vi da at bøde herpaa ved at holde en stor og staaende Hær, men dette bragte til Gengæld vore Finanser i en endnu værre Forfatning, og som vi hørte, maatte Kristian V begynde sin Regering med at gøre indgribende Forandringer i Hær- og Skattevæsenet.

Galt saa det ud, men ved skarpere Eftersyn var dog Fremtiden ikke uden Lyspunkter. Den stadige Ængstelse hindrede Folket med dets bløde Naturel i at falde til Ro, Faren tvang det til Aarvaagenhed og til at spejde efter Udveje til sin Frelse. Landet var endnu saa stort, at der var Muligheder for at arbejde det op til atter at faa Vægt i Evropas Politik. Foruden det nuværende Danmark lød den Gang Norge og store Dele af Sønderjylland og Holsten den danske Konge. Var Sverige end overmægtigt, var Forskellen dog ikke saa stor, at alt Haab om Revanche maatte udelukkes, og mod Syd havde vi i Tyskland mindre Magter til Naboer. Tilmed aabnede der sig just nu dernede Udsigt til en Landudvidelse ad fredelig Vej. Grev Anthon Gynther af Oldenburg var død 1667 uden at efterlade sig ægte Livsarvinger, den oldenburgske Kongestamme i Danmark og Hertugdømmerne var da den nærmeste til at fremsætte Arvekrav. Ganske vist vanskeliggjordes Spørgsmaalets Løsning derved, at det syntes usikkert, om Arven inden for denne Stamme rettelig burde tilfalde Kongen og

den gottorpske Hertug til Deling, eller om den ikke snarere efter tysk Lensret tilkom en af de sønderjydske Smaahertuger, Joakim Ernst af Pløn, der var et Led nærmere ved Arveladeren end de to andre Fyrster. Paa dansk Side var man tidligt klar over, at vor Arveret var saare tvivlsom, og vi ønskede derfor at gaa paa Forlig med Pløn for at afkøbe det dets Ret til Kongehusets Stammeland. Gottorp, der i denne Sag havde ganske samme retslige Stilling som vi, vilde derimod, at Retten skulde have sin Gang, og opnaaede foreløbigt, at Danmark gik med til at føre Proces mod Joakim Ernst om den oldenburgske Arv.

Spørgsmaalet var for saa vidt meget indviklet, som det hang sammen med Forholdet mellem Kongen af Danmark og Hertugen af Pløn i Slesvig og Holsten. Der havde her hersket et mangeaarigt Uvenskab mellem de to Herrer, da Kongen ønskede at beskære den Lensarveret, som Pløn og de andre Grene af den hertugelig-sønderborgske Linje mente at sidde inde med til Sønderjylland. De danske Statsmænd hævdede nemlig, at Kongelovens Arvefølge efter 1660 ogsaa gjaldt for Slesvig, saa at Kvindelinjerne af Frederik III.s Efterslægt en Gang i Tiden maatte gaa forud for den sønderborgske Hertugstamme. Hele Forholdet var ved Frederik III.s Død saa indfiltret, at det syntes at maatte løses i en af to Retninger: Enten vilde Danmark staa fast ved den statsretlige Opfattelse af Sønderjyllands Arveforhold, og det deraf flydende Uvenskab med Pløn vilde da føre til, at hele den oldenburgske Arv efter en tabt Proces gik vor Næse forbi. Eller ogsaa maatte vi fire i vor sønderjydske Politik for ad denne Vej at vinde Joakim Ernst for et Forlig om Oldenburg.

Det er ikke her Stedet til at gaa i Enkeltheder med Hensyn til hele dette indviklede Retsspørgsmaal og dets endelige Løsning. Naar Spørgsmaalet overhovedet er fremdraget, er det kun, fordi det er blevet benyttet til at rette

skarpe Angreb mod Griffenfelds Politik i 1670erne. Hvad mere er, man kan sikkert sige, at det er den Miskendelse af hans Optræden i denne Sag, den Mistillid til hans Blik for Danmarks sande Interesser i det sønderjydske Spørgsmaal, som man finder hos A. D. Jørgensen, der har ledet denne videre til et Skævsyn paa hele Griffenfelds Virksomhed som Statsmand, ja endog berøvet ham Sympatien for ham som Menneske. For A. D. Jørgensen var jo det sønderjydske Spørgsmaal den Prøvesten, hvormed han vurderede alle danske Politikere.

Griffenfeld kom først i Berøring med det oldenburgske Spørgsmaal paa et af dets senere Stadier. Juledag 1670 udstedtes der gennem Kongens Kammer Fuldmagt for Gyldenløve, Ahlefeld, Schumacher og den senere danske Gesandt i Wien Andreas Lilliencron til at opsætte skriftligt, hvad de maatte blive enige om med Joakim Ernsts Søn, den unge Hertug Johan Adolf af Pløn. Kongen forpligtede sig endogsaa paa Forhaand til at fuldbyrde, hvad der maatte fremgaa af de to Parters Forhandlinger. Resultatet blev da ogsaa et Forlig, hvorved Pløn foruden en betydelig Afstaaelsessum for sin Arveret til Oldenburg opnaaede Løfte om senere Lenshylding baade i Sønderjylland og Holsten, et Løfte, der forøvrigt aldrig blev indfriet. Men dette Forlig skyldes ikke Schumacher. Allerede i Sommeren 1670, før han kom til, havde Danmark underhaanden gjort Pløn det samme Tilbud, som dette nu bekvemmede sig til at tage imod. Det var Frederik Ahlefeld og de øvrige Medlemmer af Statsraadet, som havde gennemført, at Tilbuddet fremsattes, noget Ansvar derfor kan altsaa ikke paalægges Schumacher.

Det er overhovedet helt misvisende, naar man har villet fremstille Griffenfeld som den, der i Tillid til Enevoldskongens Magt lod haant om den historiske Ret. Ved flere Lejligheder lagde han tydeligt for Dagen, at han var

ganske klar over., hvorledes Sønderjyllands statsretlige Stilling var. I 1670 kom en Sag for i Højesteret om nogle Øksne, som var konfiskerede fra en Mand, der boede syd for Kongeaaen og ikke havde betalt Told af dem ved Overførelsen til Kongeriget. De høje Herrer var stærkt i Vilderede med denne Sag, men det forløsende Ord blev sagt, da Peder Schumachers Tur kom til at votere, og han protesterede mod, at »de vil holde denne Mand for fremmed, hvilket ikke kan være, efterdi Slesvig er under Danmark«. Da Kolumbus' Æg først var fundet, kunde de øvrige Medlemmer naturligvis ogsaa se det rigtige deri, og Rasmus Vinding erklærede, at »Slesvig over 900 Aar har vaaren en Del af Riget«, mens Dr. Ostenfeld endog mente, at »Fyrstendom Slesvig altid har hørt under Dannemark«. Der kan anføres flere Eksempler paa den samme Iver hos Griffenfeld for at skelne nøje mellem Sønderjyllands og Holstens statsretlige Stilling. 1673, da man paa en Møntkonference i Hamburg vilde slaa de to Hertugdømmer sammen til en Enhed, lod han protestere derimod, »da Hertugdømmet Slesvig jo er ganske separat og ikke hører til den nedersachsiske Kreds, hvorfor det i denne Henseende ikke har noget tilfælles med Holsten«. Den Kundskab til Landets Fortid og dets mellemfolkelige Stilling, som han havde grundlagt allerede under sit første Arbejde i Rigets Brevkammer (Side 75), kom ham nu til god Nytte. Han byggede ikke paa Doktriner, men holdt sig i de enkelte Tilfælde til de faktiske historiske Forhold.

Derfor handlede han i sit Forhold til Sønderjylland stadigt ud fra gode danske Synspunkter. Allerede straks efter Tronskiftet indfører han egenhændigt i Kammerprotokollen en hemmelig Ordre til Ahlefeld om at erkyndige sig underhaanden om, hvorledes Amterne Sønderborg og Nordborg for lideligst og billigst Pris kunde indfries af Kongen fra de forgældede Hertugers Kreditorer,

»ladende herudi, ligesom Du for Dig selv med de vedkommende herom agtede at handle«. Sagen synes da ogsaa at være ordnet efter Ønske. Faa Maaneder senere gik der gennem Kongens Kammer Forbud til tyske Kancelli mod at udstede Bekræftelser af nogen Art paa Frihedsbreve fra den tidligere Konges Tid i Hertugdømmerne. Kongen vilde aabenbart selv have Haand i Hanke med alle Sager. Det var vel nærmest Hensynet til Kongens Enevoldsmagt, som ledte Griffenfeld, da han i Begyndelsen af 1671 knækkede den ret aristokratiske Landdags Magt i Slesvig, men Enevælden medførte ogsaa paa dette Punkt en nøjere Forbindelse mellem Sønderjylland og Kongeriget. Derimod kan man med Rette beklage, at den Henlæggelse af de sønderjydske Sager fra tyske Kancelli til det danske, som var paabegyndt i Frederik III.s sidste Aar, ikke fortsattes under den nye Konge. Men Forandringen fandt Sted allerede fra 1ste Marts 1670 at regne, saaledes at Gabel, der den Gang endnu var ved Magten, maa bære Skylden derfor, ligesom han har faaet Æren for Forandringen i modsat Retning i Slutningen af 1660erne. Vil man endelig indvende, at Griffenfeld senere kunde have gjort det hele om endnu en Gang, maa man huske paa, at han hele sin Magtperiode igennem var afhængig af Frederik Ahlefeld. Som Statholder i Hertugdømmerne fungerede denne lige under det tyske Kancelli, og — rent bortset fra, at han var tysk af Kultur og Sprog, — ønskede han altid at holde Sønderjylland og Holsten saa vidt muligt uafhængige af det egentlige Kongeriges Styrelse.

Men nok herom. Forliget mellem Kongen og Pløn gav Danmark sikker Udsigt til at erhverve hele Grevskabet Oldenburg og drev til Gengæld Gottorp endeligt over i Sveriges Arme. Det oldenburgske Spørgsmaal blev den Port, som aabnede sig for os til at deltage i den evropæiske Storpolitik.

Hvilken Vej skulde vi vælge her? Hele Evropa var delt i to Lejre: For eller imod Frankrig. Kong Ludvig XIV var det faste Punkt i Datiden, han vidste, hvad han vilde, og med sin ypperligt organiserede Stat, sin kamprustede Hær og sine gode Finanser, der tillod ham at udbetale Subsidier til de forskellige Smaastater, kunde han styre mod sit Maal, at gøre Frankrig til Evropas eneste Stormagt, at skabe sig et Verdensherredømme. Decennier igennem var Kampen for eller imod Kong Ludvig Ledemotivet i Evropas politiske Udvikling. Ulykken for Danmark herved var, at denne Delingslinje ikke faldt sammen med vore Interesser. Frankrigs fødte Modstander var den habsburgske Kejser i Østrig, men om han eller Ludvig XIV gik af med den endelige Sejr, berørte os til syvende og sidst ikke synderligt. For os var det Sverige, det gjaldt, vor Fremtid var knyttet uløseligt sammen med denne nordiske Stat. Hannibal Sehested havde i sit »politiske Testamente« anbefalet en endelig Forsoning med Sverige og Gottorp, da han mistvivlede om, at en Hævnpolitik vilde føre til noget varigt Resultat for os. Vi burde opgive Haabet om en Genvinding af Skaane, hvis Besiddelse altid vilde blive usikker; i Stedet burde vi slutte et fast Venskabsforbund med Sverige, og den svenske Hær i Forbindelse med den danske Flaade kunde da betrygge begge Staters Selvstændighed. Men det var lidet sandsynligt, at slige Tanker vilde slaa igennem i det 17de Aarhundrede. Desuden kunde man anføre mod dem, at vi i saa Tilfælde vilde blive en svensk Vasalstat og endda ikke være sikre paa at blive ladte i Fred, hvis Sverige optog sine gamle Planer om Østersøens Lukning, og de søfarende Nationer, Nederlandene og England, greb til Vaaben derimod. Foretrak vi ren Nevtralitet, vilde dette blot føre til, at vi gik Glip af Subsidier fra begge de krigsførende Parters Side, og da vi derved var ude af Stand til at

holde vor Hær og Flaade i Krigsberedskab, udsatte vi os for et pludseligt Overfald fra svensk Side. I hvert Fald vilde Danmark, mens det selv kom til at sidde med bare Hænder, se Sverige, som ikke nærede den ringeste Betænkelighed ved at kaste sig ind i Kampen med Pengehjælp fra Udlandet, naa nærmere mod Gennemførelsen af sine nordtyske Planer og formodentlig knytte baade Bremen og Mecklenburg til sit Østersørige.

Det maatte da siges at være givet af Omstændighederne, at Danmark vilde komme til at føre en antisvensk Politik. Først naar den ene nordiske Stat ikke længer ved sin Overmagt trykkede den anden til Jorden, var Muligheden given for Fred og Forsoning. Men en dansk Revanchepolitik kunde have Øjet rettet mod forskellige Maal. Man kunde stræbe at genvinde de skaanske Landskaber, og vi maatte da, foruden at ruste os kraftigt selv, have en af de store Sømagter (Nederlandene) til Ven, for at ikke Forbindelsen mellem den danske Hær og Sjælland skulde blive afbrudt, og vi maatte staa i Forbund med en nordtysk Stat (Brandenburg), for at ikke en Hær fra de svenske Landskaber i Tyskland skulde falde os i Ryggen gennem Slesvig. Sejrede vi herefter, var den varige Besiddelse af Skaane endda usikker. Anderledes, hvis vi vendte os mod Svenskerne i Nordtyskland. Saa vilde den Politik genoplives, som Kristian IV og Frederik III havde stræbt at gennemføre, og som havde Aner saa langt tilbage som i Valdemar Sejrs og Erik Mændveds Dage. Blev Svenskerne kastede ud hernede, vendte de næppe senere tilbage. Ringen, som de havde smeddet om vort Land, vilde sprænges, Gottorp vilde igen trykkes ned til sin tidligere Ubemærkethed, og der aabnede sig Udsigt til at grunde et danskt Vælde paa Nord- og Østersøens Sydkyster. Ingen Nationalitetsbevidsthed hos det adsplittede tyske Folk lagde Hindringer i Vejen derfor. Men det forholdt sig hermed, som med Generobringen af Skaane,

vi maatte have ydre Hjælp. Da der nu kun var Tale om at dække vore Kyster mod svenske Landgangsforsøg, var vor egen Flaade uden fremmed Bistand tilstrækkelig stærk hertil, men i Nordtyskland behøvede vi en Stormagts Bistand til at fordrive Svenskerne fra Landet og forhindre, at Byttet derefter faldt i de nordtyske Fyrsters og Kejserens Hænder. Denne Stormagt kunde kun være Frankrig.

Men faa herhjemme saa saa klart. Den unge Konge var af Naturen krigslysten nok; »dersom wie schal komme op engan, saa faa vi voge [ɔ: vove] dett derpaa engan, ti Dannemark kommer aldrig rett oppe uden wed Guds Hielp och Krig«, skriver han allerede i Sommeren 1671 paa sit ubehjælpsomme Sprog til Griffenfeld. Hans Tanker gik dog i Retning af Skaane og de gamle Forbund. Derimod er det mærkeligt at se, at den svenske Gesandt Esajas Puffendorf, som i Begyndelsen af 1671 rejste igennem København, havde faaet fat i, at »Triadens« udenrigspolitiske Planer byggede paa en fast Tilslutning til Frankrig. Hvis Sverige ikke sluttede sig til Frankrig, kunde man nemlig ved dettes Hjælp vinde sin gamle Ejendom tilbage. Hvis Sverige derimod kom overens med Frankrig, vilde vi foreløbigt fjerne os fra det for i Forening med forskellige tyske Fyrster at tage fat paa Nordtyskland. Herved vilde Frankrig nok faa Øjnene op for, hvilken Betydning Danmark havde i Modsætning til Sverige. Puffendorf véd aabenbart temmelig god Besked om den Linje, Danmarks Politik vilde komme til at styre i de nærmest følgende Aar, selv om han vistnok ikke havde Ret i, at man herhjemme tænkte sig at kunne genvinde de skaanske Landskaber ved Frankrigs Hjælp. Det havde dog været godt for Sverige, om dets Statsmænd havde skrevet sig de Vink bag Øret, som han saa tidligt var i Stand til at give dem om Danmarks Hensigter.

Det er næppe heller rigtigt, naar Puffendorf mener, at

»Triaden« fra først af hyldede den franskvenlige Linje i Politikken. Om Gyldenløve véd vi i hvert Fald, at han til en Begyndelse tog Afstand fra Kongens Svenskfjendtlighed, og at han bestandig ønskede at komme til et Forlig med Gottorp i det oldenburgske Spørgsmaal. I den evropæiske Storpolitik droges han nærmest mod et Forbund med Nederlandene. Ahlefeld ansaas for at være østrigsksindet. Det er da ved Griffenfeld, vi maa stanse, som den nye Politiks Fader. Hvor vidt Tanken paa Frankrig som Danmarks naturlige allierede oprindelig er opstaaet hos ham selv, kan ikke ligefrem bevises, og der er naturligvis en Mulighed for, at den kan stamme fra en af hans Raadgivere, som t. Eks. den kloge Povl Klingenberg. Men hvorledes det end forholder sig hermed, er dette uden al praktisk Betydning, thi Griffenfeld gik under sin udenrigspolitiske Virksomhed saa fuldstændigt op i denne Plan, at den maa betegnes som hans egentlige Statsmandstanke. Allerede i Efteraaret 1671, da Frankrig gjorde Tilnærmelsesforsøg over for os, vandt han Gyldenløve for sine Tanker ved at stille ham i Udsigt, at det foreløbigt drejede sig om en fredelig Nevtralitetspolitik, da Venskabet med Frankrig ikke behøvede at medføre Uvenskab med Nederlandene. Kort Tid efter ramtes han dog af et haardt Slag. Frankrig foretrak af Mistillid til Danmarks Styrke Sveriges Venskab, og i April 1672 sluttede det Forbund med dette Land under Løfte om store Subsidier. Svenskerne opnaaede endog, at der indførtes den Bestemmelse i Traktaten, at Danmark ikke maatte optages deri.

Det svensk-franske Forbund blev bestemmende for hele vor følgende Politik. Naar vi vragedes af den ene Bejler, maatte vi vende os til den anden. At blive staaende alene under Vaabendansen vilde have været det farligste af alt. Maaske var det ogsaa muligt, som Puffendorf havde skrevet, at Frankrig kunde faa Øjnene op for vor Værdi, naar det saa,

hvor ivrigt vort Venskab efterstræbtes af andre. Maalet var altsaa at opløse Forbundet mellem Frankrig og Sverige, og Vejen hertil var at nærme sig til Frankrigs Modstandere og modtage deres Subsidier. Men denne Politik maatte drives behændigt, det gjaldt om ikke at støde Kong Ludvig ved ligefrem at stille sig paa hans Fjenders Side under det store krigerske Opgør, som forestod i Vestevropa. Derfor saa Danmark roligt paa, at de franske Hære i Sommeren 1672 brød ind over Grænsen til Nederlandene, Ludvig XIV.s argeste Fjende. I September Maaned sluttede vi derimod et Forbund i Braunschweig med de forskellige Fyrster i Nordtyskland, der ved Slægtskabsbaand var knyttede til det danske Kongehus: Kurfyrsten af Brandenburg, Hertugerne af Lüneburg og Landgrevinden af Hessen-Kassel. Ganske vist traadte Kejseren med ind heri, men til Gengæld fik Danmark den Bestemmelse indført i Forbundstraktaten, at man ikke skulde blande sig i den Strid, der stod paa mellem Generalstaterne og Frankrig. Det var aabenbart Griffenfelds Hensigt hermed at holde en Vej aaben mellem Paris og København og vise Ludvig XIV, hvor mægtige Venner vi havde, og hvor værdifuldt vort Venskab var.

Skulde man nære Tvivl om Griffenfelds Plan med Forbundet af Septbr. 1672, vil det i alt Fald ikke være muligt, naar man ser, hvad der fulgte umiddelbart derefter. Vore nye Venner ønskede, at vi skulde træde i Forhandling med Nederlandene for at komme til Enighed med dem om de Betingelser, som vi maatte kræve for at stille os paa deres Side under Kampen med Frankrig. Forhandlinger paabegyndtes virkelig i København, og vi opstillede da saa store Krav om Pengebetaling, at det var lidet sandsynligt, at Generalstaternes Gesandt skulde kunne gaa ind derpaa. Og da han trods alt, tvungen af den haarde Nød, indvilgede, sørgede Danmark straks for, at Kong Ludvig

hemmeligt blev underrettet herom gennem den franskvenlige Hertug Johan Frederik af Hannover, der var Dronning Sofie Amalies højtelskede Broder. Hertugen ender endda sin Skrivelse til Frankrig med disse Ord: »Jeg tror, at hvis Kongen [ɔ: Ludvig] fandt det for godt, vilde der endnu være Udveje til at faa Kongen af Danmark til at forandre Beslutning.«

Griffenfeld gik endda videre. Da Østrig i Sommeren 1673 søgte at drive det nye Forbund frem til at gribe aktivt ind til Nederlandenes Fordel i deres Kamp med Frankrig, var det den danske Gesandt, der paa en Forbundsforsamling gennemførte, at man indskrænkede sig til at sende en Advarselsskrivelse til Ludvig XIV. Over for Frankrig var vi aabenbart saa bøjelige, som det paa nogen Maade var muligt. Men over for Sverige viste vi, at vi betragtede dette som vor rette Modstander. Derfor søgte vi fra den første Stund af at hindre det i at faa Adgang til det nordtyske Fyrsteforbund, vi vilde aabenbart under ingen Omstændigheder staa paa samme Side som Sverige i de kommende Aar. En Række samtidige Skridt viser desuden, hvorledes Danmark forberedte sig paa at rykke sine Grænsepæle frem i Nordtyskland. Grev Ditlev Rantzau til Breitenburg traf den testamentariske Bestemmelse, at hans store Grevskab, som laa lige nord for Hamburg, naar hans Mandslinje udslukkedes, skulde tilfalde Kongen af Danmark. Paa lignende Maade kom vi til Enighed med Sachsen-Lauenburg (ved Elben) om en Ekspektanceret til dette Hertugdømme. Over for Hamburg gjorde den danske Konge i Egenskab af Hertug af Holsten Krav paa Overhøjhed. Ja, saa langt borte som i Ostfriesland, paa den anden Side af Oldenburg, blandede vi os ind under de derværende forvirrede Forhold. Hele den tyske Nordsøkyst var nu bleven dansk Interessesfære.

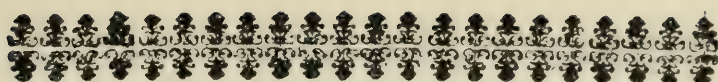
Men nu kunde Gyldenløve heller ikke længere følge sin

Ven. At vi sad rolige med Hænderne i Skødet, mens Frankrig truede med at opsluge hele Holland, oprørte ham stærkt, og han var fra første Færd stemt for, at vi skulde kaste os ind i Striden paa den angrebnes Side. Aaret 1672 blev derfor skæbnessvangert for Forholdet mellem de to Venner. Tilfældigvis har vi fra dette ene Aar Griffenfelds Skrivekalender i Behold, de øvrige konfiskerede Almanakker, bl. a. den med de berygtede Ord om Kongens Tale i Statsraadet, er sikkert gaaede til Grunde ved Kristiansborg Slots Brand. Dette ene Brudstykke af Griffenfelds hemmeligste Tanker i disse Aar er bevaret, og man kan ikke undgaa at blive greben, naar man her staar Ansigt til Ansigt med ham i hans Lønkammer. Almanakken taler om, hvorledes det gik til, at et Venskab sønderreves, der lovede saa godt, ogsaa for Omverdenen, for Land og Rige.

Det var tidt rent personlige Forhold, som medførte Rivninger mellem Gyldenløve og Griffenfeld. Allerede paa Aarets første Dag har Griffenfeld paa et hvidt Blad i Kalenderen skrevet: »Gyldenløv' fik mig til at tro et og gjorde et andet med Hensyn til Reventlow, og han skaffede ham Ridderordenen«. I selve Almanakken har han skrevet sin sædvanlige Paakaldelsesformel: »Paa Dig haaber jeg, Gud, og jeg vil aldrig i Evighed lade mig bringe ud af Fatning! Kongens Hjerte hviler i Guds Haand, og han bøjer det, hvorhen han vil[1].» To Dage senere staar der: »En stor Løgn blev sagt om mig. Men Kongens Hjerte hviler i Guds Haand o. s. v.«[2]. Man faar en Anelse om, at den »store Løgn« havde noget at gøre med Forholdet mellem

[1] D(eus) P(rovidebit). E(go) i(n) t(e) sp(ero) D(eus), n(ec) c(onfundar) in) æ(ternum). C(or) R(egis) i(n) m(anu) D(ei), q(uocunque) v(ult) i(nclinabit).

[2] A great lie was said concerning my person. Sed C(or) R(egis) i(n) m(anu) D(ei) o. s. v.

Nim hin / zum Achtenmahl / mein Leser! meinen Fleiß/
Betrachte alles nur zu GOttes Lob und Preiß:
GOtt/der das Sternen-Heer gemacht hat und erhält /
Der läßts auch wircken wie/wo / wenn es ihm gefält.

Alter Januarius	1672.	N. Jenner.
1 Neu Jahr	Gott gäbe Heyl und Glück/ Wend alle böse Tück.	11 Hyginus
2 Abel/Seth	□♃	12 Reinholdus
3 Enoch/ Isa.	gelinde △♄.	13 Hilarius

DEN FØRSTE SIDE AF GRIFFENFELDS SKRIVEKALENDER
FOR 1672

de to Venner. Gyldenløve holdt stadigt Forbindelsen vedlige med den Gabelske Kreds, med Reventlow og Schult, og lidenskabelig som han var, kunde han let bringes til at blusse op, selv mod den der stod hans Hjerte nærmest.

Mest Betydning i saa Henseende havde dog i Begyndelsen af 1672 Udenrigspolitikken. Gyldenløve kunde ikke skjule for sig selv, at Danmark var lidet forberedt paa at kaste sig ind i Krigen, men det kriblede i ham, og han søgte at foregøgle sig og sin Ven, at Kongens personlige Fortrin skulde kunne opveje Manglerne ved Udrustningen. »Den højc Mening, som alle Mennesker har begyndt at fatte om ham, den der, som man siger, styrer Verden, vil jevne ham Vejen til de største Bedrifter«. Sligt lod sig vel let gendrive, men da Franskmændenes Indmarsch i Nederlandene kort efter begyndte, blev Gyldenløve helt ustyrlig. Trompeten fik ham til at spidse Øren, der er noget af en Landsknægts Stemning i hans Længsel mod de store Valpladser. »Pata, Patacon! Hucht dich, Bauer, ich kom! Bruder, weich nicht her und stech nicht!« saaledes begynder han et Brev til Griffenfeld, og han fortsætter: »Ja, nu marscherer Tropperne, baade Franskmænd og Svejtsere, lad dem marschere og lad bare os sove roligt i Nat!« ... I det næste Brev hedder det: »Jeg haaber, I har haft en rolig Nat, skønt de franske Tropper marscherer.« Det er aabenbart hans stadige Tanke, denne: »Les troupes de France marchent».

Gyldenløve var ikke den eneste herhjemme, som følte Blodet røre sig raskere ved at høre om Krigen. I selve Statskollegiet kom det til en Debat om, hvorvidt vi skulde gribe ind til Nederlandenes Fordel, men Griffenfeld, der havde andre Planer i Baghaanden, holdt paa foreløbig Nevtralitet, og Frederik Ahlefeld var ganske af samme Mening. At gribe ind, før vi i hvert Fald havde sikret os Subsidier hos den ene eller anden af Parterne, vilde være

Galmandsværk. Det lykkedes at slaa igennem med disse Tanker hos Kongen, saaledes at vi, som det ovenfor er paavist, foreløbigt stillede os afventende.. Men med stadigt voksende Misfornøjelse var Gyldenløve Vidne til den Udvikling, Sagerne tog, han længtes mod Handling og følte sig overflødig i det rolige og fredelige Liv, som rørte sig i Tvillingrigernes Hovedstad.

Heller ikke hans Ven nød Lykken ublandet i denne Tid. Den 17de Maj var Griffenfeld bleven ramt af en sørgelig Tilskikkelse, hvorom Skrivekalenderen melder:

»Døde min Allerkæreste og hensov sagtelig udi Herren om Eftermiddagen Klokken ved 5 slet. Gud forlene hende en glædelig Opstandelse og mig, hendes efterladte, sin Aands Trøst udi mit bedrøvede Hjerte! Gud trøste mig i denne store Hjertesorrig! Gud bedre mig, min Drøm blev sanden, som jeg samme Morgenstund drømte.«

Saaledes var Karen Nansen bleven bortrevet fra sin Ægtefælle, kun 16 Aar gammel. Det var en Barnefødsel, som havde kostet hende Livet. Fjorten Dage i Forvejen havde hun bragt en Datter til Verden, som var bleven opkaldt efter Dronning Charlotte Amalie. De stærke Ord tyder paa, at Griffenfeld har følt oprigtig Sorg ved Tabet af sin unge Hustru, skønt han kun i saa kort Tid havde kendt den Lykke at leve sammen med hende i eget Hus og Hjem. Deltagelsen var almindelig, ogsaa fra Kongens Side lagde den sig for Dagen. Gyldenløve skriver: »Jeg er sikker paa, at en saa oplyst og fast Aand som Eders ikke vil lade sig overvælde af dette haarde Slag.« Under almindelig Tilstrømning foregik da Begravelsen ved Aftenstide, otte Soldater og otte Underofficerer stod Vagt ved Døren, og Liget førtes ved Fakkelskær til Helligaandskirken. Det bisattes senere i det prægtige Kapel, som Griffenfeld her lod opføre til sit Familiegravsted. Endnu den Dag i

Dag staar dette bevaret og vil forhaabentlig bære hans Navn til sene Tider.

I Griffenfelds ydre Forhold medførte hans Hustrus Bortgang ingen stor Forandring. To Maaneder tidligere havde han opnaaet Kongens Samtykke til, at den længstlevende af Ægtefællerne maatte sidde i uskiftet Bo, saaledes som Griffenfeld selv nærmere bestemte det »til deres Huses Konservation«. Hans Moder synes nu at være flyttet ind i Gaarden og at have overtaget Stillingen som en Slags Oldfrue i Spidsen for Husets Styrelse. Hun ledede vel ogsaa Opdragelsen af den lille Datter, »Jomfruen«, som hun kaldtes, eller som hun snart kom til at hedde: »Frøken Charlotte«. Griffenfelds daglige Tilværelse antog igen den samme Karakter som før hans kortvarige Ægteskab, han levede igen et behageligt Ungkarleliv. Havde hans Sorg end i Begyndelsen været heftig, synes den dog snart at have fortaget sig, og det varer ikke længe, før hans Opmærksomhed fængsles af andre Forhold, og han halvt om halvt glemmer Samlivet med sin Barnehustru.

Men for Forholdet til hans Hjertensven fik Karen Nansens Død vidtrækkende Følger. Gyldenløve havde allerede længe med Uvilje set paa den stadigt voksende Tilnærmelse mellem en Del af Højadelen og Griffenfeld. Med Familien Bjelke stod han i fortrolig Forbindelse allerede fra den Tid, han bar Navnet Schumacher, navnlig gjaldt det om Generalløjtnant og Gehejmeraad Jørgen Bjelke med dennes Hustru Magdalene Sibylle Gersdorf. Var det en Slags Skinsyge, som prægede Gyldenløves Følelser over for Griffenfeld, efter at han selv havde høstet saa bitre Frugter af sit Forbund med den unge danske Adel straks efter Tronskiftet? Vilde han, at Vennen skulde blive paa sin Plads i Borgerstandens Rækker og altid staa et Skridt under ham, der ene havde Ret til at kaldes »Hans høje Ekscellence«? Vist er det, at da Griffenfelds Anseelse var bleven saa stor,

at man fra Adelsstandens Side søgte Svogerskab med ham og Malene Sibylles Broder, Kristian Gersdorf, bad om hans Svigerinde Sofie Nansens Haand, staar der i Kalenderen de Ord: »Berettede jeg Guldenløv det Parti mellem Kristian Gersdorf og min salig Kærestes Søster; stod ham ikke ret an.« Griffenfeld tilføjer endog stærkt grebet: »U(driv) m(ig) G(ud) a(f) m(ine) F(jenders) H(ænder)! P(aa) D(ig) h(aaber) j(eg) G(ud)« o. s. v.[1]. Kristian Gersdorf opnaaede dog baade at komme i Svogerskab til Griffenfeld, og — hvad der vel hænger sammen hermed, — han udnævntes samtidigt til Rentemester. I Begyndelsen af September indfandt dernæst Grev Mogens Friis sig og foreslog en Forbindelse mellem sin Søn og Griffenfelds Datter. Hun var da fire Maaneder gammel! Gyldenløve nærede ikke synderligt blide Følelser for den nybagte Greve, der tilmed lige var bleven udnævnt til Storkors af Dannebrog. Spydigt skriver han om ham: »At Greven har faaet Stjernen, minder mig om Jørgen Sefelds Historie. Da han spurgte en Borgmester: »Er I en af de Vise af Morgenland?« svarede Borgmester: »Ja, jeg er han, som tilbedte Barnet.« Den brave Greve var i Morges paa Jagt, og tilfældigvis mødtes vi paa Højbro. Der kørte en Førsteministers Karosse, og han sad i den. Hvem der saa ham, maatte tro, at det var Førsteministeren.« Grev Friis var øjensynlig en af dem, paa hvem Mogens Skeels Satire i »Herrestandskomedien« passede særdeles godt.

Gyldenløve gør i det hele i disse Maaneder et nervøst og oprevet Indtryk. »Guldenløv igen fra sit urimelig Forsæt bragt paa den rette Vej med Vores Venskabs Fornyelse og største Protestationer paa begge Sider,« hedder det d. 1. Avgust i Almanakken. Det drejede sig aabenbart om den iltre Junkers Plan at træde i udenlandsk Krigstjeneste, og Griffenfeld vilde ikke lade en saa værdifuld Kraft gaa

[1] E(ripe) m(e) D(eus) a(b) i(nimicis) m(eis) o. s. v.

tabt for Landet, tilmed i en saa kritisk Stund som denne. Dette hindrede dog ikke, at det i Efteraarsmaanederne imellem Griffenfeld og ham kom til en Krise i deres Venskab, som aldrig nogensinde igen blev afløst af den gamle tillidsfulde Stemning. I Skrivekalenderen staar der d. 12te Oktober: »Overlagt kort imellem 12 og 1 om Natten med store Sten ind paa Salen,« og tre Dage senere noterer Griffenfeld: »Gyldenløve store Forsikringer.« Griffenfeld havde altsaa faaet sine Vinduer slaaet ind midt om Natten, og Tilføjelsen d. 15de Oktbr. tyder paa, at han mistænkte Gyldenløve for at være Gerningsmanden.

Det var herefter aabenbart det bedste, at der indtraadte en foreløbig Adskillelse. Allerede d. 16de Oktbr. staar der i Almanakken: »Rejste Guldenløv bort«, men det drejede sig som sagt kun om en foreløbig Fraværelse, et Besøg paa Gottorp for endnu en Gang at forsøge, om man ikke ad fredelig Vej skulde kunne komme til Enighed med Hertugen i det oldenburgske Arvespørgsmaal. Det var Gyldenløves Yndlingstanke, som herved blev taget op, han ønskede bestandigt et godt Forhold til den slesvigske Hertug. De Forhandlinger, som hidtil havde været førte mellem Frederik Ahlefeld og Hertugens Minister Kielman, var bleven ganske resultatløse, men da man mente, at dette til Dels beroede paa en Aversion mellem de to Herrer, laa det nær nu at betro Fortsættelsen af Forhandlingerne til den, der altid havde været deres ivrigste Talsmand. Man kan forstaa, at Gyldenløve var helt oplivet ved sin Afrejse, da der nu viste sig Udsigt for ham til at komme til at virke uafhængigt, borte fra København og fra alle Rivaler.

De Forhandlinger, som nu begyndte mellem den gamle og kloge gottorpske Kansler og Gyldenløve, synes dels at have drejet sig om, at Hertugen skulde afstaa sine Arverettigheder i Oldenburg til Kongen mod Erstatning i slesvigsk Land, dels omvendt, at hele Oldenburg skulde forenes

paa Hertugens Hænder, mod at Kongen fik Tønder Amt i Sønderjylland. Men selv alt dette var ikke i Stand til at lægge Beslag paa hele Gyldenløves Opmærksomhed. Hans flagrende Hjerte lod ham ikke have Ro, og i en af Billetterne til Griffenfeld hedder det: »Jeg skulde have svært ved at sige, om det var Medfølelse alene, eller om der ogsaa var en anden Aarsag til, at det skar mig i Hjertet under min Samtale med denne henrivende og ulykkelige Kvinde. Nuvel, vi faar se, hvilket Svar vor store og gode Hersker vil give i denne Sag«. Denne »charmante infortunée« var aabenbart Fyrstinde Kristine Charlotte af Ostfriesland, som tidligt var bleven Enke og nu i en Alder af 27 Aar som Formynderske for sin Søn stod ret værgeløs over for sit Lands Stænder, med hvem det ostfriesiske Fyrstehus levede i evig Strid. Hun søgte den danske Konges Bistand, og, som det ovenfor er paavist, var man herhjemme ikke utilbøjelig til at indblande sig i alle Forhold, der angik vore Naboer i det nordvestlige Tyskland.

Hvorledes det nu end hang sammen med Gyldenløves Hjertefred, kan man forstaa, at det var et nærliggende Ønske for Griffenfeld at faa denne urolige Natur sat i Bur. Maaske kan det have bidraget hertil, at der under Gyldenløves Fravær var indtruffet Forhold i København, som kunde gøre det attraaværdigt for hans Ven, at han var bunden før sin Tilbagekomst til Hovedstaden. Det var derfor paa Griffenfelds Opfordring, at Kongen under Gyldenløves Rejse friede for denne til Grev Anton af Aldenburgs Datter, en purung Pige, der var Arving til store Godser nede i Oldenburg. Gyldenløves Tak herfor til Griffenfeld er, karakteristisk nok, kølig, og han giver sin Følelse Luft i en lidt spydig Tone: »Jeg vilde anse mig selv for at begaa en Forbrydelse mod vort Venskab, hvis jeg prøvede paa at udtrykke min Erkendtlighed i skruede Ord. Det maa være nok at huske paa, hvad I er for mig, og jeg for

Eder, for at lade alle Forsikringer fare. Kort sagt, Guds og Kongens Vilje ske, og jeg vil altid være tilfreds med min Herskers Tilfredshed. Frieserinden er ganske rigtigt, som I gættede, hende fra Ostfriesland, hun rejste for tre Dage siden. Prinsessen af Paphos vil blive meget forbavset over at høre denne Nyhed om Alarik. Nu blæser Posten i Hornet uden for min Port, og jeg maa slutte.« Desværre faar vi ikke at vide, hvem denne kypriske Prinsesse, denne Venuspræstinde er, som Alarik-Gyldenløves nyeste Forbindelse vilde gøre et vist Indtryk paa. Det var vel ikke hende, der var Aarsag til, at Griffenfeld ønskede Gyldenløves Forlovelse afsluttet hurtigst muligt?

Forhandlingerne i Vinteren 1672—1673 mellem Gyldenløve og den gamle Kielman viste sig imidlertid at føre til et ringere Resultat, end man i København havde haabet. Den Afstaaelsessum, som Gottorperne krævede for deres formentlige Arveret til Oldenburg, var saa stor, at den danske Regering ikke mente at turde gaa ind herpaa, og Gyldenløve stod nu i den flove Stilling som uheldig Diplomat med en uratificeret Traktat i Haanden. Nye Rivninger fulgte paa mellem de to tidligere Venner, og medens Gyldenløve paa Juleaften 1672 havde forsikret Griffenfeld om, at »der er ingen i Verden, som sætter højere Pris paa Eder end jeg,« saa han senere den sørgelige Sandhed i Øjnene og udbrød: »Bliv min Rival, men hvad der end sker, vil aldrig nogen elske Eder saa højt som jeg.« Det var nu om Kongens Sind, Kampen stod mellem dem, og Udfaldet af den kunde ikke længe være tvivlsomt. Det er sagtens grumme usikkert, om der er nogen Sandhed i den gamle Fortælling om, at Griffenfeld og Dronningen skulde have set med Ængstelse paa den skadelige Indflydelse i moralsk Henseende, som Gyldenløve havde paa Kristian V, og at de derfor skulde have sat alt ind paa at faa ham fjernet fra Hoffet. Mere Interesse har Hertuginde Sofie af

Hannovers Forklaring, hun der talte om »den lille Skrivers« Opkomst ved Gyldenløves og Ahlefelds Hjælp, og om deres Anvendelse af ham til at besørge de almindelige Forretninger. Fortsættelsen af hendes Brev lyder saaledes: »Han [ɔ: Griffenfeld] klarede sig meget godt i denne Stilling til Kongens Tilfredshed, men ikke synderligt til Gyldenløves, som fandt, at han ikke længer tog Hensyn til ham, men afgjorde Sagerne efter sit eget Hoved, hvorfor han kom med voldsomme Udfald mod Griffenfeld. Griffenfeld gik derefter til Kongen og bad om sin Afsked paa en meget behændig Maade; han sagde nemlig, at han godt saa, at han ikke kunde hævde sig mod de store ved Hoffet, hvilket vakte Kongens Fortrydelse mod Gyldenløve.« Resultatet blev da efter hendes Beretning, at Griffenfeld blev Førsteminister, Greve og Elefantridder, mens Gyldenløve igen blev sendt op til Norge som Statholder. Ganske vist indeholder Hertugindens Fortælling iøjnefaldende Urigtigheder, ikke blot falder Griffenfelds Udnævnelse til Rigskansler adskillige Maaneder efter Gyldenløves Bortfjernelse fra Hoffet, men det er navnlig fejlagtigt, naar hun opfatter Griffenfeld som den underordnede Tjener, der svinger sig i Vejret bag sin Herres Ryg. Derimod er det ikke usandsynligt, at der ligger noget sandt til Grund for Fortællingen om Kongens Vrede mod Gyldenløve, thi, som vi har hørt, kunde Kristian V netop lade sig bringe i Harnisk, naar han fik Mistanke om, at nogen vilde gaa hans Enevoldsmagt for nær. Han vilde ikke taale, at nogen spillede Majordomus ved hans Hof, og da tilmed hans Halvbroder trængte til at komme til Ro og faa Genoprejsning for det lidte diplomatiske Nederlag, var det naturligt, at den Tanke kom op paany at anvende ham i vort nordlige Rige. De usikre ydre Forhold gjorde det nødvendigt, at ogsaa Norge sattes i Krigsberedskab, og ingen Mand var bedre paa sin Plads ved en saadan Lejlighed end netop Ulrik Frederik.

Saaledes var Venskabet mellem Gyldenløve og Griffenfeld i Færd med at opløse sig, det endelige Stød hertil indtraf dog først Aaret efter, i 1674. De ydre venskabelige Former bevaredes endda igennem hele den Tid, da Griffenfeld var Førsteminister, men de dækkede ikke mere over noget levende Indhold. I Begyndelsen af 1674 kunde Gyldenløve endnu skrive: »Jeg har hørt sige, at visse store Aander hævder, at for at være god Filosof, maa man tvivle om alt [ɔ: i dette Tilfælde om hans trofaste Venskab]. Hvad mig angaar, maa jeg tilstaa, at jeg hverken af Naturen eller gennem min Opdragelse er bleven præget af denne Lære, men hvis I er af denne Mening, saa lad den i hvert Fald fare, naar det gælder mig.« Heri synes der dog i det mindste at være nogen ægte Stemning tilbage. I de samme Dage beretter Griffenfelds Forvalter paa hans norske Gods Tønsberg, Hartvig Oxenlew, til sin Herre om, hvorledes han har haft Besøg paa Provstegaarden af »Hans høje Ekscellence«, der ejede det nærliggende Lavrvig som sit Grevskab. Forvalteren lod den høje Gæst og hans Følge prægtigt beværte »med gammel Rinskvin med Sukkerkandi udi, med derhos adskillig Slags Konfektyr og Masipan«. Humøret var tilsyneladende højt, og Gyldenløve begyndte med at drikke Griffenfelds Skaal. Forvalteren havde været meget betænksom, for at Drikkelaget ikke skulde blive forstyrret. »Hans høje Ekscellence havde jeg leveret Nøglen til Porten, saa ingen kunde komme ud, før ret imod Aften, at de bortrejste.« Senere kørte Statholderen i den umilde Vinter paa Isen over Fjorden til Moss. Men ogsaa i Norge krydsedes nu hans og Griffenfelds Interesser, deres Grevskaber grænsede til hinanden, og medens Gyldenløve gerne vilde have dygtige Tønsbergborgere til at flytte til Lavrvig, vægrede Griffenfeld paa sin Side sig ved at sælge ham det Jordegods, som han havde liggende nede i Grevskabet Lavrvig. Blandede Følelser har derfor fyldt

Gyldenløves Sind, da han sad i Stuen i Tønsberg, hans Ven var nu den største Mand i Riget næst Kongen, de gamle Baand var i Færd med at briste, og en ærlig Kamp syntes paa den anden Side haabløs. Man kan forstaa, at han grebes af Bitterhed, da han tilmed saa, at de Reformforslag, som han sendte ned til Danmark, nu lagdes til Side af Statskollegiets Medlemmer med et Skuldertræk. Betragtedes han som en Fusentast, som man næppe tog helt alvorligt?

Spørgsmaalet er imidlertid, hvorledes det var lykkedes Griffenfeld at vinde et saadant Herredømme over Kongen, at denne, da Valget stod mellem ham og Gyldenløve, tog sin Fornuft fangen og valgte den, som han ansaa for den uundværligste for Riget og sig. J. A. Fridericia er den første, som med psykologisk Skarpblik har givet Svaret herpaa. Han skildrer Forholdet mellem Kristian V og Griffenfeld saaledes, at den sidste under deres Samtaler udnyttede »sin Veltalenhed og sit Geni til at afvinde enhver Sag forskellige Sider, skifte Forestillinger og tilsidst standse dér, hvor han selv vilde have Kongen hen, og hvor dennes tunge og usammensatte Hjerne ej mere formaaede at rejse nogen Indvending«. Man ser, hvor stor Lighed der er mellem denne Maade at tage Herskeren paa og den, som Kardinal Richelieu i Frankrig havde anvendt over for Kong Ludvig XIII. Richelieu havde desuden Evne til, næsten hypnotisk, at faa den Tanke banket fast i sin Konges Hoved, at, ske hvad der vilde, Kardinalen var uundværlig, og alt maatte vige til Side for dette ene, at bevare denne sjældne Kraft for Fædrelandet. Griffenfeld synes i disse Aar 1673—1675 af have været i Besiddelse af et lignende Herredømme over den unge Kong Kristian; kun heraf kan man forklare den ubegrænsede Tillid, han viste ham, og de store Naadesbevisninger, hvormed han overvældede ham.

Naar Fridericia gennemskuer den Fremgangsmaade,

som Griffenfeld anvendte over for Kongen, skyldes det sikkert, at han har forstaaet at læse den ud af den bekendte Advarselsskrivelse, som Kristian V et halvt Aar før Rigskanslerens Fald tilstillede denne under deres Ophold i Rensborg. Det er dette værdifulde Aktstykke, hvorom A. D. Jørgensen kun havde de fattige Ord at sige: »Denne henvendelse gør tilvisse sin kongelige forfatter den største ære«. Det interessante ved Skrivelsen ligger dog ingenlunde deri, det beror paa, at den unge Konge herigennem, sig selv uafvidende, er kommen til at røbe Hemmeligheden ved Forholdet mellem Griffenfeld og sig. Ja, han ser ikke en Gang selv klart, hvori denne Hemmelighed bestaar, han famler som i en Taage, og just derved bliver hans Vidnesbyrd saa ærligt — og værdifuldt for os.

De interessanteste Punkter i Kongens Skrivelse lyder saaledes:

»Gører mig ikke al Ting, som dog endelig skal være, for umuligt.«

»Naar jeg siger noget, da hjælper mig udi mine Tanker og fører mig ikke tvært imod mine Tanker, bringer mig ikke først paa en Sentiment og bringer mig da ogsaa paa en anden Mening igen.«

»Jeg kan ikke vel fordrage for vidtløftig Ræsonnements og Veltalenhed; naar I vil sige mig noget, eller jeg adspørger Eder om noget, saa siger mig ikkun Eders Sentiment kortelig, for det er imod min Humeur store Ræsonnements.«

»Jeg ser ikke, hvortil alle de Debats, Ræsonnements og de saa ofte om en Materie gørende Repetitioner synderlig tjener til, som jeg letteligen selv kan resolvere, uden for at gøre Folk for meget vis.«

»Overiler mig ikke, mens jeg faar have Tid til at resolvere mig, og kommer saa ikke igen, naar een Gang er resolveret.«

Her er aabenbart Nøglen til Forstaaelsen af den Indflydelse, som Griffenfeld havde skabt sig over Kongen.

Men naar Fridericia mener, at det var denne Vej, han gik allerede fra første Færd efter Tronskiftet, er det ikke nødvendigt at tænke sig, at Griffenfeld har anvendt denne Fremgangsmaade under hele sin Statsmandstid. I Begyndelsen, under de urolige Forhold, var den blotte Tillid fra Kongens Side Grundlag nok for ham at staa paa. Det er heller ikke sandsynligt, at Kristian V, der dog stadigt havde en instinktmæssig Fornemmelse af, at han ikke havnede der, hvor han egentlig vilde, en hel Aarrække igennem skulde have været Genstand for samme Behandling. Griffenfelds System over for Kongen maa da ses som Kronen paa en længere Udvikling; da han naaede hertil, var Afslutningen nær.

Gyldenløves Bortrejse til Norge i Sommeren 1673 sprængte »Triadens« politiske Magt. Den afløstes ikke af et To-Forbund, mellem Griffenfeld og Ahlefeld, thi, selv om de havde flere Berøringspunkter i deres Syn paa den udenrigske Politik, manglede der her det intime Forhold, som havde bundet de to adskilte Venner sammen. Ahlefeld opholdt sig desuden som Regel borte fra København. Danmarks Politik i de kommende Aar bærer med Rette Griffenfelds Navn, om det end maa indrømmes, at den ogsaa præges af modstridende Strømninger. Var Kongen og Griffenfeld enige om, at et Forbund med Frankrig var det attraaværdigste, laa der dog ogsaa en Spire til Modsætning mellem dem deri, at Kristian V helst saa Krigen komme, jo før jo heller, mens Griffenfeld havde til Valgsprog, at »Pennen styrer Sværdet«. Selv om det lykkedes ham at faa det fransk-svenske Forbund sprængt og Sverige isoleret, saa han dog med behersket Glæde den Dag i Møde, da Hævnkrigen fra vor Side vilde begynde, og de militære Raadgivere fortrængte de civile fra Kongens Side.

Foreløbigt var der ikke en Gang Udsigt til, at han vilde naa til at vende Frankrigs Stemning. Ludvig XIV

reagerede ikke over for de gjorte Tilnærmelser. Under disse Omstændigheder var der ikke andet at gøre end at nærme sig endnu mere til de mod Frankrig allierede Magter. Men Nederlandene gjorde ikke Tegn til at ratificere den ugunstige Traktat, som deres Gesandt havde indgaaet paa i København (Side 192). I Slutningen af 1673 gik derfor Griffenfelds Arbejde ud paa at skaffe os en god Subsidietraktat med alle de allierede Magter, og da vi slog af paa vore Fordringer, lykkedes det at komme til Enighed med Nederlandene, Kejseren og Spanien i Haag i Juni 1674. Danmark fik allerede i Fredstid Penge til at ruste sig for, men hvis en ny Magt [ɔ: Sverige] angreb de allierede, og de rekvirerede Danmarks Hjælp, skulde vi gribe til Vaaben mod denne nye Fjende mod til Gengæld at faa forøgede Subsidier. De danske Krigsoperationer skulde da bestemmes af alle de forbundne Magter i Forening. Hermed var Tærningen kastet, Danmark var bundet, men Griffenfeld beroligede fra første Færd sig selv med, at der var mange Veje til at undgaa at opfylde de indgaaede Forpligtelser.

Et kraftigt Liv begyndte nu i København med de store Udrustninger til den Krig, som dæmrede i Horisonten. Længe havde Griffenfeld været klar over, at det bestaaende Embedsmaskineri ikke var denne nye Situation voksen. Kollegierne arbejdede ham for langsomt, og der var »tidt og ofte differente Meninger« inden for dem, saaledes som han selv siger det i Begyndelsen af 1673. Ganske vist havde nogle af disse Mangler hidtil været en Fordel for Griffenfeld. Da der her, som i Frankrig, ikke var skarpe Grænser mellem de forskellige Kollegiers Omraader, saa at Indenrigsstyrelsen ikke var sondret nøje fra Udenrigsstyrelsen og Krigsvæsenet, kunde en begavet Statsmand faa Overblik over hele Regeringsvæsenet paa een Gang. Men man har netop ogsaa sagt om Frankrig, at medens Kollegie-

styrelsen passede godt for en flittig Arbejder og jævn god Begavelse som Ludvig XIV, »vilde en genial og kraftig Mand være bleven utaalmodig over dette langsomme og indviklede Maskineri, og han vilde have slaaet det i Stykker.« Saa vidt gik nu Griffenfeld ganske vist ikke, men naar han paa visse Punkter sønderbrød sine egne Hænders Værk fra Sommeren 1670, maa man ikke glemme, at Grunden mere var Hensynet til den forestaaende Krig, end hans egen Lyst til at spille Enehersker.

Griffenfeld havde aldrig nogensinde været Bureaukrat i den Forstand, at han ikke hvert Øjeblik var beredt til at lægge Arbejdet i Hænderne paa Mænd uden for Embedskontorerne. Allerede før 1670 henviste han ofte Kancellisagerne til stedlige Embedsmænds Undersøgelse (Side 97), og gennem hele sin Regering yndede han at nedsætte Kommissioner og Udvalg, hvori der kunde leveres et hurtigere Arbejde af friske Kræfter. Saaledes gjorde han i Statskollegiet, da han efter Reetz' Død i 1674 kom i Spidsen for det og med stor Iver deltog i dets Virksomhed. Allerede Aaret forud var de økonomiske Midler til Hæren og Flaaden blevne fratagne Skatkamret og henlagte under to Kommissariater. Blandt de »fornemme Ministrer«, som sad i Søetatens Kommissariat, falder navnlig to i Øjnene: Rentemesteren Kristian Gersdorf, som ovenfor er nævnt, og Griffenfelds dygtige Broder, Albert Schumacher (Gyldensparre). Det var naturligvis med den forestaaende Krig for Øje, disse Forandringer fandt Sted. At en Rentemester fik Sæde i hvert af de to Kommissariater, bidrog desuden til at holde Forbindelsen vedlige med Statens Kasse og Finansernes Hovedstyrelse. I Kancelliet holdt de egentlige Kollegiemøder op ved Reetz' Død, men det vilde dog virkelig have været en Parodi at holde dem, naar de eneste Kancelliraader var Griffenfeld og Schult, og man i Øjeblikket havde andet at tænke paa end at udnævne nye. Dette

var ogsaa Grunden til, at Griffenfeld nu igen lod det meste daglige Arbejde gaa over til Schult. I 1673 er Antallet af hans Ekspeditioner allerede sunket til 61 pro Cent af den samlede Mængde, og fra nu af gaar det med rivende Fart ned ad Bakke, til hans Andel i 1675 er 7 %, ja i de første Maaneder af 1676 endog kun 2 %. Dette skyldes ikke, som man maaske kunde formode, at Griffenfeld skulde have udøvet Kabinetsstyre gennem »Kongens eget Kammer«, thi der er i Løbet af disse Aar ingen væsentlig Tilbagegang i de samlede Tal paa behandlede Sager, før fra 1675 at regne. Forklaringen hertil ligger i, at man ved Griffenfelds Fængsling fandt en betydelig Mængde uekspederede Kancellisager i hans Hjem, saa at hans svigtende Arbejde i Kancelliet aabenbart skyldes den pure Overanstrengelse. I Højesteret, hvor Griffenfeld ligeledes blev Præses ved Reetz' Død, fik han Otte Powisch indsat som sin Stedfortræder med Titel af Justitiarius, og vi ser ham derfor kun deltage i Voteringerne fire Gange i Løbet af 1674 og en Gang i 1675. Han havde samlet sine Kræfter om Udenrigspolitikken, men selv om han ikke længer kunde gribe ind i Enkelthederne af Statsstyrelsen, satte han dog sit Præg paa den, han var i Virkeligheden, som de udenlandske Gesandter med et den Gang meget sigende Navn kaldte ham, Landets Førsteminister.

Til den ventede Krig behøvedes dog frem for alt Penge. Som vi hørte, var Kristian V.s Regering nok saa lovende begyndt med en Nedsættelse af Skattebyrden paa Landet. Men snart maatte man søge Erstatning for Statskassens svindende Indtægter, og baade Forbrugs- og Personskatter kom op. Jo mere man nærmede sig til det væbnede Sammenstød, des højere maatte naturnødvendigt de Beløb stige, som Landets Befolkning maatte yde til Forberedelserne. Men rent bortset fra, at Skatkamret var en af de faa Administrationsgrene, som Griffenfeld ikke direkte greb ind

i, er der dette at sige til Forsvar for Folkets forøgede Byrder, at de fordeltes langt retfærdigere paa Befolkningen, end det hidtil havde været Tilfældet. Det karakteristiske for Griffenfelds Tid er jo netop, at Velstanden maa være steget meget hurtigere i Byerne end paa Landet. Det var da billigt, at Købstæderne, og mellem dem særlig København, kom til at udrede en større Del af Forbrugsskatten (Konsumtionen) end i tidligere Tid. Men man maa ogsaa huske paa, hvor store Befolkningsklasser der efterhaanden var vokset op uden for de gamle Stænder, som i By og paa Land var ene om at bære Hartkornsskatterne. De Storborgere, som tjente gode Penge paa Manufakturer og Kompagnier, burde beskattes højere end de mindre Haandværksmestre, der i København ejede lige saa store Jordlodder som de. Husmændene paa Landet og Tjenestefolk inden for alle Klasser var hidtil gaaede fri, en særlig Uretfærdighed, naar man betænker, at Husmandsklassen var relativt taget nok saa godt stillet som Gaardmændene, og det at blive Husmand ofte stod som noget attraaværdigt for kuede og vornede Fæstebønder. De nye Familie- og Folkelønsskatter samt den Klasseskat, som i 1676 sluttede sig hertil, afhjalp noget af den værste Ubillighed. Men som sagt, Griffenfeld har kun Del i disse finansielle Indretninger, for saa vidt som han i Statskollegiet deltog i Drøftelsen derom. Det var sikkert en Svaghed ved ham som Statsmand, at han manglede Forudsætninger og Interesse for den finansielle Politik. Dette laa ligefrem i hans Fortid, han var uddannet til at blive Videnskabsmand, og ganske vist havde hans aabne Blik og hans Afstamning fra Borgerstanden vakt hans Sans for Betydningen af Landets økonomiske Udvikling, men til at give ham Lyst til at vove sig i Lag med Regnskabsvæsenets tørre Tal strakte den ikke. Hans Ord i Statsraadet vilde have haft endnu større Vægt, hans Stilling vilde have været vanskeligere at

rokke, hvis han til sine øvrige Stillinger havde knyttet den som Finansminister. Naar han da havde peget paa den finansielle Situation, vilde hans Udtalelser være blevne underbyggede med uigendrivelige Beviser.

Men Førsteminister var han i alt Fald ubestrideligt efter Gyldenløves Bortrejse. Maaske var det de store Udsigter, som Griffenfeld i Slutningen af 1673 aabnede for Kongefamilien til at erhverve Polens Krone for Prins Jørgen, der gav Stødet til hans sidste og største Ophøjelse. Snarere var denne dog et Udslag af Kongens Jubel over nu at se det Maal, Krigen, nærme sig, som han saa længe havde stræbt efter. Fra Efteraaret 1673 var nemlig Tilnærmelsen til Nederlandene besluttet, og efter al Sandsynlighed vilde dette føre til en mere aktiv Optræden fra vor Side i den evropæiske Storpolitik. Den 26de November udnævntes Griffenfeld til Rigskansler, og da han kom op paa Slottet for at aflægge sin Ed, overraskede Kongen ham ved samtidigt at ophøje ham i Grevestanden og hænge »det blaa Baand«, Elefantordenen, om hans Hals. Overvældet kunde Griffenfeld næppe finde Ord for sin Tak, og paa Tilbagevejen fra Slottet lod han sin Vogn køre om ad Johan Finkes, Vennen fra Udenlandsrejsen skulde se, at den Drøm, han havde haft under Opholdet i England, nu var gaaet i Opfyldelse. Traditionen lægger til, at da Musikanterne Dagen efter spillede op uden for hans Gaard, brast Moderen i Graad; hun anede, at han ikke vilde evne at bære denne uhørte Lykke, siger A. D. Jørgensen.

Hermed begynder den sidste Akt i Griffenfelds Storhedsdrama, det, som almindeligt opfattes som præget af Højhedsvildelse og Hoffærdighed. Men en Moders Taarer over hendes Søns Lykke kan heldigvis skyldes ganske andre Grunde end en Anelse om hans forestaaende Fald. I Peder Griffenfelds daglige Liv ændrede den store Ophøjelse ikke meget, der er intet Tegn til, at han fristedes til at spille

højere op, end han havde Raad til. Heller ikke Peder Reetz' Død et halvt Aar senere havde i denne Henseende Følger. Allerede i Foraaret 1673 var Griffenfeld bleven udnævnt til Amtmand over sit eget Gods Tønsberg, denne Stilling lagde aarligt 500 Rdlrs. Løn til de 6000, som han nu fik som Rigskansler. Sportlerne i danske Kancelli indbragte ham op imod et Par Tusinde om Aaret. De 800 Rdlr. som Arkivar maa han ogsaa stadigt have beholdt. Men hertil kom nu de private Indtægter, som han forstod at skaffe sig ved at anbringe sine opsparede Midler paa fordelagtig Maade i Jordegods. Ligesom han tidligere havde erhvervet Tønsberg i Norge, lagde han nu Vægt paa at skaffe sig Grundejendom i sit snævrere Fædreland, og i April 1674 bekræftede Kongen et Salgsbrev fra Jørgen Bjelke til Griffenfeld paa Øen Samsø, hvorved der af kongelig Naade forundtes den sidstnævnte Ret til »Herresæder og Ladegaarde paa bemeldte Ø og Land Samsø efter eigen Vilje og Velbehag at bygge, anlægge, fundere og indrette, som førskrevet staar«. Fra nu af kaldte han sig »Greve til Griffenfeld og Tønsberg, Herre til Brattingsborg og Visborg«. Det er Navnene paa to Oldtidsborge paa Øen, hvoraf der den Gang kun fandtes Ruiner bevarede, men de store Minder satte den nye Ejers livlige Fantasi i Bevægelse, og Resen fortæller i sin Samsøbeskrivelse, at Rigskansleren fremsatte den Mening over for ham, at Visborg havde Navn af det gamle Folkeslag Viterne, efter hvem ogsaa hele Danmark i fordums Tid hed Viteslette. Her har vel Griffenfeld tænkt sig at rejse et Slot, der skulde være hele Danmarks Borg, ligesom hans københavnske Gaard var Borgerskabets Fæste. Der er heri noget af den samme Lyst til at vække Folkets nationale Minder, som naar han gav det nye Ordenstegn Navn efter Dannebroge.

Efter en ældre Optegnelse indbragte Grevskabet i Norge aarligt sin Ejer over 3000 Rdlr., Samsø mellem 5 og 6000. End-

videre opgives det, at Griffenfeld havde en Kapital af 53,000 Rdlr. anbragt paa forskellige Steder til en Rente af 6 pr. Cent. Alt i alt gav ham altsaa en aarlig Indkomst af mellem 20 og 30,000 Rdlr. Med Henblik paa moderne Indtægter kunde man sige, at dette ikke var nogen Herregaard, men det var netop, hvad det var; mangen god Herregaard i Danmark og Skaane var den Gang ikke over 30,000 Rdlr. værd. Der kan ikke være Tvivl om, at Griffenfeld fik mange af disse Penge tilovers hvert Aar, og at han saaledes var i stadig økonomisk Fremgang. De store Pengesummer, som fandtes i hans Bo ved Fængslingen, er det bedste Bevis herpaa. Hvor sparsommeligt han levede, kan man slutte af det Forslag til en »grevelig Etat«, som fandtes i hans efterladte Papirer, og som kun gaar til en aarlig Udgift af 6561 Rdlr., men endda ikke blev ført ud i Livet. Karakteristiskt er det heri at møde Posten »Grevindens Betjente«, den vidner om Griffenfelds Fremtidsplaner og omfatter en hel Stab af Tjenestefolk med en adelig Dame i Spidsen. Middagen anslaas til ti Retter Mad, Aftenen til seks. I Virkeligheden levede Griffenfeld meget mere sparsommeligt, i det mindste til kort før sit Fald. Man kan forstaa af hans fysiske Anlæg og hele Levevis, at lette Spiser navnlig stod i Kurs i hans Hjem. Sjældent ser man, at der er bleven gjort Indkøb af Kød, men Fisk (Torsk, Aborrer, Karudser o. lign.), Kyllinger, Grøntsager og Frugt, Kærnemælk og Æg er de almindelige Udgiftsposter. Undertiden møder man dog i Husholdningsregnskaberne Delikatesser, som Asparges og Oliven. Det er ikke nogen kraftig Spisers Bord, man maa tænke sig dækket i Førsteministerens Hus.

Et husholderisk, næsten et paaholdende Præg er der saaledes over Griffenfelds Liv, selv paa hans Magts Tinde. Dobbelt maa det da beklages, at han ikke holdt sine Hænder rene for det urette Mammon, da det dog ikke kunde

siges at være nødvendigt for ham. Thi det er uigendriveligt, at de Beskyldninger, der stadigt var rettede imod ham, og som nu bag hans Ryg tiltog i Styrke, ingenlunde var grebne ud af Luften. Det var vitterligt, at den Præst, som vilde opnaa et Embede, maatte være forberedt paa at betale en artig »Diskretion« til Haandskriveren Henrik Lund eller Kammersekretæren Rasmus Knudsen, der ligefrem holdt Indbetalingskontor i Rigskanslerens Forværelse. Om dem, der søgte andre Statsembeder, gjaldt noget lignende. Dog kan man vel sige, at dette kun forefaldt ved Embedsudnævnelser og deslige, men at der næppe findes Eksempler paa, at Griffenfeld har bøjet Retten for Skænk og Gave, ligesom han heller ikke for Penge har indstillet uværdige Personer til Embedsposter. Hvor vage Forestillinger man desuden i Datiden havde om Utilladeligheden af en saadan Optræden, er ovenfor paavist. Frederik Ahlefeld havde i Begyndelsen af 1671 ligefrem faaet kongelig Bevilling paa at »fordre og oppeberge en honorabel Discretion og Foræring« af alle, som forfremmedes til Embeder i Amterne Steinburg og Sønder Ditmarsken. Kancellisportlerne pegede i samme Retning. Men sikkert er det, at Griffenfeld gik meget vidt og satte hele Fremgangsmaaden i System, saa at det senere blev nødvendigt for Kongen at tage alvorlige Forholdsregler imod denne smitsomme Korruption.

Ilde ser det ogsaa ud, at Griffenfeld, som den Opkomling han var, undertiden ikke formaaede at beherske sin Griskhed, naar den satte en Plet paa hans personlige Værdighed. Den spanske Gesandt, som kom hertil i 1674, medførte en Karosse, »malet udenpaa med Miniaturer og indeni klædt med Fløjl med store ophøjede Blomster, udstyret med syv store Glasruder og seks Seletøjer.« Straks ved deres første Møde roste den danske Rigskansler den »uendeligt«, og da han aflagde Genvisit, bad han om paany at faa den at se; siden sendte han Bud til Ceremonimesteren,

for at han skulde lade tage en Tegning af den, som man kunde gøre Magen efter til hans forestaaende Bryllup. Spanieren fandt det nu klogest at tilbyde sin Vogn som Gave. Efter mange Indvendinger tog da ogsaa Griffenfeld imod den. Ganske vist lod han sig ikke paavirke heraf i sin Optræden som Politiker, saa at Gaven, hvis den var ment som et Bestikkelsesforsøg, ikke fik de af Spanieren ventede Følger. Men til Gengæld forøgede dennes personlige Tab den Bitterhed, som han nærede over sine fejlslagne politiske Forhaabninger. Den ufine Optræden af Griffenfeld ved denne Lejlighed kom saaledes til at skade ikke blot ham selv, men ogsaa den Stat, hvis første Tjener han var.

Sparsomhed og Maadehold præger Griffenfelds personlige Liv som Rigskansler og Greve. Ogsaa i sin ydre Optræden bevarede han den Mildhed og Jevnhed, som han stadig hidtil havde lagt for Dagen. Ganske vist fortælles der Eksempler paa kølig Tilbageholdenhed fra hans Side over for Ungdomsvenner og Bekendte, men en Del heraf synes at være ren Sladder, og hvad det bekendte Brud med Rasmus Vinding angaar, er det forlængst godtgjort, at det skyldtes en fuldkomment retfærdig Forbigaaelse af dennes unge Slægtning Holger Jacobæus, og at det saaledes var mere til Vindings end til Griffenfelds Vanære. Men tillige var det efter Tidens Tankegang en Umulighed, at den frie og jevnbyrdige Omgang kunde bevares mellem Mennesker, der nu var saa forskelligt stillede, og hans Ungdomsvenner burde selv have haft Blik herfor og vist den fornødne Takt. Over for sine nærmeste viste Griffenfeld stor Ligefremhed, og bekendt er Fortællingen om, hvorledes Tjenerskabet, mens han laa og sov til Middag, kunde slaa sig løs med Leg og Løjer uden for hans Værelse, indtil han blev vækket derved og havde sin Moro af at staa og se paa dem. Det er ejendommeligt, at denne Situation er det eneste Minde, som Husets Folk har be-

varet om deres Herre. Jevnhed er jo i dette Land Folkets vigtigste Prøvesten over for dets fremragende Mænd.

Griffenfelds halvvegetarianske Levemaade stemmede godt med hele hans regelmæssige Livsførelse. Som vi hørte af Gyldenløve, var han tidligt ude af Sengen, intet Under da, at han længere op ad Dagen kunde trænge til en lille Hvil. Men om Legemets Hærdning var der nu, saa lidt som i Studenterdagene, Tale, og Følgen blev da ogsaa, at Smaasygdomme var stadige Gæster hos ham. Efter det første kendte Tilfælde i 1669 synes de med Mellemrum stadigt at være vendte tilbage. I Februar 1673 skriver Kongen til ham: »Dett er Mig hell ukier, att den slemme Gest er kommen til Eder Igen, Jeg ynscker og wil haabis, att det bliwer snaart Gott igen, baade med Eders Øye og Catharren.« De adelige Veninder sender ham ved samme Tid et Fællesbrev, Magdalene Sibylle Gersdorf beder ham deri: »Lader en anden læse dette, paa det I skal ikke plire for meget med Eders Øjne«; Vibeke Krabbe slutter sig hertil med Ordene: »I skal ikke læse for megit i Eders Øje, . . for det er ikke god for Øjet», og Birgitte Skeel som den mest praktiske og moraliserende foreskriver ham: »Det er bedst, intet at give sig ud for tidlig i Luften, førend man er ganske frisk og ganske kvit for Hoste og ondt i Øjet«. Men bag de andres Ryg udtaler Malene Sibille sig mere aabenhjertigt i en særlig Billet: »Gud give mig alt Dit Onde, førend jeg ser Dig!« Sygdommen varede imidlertid længe ved, endnu d. 28de Maj skriver Birgitte Trolle: »Jeg vil dog habis, at det er inte andet end af den store Uro og Besværing, lille Goven har altid, mens nar Du tager Dig Rolighed og en, der kan klynke lidt for Dig og se til Dig, Du kommer ikke i Aftenluften, saa bliver Du vel frisk.« Der er aabenbart et lidt pylrende Præg over Griffenfeld ved slige Lejligheder.

Noget stærkt bevæget religiøst Liv har næppe kunnet

hjælpe ham over saadanne Tilstande af Nedtrykthed. Det var allerede mange Aar siden, han havde sagt til en Ven: »Jeg overlader mig blindt til min Skæbne«, og hurtigt tilføjet: »Det vil for os sige: Forsynet«. Oldtidens Visdomslærere maatte da træde i den officielle Kristendoms Sted, men ved Siden af dem blev der ogsaa Plads for Tidens almindelige Overtro, som Griffenfelds stærke Fantasi og Hang til Mystik gjorde ham særlig udsat for at paavirkes af. I Kalenderen fra 1672 møder man mere end een Gang Notitser om Drømme og deres Opfyldelse, og selv om baade Kongen og de adelige Damer tog lignende Hensyn, maa man undre sig over, at en Mand som Griffenfeld ikke formaaede at frigøre sig for sligt.

Hans legemlige Tilstand forenede sig saaledes med hans aandelige Tilbøjelighed til at lade ham sky Tidsalderens grovere Nydelser, Bordets Glæder har næppe haft nogen særlig Tillokkelse for denne Mand. Vi kan ikke tænke os ham overvældet af Vinens Magt, og Birgitte Trolle har sikkert Ret, naar hun i et Brev til ham siger: »Grevinden [ɔ: Birgitte Skeel] og jeg lader Eder hilse og takker Eder for i Aftes, hun siger ligesom jeg, at hun ikke kunde se, I var drukken, mens dersom I vil endelig bilde os ind, I var drukken, da er det lige vores Ord og Tanke, at det maa vist være Aarsagen, at I vilde intet videre vide af den Allians, som i Aftes blev sluttet«. Men der var en anden Fristelse, som Griffenfeld i disse Aar ikke modstod, hans gamle Skødesynd, Sanseligheden, havde mere Indflydelse paa ham. Den lille, elegante Kavaler var bleven det flagrende Midtpunkt i en Kreds af Landets fornemste Damer, som droges til deres »lille Goven«. Vidunderbarnet, tidligt udviklet, altid legemligt skaanet, vækker aabenbart halvt moderlige Følelser hos den elskede. At han skulde have staaet i Forhold til nogen af dem før sit Bryllup, kan dog ikke bevises, endnu mindre, at han skulde have været sin

Hustru utro under Ægteskabet. De ældste Breve fra Magdalene Sibylle Gersdorf, der stammer fra denne Tid, er holdte i helt almindelige Ord, hvoraf man intet kan slutte, hvis man da ikke vil hænge sig i Overskriften: »Monsieur et très cher frère«. Man kan næppe heller udlede noget af den Omstændighed, at hun hørte med til den lille Charlotte Amalies Faddere. Griffenfeld var fra gammel Tid knyttet til Familien Bjelke, som Magdalene Sibylle tilhørte ved sit Ægteskab med Jørgen Bjelke. Efter Karen Nansens Død fik Forholdet mellem hende og Griffenfeld dog en ny og varmere Karakter. Rørende lyder hendes Ord til ham i Begyndelsen af 1673: »Jeg vilde ønske, Du kunde se, med hvad for et Hjerte, jeg gaar til Gæst i Dag, for hvilken Side jeg vender mig til, saa faar jeg dog ej at se Dig; nu vil jeg lade Dig selv tænke efter, om jeg kan være et Øjeblik glad. Min dydige Sjæl, vær tilfreds [ɔ: tillad], at jeg maa komme til Dig i Eftermiddag.« Omtrent paa samme Tid er der et Bindebrev fra hende paa Vers, de er ganske vist velmente:

»Lev længe, Hjertens Ven, udkaarne Venskabs Broder,
at Du i dette Land maa plante Velstands Poder« o. s. v.

Magdalene Sibylle var som Griffenfeld lille og fin af Skabning; »lille Malene« er det Navn, hun gaar under i Vennekredsen. Hun synes i Modsætning til Mette Trolle at have været sart og blid af Karakter, men netop herigennem havde hun et langt fastere Hold paa sin Elsker. Det er næppe urigtigt, naar en gammel Beretning siger, at hun vandt betydelig Indflydelse over Griffenfeld, og at det var Hensynet til hende mere end noget andet, som holdt ham tilbage fra anden Gang at binde sig i Ægteskab. Omkring dette Par stod en Kæde af adelige Damer, som de noget modnere Kvinder Birgitte Trolle og Birgitte Skeel, dygtige og kraftige Personligheder med næsten mandige

Karaktertræk. Forholdet mellem dem og ham var næppe mindre intimt, men uden smaalig Skinsyge forenedes alle i et fast Venskabsforbund. De dannede efter Udlandets Skik et selskabeligt »Kammerateri« med Broder- og Søsternavne og egne Vedtægter. Magdalene Sibylle var heri den af alle anerkendte første Elskerinde. Tonen er ligefrem og munter, ogsaa den gamle Marie Motzfeld nyder godt deraf. »Kære, hils Din gode Moder fra mig,« skriver Birgitte Trolle, »det er en af mine udvalgte Venner.« Et Pust af de franske Saloners Aand stryger med dette forædlede og forfinede Selskabsliv ind over den højere Del af vort Samfund. Selv nede i Holsten havde Griffenfeld knyttet en Forbindelse med den smukke og livlige Katrine Hedvig Brokdorf, der var gift med den afdøde Statholders Søn, Ditlev Rantzau til Breitenburg. Hun kalder ham i sine Breve »Papa« og anraaber ham om ikke at glemme »seine arme Tochter, die so unglücklich ist und ihren Papa so weit von sig sehen muess.« Men det gælder om dette Forhold, ligesom om de tidligere nævnte, at det ikke kan føres tilbage til Tiden før hans Bryllup, ja knapt stammer fra før hans Enkemandsstand.

Man har sagt om den samtidige Ludvig XIV af Frankrig, at naar han søgte saa forskellige Typer af Elskerinder, var dette et Vidnesbyrd om hans Sanselighed, og det samme skulde altsaa gælde om Griffenfeld. Men bortset fra, at Beviset næppe holder Stik, er der dette at sige hertil, at man ikke maa opfatte Griffenfeld i denne Tid som egentlig udsvævende. Det vilde være meget overdrevent med A. D. Jørgensen at paastaa, at Sanseligheden havde faaet Overmagt over ham. Hans legemlige og aandelige Tilstand dannede kraftige Kavteler herimod. Naar Jørgensen som Bevis anfører, at det sidste Kobberstik af Griffenfeld (af Woumans) har »et næsten frastødende udtryk« af Sensualisme, har han overset, at dette Stik vist-

GRIFFENFELD

Efter Kobberstik. Verset af Henning Mejerkrone.

nok er gjort efter Wuchters berømte Maleri, som bærer et ganske andet Præg. »Udtrykket« skyldes som ved saa mange af den Tids Arbejder Kobberstikkeren selv og er paa ingen Maade tilforladeligt. Paalideligere er sikkert det vedføjede Værk af en ukendt Gravør. det er ikke noget betydeligt Arbejde, men giver et ganske godt Billede af den beherskede og forfinede Statsmand, hvis Sind endnu er i Ligevægt, og som endnu, uden at overvældes, bærer to Kongerigers Styre paa sine svage Skuldre.

Den erotiske Følelse var desuden aldrig stærkere hos Peder Griffenfeld, end at den holdtes i Tømme ved den Kølighed, som laa bag ved al hans elskværdige Aandslivlighed, og som gør, at Billedet af ham i Damernes Kreds bliver Ridderens i Elverdansen. Denne Tilbageholdenhed stod i Forbindelse med en vis Selviskhed, som gjorde, at hans Selvfølelse udvikledes ret kraftigt under al den Medgang, han var Genstand for. Morsomt er det at se, hvorledes hans Navnetræk udvikler sig i disse Aar, medens det endnu i 1670 er et lille og beskedent

vokser det allerede det følgende Aar efter Adlingen til et mægtigt

malet midt paa Papiret under Statskollegiets Forslag, saa at de øvrige Medlemmers Underskrifter forskrækkede flygter ud til Kanterne og beder om en lille Plads der, men et Par Aar senere er ogsaa Fornavnet kastet paa Porten, og med dristige Sving staar der alene

Det er en lignende Forandring, som Vilh. Andersen har paavist, at der kommer i Oehlenschlägers Underskrift, da han er slaaet igennem og staar som den anerkendte og modne Digter.

Denne Selvfølelse træder frem ved talrige Lejligheder hos Griffenfeld. Endnu i 1675, da den svenske Gesandt i København, Nils Brahe, foreslog sin Konge at sende en egenhændig Skrivelse til Rigskansleren, mente han at burde tilføje: »Det bør vel bemærkes, at dersom dette Brev ikke er rettet i allerbedste og gracieuseste Terminis [ɔ: Udtryk], .. saa er det mere skadeligt og skandaliserer en Mand, som er kilden om sin Reputation.« Griffenfelds Overbevisning om, at han kunde staa Maal selv med fyrstelige Personer, traadte særligt kraftigt for Dagen, da der blev Tale for ham om at indgaa et nyt Ægteskab.

Tanken herpaa var fremme mærkeligt hurtigt efter hans Hustrus Død. Allerede i de sidste Dage af 1672 slaar Gyldenløve derpaa i en lille Billet, da Kongen ved hans Afsked havde sagt til ham, at Griffenfeld var til Bryllup: »Haha! I vil altsaa holde Bryllup i det skjulte!« og han

erklærede, at hvis »Alkibiades« en Gang i Tiden ikke kunde være til Stede ved Vennens rigtige Bryllup, vilde han bede Kærlighedsgudinden om at skænke ham en fortræffelig Hustru. Paa dette Tidspunkt var den Kvinde allerede i København, som skulde gribe ind i Griffenfelds Liv paa en saa skæbnessvanger Maade.

Prinsessen af Tarent, Charlotte Amélie de la Trémoïlle, var kun en Snes Aar gammel, da hun sammen med sin Moder i November 1672 ankom til det danske Hof. Hendes Fader var fransk Prins af Blodet, ivrigt hengiven den katholske Religion, som han først sent havde sluttet sig til, og i den Anledning i stærk Modsætning til sin protestantiske Hustru, Prinsesse Emilie af Hessen-Kassel. Samlivet mellem Ægtefællerne var herved blevet umuliggjort, og selv Datteren havde ikke fundet den fornødne Sikkerhed for sin protestantiske Tro hos Faderen, saa at hun havde foretrukket at slutte sig til sin Moder og forlade Frankrig. Denne huslige Uoverensstemmelse kastede sin mørke Skygge over hele den unge Piges Liv, og det Vanry, som den medførte for hende selv, vanskeliggjorde i høj Grad hendes Stilling i de første Aar. Allerede 1669 skriver Hertuginde Sofie med gammeltestamentelig Pathos til sin Broder Kurfyrsten af Pfalz: »Det forbavser mig, at man i Frankrig har den Dristighed at foreslaa Kurprinsen den unge Tarent til Ægte, hende der er avlet i Uretfærdighed og Fordærvelse«. Heldigvis fandt man da et Fristed for hende i Danmark som Hofdame hos hendes Kusine, Dronning Charlotte Amalie.

Den unge Prinsesse havde under alt dette ikke mistet sit gode Humør, og hvad der bidrog til at holde hendes Mod oppe i denne Trængselstid, var den stærke Selvfølelse, hvoraf ogsaa hun var besjælet. Hun glemte aldrig, at hun var fransk Prinsesse af Blodet, med Ret til at sidde paa Taburet i Dronningens Nærværelse, og at hun gennem sin

Afstamning fra Frederik af Aragonien, Konge af Neapel og Sicilien, havde Arvekrav paa Kongeriget Begge-Sicilier. Hendes Livlighed og Sikkerhed lægger sig for Dagen i

CHARLOTTE AMÉLIE DE LA TRÉMOÏLLE
Efter Maleri paa Weldam i Holland (Da. mal. Portr. I, Tillæg).

hendes Memoirer, og en Selvskildring vidner om de samme Egenskaber. Hvis man ikke vil finde den helt stemmende med hosstaaende Billede, er der hertil at sige, at dette

stammer fra en meget senere Periode i hendes Liv, fra Begyndelsen af Trediverne. Da hun beskrev sit eget Ydre, var hun kun et Barn, og hun tilstaar ærligt, at hendes Hoved er lidt tykt, Ansigtet rundt, Panden temmelig stor og Næsen lidt stump, Øjnene sorte, men noget vel smaa. Paa den anden Side fremhæver hun, at Øjenbrynene er vel dannede, Munden endogsaa »meget smuk«, og er Hagen end kløftet og noget firkantet, er Hudfarven til Gengæld meget hvid. Endnu i sit tolvte Aar sagde hun om sig selv, at hun var »grumme lille for min Alder«. Ogsaa i denne Henseende lignede hun altsaa den Mand, der i Danmark fattede Haab om at knytte hendes Fremtid til sin.

Det er ikke muligt for os at raade den Gaade, hvilken Følelse der blev den fremherskende hos Griffenfeld i Forholdet til den fremmede Prinsesse. Der var næppe hos ham Tale om en uselvisk Kærlighed, hendes høje Stilling som den franske Konges »Kusine« virkede stærkt med til at vende hans Blik mod hende. Men at hans Hjerte var med i Spillet, kan der ikke være Tvivl om, hans hele ubesindige Optræden over for hende og hans gentagne haabløse Frierier vidner tilstrækkeligt om, at han var greben af en virkelig Lidenskab. Man har heller ikke Lov til at søge en Forbindelse mellem hans Ægteskabsplaner og hans franskvenlige Politik og heraf at slutte, at det laa i hans Karakter af Selviskhed at stræbe at »undgaa Sammenstød mellem sine og Statens Interesser«. Griffenfeld havde valgt Tilnærmelsen til Frankrig flere Aar, før Prinsessen dukkede op. Naar det drejede sig om Statens Vel, traadte det personlige tilbage hos ham. Endnu saa sent som i Januar 1676, da han takker Jens Juel for at have skaffet ham hans Løn betalt, tilføjer han: »Der er ikke at tvivle paa, at jo Pengene kom mig vel til Pas, og at mig deri skete en Tjeneste, . . . mens saa gaar dog Hans

Kgl. Majestæts Tjeneste for alt, couste qu'il couste, og hvad ikke kan ske uden at give Forargelse, begærer jeg ikke.«

Men Følgerne af den ulyksalige Lidenskab blev skæbnessvangre for ham. Ikke nok med, at den førte ham ind i nedværdigende Stillinger og bidrog til at svække hans Sindsro og Selvbeherskelse, har den sikkert ogsaa vakt en vis Misstemning hos Kongen. Ægteskabsplanen opkom nemlig samtidigt med Griffenfelds Stræben efter at blive tysk Rigsgreve og saaledes skabe sig en mere uafhængig Stilling uden for Danmark. Frederik Ahlefeld havde ganske vist under Frederik III opnaaet det samme, men det var heller ikke løbet af uden en langvarig paafølgende Kølighed mellem ham og den danske Regering. Griffenfeld havde for saa vidt bedre Held med sig, som hans Plan ikke stødte paa ligefrem Modstand fra Kongens Side, og i Begyndelsen af 1675 indløb da den kejserlige Udnævnelse. For Forholdet til Gyldenløve fik Griffenfelds Ægteskabsplan endnu sørgeligere Følger. Gyldenløve sagde selv senere: »Jeg kan ikke nægte, at jeg jo [forud]saa hans Fald, dog var jeg i Begyndelsen hans fuldkomne Ven, men siden blev jeg forandret,« og Grunden skulde have været den, at Griffenfeld under hans Ophold hernede i 1674 førte ham bag Lyset i Sagen med la Trémoïlle. Han indviede ham nemlig i sine Forhaabninger, men tog samtidigt Ed af ham paa ikke at ville røbe dem for nogen, hvem det end var. Da Kongen senere udfrittede Gyldenløve om Forholdet, nægtede denne derfor at vide nogetsomhelst derom, og Kristian V erklærede da, at han godt vidste, at Griffenfeld havde talt med Gyldenløve om Sagen. Gyldenløve kom saaledes til at staa som den, der havde talt Usandhed til Kongen, Griffenfeld »smuttede bort« fra det hele, og det er vel tænkeligt, at denne Hændelse har gjort et stærkt Indtryk paa den opfarende Statholder. Dog var den

aabenbart ikke den eneste Aarsag til, at det gamle Venskab nu løsnedes. Ved Siden heraf har det ringe Betydning, at de venskabelige Former bevaredes lige til Griffenfelds Fald.

Værst af det hele var det dog, at Griffenfeld for at skaffe sig en Slags Oprejsning for det lidte Nederlag indlod sig paa et Dobbeltspil og uden at opgive sin Bejlen til Prinsessen af Tarent paa samme Tid knyttede en Forbindelse med en purung Hertuginde af Avgustenborg. Det er tvivlsomt, om det nogensinde har været fuld Alvor fra hans Side med denne Tilnærmelse. En gammel Beretning gaar ud paa, at han skræmmedes af, »at hun ikke havde noget rigtigt godt Rygte.« La Trémoïlle var ganske vist »fattig, men højbaaren, klog og velrenommeret.« Forfatteren er derfor ikke i Tvivl om, hvor Griffenfelds Hjerte egentlig var.

Ægteskabsspørgsmaalet blev dog først brændende under den store Krig, og det kaster kun en svag Skygge tilbage over den fredelige Periode 1672—1674. Disse Aar var i det hele en lykkelig Tid for Griffenfeld, alt spiredes og grønnedes under hans Hænder til Kongens Tilfredshed og Rigernes Gavn. Men man har sagt, at han blev en anden under disse Kaar, at Hoffærdighed og Forfængelighed i rent ydre Ting efterhaanden skulde have faaet Magten over ham, navnlig efter Ophøjelsen til Rigskansler i 1673. Det staar da endnu tilbage at kaste et Blik paa denne Side af hans Karakter, som skulde være en Følge af den Højhedsvildelse, som man saa bittert lægger ham til Last, at han ikke skal have kunnet modstaa.

Vist er det, at Griffenfelds Pragtglæde virker helt overraskende paa os, og at vi finder det næsten barnagtigt, naar han tilsidst lader sit grevelige Vaaben opsætte endog to Gange under Loftet i sit Sovekammer, lader slaa Medaljer til sin egen Ære, eller rejser en prægtig Grevestol for sig i Nikolaj Kirke. Men man glemmer, at det laa i Tidsalderen

at bruge stærkere Ord og kraftigere Udtryk for Følelser og Stemninger, end vi nu anser det for smagfuldt eller passende. Det synes maaske en forslidt Talemaade, kun en krøllet Papirblomst, naar man siger, at Griffenfelds Pragtlyst i hans sidste Storhedstid retteligere maa opfattes som en sidste Udløber herhjemme af Renæssancens Skønhedstrang, end som et Udslag af Forfængelighed og Storhedsvanvid.

Lad os derfor forsøge at smelte denne Tanke om til gangbar Mønt. Hvad er Livets Maal, spørger Heidenstam i sin »Hans Alienus«? Det daglige Brød er det ikke, thi da vilde mange Mennesker snart se deres Stræben opfyldt, ikke heller er det Rigdom eller Magt, thi Penge og Herredømme over Mennesker er kun Midler, ikke Maal. »Magtens Tillokkelse ligger til syvende og sidst i Undtagelsesstillingen, i Triumftoget, i Purpuret; Skønhedsdriften er Tilværelsens Centrum; ,.. Kultur er Forskønnelse.« Lad være, at dette er set med en Digters Øje, der er i hvert Tilfælde megen Sandhed deri, naar det gælder Syden paa Renæssancens Tid eller Nordens Mennesker i det 17de Aarhundrede. Vel sandt, dette er sjældent hele Forklaringen, og Griffenfelds Magtstræben udtømmes ikke dermed. Men der ligger dog en langt fyldigere Forklaring heri end i det tomme Ord »Forfængelighed«, og da Skønhedsdriften ikke selviskt er knyttet til hans egen Person alene, men gennem hans Stræben efter at blive Mæcen kommer Samfundet til Gode, bliver Griffenfeld her i Landet et Stykke af en Kulturbringer.

Vi mærker denne Trang til Luksus, denne Glæde ved det farverige og kostbare, straks da Griffenfeld bliver i Stand til at tilfredsstille den. Allerede i Marts 1670 findes der en Kvittering til ham paa ikke mindre end 850 Rdlr. for en Diamantring med en Sten i. Senere hører vi om et Guldsejerværk, som Fogh køber til ham for 40 Rdlr. Men heller ikke, naar det drejer sig om at skænke dyre

og skønne Gaver bort, holder den ellers saa nøjeregnende Mand Haanden fast om Pengepungen, ganske vist saaledes at forstaa, at den venstre Haand altid véd, hvad den højre gør. Ligesom Renæssancefyrsterne har han den Tanke, at hans Navn skal bevares gennem Gaverne til sene Tider. Derfor er han ikke karrig med sit Portræt, som Wuchter Gang paa Gang maa male, og som bl. a. sendes til Barlow sammen med et stort og kostbart Bæger. Men navnlig om hans Fødeby kredser nu som før hans kærligste Tanker. Paa mange Maader smykkede og hædrede han den, særlig ved at pryde Raadhuset og Kirkerne. Han skænkede paa een Gang Raadhuset Malerier af alle danske Konger indtil Kristian IV, dertil et stort sølvbeslaget Drikkehorn, og i Julen 1675 et Sejerværk til at sætte op uden paa Bygningen, saaledes indrettet, at der var forbundet et Sangspil med Uret, og at Timeslagene ledsagedes af Salmevers. I 1674 hører vi, at Hans Ekscellence havde besluttet at skænke et Bibliotek til Helligaandskirken og opfordrede Danmarks lærde til at yde deres Bidrag hertil.

Ellers var det særligt den lærde Koloni og Universitetet, som hans Omsorg gjaldt, og over for dem maatte hans Mæcenat søge andre Veje end de kunstneriske. Griffenfeld gav saaledes nøje Regler for at bringe det forfaldne Kommunitet paa Benene igen, og han højnede Embedsstanden igennem at indføre en medicinsk Eksamen og den saakaldte »anden Eksamen« for Baccalavreusgraden. Men hvad der sikkert mest faldt i Tidsalderens Smag, var hans personlige Optræden paa Frueplads, efter at han var bleven Universitetets Patron. Det kastede en enestaaende Glans over Lærdommens Højborg, at dets Yndlingsbarn vendte tilbage til det efter at have vundet den højeste Magt i Riget. Dette var sikkert for de fleste en fuldgyldig Erstatning for den politiske Indflydelse, som Akademiet havde sat til ved Statsforandringen under Frederik III. Beviset var ført for, at under det

nye Styre kunde den borgerlige Videnskabsmand naa til, hvad det skulde være. Derfor mødte Smigeren ham, kraftigt, men i Tidsaldrens Smag, da han paa sin Fødselsdag 1674 hyldedes som Universitetets Beskytter af Thomas Bartholin, og da Ole Borch Aaret efter i Frue Kirke holdt Hovedtalen ved Doktorpromotionen, som Griffenfeld atter havde skaffet Universitetet Eneretten til at udøve. I begge Talerne var Grundtanken, at Griffenfeld var Danmarks Mæcenas, og med dristig Aand sammenlignede de to Rektorer ham tillige med Apollo, Visdommens og Lysets Gud, hvis Vogn drages af Griffene. Men fint og rammende siger Vilh. Andersen, at hvis Ole Borch, Borris Beundrer, havde turdet sige sin Hjertens Mening, vilde han i Stedet for Apollos Navn have sat Hermes Trismegistos', hans, der paa een Gang var det viseste Menneske og den største Hersker. Peder Schumacher havde nemmet den Lære, som han for snart tredive Aar siden havde modtaget paa det samme Sted.

Disse stærke Ord fandt fuld Genklang ogsaa uden for Universitetskredsene. Thomas Kingo og Peder Resen skrev til hans Ære om Samsø, og den flensborgske Præst Wolfgang Ouw dedicerede ham et Skrift om de engelske Independenters vrange Lærdomme, der nu ogsaa havde forplantet sig til den danske Konges Stater. Gerard Ouw (maaske den foregaaendes Fader) kalder ham »the Atlas of our Nation« og »a Tutelar Saint of this Country«. Der er en lignende Farveglæde i disse lærde Mænds store Ord som i Griffenfelds Handlinger, og efter fattig Evne søger de ogsaa at kappes med ham i Gerning, som naar den ene Medalje efter den anden bliver slaaet til hans Ære. Den smagfuldeste Ros kom dog fra hans Frænde Gert Schrøder, da han sendte ham en Del brabantske Tøjer og ledsagede dem med et Brev, hvori han beklagede, at de danske Haandværkere ikke formaaede at give en billedlig Fremstilling af Kongens

Velgerninger over for Griffenfeld, og hans over for Folket. »Thi hvilken værdigere Prydelse kunde man tænke sig for Dit Hus, og hvad vilde være kærere for os at beskue, end at se Retfærdigheden løfte Hovedet, Handelen blomstre op paany, og det danske Flag flyve hen over hele Havet, ja fæstes uden for vor Verdensdel under en ny Sol; Tøjhuset fyldt, Flaaden bragt paa Fode, og Hæren samlet; kort sagt, hele Riget bragt i en saadan Tilstand, at det er en Skræk for sine Fjender og en Støtte for sine Venner.« Noget senere, da Udnævnelsen til tysk Rigsgreve var i Vente, hedder det fra den samme atter paa Latin, som tillader saa stærke Udtryk: »Søg et andet Felt for Din Manddom, herlige Helt, thi vort Fædreland kan ikke rumme Dig«. Her var der rørt ved en farlig Streng, som let kunde finde en uventet Genklang i andres Bryst. Tanken varslede ilde for de urolige Aar, som nu stod for Døren, da Pennen ikke længer formaaede at beherske Sværdet.

IX

DYBT nede fra Spanien kom den Mand, som skulde give Griffenfeld Dødsstødet.

Man kunde undre sig over, at det skulde blive en ung og ukendt Diplomat fra et fjernt Land, som kom til at gribe ind i Danmarks Historie. Men man har ikke nødigt at skrive det paa Nemesis' Regning, at det Land, hvor Griffenfeld skjulte Mindet om sit brødefulde Forhold til Mette Trolle, kvitterede herfor ved at sende den Mand til ham, der skulde blive hans farligste politiske Modstander.

Baltasar de Fuenmayor sad inde med saadanne personlige Egenskaber, at de under alle Forhold vilde have retfærdiggjort, at det spanske Statsraads Valg netop faldt paa ham til Gesandt i Danmark. Han tilhørte en anset, men ruineret Adelsfamilie, der havde sit Udspring fra Ebrolandet og siden Kampen med Mavrerne levede i Andalusien. Hans Familie var snarest i Forfald. Dog, Fuenmayor selv var en saadan Mand, at han igen kunde rejse sin Slægts synkende Hus. Han var en ægte Søn af Spanien i det 17de Aarhundrede, stolt og etikettekær, med klassisk Lærdom og ringe Humor. Men paa den anden Side var han lidenskabelig og energisk, og han havde et skarpt Hoved med Evne til lange, logiske Slutninger. Derfor vandt han

snart Herredømmet over alle Diplomatiets Kunstgreb, der var saa udviklede just i hans Tidsalder. Endnu i dette Aarhundrede var jo Spanien Nummer Et, naar det drejede sig om Feltherrer og Diplomater. Fuenmayor skulde blandt disse naa frem i første Række. Men det var i Danmark, at han — desværre for os — vandt sine Sporer.

Den unge spanske Gesandt blev sendt til Norden for at medvirke til Ordningen af det Forbund mellem Danmark og de allierede, der var blevet en Nødvendighed for os. Det havde jo vist sig, at Frankrig foreløbigt ikke reagerede over for vore Tilnærmelser. Fra Haag styrede Gesandten derefter i Sommeren 1674 sin Kaas mod København. Hans Rolle her var at holde Øje med, at vi opfyldte vore Forpligtelser over for de allierede, der stod i Felten imod Frankrig. Da Sverige et halvt Aar efter greb til Vaaben imod disse, kom han naturligt til at virke for, at Danmark skulde besvare dette med et Fredsbrud over for den nye Fjende. Fuenmayor var dog endnu den unge, uprøvede Diplomat, og det er derfor forstaaeligt, at han i Begyndelsen ingenlunde formaaede at gennemskue Griffenfelds Planer, der gik stik herimod. Fik han end straks et klart Indblik i Rigskanslerens sørgelige Hang til at modtage »Gaver«, en Erfaring, der kostede ham hans Karet, var han dog snarest tiltalt af den nordiske Statsmand med den uimodstaaelige Elskværdighed og tilsyneladende Aabenhed, saa at han ikke et Øjeblik tvivlede om, at Danmark jo, naar det kom til Stykket, vilde opfylde sine Pligter mod sine medforbundne.

Fuenmayor anede saaledes ikke, hvor langt han i Virkeligheden var fra sit Maal. Det var endnu Griffenfelds Haab at svække det franske Venskab over for Sverige, og Vejen hertil var efter hans Mening, at Danmark skulde optræde som Mægler i Striden mellem Frankrig og dets Fjender, dog med den Bihensigt at mægle til Ludvig XIV.s

Fordel og herved bane en ny Vej for en fremtidig dansk-fransk Forstaaelse. Først da vilde Porten være aaben for den frugtbare danske Revanchekrig mod Sverige, — frugtbar, fordi Frankrig støttede den. Tillige vilde Kristian V, saa længe han spillede denne Mæglerrolle, blive fritaget for at gribe ind i Krigen, selv om de allierede Magter »rekvirerede« hans Hjælp, og han kunde vedblive i Ro at nyde de mindre, men farefri Fredssubsidier. Det var næppe heller nogen Sorg for Griffenfeld, at han selv i saa Tilfælde stadigt kom til at indtage sin Plads nærmere Kongens Øre end Generalerne. Pennen vilde vedblive at styre Sværdet. Man ser, hvor dristig denne Tanke var, og at det her drejede sig om et ligefremt Dobbeltspil, da vi jo samtidigt tog imod Hjælpepenge fra Frankrigs Modstandere. Men det lykkedes foreløbigt Griffenfeld at gøre det indlysende for Fuenmayor, at en upartisk dansk Fredsmægling kunde være til de allieredes Fordel, og den spanske Gesandt maatte indrømme ham, at det ikke var urimeligt, at vi stillede os velvilligt over for en Opfordring i denne Retning, saa længe vor Hjælp mod Sverige ikke var rekvireret af de forbundne Magter, og saa længe disse ikke havde begyndt at betale os de store Krigssubsidier.

Det længe ønskede var saaledes endelig indtruffet. Frankrig havde begyndt at faa Øje paa Danmark. Det vilde hellere have os til Mægler i Striden end se os indtage Pladsen i sine Modstanderes Rækker. Kong Ludvig vilde endogsaa betale for denne Mægling, hvis vi til Gengæld vilde forpligte os til at forblive nevtrale under Resten af Krigen. Det var særligt for sin allierede, Sveriges, Skyld, han stillede dette Krav. Saa vidt turde Griffenfeld dog ikke drive sin Konge til at binde sig. Men han opnaaede i alt Fald, at der foreløbigt aabnedes Forhandlinger med Frankrig og Sverige baade i Paris og i København. Hans unge Frænde Henning Mejer, der nylig var bleven adlet

under Navnet Mejerkrone, blev i Oktober 1674 sendt til det franske Hof med Paalæg om efter bedste Evne at sværte Sverige i Frankrigs Øjne. Han skulde modtage Opfordringen til dansk Mægling, søge at opnaa Subsidier til Løn herfor og slaa paa en Traktat i Fremtiden mellem den franske og den danske Konge. Han maatte ogsaa afgive vage Løfter om Nevtralitet under Krigen, men ikke give noget skriftligt fra sig.

Som man ser, var det altsaa Meningen at undergrave Sveriges Anseelse i Frankrig, og Mejerkrone havde i denne Henseende godt Held med sig. Selve Forhandlingerne om Mæglingen forlagdes snart til København, og det blev da Mejerkrones Opgave at paavirke Stemningen ved det franske Hof for den fremtidige Forstaaelse, saaledes som vi ønskede den. Han var selv ganske klar over Betydningen af sin Mission og saa Maalet for Forhandlingerne med Frankrig i »at knytte et særligt Forbund med det i Fremtiden til Skade for vore Naboer og til Gavn for os«. Men at ogsaa Griffenfeld tillagde Mejerkrones diplomatiske Paavirkning i Paris stor Vægt, fremgaar alene af hans Billet til Viceskatmester Holger Vind i de samme Dage: »Der ligger Fred og Krig, det er at sige, en stor Del af Rigets Velfærd paa, at Mejerkron' promptement bliver secunderet, og taaler det ingen delay«. I sine Breve til vor unge Gesandt udtalte han da ogsaa bestandigt sin fulde Tilfredshed med den Maade, hvorpaa han løste den Opgave, der var ham betroet.

Det var altsaa i København, de egentlige Forhandlinger kom til at foregaa mellem Griffenfeld, den franske Gesandt Terlon og den svenske Ambassadør Nils Brahe. Det er klart, at det ikke var alvorligt ment med vor Tilslutning til Sverige, nu saa lidt som tidligere, og dette fremgaar allerede af, at vi paa enhver Maade søgte at hindre, at Sverige kom til at deltage i Mæglingsværket sammen med

Danmark. Det lykkedes da ogsaa at gøre det indlysende for Frankrig, at dette var utænkeligt, da Sverige allerede havde grebet til Vaaben. Men hvad der i høj Grad generede Griffenfeld var, at han ikke kunde blive klar over, om de allierede virkelig vilde modtage en dansk Fredsmægling. Her var det, at Fuenmayor første Gang kom til at gribe ind i vor Politik, uden at Griffenfeld selv anede det. Han havde Befaling til at udtale, at den spanske Konge gerne vilde tage imod en dansk Fredsmægling, men han holdt denne Meddelelse tilbage, fordi han mente, at det kun vilde skabe Forvirring, naar Spanien paa samme Tid udbad sig Danmarks Mægling og rekvirerede dets Hjælp. Saaledes fik han, uden endnu at nære virkelig Mistro til Griffenfelds Ærlighed, Del i, at den Mæglerrolle, som Rigskansleren attraaede, foreløbigt udskødes til en uvis Fremtid.

Nogle Maaneder af Foraaret 1675 gled saaledes hen. Rekvisitionerne om Danmarks Indgriben i Krigen begyndte nu at strømme ind fra de forbundne, men da de ikke ledsagedes af de lovede Krigssubsidier, kunde Griffenfeld foreløbigt tage dem med Ro. Forhandlingerne med Frankrig fortsattes derfor paa Grundlag af »den ubundne Mægling« uden Sveriges Medvirken. Men Krigen nærmede sig nu vore Grænser, og Tempoet blev derfor sat op, der plejedes i København de fortroligste Underhandlinger mellem Terlon og Griffenfeld. Alt tegnede til, at der vilde blive sluttet en Traktat mellem Danmark og Frankrig paa Betingelserne: Dansk Mægling og dansk Nevtralitet mod franske Subsidier. Griffenfeld mente nu endelig at have Sikkerhed for, at vor Mægling vilde blive modtaget af alle de krigsførende Magter. Ogsaa den intime Forbindelse mellem Sverige og Gottorp, som igen havde udviklet sig, siden vi ikke kunde komme til Enighed om den oldenburgske Arv, blev draget ind under Drøftelserne. Griffenfeld krævede, at det svensk-gottorpske Forbund, der tyde-

ligt rettede sin Brod mod Danmark, skulde kasseres. Dog gik han senere ind paa at ville nøjes med et mundtligt Løfte fra Nils Brahe om, at denne efter sin Hjemkomst til Stockholm skulde sørge for, at Traktaten blev ophævet.

Den afgørende Stund stod aabenbart for Døren. Griffenfeld havde sit Forslag til Mæglingstraktaten i Orden, og der krævedes endnu kun, at det skulde forelægges for Kongen og Gehejmeraaderne i Konseillet, før det overgaves til Terlon. I Slutningen af April Maaned kom det da til dette Konseilsmøde paa Københavns Slot. Øjeblikket var betydningsfuldt. Den Griffenfeldske Politik skulde paabegyndes, bag den foreløbige Nevtralitet, saa længe Mæglingen varede, tonede Billedet af Alliancen med Frankrig og Hævnkrigen med Sverige frem. Om nogensinde i denne Tid maa man vel her sige, at man var ved Vendepunktet, og alt lovede det bedste for Griffenfeld. Da skete der dette, at det brast for ham. Hvilke Grunde, der blev anført mod hans Politik i Konseillet, vides ikke, saa lidt som, hvem det egentlig var, der rejste Modstanden mod ham. Man kan dog ikke tvivle om, at han havde undervurderet sine Modstandere, ikke regnet tilstrækkeligt med Kongens Krigslyst og de »kriegsverständige« Herrer i Forsamlingen, navnlig gaaet for vidt i at slaa af paa vore Krav om, at den svensk-gottorpske Alliance maatte ophøre, naar Danmark sad nevtralt. Griffenfeld har saaledes ikke en Gang i sin egentlige Magtperiode kunnet lede vor Udenrigspolitik uforstyrret af fremmed Indflydelse. Kongens Modstand mod hans Planer varslede ilde for deres indbyrdes Forhold i Fremtiden. Krigen med Sverige var aabenbart nu en afgjort Sag, skønt det var tydeligt, at Griffenfeld vilde give den en saa beskeden Karakter som muligt, for ikke i unøden Grad at støde Sveriges Forbundsfælle, Frankrig.

Naar Mæglingsværket ikke kunde gennemføres, var det heller ikke længer muligt at møde med antagelige Paaskud

for ikke at følge Rekvisitionen. Krigssubsidierne var begyndt at indløbe, og der var blevet truffet Aftaler i Haag mellem de danske og de fremmede Diplomater om, hvorledes Krigen skulde føres mod Sverige. Det gjaldt nu om at træffe de sidste Forberedelser til den, og Griffenfeld fandt det fornødent at sende Jens Juel til Norge, for at han skulde være Gyldenløve en Raadgiver under de forestaaende vanskelige Begivenheder. Landsdommer Parsberg, som sad i Sekretær Tausens Kontor uden for Griffenfelds Kancelliværelse, da Juel var derinde for at instrueres til Rejsen, fortalte senere, at han havde hørt, hvorledes de to Mænd fremsatte deres Anskuelser om Stillingen for hinanden, og hver Gang den ene havde sagt sin Mening, var der en lang Pavse, før den anden svarede. Saa godt forstod disse to Statsmænd at arbejde sammen, og Jens Juel bevarede altid, selv i Ulykkens Dage, sin dybe Hengivenhed for sin tidligere foresatte. Fire Aar senere tog han i Skiftet efter Envoyé Lindenov i Frankrig Griffenfelds Breve til den afdøde som sin Part og sagde: »Jeg skulde vel have noget for dette Sterfbo, men jeg har faaet det bedste«.

Men ogsaa paa andre Kanter var det nødvendigt at træffe Krigsforberedelser. Danmark var ikke til Sinds denne Gang som tidligere at ville se taalmodigt paa, at den gottorpske Hertug sluttede sig til Sverige. Bedre at forekomme end at forekommes! Kunde det lade sig gøre, vilde vi foretrække at jevne Konflikten i Mindelighed og med det samme bringe det kedelige oldenburgske Arvespørgsmaal ud af Verden. Hertugen af Holsten-Gottorp nærede stor Bitterhed over den Vending, som denne Sag havde taget, da Rigshofrettens Dom havde givet Pløn Medhold, og den danske Konge i Følge Forliget fra Juledagene 1670 nu sad som Enebesidder af begge Grevskaberne Oldenburg og Delmenhorst.

De Forhandlinger, som i Sommeren 1675 paabegyndtes

i Rensborg mellem Kielman og Griffenfeld, var derfor en Slags Fortsættelse af de resultatløse Aftaler mellem Gyldenløve og den gottorpske Försteminister i Slutningen af 1672. Men de drejede sig nu udelukkende om den sidste af de to Muligheder, som den Gang havde været fremme, nemlig at Danmark skulde afstaa Oldenburg mod at faa Erstatning i Hertugens Del af Slesvig. Griffenfeld sagde selv senere, at det var den gamle Feltherre Hans Schack, som af militære Grunde havde lagt Vægt paa at faa Kongens Besiddelser i Sønderjylland afrundede. Det kom derfor til indgaaende Drøftelser mellem Kielman og Griffenfeld om dette Punkt, den gottorpske Hertug bød i Bytte Tønder Amt, men Rigskansleren krævede desuden Løgumkloster eller Aabenraa. Det betænkeligste var dog, at der jevnsides med disse Statsforhandlinger gik private Aftaler. Griffenfeld, der havde faaet Rigsgrevetitlen, ønskede nemlig at erhverve sig et Stykke tysk Land til Rigsgrevskab, og Kielman stillede ham da i Udsigt, at hvis de blev enige om Hovedsagen, vilde Hertugen sikkert komme ham i Møde i hans Ønske om at erhverve Steinhorst Amt til et Rigsgrevskab »og handle paa billig Vis med ham«. Dette er Kielmans egne Ord, og det er aabenbart, at de ikke kan optages som et uvilligt Vidnes Erklæring. Paa den anden Side er de den sikreste Kundskab, vi har om dette Forhold, da Griffenfeld selv ikke har udtalt sig klart om Sagen. Hvilke Aftaler der var bleven truffet mellem de to Statsmænd, vil derfor næppe nogensinde kunne bringes til fuld Klarhed, men det maa antages, at der kun har været Tale om et Køb, ikke om en Gave, der i dette Tilfælde vilde betyde det samme som en Bestikkelse.

Forhandlingerne i Rensborg bragtes dog til en brat Ende. I Slutningen af Juni kom Budskabet om Kurfyrsten af Brandenburgs Sejr over Svenskerne ved Fehrbellin, og det krigslystne Parti i Kongens Omgivelser fik nu Blod

paa Tanden. Rensborgs Porte lukkedes, den gottorpske Hertug toges til Fange, og han blev tvunget til at afstaa sine Tropper og Fæstninger til Kong Kristian. Nødtvungen bøjede han sig, og det kunde kun være ham en ringe Trøst, at man saa vidt muligt bevarede Formerne og over for Evropa gav det Udseende af, at Hertugen var bleven »overbevist« ved Kongens Grunde. Mærkeligt er det dog, at Forhandlingerne om et Mageskifte mellem Oldenburg og Nordslesvig selv efter denne Voldshandling kunde fortsættes. Ganske vist førte de heller ikke nu til noget Resultat, men de vidner om, at det havde været Alvor fra Griffenfelds Side med Bytteplanerne. Erhvervelsen af Steinhorst kan ikke have været hans Hoveddrivfjeder, thi det maatte nu være ham en Umulighed at skaffe sig dette Stykke Land. Han havde selv, da Kupet mod Hertugens Person blev besluttet, i Kaadhed sagt, at nu gik han for sit Vedkommende glip af Steinhorst Amt.

Overrumplingen af den gottorpske Hertug kunde kun betyde, at vi nu stilede lige mod Krigen. Men endnu var Udrustningen, navnlig af Flaaden, ikke bragt til Ende. Vore allierede, især Spanien, var nemlig meget langsomme til at betale de lovede Krigssubsidier. Skønt Arbejdet forceredes, gik en kostbar Tid til Spilde. Det var ikke Griffenfeld imod, at det trak ud med Krigens Begyndelse. Men ingen følte mere Sorg derved end den unge spanske Gesandt. Fuenmayor saa sin Anseelse ved det spanske Hof sat paa Spil, og han søgte derfor at drive Griffenfeld til at udstede en utvetydig Krigserklæring mod Sverige. Skete dette ikke, frygtede han for, at Danmark skulde falde tilbage i sin fredelige Stilling og ikke blive de forbundne Magter til nogen Gavn. Men den danske Rigskansler vilde, trods alle hans indtrængende Forestillinger, ikke føje ham i dette Punkt.

Griffenfeld havde nemlig trods alt ikke opgivet Haabet

om, at Danmark skulde komme til at spille den attraaede Mæglerrolle, og at dette skulde bane Vejen til en senere Forstaaelse med Frankrig. Alt afhang derfor for ham af, at vi ikke kom til at tage ligefrem Del i Krigen. Danmark skulde være de forbundnes »Hjælpemagt« og foreløbigt kun kæmpe med Sverige i dets tyske Besiddelser. Derfor lod han Mejerkrone blive i Paris, men han kastede sig i Efteraaret 1675 med fuld Kraft ind i Kampen for at kunne have saa store Erobringer som muligt paa Haanden ved den forestaaende Fredsforhandling og tillige for at indgyde Frankrig Respekt for os, men nedsætte Sverige i dets Øjne. I Begyndelsen af September stod derfor en veludrustet dansk Hær paa 12000 Mand rede paa Grænsen af Holsten og Mecklenburg.

Efter Forbundstraktaten skulde de danske Operationer foregaa efter Aftale med de allierede Magter, og det var da naturligt, at Kristian V med sine bedste Mænd mødte Kurfyrsten af Brandenburg til et Krigsraad i Gadebusch. Griffenfeld og de danske Generaler ønskede, at vi skulde vende os mod den svenske Besiddelse Wismar, der var uforberedt paa et alvorligt Angreb. Kurfyrsten saa derimod hellere, at vi forenede vore Tropper med hans til et Indfald i Svensk-Pommern, da Udbyttet heraf snarest vilde komme ham til Gode. Det var Fuenmayor, som i dette Dilemma kom til at lægge det afgørende Lod i Vægtskaalen. Hans Mistillid til Griffenfelds Hensigter var nu saa stor, at han mente af al Magt at burde støtte Kurfyrst Frederik Wilhelm, om hvis Oprigtighed der ikke kunde herske Tvivl. »Derfor har jeg, som Følge af den Smule Kendskab, jeg har til Kongen og hans Premierminister, overtalt Kurfyrsten til at tale sin Sag under fire Øjne med den danske Konge ... idet han paavirkede ham med Motiver, der var hentede fra Æresbegreberne ... Kurfyrsten handlede herefter og opnaaede, at Hans nævnte Majestæt helt og holdent gav efter for hans Vilje«. I samme Retning bearbejdedes Kristian V

af de brandenburgske Gesandter Kristof og Friedrich v. Brandt, der endog fik ham til at skrive Breve til Kurfyrsten, uden at han havde meddelt Griffenfeld Indholdet. Det var et ilde Varsel for Ministerens fremtidige Indflydelse over Kongen. Kort sagt, Toget til Pommern blev besluttet, og det førte, som det var at vente, ikke til nævneværdige Resultater for dansk Politik. Først halvanden Maaned senere stod Kong Kristian igen foran Wismar, paany var Tiden bleven spildt, og Byens Erobring var ikke bleven lettere, da Besætningen havde faaet Tid til at ruste sig, og da en Aarstid var brudt frem, der maatte lægge de sværeste Hindringer i Vejen for Danskernes Angreb.

Medens Belejringen af Wismar nu langsomt slæbte sig frem, er det nødvendigt et Øjeblik at forlade den og se, hvorledes det imidlertid gik Mejerkrone, der var bleven siddende i Paris og tilsyneladende havde en uløselig Opgave hos Vennen af vor farligste Fjende. Men det viste sig snart, at Griffenfeld havde regnet ganske rigtigt, da han besluttede sig til at holde Forhandlingen med Frankrig gaaende og over for Fuenmayor stadig vægrede sig ved at udstede en Krigserklæring mod Sverige. Han vilde ikke støde Frankrig fra sig, og han haabede paa, at hvad vi allerede havde begaaet, Fængslingen af Hertugen og Krigsførelsen som Hjælpemagt, skulde være til at komme over. Denne Beregning slog ganske til. Ludvig XIV og hans Mænd saa med Ringeagt paa den ynkelige gottorpske Hertug, og deres Følelser var af Naturen ikke varme over for den ene eller den anden af de to nordiske Magter, der nu var i Færd med at tage Livtag. Foreløbigt indtog derfor Frankrig Tilskuerens Rolle, rede til at nærme sig den af Parterne, som viste sig at være den stærkeste. Alt afhang derfor for Griffenfeld af, hvilket Udfald Belejringen af

Wismar vilde faa. Det gjaldt om at imponere de franske Statsmænd ved at vise dem en dansk Vaabendaad.

Et Øjeblik saa det dog ud til, at Frankrigs Stemning skulde forandre sig fra simpel Nysgerrighed til Bitterhed over for Danmark. Det var, da det i Løbet af Efteraaret blev klart, at den skriftlige Forbindelse mellem den franske Gesandt i Stockholm og hans Regering var i Fare, derved at Posten blev opsnappet og aabnet, naar den gik gennem Kongen af Danmarks Lande. Sligt var endnu i det 17de Aarhundrede god Krigsbrug, men en bedre Erkendelse var ved at bane sig Vej, og Ludvig XIV, der personlig var meget prikken, ansaa denne Fremgangsmaade for en Krænkelse af sin og Frankrigs Ære. Det er dette Brevspørgsmaal, som siden fik saa stor Betydning under Processen mod Griffenfeld. Simpel politisk Klogskab krævede, at vi maatte gøre et Tilbagetog i vor brutale Optræden, da Frankrig førte et truende Sprog og slog paa Sværdet. Der blev derfor af Griffenfeld gennem Bierman, som ledede de udenrigske Anliggender, givet Mejerkrone Ordre til at tilbyde den franske Udenrigsminister, at den egentlige Brevveksling mellem den franske Regering og Gesandten i Sverige maatte passere gennem Danmark uden Undersøgelse. Hermed var man i Frankrig foreløbigt tilfreds, og Sagen ordnedes nærmere saaledes, at den franske Regering og dens Gesandt i Sverige hver for sig sendte sine Breve til Griffenfeld under dennes Kuvert, hvorpaa han omadresserede Skrivelserne og lod dem gaa videre fra sig til den virkelige Adressat. Paa denne Maade var man i Stand til at undgaa, at de allierede Magter fik Nys om den Indrømmelse, vi havde gjort, eller konfiskerede Brevene, naar de kom gennem deres Omraader.

Men hermed var ogsaa den eneste virkelige Vanskelighed for at finde Ørenlyd i Frankrig ryddet af Vejen, og de sidste Maaneder af Mejerkrones Ophold i Paris viser utvetydigt, at den franske Regering havde forsonet sig med

Tanken om, at Sveriges Sag i Nordtyskland var uigenkaldelig tabt, og at Wismars Fald kun var et Tidsspørgsmaal. Mere og mere trængte den Tanke sig i Forgrunden hos Ludvig XIV og hans Ministre, at man burde benytte Danmarks Imødekommenhed paa den forestaaende Fredskongres. De Løfter, Mejerkrone gav om, at vi her underhaanden vilde støtte Frankrig mod Østrig, gik adskilligt over Stregen, naar man betænker, at vi var i Forbund med Kejseren og modtog Penge af ham. Men da Griffenfeld under Pres fra vore allierede blev nødt til at kalde Mejerkrone tilbage fra det franske Hof, befalede han ham tilsidst at slaa paa »den gode og sincere Intention, vi have kunde, med Frankrig os nærmere udi Fremtiden at sætte«, samt »at vi muligt Kron Frankrig en snar og reputerlig Fred kunde til Veje bringe«, men at vi til Gengæld ventede, at Kong Ludvig vilde unde os »nogen avantage« ved Freden, og »at man ikke Kron Sverrig altid udi des privat Animositet mod Voris Interesse appuyerede«. Disse Ord faldt virkelig ikke paa Klippegrund, den ændrede Stemning i Paris var et Faktum, og der var lagt en Grund, hvorpaa der kunde bygges videre, naar Freden først var sluttet til Fordel for begge de Parter, der nu instinktivt droges til hinanden.

Men heroppe i Norden havde imens Fuenmayors Mistanke mod Griffenfelds Paalidelighed vokset sig stærkere og stærkere. For at komme til Klarhed begyndte han under Wismars Belejring at bearbejde Førsteministeren kraftigt for at drive ham til en skriftlig officiel Krigserklæring mod Sverige. Gesandtens egentlige Mening hermed kommer nu for en Dag: Han vilde berøve Frankrig ethvert Paaskud til at undlade at bryde med Danmark. Dette var nemlig i saa Tilfælde Frankrigs Pligt i Følge Forbundet mellem dette Land og Sverige. Den ene Note længere end den anden indløb derfor fra Fuenmayor til Rigskansleren

for at bevæge ham til Krigserklæringen, men de mødtes alle af en udholdende passiv Modstand. Tilsidst, da den spanske Gesandt i et fire Sider langt Brev havde søgt at vise Nødvendigheden af Danmarks Krigserklæring, svarede Griffenfeld kort og overlegent:

»Paa det Brev, som Eders Ekscellence skrev mig til fra Hamburg, ved jeg intet andet at svare, end hvad en Oldtidsforfatter siger saa træffende:

Hvorfor skulde man behøve Ord,
hvor der foreligger Kendsgerninger?

Jeg haaber i Løbet af kort Tid at kunne meddele Eders Ekscellence Byen Wismars Indtagelse, hvad der er en meget vigtig Sag for alle de forbundne. Gud i Vold!« etc.

Spot og Skade følges gerne ad, det stemmede neppe med diplomatisk Tone at give et saadant Svar. Men Svaret var foruden at være uhøfligt ogsaa uklogt. Griffenfeld oversaa øjensynligt den unge Spanier, der ikke en Gang havde kunnet gennemføre, at hans Fædreland betalte Danmark dets Subsidier rettidigt. Man kan forstaa de Følelser, som Fuenmayor for Fremtiden maatte nære mod den Mand, der syntes at skulle faa hans Mission til at strande, og som samtidigt anvendte Ironiens Vaaben, der var en gravitetisk Spanier saa ubehagelige. Men man bør tillige for at bedømme Griffenfelds Uforsigtighed retfærdigt huske paa, hvorledes hans Sindsstemning i dette Øjeblik maatte være, da Vanskelighederne paa alle Sider taarnede sig op omkring ham.

Efteraaret 1675 betegnede i Virkeligheden en vedvarende Krisetilstand for ham. Allerede Richelieu har sagt, at en Førsteminister maa vedblive at være Herre over »de ti Fod Fliser i Fyrstens Kabinet«, og vist er det, som man ligeledes har bemærket, at en Statsmand under Enevælden er tvungen til at være uforsonlig i Striden mod sine Mod-

standere og fuld af Mistanke mod Andenrangs Kræfter. Hans Regering antager naturnødvendigt et personligt Præg. Derfor trænger Griffenfeld først Gyldenløve til Side, og i denne Tid bliver Køligheden mellem ham og Frederik Ahlefeld saa stor, at det ender med et Brud, og Griffenfeld berøver ham i Begyndelsen af 1676 hans Gage som slesvigsk Statholder. Nu stod han selv ene paa Magtens Top. Men sammen med de sidste Rivaler var ogsaa de sidste Venner forsvundne under ham. Og der var koldt deroppe i Ensomheden.

Hans Forhold til Kong Kristian havde samtidigt skiftet Karakter. Hans gamle Kaadmundethed gik nu for vidt, han var meget familiær i sine Samtaler med Kongen, ja brugte undertiden saa kraftige Ord, at Gert Schrøder bagefter mente at burde advare ham. Da Kristian V bebrejdede ham, at han foretrak sin egen Slægt ved Embedsbesættelser, skal han have svaret paa Tysk: »Jeg sveder for hele Kongerigets Velfærd, derfor kan Eders Majestæt ogsaa lettelig bevise mig den Naade, at jeg maa besætte de ringe Tjenester efter mit eget Behag med Folk, som jeg kender.« Visse Situationer maatte desuden give ham en Overlegenhed i det Ydre over hans Herre, som der skulde megen Takt til at undgaa, at denne vilde føle sig stødt over. Da den kejserlige Gesandt Baron Meyerberg i Sommeren 1675 skulde have sin første Audiens, ventede man i Almindelighed, at han vilde holde sin Tiltrædelsestale paa Tysk, og Kongen vilde selv have svaret ham. Men han talte mod Forventning Latin, og Griffenfeld maatte da tage Affære, mens Kristian V blev siddende tavs paa sin Plads. En Forstemning hos Kongen blev Følgen af alt dette, og under deres fornyede Ophold i Rensborg i Avgust Maaned kom det til det lidenskabelige Udbrud, som tidligere er omtalt. Han bebrejdede Rigskansleren, at han vilde indblande sig i de militære Forhold og saa ned paa Kongens

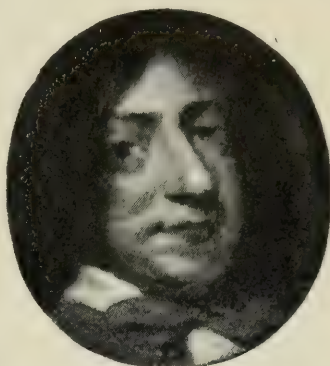
betroede Officerer, ligesom at han vilde drage hele Embedsstanden ind under sig og ikke levnede dem selvstændig Magt paa deres Poster. Han paabød ham atter at hindre, at nogen tog imod usømmelig Skænk og Gave, og om han end herved ikke nævnede bestemte Navne, var det dog tydeligt, hvem han først og fremmest tænkte paa. Men først og sidst dadlede han den Selvraadighed og Hensynsløshed, som Griffenfeld havde vænnet sig til over for ham selv. Truende lød hans Ord:

»Tager Eder ikke selv mere Avtoritet og Respekt til, uden i det som Eders Embede vedkommer«; »Tager Eder i Vare, at I ikke udi min Nærværelse beordrer noget, som jeg først burde resolvere«; og endelig: »I vil endelig gøre al Ting og vide al Ting, saa at det synes, jeg at have Navnet alene, og I al Direktionen og Reputationen, eftersom den mere søger Jer end mig; for dem, som I vil godt, hjælper jeg, og dem, som jeg vil godt, tænker I ikke paa eller minder mig en Gang derom.«

Det er karakteristisk, at Griffenfeld senere søgte at slaa disse Advarsler hen og lod, som om han havde glemt dem, mens man i Virkeligheden efter hans Fængsling fandt dem forseglede i hans Gemme med den Paaskrift, at de efter hans Død skulde brændes uaabnede. Ængstet ham har de sikkert, men en anden Sag er det, at de ikke i nogen nævneværdig Grad ændrede hans Optræden i de paaankede Punkter.

Forklaringen er sikkert den, at Griffenfeld var ved at tabe Respekten for sin Konge, der var ham saa afgjort underlegen paa alle Aandens Felter. Mens Griffenfeld først vilde styrke Staten indadtil og indsaa, at den derefter ved sin blotte politiske Vægt vilde faa sin tilbørlige Indflydelse i Evropa, stræbte Kongen udefter. Han troede nemlig, at en Hær, Forbundsfæller og Penge var, hvad der ene behøvedes. Han havde ikke Øje for, hvorpaa et Lands virkelige Magtstilling beroede. Men er denne Opfattelse

rigtig, var det ikke den rene Selviskhed, som ledede Griffenfeld, naar han søgte at skyde den unge Konge til Side. Staten var hos ham i Færd med at fortrænge Fyrstens Person, han saa med andre Øjne paa Kristian V end paa sin afdøde beundrede Konge, han begyndte at føle sig som Statens første Tjener. Denne Forvandling i hans Indre var fuld af Farer, thi han levede i et enevældigt Rige, og hans Magt var til syvende og sidst knyttet til Kongens Person. Med menneskelig Inkonsekvens søgte han desuden stadigt Tryghed for mulige Modstandere i Tilliden til, at Kongen trods alt aldrig vilde svigte sin klogeste Raadgiver og sin sandeste Ven. Hans Tro var nu som tidligere, at »Kongens Hjerte hviler i Guds Haand«; hvorledes skulde da Kristian V nogensinde kunne gribe fejl og vende Staalet mod sit eget Bryst?

KONG KRISTIAN V
Efter Medaillon paa Rosenborg

Sin fulde Forklaring finder dog Griffenfelds Optræden over for Kongen og Rigets højeste Mænd først, naar man er klar over, hvor nervøs og oprevet han nu var blevet. De smalle Skuldre evnede ikke længer at bære den uhyre Byrde, der var lagt paa dem. Som man ser af hans Brevkoncepter fra Begyndelsen af 1676 var der nu ikke den Sag, uden at han blandede sig deri. Det var t. Eks. endog ham, som gav Officerer Orlov til Besøg i Hovedstaden. Selv den kraftigste Aand kunde umuligt strække til over for sligt. Der er adskillige Vidnesbyrd om den ophidsede Stemning, hvoraf Griffenfeld fra Sommeren 1675 var grebet, og den stærke Sygdom, som han led under ved Wismars Belejring, bidrog til yderligere at undergrave hans Kræfter. Hans Svoger Fogh var lige saa ivrig som Tjenerne for at sætte det Bestikkelsesvæsen, der trivedes i Rigskanslerens

Forværelse, i System, men Kongens Advarsel kan dog ikke have været aldeles frugtesløs, thi det siges i en gammel Beretning om Griffenfeld: »Han vilde en Gang pryglet Borgmester Fogh og sagde, han bragte ham ellers i Ulykke«. En saadan Optræden lignede ikke den ellers saa beherskede Mand. Det stemmer heller ikke med hans vanlige Forsigtighed, at han i Lejren for Wismar igen vovede sig ind paa haabløse Tilnærmelser til den franske Prinsesse. Lad være, at hun ikke synes at have spillet helt ærligt Spil over for ham; hun drak saaledes ved Bordet i Glückstadt Enevold Parsberg til paa Griffenfelds Sundhed, og Vennen undlod ikke at meddele denne saa behagelige Nyhed til Kansleren i Hæren. Men da de to Parter mødtes i Lejren foran Wismar, var Griffenfeld lige vidt, og han vilde ikke forstaa, at hendes Følelser over for ham endnu var uforandrede. Griffenfelds Svar til Fuenmayor er atter et Eksempel paa en Uforsigtighed, der aabenbart skyldes en unormal sjælelig Tilstand. Det vilde ikke være retfærdigt at stemple denne Letsindighed som Overfladiskhed i hans politiske Opfattelse. Griffenfeld var som andre Mennesker ikke aandeligt mobiliseret til alle Tider.

»Vidunderbarnet« er tidligt udviklet, men bliver tidligt træt. Dets Indre lader ikke nye Kilder springe frem, det famler om sig efter nye Virkefelter, naar de oprindelige er udtømte. Griffenfeld synes at tænke paa at falde til Ro. Hans Stræben efter Rigsgrevskabet er et af Tegnene herpaa, den virkeliggjordes, da Kurfyrsten af Brandenburg i Efteraaret 1675 forlenede ham med Øen Wollin. I Januar det paafølgende Aar skriver Griffenfeld til Gyldenløve: »Naar skal vi to gifte os? Man maa slaa Fjenden, før man kan slutte en hæderlig Fred, for derefter at give Afkald paa alle Verdens Tillokkelser og leve med sin Hyrdinde. En forelsket Kansler er en ...[1].« Gyldenløve paa sin Side

[1] Her staar der to ulæselige Ord.

haabede ligeledes at kunne udrette noget under Krigen; »jeg slutter mig ganske til Eders Forslag om bagefter at

GRIFFENFELD
Efter Maleri paa Orebygaard (af Wuchter?)

trække sig tilbage med Honnør til en Krog og plante Kaal.« Mange Aar senere virkeliggjorde Statholderen denne

Plan, da han med Opgivelse af alle sine Embeder slog sig ned i Hamburg og levede der i den dybeste Stilhed til sin Død. »Dog tror jeg,« føjer han overgivent til i sit Brev, »at før vi kommer i den Stilling, bliver der endnu mange Krukker og mange Hoveder at slaa i Stykker, og at mange af dem vil komme til at plante Kaal i en anden Verden.« Forøvrigt mente Gyldenløve, at det ikke kunde være andet, end at Griffenfeld maatte vende tilbage i Triumf fra Wismar, »siden I var sammen med Cæsar, og Lykken var med ham.«

Men disse Ord fandt næppe stærkere Genklang i hans gamle Vens Bryst. Betragter man hosstaaende Billede af Griffenfeld, og sammenligner man det med Wuchters berømte Maleri, er Ligheden saa stor, at det bliver meget sandsynligt, at begge Portrætter stammer fra samme Kunstners Haand. Men hvilken Forskel paa Udtrykket! Billedet paa Orebygaard viser en træt og udslidt Mand, i hvis Øje det gamle Liv er slukt. Der er et saa selvopgivende Udtryk over dette Ansigt, at den Tanke melder sig: Kunde denne Mand, selv om han var vedblevet at staa i Spidsen for Landets Styrelse, have ydet væsentlig mere? Eller var det maaske, naar alt kom til alt, bedst for hans eget Eftermæle, at han blev taget brat bort fra sin Livsgerning?

Endnu forestod der ham dog en Triumf i den ydre Politik. Hvor meget han end følte sig tilovers under Wismars Belejring, hvor Generalerne var Kongens Hjerte nærmest, holdt han ud, og han hævdede stadigt i Fredsraadet, at man burde se at komme til et Resultat. Breve fra Klingenberg i Haag og Mejerkrone i Paris bestyrkede ham i hans Anskuelse, at vi ved den forestaaende Fredskongres maatte staa med vundne Erobringer paa Haanden. Derfor er den gamle Opfattelse rigtig, at Æren for Wismars Erobring for en væsentlig Del tilkommer Griffenfeld. Ved

Siden heraf havde dog ogsaa Kongens Tapperhed og Udholdenhed haft sin Betydning. Den fælles Opgave førte for et Øjeblik de to Mænd sammen, og da Byen endelig overgav sig, var det Griffenfeld, som d. 16de Decbr. modtog Troskabseden af Magistraten paa hele Borgerskabets Vegne. Det er da ogsaa troligt, som Overleveringen beretter, at Kong Kristian ved Indtoget har løftet sit Glas til sin Kanslers Ære og sagt, at uden ham stod de ikke her.

Tilbagerejsen til København skete i stor Hast, for at man kunde naa at fejre Julen i Hjemmet. Endnu syntes Griffenfelds Indflydelse usvækket. Men paa det nye Aars første Dag, da man i Gaarden paa Købmagergade sad ved Middagsbordet, skal en ubekendt Mand være kommen ind i Huset. Han afleverede en lille Æske, som bragtes til Rigskansleren, og da denne aabnede den, fandt han deri tolv smaa Medaljer, alle ens, altsaa en for hver af det kommende Aars Maaneder. De bar paa den ene Side hans eget Billede og Navn, paa Bagsiden stod der blot med latinske Ord: »Far varligt med Lykken!«

Dette var en Hentydning til en Oldtidsfortælling om Kong Agathokles i Syrakus, der spiste af samiske Lerkar, og naar man spurgte ham om Grunden til denne Beskedenhed, svarede, at det gjorde han for aldrig at glemme, at han var Søn af en Pottemager. Han tillagde saa Ordene: »Far varligt med Lykken!« »En opmærksom iagttager havde altså,« siger Jørgensen, »fået øje for det voksende misforhold mellem Griffenfelds selvtillid og grundlaget for hans høje stilling.«

I Virkeligheden var Kongens blidere Sindsstemning over for hans Minister af rent forbigaaende Karakter. Men Griffenfeld havde ikke Blik herfor. Han haabede paa, at Fredskongressen i Nimwegen, hvortil Mejerkrone var sendt som dansk befuldmægtiget, ogsaa skulde gøre en Ende paa Krigen under vore Breddegrader paa de Betingelser, som han havde berørt over for Frankrig. Derfor synes hans Interesse for Krigens Fortsættelse at være svalnet. Han fik ganske vist Hertug Hans Adolf af Pløn til at tage Overkommandoen over Hæren, og han hvervede Admiral Tromp til at staa i Spidsen for Flaaden. Men han fremskyndede ikke Udrustningen af Hær og Flaade saa meget, som det havde været naturligt, hvis han havde troet paa en kraftig Krigsførelse i Løbet af 1676.

Atter var det de indre Forhold, som optog ham. Han paatænkte et helt Personskifte i den øverste Embedsstand, som skulde sætte hans paalidelige Venner i Højsædet. Men hans Stemning var til Trods herfor melankolsk. Han synes at være ved at slaa sine Forhaabninger af Tankerne. »Prinsessen af Paphos vil gifte sig,« skriver han til Gyldenløve, »Gud have Barmhjertighed med alle hendes Tilbedere. Jeg hører selv til dem.« Atter søger hans Tanker tilbage til Ungdomskærligheden, Fru Susanne Gjøe, som han var saa hengiven, at han endog paa hendes Bøn friede for hendes Søn til Oberst Hans Friis' Datter. »Rig er han ikke,« skriver han i Frierbrevet om den unge Mand, »mens hvad er det for en Dame, som selv har Middel, som efter mit Tykke ej bør at se efter andet end at faa en Mand, som har Fornuft og Ære, uden hvilken vi har set mange Eksempler, at det andet let kan forsvinde.« Det var saa noget nær de sidste Ord, han skrev, mens han endnu var i Frihed, og han har i dette Øjeblik aabenbart ogsaa en anden Kvinde i Tankerne.

Men hans Modstandere var nu stærke, og de havde

Kongens Øre. De holdt paa en mere energisk Krigsførelse, og det skyldtes dem, at der d. 28de Februar udstedtes en »Deklaration om svensk Gods og Middel«, hvorved al svensk Ejendom konfiskeredes, saa vidt Kongens Haand rakte. Dette var meget nær ved at være en ligefrem Krigserklæring mod Sverige. Den nye øverstbefalende, Hertugen af Pløn, støttede alle saadanne Skridt. Griffenfeld, som havde draget ham frem, havde den Tort at se ham gaa ganske andre Veje end sine. Frederik Ahlefeld var nu Kanslerens erklærede Modstander. Griffenfeld havde faaet en Kreds af Fjender imod sig, og det lykkedes dem Gang paa Gang at gennemføre Beslutninger i Gehejmeraadet, der stred mod hans Ønsker.

Een Mand frygtede han dog i hvert Fald ikke. Det var den unge spanske Gesandt, som han ikke havde set meget til, siden han foran Wismar gav ham det sidste skarpe Svar. I Februar 1676 skriver Griffenfeld om ham til vor Gesandt i London: »De kan forsikre Don Ronquillo [vist den derværende spanske Resident] om, at der ikke hersker den ringeste Kulde mellem mig og den spanske Minister, som opholder sig her. Jeg tror tværtimod, at han ligefrem elsker mig. Det er sandt, at jeg ikke har kunnet fordøje en saa daarligt begrundet og saa uforskammet Undskyldning, som at tale om en Krigserklæring, naar man i Stedet burde betale for de ædle og mandige Gerninger, som Kongen udførte hver Dag, lige til, saa at sige hvert Øjeblik, at sætte sit eget Liv i Vove. For at slippe fri for de evindelige Gentagelser, som ikke kunde andet end trætte mig i høj Grad, svarede jeg ham saa kort og knapt, som De véd, thi jeg har altid foretrukket Gerninger for Ord.« Denne Overlegenhed fra Griffenfelds Side var dog saare slet begrundet.

Man kan tænke sig, hvorledes Fuenmayors Følelser nu var over for Griffenfeld. Han lurede kun paa en Lej-

lighed til at ramme ham og afsløre hans formentlige Troløshed over for de allierede. I Mellemtiden søgte han at modarbejde Danmarks Interesser, naar de ikke faldt sammen med de forbundne Magters, og han havde altfor ofte godt Held med sig. Men han kom heller ikke til at vente længe, før han havde Beviset for Griffenfelds Dobbeltspil paa Bordet. I Februar 1676 kunde han meddele sin hjemlige Regering, at man i Hamburg havde opsnappet et Brev fra den danske Gesandt i Frankrig, Mejerkrone, til den franske Gesandt i København, Terlon. Mejerkrone havde skrevet det, umiddelbart før han forlod Paris, og han havde deri nedlagt Summen af sine Erfaringer under sin franske Ambassade. Det hedder bl. a.:

»Jeg har aldrig haft noget højere Ønske end at se vore Herrer nøje forbundne, og dette vil stadigt være Maalet for hele min Virksomhed ... Da jeg i Fortrolighed kan gøre Deres Eksc. opmærksom paa, at jeg har iagttaget, at man ved deres Hof i Bunden ikke var meget langt fra at nære samme Mening, rejser jeg derfra med det faste Haab, at vore Hensigter maa naa deres Virkeliggørelse, inden vi forlader de Pladser, vi har inde ... Vist er det, at jeg i Dag med stor Sorg forlader det franske Hof, men Haabet om en Dag at vende tilbage dertil, eller i det mindste paa den Plads, hvortil min Herre Kongen bestemmer mig [ɔ: Nimwegen], ved min Tjeneste at vise, at I ingensinde har taget fejl i den gode Tro, som I har haft om mine Hensigter, gør, at jeg til en vis Grad finder Trøst« etc.

Her var baade udtrykt Ønsket om en fremtidig dansk-fransk Alliance, og der var givet Løfter om Danmarks Optræden paa Fredskongressen, saa man kan ikke undre sig over, at Fuenmayor blev altereret. Ogsaa den spanske Regering kom i det heftigste Oprør. Men før den fik Tid til at gøre Forestillinger gennem vor Gesandt i Madrid, var Fuenmayor selv gaaet over til Handling. Han beretter, at det var ham velbekendt, at der herskede stor Skinsyge mellem Rigskansleren og Krigspartiets Fører, Hertugen af Pløn.

Derfor spillede han denne Brevet i Hænde gennem den kejserlige Gesandt, der var Pløns gamle Ven, og Hertugen gik med Brevet i Haanden op til Kristian V.

Det var ikke første Gang i denne Tid, at Hertug Hans Adolf greb ind til Griffenfelds Skade paa øverste Sted. En Beretning gaar ud paa, at Kansleren en Dag havde Pløn til Bords; »de blev fortrolige inter pocula. Hertugen bad Griffenfeld ved sin Degen om at være hans oprigtige Ven. Griffenfeld lovede det, og under Fortsættelsen af den fortrolige Samtale var Griffenfeld uforsigtig nok til at betro ham, at Kongen nylig havde anordnet Maaden, hvorpaa Regeringen i Tilfælde af hans Død skulde bestyres, samt indsat Hertugen til at have Del deri. Dette røbede Hertugen faa Dage derefter for Kongen, som fortørnedes«. Fuenmayor siger forøvrigt selv, at Kong Kristian havde begyndt at nære Mistro til Rigskansleren, før Hertugen kom til ham med det opsnappede Brev. Det er vel sagtens paa dette Testamente og paa Steinhorstsagen, han hermed tænker.

Men efter at Brevet var kommet for en Dag, stod Danmark kompromitteret i de allieredes Øjne, det var overbevist om et Dobbeltspil af graverende Art. Den ledende Statsmand maatte fjernes, helst paa en saa eftertrykkelig Maade, at Evropa fik den Opfattelse, at han havde handlet uden Bemyndigelse fra sin Konges Side. En saa dramatisk Optræden som muligt var her paa sin Plads. Griffenfelds Fald er altsaa en storpolitisk Begivenhed. Men det laa nær ved samme Lejlighed, naar man havde ham fangen, at underkaste hele hans Embedsførelse en grundig Prøvelse. Der havde jo i mange Aar været mumlet om, at alt ikke stod til her, som det burde.

Det skal ikke have været før den 10de Marts, at Kongen blev gjort bekendt med det konfiskerede Brevs Indhold. Kristian V læste det efter Taflet, og om Natten besluttedes Kanslerens Arrest. Tidligt næste Morgen lod Kongen

Frederik Ahlefeld, Generalløjtnant Arensdorf og andre højtstaaende Herrer kalde til sig, og de sidste Forberedelser blev trufne. Hvem kender ikke Virkningen af en gennemvaaget Nat? Alt staar unaturligt skarpt og tydeligt, mange Detaljer, som Øjet til daglig ikke bemærker, træder frem, men Helheden har Uvirkelighedens Præg, man ser uden at se. Det var altsaa i denne Tilstand, Kong Kristian traf den endelige Bestemmelse om sin Raadgivers Skæbne.

Kl. 9 om Morgenen kom Griffenfeld som sædvanligt ind i Slotsgaarden, efterfulgt af Bierman. Han gik op ad Trappen i Kongefløjen til sit daglige Møde med Kristian V. Men i Drabantsalen foran Kongens Gemak kom Arensdorf ham i Møde og afkrævede ham i Kongens Navn hans Kaarde. Der skal have fundet en hidsig Scene Sted, hvorunder Generalen optraadte ret brutalt, de to Mænd havde længe staaet fjendtligt over for hinanden. Men Enden blev, at Griffenfeld gennem Løngangen førtes over i Biblioteket, hvor han tilbragte den største Del af Dagen i Varetægtsarrest. Allerede tidligere om Morgenen var Fogh bleven fængslet i sit Hjem. Ahlefeld og Kørbitz begav sig hen i Gaarden paa Købmagergade og underkastede Kanslerens Papirer en foreløbig Undersøgelse. Udfaldet heraf ansaas for saa graverende for Ejeren, at man mente ikke at kunne slippe ham foreløbigt. Henimod Aften førtes han derfor i en Baad gennem Kristian IV.s gamle Galejhavn og Kanalen til Kastellet. Han forvaredes her i den følgende Tid under hæderlig Bevogtning.

Kongen var overstrømmende glad. For enhver af de fremmede Ministre, som i de første Dage kom i hans Nærhed, proklamerede han, at han fra nu af vilde være sin egen Førsteminister. Fuenmayor fik en særlig Tak for Brevet, som han havde spillet ham i Hænde gennem Hertugen af Pløn. At den samme Stemning raadede inden for vide Kredse, kan der ikke være Tvivl om. Griffenfeld

SATIRISKT KOBBERSTIK OVER GRIFFENFELDS FALD

kom til at lide under den sædvanlige danske Mangel paa Maadehold i Bedømmelsen af offentlige Personer. Ligesom han var bleven hævet til Skyerne, før han havde givet det fulde Bevis paa, at han fortjente en saadan Beundring, blev han nu styrtet dybt i Vanæren, skønt man derved skød over Maalet til den modsatte Side. De vildeste Rygter blev satte i Omløb i København, og de blev troede. Man sagde, at der i Griffenfelds Hus var fundet en kostbar Krone, og at han aabenbart havde haft den Plan at sætte sig selv eller en anden paa Kongetronen. Den svenske Gesandt skrev hjem, at alle Stænder, særligt dog Adelen, var tilfredse med, hvad der var sket, da de alene kunde tilskrive Griffenfeld, at denne Krig var opstaaet mellem de to Kroner til Landets store Fordærv. Kun de allernærmeste blev den faldne Rigskansler tro i Ulykken. Det gør én ondt at se den Maade, hvorpaa Gyldenløve tog Efterretningen. Saa længe han ikke var sikker paa, at den var rigtig, kaldte han den »et ondt Rygte«, men sidenhen var han klar over, »at Gud ikke længere havde kunnet se paa dette Hovmod og denne umættelige Begærlighed«. Derimod var Jens Juel ilde tilfreds, da han i Norge fik Budskabet om det skete.

Husundersøgelsen samme Dag, som Fængslingen havde fundet Sted, havde bragt en Række uekspederede Kancellisager og mange uaabnede Breve til og fra Udlandet for Dagen. Dette kunde opfattes som et Vidnesbyrd om, at den faldne Statsmand havde været altfor overlæsset med Arbejde, men man tog det som et Tegn paa Forsømmelse af hans Embedspligter, og Stemningen mod Rigskansleren steg herved. Et Par Dage efter kom Posten med Breve mellem Frankrig og Sverige under Griffenfelds Kuvert, Postsækken aabnedes i selve Gehejmeraadet, og Hertugen af Pløn, der lidt efter kom ud i Forværelset til de forsamlede fremmede Gesandter, sagde, at nu stod Griffenfelds Sag værre end

nogensinde. Endelig, d. 23de Marts, fandt man i de konfiskerede Papirer de kompromitterende Skrivekalendere og Udkastet til det kongelige Testamente, som Kristian V havde opsat i Lejren foran Wismar. Kongen blev herved bestyrket i den Mistanke, som Hertug Hans Adolf havde indgivet ham, og han ankede med stor Bitterhed over, at Rigskansleren ikke havde opfyldt hans Paabud om at tilintetgøre dette Udkast.

Under disse Omstændigheder blev der ikke længer Tale om at indskrænke sig til en Afskedigelse af politiske Grunde, Behandlingen af den fangne blev skrappere, hans Gaard og Gods konfiskeredes, og hans Datter maatte søge sin Tilflugt i sin Gudmoder Magdalene Sibylle Gersdorfs Hus. Samtidigt kuldkastedes en stor Del af den faldne Ministers Regeringssystem. Det blev paabudt vore Gesandter i Udlandet for Fremtiden at skrive direkte til Kongen, der udkom en Forordning mod, at Embedsmænd maatte tage mod »Skænk og Gave«, og Kancelliet og Skatkamret indrettedes atter som kollegiale Forsamlinger. Statskollegiet, hvor Griffenfeld havde faaet saa god Støtte til Udførelsen af sine Planer, ophævedes fuldstændigt, kun Hærens og Flaadens Kommissariater fik Lov til at bestaa. Frederik Ahlefeld blev Griffenfelds Efterfølger som Kansler, men der var aabenbart ikke Tale om, at man længere vilde taale nogen »Førsteminister«. Dette Embede havde jo Kristian V paataget sig at bestride selv.

Men til Trods for hele dette Uvejr er der endnu intet Tegn til, at Griffenfeld skulde have tabt Modet. Hvis man kan tro hans Forhørsdommere, skal han ved et af deres første Møder have sagt, at »det maatte gaa med ham, som det vilde, saa havde han dog den Tilfredsstillelse og Fornøjelse i sin Sjæl, at han havde været en af de berømteste og betydeligste Mænd i hele Kristenheden i dette Aarhundrede.« Dette vidner om, at han endnu var i den samme eksalterede

Stemning, som før sin Fængsling. Den brandenburgske Gesandt taler paa samme Tid om ham omtrent med disse Ord: »Griffenfeld er stadigt den samme! Nu fjaser han med Slutterens Datter.« Dette er dog vel den rene Sladder, ligesom hvad man i København sagde om Forholdet mellem Griffenfeld og Enkedronning Sofie Amalie.

Der skulde snart komme Begivenheder, som maatte nedslaa hans Mod. Man havde længe syslet med at tilrettelægge den Proces, som skulde bringe Oplysning om de mange dunkle Punkter i hans Embedsførelse. Forhørene blev lagte i Hænderne paa Generalfiskalen Kristen Pedersen, og en indkaldt Tysker, Licentiat Otto Mauritius, der var afhængig af Hertugen af Pløn, blev stillet ved hans Side. I Stedet for at indanke Sagen for Højesteret, benyttede Kongen sig af sin Enevoldsmagt til at nedsætte en særlig Kommissionsdomstol til at paadømme denne ene Sag. Dens Medlemmer var ret tilfældigt valgte, nogle af dem havde staaet Griffenfeld nær, andre maatte snarest regnes til hans Modstandere. Man har udtalt den Formodning, at det var af Hensyn til den udenrigspolitiske Situation, at Kongen ikke vilde lade Sagen foretage af den mandsstærke Højesteret, men dette kan ikke holde Stik, thi af nærliggende Grunde maatte man ogsaa undlade at lægge de politiske Hemmeligheder paa Bordet for den faatallige Kommissionsdomstol. Griffenfeld selv klagede over, at hans Sag ikke kom for sit rette Forum, og vist er det, at Kommissionen var mere udsat for at komme under ydre Paavirkning, end Højesteret vilde have været, og at den virkelig blev Genstand for et saadant Tryk. Retten blev sat i Kastellet, og Griffenfeld, hvem man havde nægtet Ret til at benytte sine Papirer eller have juridisk Bistand, maatte selv efter Hukommelsen udarbejde sine Indlæg. Processen var skriftlig.

Det vil ikke her være fornødent at følge Griffenfelds Rettergang fra Dag til Dag, saaledes som det saa ofte

tidligere har været Tilfældet. At opsummere Hovedresultaterne deraf er derimod nødvendigt. Som man kunde vente, blev hele den ydre Politik, Dobbeltspillet mellem Frankrig og de forbundne Magter, som havde været den nærmeste Aarsag til Griffenfelds Fald, kun strejfvis berørt under Forhørene; det var i Begyndelsen, og man vendte ikke senere tilbage dertil. Mauritius bebrejdede i nogle Forhørspunkter, før Retten endnu var sat, den anklagede, at han »undertiden havde tracteret de høje allieredes Ministre hel rude og disgusteret dem og deres Herrer«, hvormed han aabenbart sigtede til det korte Svar til Fuenmayor, og han erklærede, at Fangen havde »forsikret høje Potentater ganske kontrære Ting, Kongen uafvidende, i Hans Majestæts Navn«. Det sidste gjaldt vel Forhandlingerne med Frankrig. Griffenfeld var tilstrækkelig taktfuld og fædrelandskærlig til selv i sin haarde Nød at holde tæt med Statens Hemmeligheder, og han hævdede, at Forhandlingerne med Frankrig havde været fingerede, hvad Anklagerne paa deres Side med Rette betvivlede. Hele denne Sag traadte derefter tilbage, ene Brevspørgsmaalet undtaget, hvorom mere nedenfor.

Derimod blev Griffenfelds indre Statsstyrelse draget frem i forreste Række, og det var ikke svært at finde angribelige Punkter heri. Med særlig Iver kastede Anklagerne sig over hans Udnævnelser til Præsteembeder, og de godtgjorde, at han i en Række Tilfælde havde modtaget en Pengesum af den Kandidat, der var bleven udnævnt. Heraf sluttede de videre, at der havde fundet ligefremme Køb og Salg af Præstekald Sted, og at Rigskansleren altsaa havde gjort sig skyldig i den grove gejstlige Forbrydelse, Simoni. Griffenfeld paa sin Side nægtede ikke, at han havde modtaget Pengegaver, men han fandt intet stødende i, at en høj Embedsmand ved en saadan Lejlighed »frivilligen og noblement regaleres«; Pengene var kun »ganske frivillige Taknemlighedstegn«. Det drejede sig her i Virkeligheden, sagde han, om

ekstraordinære Kancellisportler. Han vilde derfor ikke anerkende, at Recessens Forbud mod Embedssalg skulde være krænket af ham, og han hævdede, at den Ed, som han havde aflagt som Embedsmand, kun forbød ham at forvilde nogen Mands Ret for Skænk og Gave. For sine Folks Optræden over for Supplikanter vilde han derimod ikke svare.

Der er hertil dette at sige, at Mauritius selv maatte indrømme, at der ikke var Tale om virkelige Køb og Salg af Præsteembeder. Man kan næppe heller paavise noget Eksempel paa, at en ringere Kandidat er bleven foretrukket en værdigere, fordi han bød en større Pengegave end denne. Ganske vist skrev Griffenfelds Hovmester i eet Tilfælde til en vraget Teolog, at han en anden Gang burde forhøre sig i Forvejen hos Henrik Lund, om nogen havde budt højere, og i saa Fald byde denne over. Men det er ikke muligt at afgøre, om Hovmesteren i dette Tilfælde handlede i Overensstemmelse med Griffenfeld eller bag hans Ryg med det øvrige Tjenerskab, som gik Kansleren til Haande ved Kancelliekspeditionerne og fik deres Del af Pengegaverne. Heller ikke kan man i mere end eet, og det et højst tvivlsomt Tilfælde tale om, at en uværdig Person skulde være bleven indsat i et gejstligt Embede (den islandske Vicesuperintendent). Man kan saaledes med god Vilje opfatte den betalte Sum som en »Diskretion«, saaledes som Griffenfeld vilde det. Men det maa tillige staa fast, at det var en velkendt Sag, at man ikke let opnaaede et gejstligt Embede uden i Forvejen at have tilbudt en Erkendtlighed derfor, hvis Størrelse blev nøje aftalt med en af Rigskanslerens mest betroede Tjenere. »Frivillige« var »Taknemlighedstegnene« altsaa ikke. Det er ogsaa et Faktum, at den største Part af denne Sum gik i Griffenfelds egen Lomme. Det er derfor ubestrideligt, at man her staar over for et meget alvorligt Embedsmisbrug, som gjorde det vanskeligere for

den fattige, men duelige Kandidat at vinde frem, end det ellers vilde have været Tilfældet.

I Forbindelse med Beskyldningen for at have solgt Præstekald staar den tilsvarende Anklage, at Rigskansleren skulde have gjort sig skyldig i Bestikkelse ved Besættelsen af juridiske Embeder. Skønt Jørgensen har paastaaet, at »sådanne embedssalg blev påviste«, er dette næppe rigtigt. Ganske vist anførte den offentlige Anklager et Eksempel af denne Art, nemlig Kristoffer Kaspersens Udnævnelse til Vicelagmand i Trondhjem, men Beviset er næppe fyldestgørende, thi det lykkedes Griffenfeld at godtgøre, at Kristoffer Kaspersen havde haft Ekspektance paa Embedet, længe før det blev ledigt. At Griffenfeld skulde have krænket Retten for Gunst og Gave, saaledes at han endog udfærdigede Højesterets Domme i en Skikkelse, der stred mod Resultatet af Voteringerne, blev ganske vist paastaaet af Mauritius, men det lykkedes ham ikke at føre noget Bevis herfor. Jørgensen har paaberaabt sig en Skrivelse fra Bispen i Odense, hvori han lovede at vise sig erkendtlig, hvis Griffenfeld kunde skaffe ham en Sag ekspederet, som han skulde have for ved Højesteret. Heri ligger dog kun, at Bispen ventede, at Rigskansleren skulde kunne fremskynde Sagens Behandling, men intet herudover.

Derimod er det uigendriveligt, at Griffenfeld under hele sin Embedstid har modtaget mange og store Gaver fra Folk, som fik Breve udfærdigede for sig gennem Kancelliet, navnlig saadanne som opnaaede en større Fordel hos Staten. Rentemester Henrik Müller, Povl Klingenberg, Peder Luxdorf og Johan Bannermand er kun nogle faa af de mange, som udstedte Obligationer til ham paa Beløb, som for visses Vedkommende gik til flere Tusinde Rigsdaler. Griffenfeld selv benægtede, men forgæves, en Del af disse Tilfældes Rigtighed. Andre Summer vilde han have opfattede som Kancellisportler i udvidet Forstand. Atter her staar

vi over for et groft Brud paa hans Embedspligt. Men disse store Pengegaver har navnlig Betydning, fordi der blandt dem nævnes nogle, som kom fra Udlandet, og som drog Beskyldningen for Højforrædderi ned over den styrtede Statsmands Hoved. Det var de 10,000 Rdlr., som Staden Hamburg havde foræret ham under Opholdet i Rensborg, en kostbar Ring, der var kommet fra Kielman efter dette Møde, og en Gave af Kobber, der var lovet Griffenfeld af den svenske Gesandt i Kong Karl XI.s Navn. Forhandlingerne om Steinhorsts Overdragelse til Rigsgrevskab blev af Anklagerne betragtede under samme Synsvinkel.

Skønt Griffenfeld beraabte sig paa, at han havde Kongens Tilladelse til at modtage Gaverne fra Hamburg og fra Kielman, vandt hans Ord ingen Tiltro. Han kunde endda have tilføjet, at Kristian V selv havde modtaget Hamburgernes Presenter ved samme Lejlighed. Det svenske Kobber kom ikke til at spille nogen virkelig Rolle som Anklagepunkt, det var ment som en Erkendtlighed fra Kong Karls Side for den Forbindelse, der var indledet mellem ham og den danske Prinsesse Ulrikke Eleonore. Men saa meget større Vægt blev der lagt paa Sagen med Steinhorst. Anklagerne paastod, at dette havde været ment som en gottorpsk Gave til Griffenfeld, naar han først havde gennemført Mageskiftet mellem Oldenburg og Tønder Amt, som de ansaa for saa ugunstigt for den danske Konge. Det er ejendommeligt, at Griffenfeld forsvarede sig med, at Bytteforhandlingerne med Gottorp aldrig havde været ærligt mente fra hans Side. Han vilde herved aabenbart tillige værge sig mod Beskyldningen for at have tilraadet sin Herre et ugunstigt politiskt Skridt. Ærligere vilde det have været, om han havde indrømmet, at Forhandlingerne mellem ham og Kielman havde været alvorlige nok, men samtidigt hævdet, at den Erhvervelse af Steinhorst, som havde været knyttet dertil, aldrig havde været ment som en Gave, men kun som et

virkeligt Køb og Salg. Det vilde tillige have været klogere af ham at gøre denne Indrømmelse, thi ad den Vej, han fulgte, lykkedes det ham ikke at overbevise Dommerne om, at han havde staaet ganske uskyldig i Sagen om Rigsgrevskabets Erhvervelse.

Vigtigst blev dog Spørgsmaalet om den Brevveksling, der havde fundet Sted mellem Frankrig og Sverige under hans Navn. Kongen nægtede nogensinde at have givet sin Tilladelse dertil, og ved Postsækkenes Aabning blev det klart, at Indrømmelsen var bleven misbrugt fra fransk Side, saa at Ludvig XIV endog havde benyttet den til at give Sverige skriftlige Raad om, hvorledes det bedst kunde føre den forestaaende Sommerkrig mod Danmark.

Den ene Mands Ord staar altsaa her imod den andens. Kongen benægtede, hvad Griffenfeld hævdede. Forretningsgangen med de indkomne Beretninger fra vore Gesandter, i dette Tilfælde Mejerkrone, var nemlig den, at Bierman aabnede Brevene og overgav dem til Griffenfeld, der derefter under fire Øjne foredrog dem for Kongen. Kansleren meddelte derpaa den fattede Beslutning til Bierman, som besvarede Brevene i Overensstemmelse hermed. Hvis Kongens Ord skulde staa til troende, maatte altsaa Griffenfeld have meddelt Bierman en falsk kongelig Resolution i Spørgsmaalet om Brevvekslingen mellem den franske Regering og dens Gesandt i Stockholm. Hvorfor skulde han have begaaet et saadant Falskneri? Personlig Fordel kunde han ikke have deraf, men vel kunde han risikere, at Forholdet en skønne Dag blev Kongen bekendt gennem en tilfældig Udtalelse af Bierman eller ved et Ord i en Depesche fra Mejerkrone. Han maatte altsaa stadigt svæve i en overordentlig Fare, uden at man kan indse, hvad han skulde have opnaaet til Gengæld herfor. Da det paa den anden Side ikke er troligt, at Kongen skulde have talt bevidst Usandhed i denne Sag, bliver kun den Forklaring mulig, at Kristian V

i sin Tid, da Spørgsmaalet behandledes, ikke ret har forstaaet, hvorom det drejede sig, og hvilke Følger dette Skridt kunde faa. Senere, efter Griffenfelds Fængsling, er han da bleven grebet af en ærlig Harme ved at se, til hvilke Misbrug Tilladelsen havde givet Anledning, uden at hverken han eller hans Førsteminister havde vidst noget derom. Men det ser mærkeligt ud, at Bierman, der dog optraadte som Vidne i Brevspørgsmaalet, ikke lagde sit Lod i Vægtskaalen til Fordel for sin tidligere foresatte, om hvis Uskyld paa dette Punkt han dog maatte være overbevist. Bierman brød derimod hurtigst muligt efter Griffenfelds Fald det Ægteskabsløfte, som han havde givet Gert Schrøders Søster, Anna.

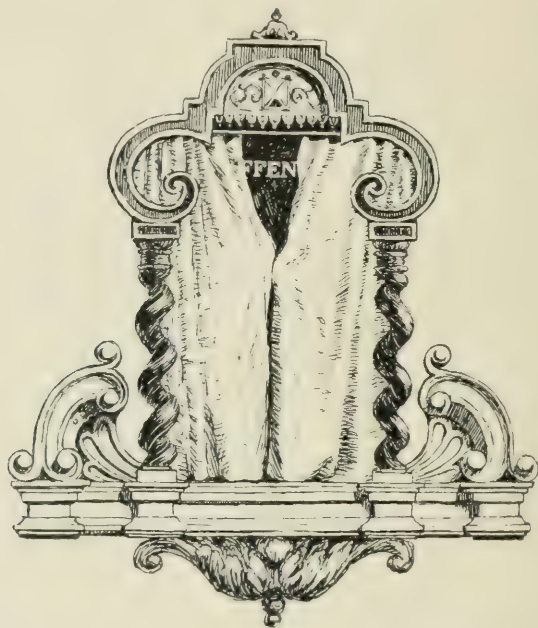
Med Undersøgelsen af de udenlandske Pengegaver og af Steinhorsts mulige Ophøjelse til Rigsgrevskab var man i Virkeligheden inde paa Tanken om, at Griffenfeld havde gjort sig skyldig i Landsforrædderi. Denne Tanke bestyrkedes ved de Fund, man gjorde i Rigskanslerens Papirer, ikke alene af en Række uaabnede Breve fra udenlandske Fyrster, men navnlig af Udkastet til Kongens Testamente, som Griffenfeld i sin Tid havde erklæret for brændt, og af de letsindige Almanakoptegnelser. Det var her, der stod de bekendte Ord om, at Kongen havde talt som et Barn. Virkningen af Aabenbaringen var lige stor paa Kongen og paa den anklagede Minister. Der kan ikke være Tvivl om, at dette var at tage Kristian V paa hans ømmeste Sted, han var ikke nogen storladen Personlighed, der kunde se bort fra Krænkelser, selv naar de var af uvæsentlig Art. At Griffenfeld paa sin Side var klar over, at disse senere tilkomne Anklagepunkter havde forværret hans Sag betydeligt, fremgaar alene af den ændrede Tone, der nu kommer i hans Forsvarsskrifter. Mens han oprindelig havde været meget kæk, talt i en overlegen Tone til Mauritius og under Forhørene revet Doku-

menterne ud af Haanden paa ham, synker nu hans Mod stærkt, og hans sidste Indlæg er, som man har sagt, nærmest et Naadeskrig. Han beder Kongen inderligt om Forladelse for den Letsindighed, han har begaaet med Testamentet og Almanakkerne, og han søger egentlig kun at forsvare sig med virkelig Kraft mod en eneste Beskyldning, den for Landsforrædderi. Fortvivlet over den Mangel paa Tillid, som man viser ham i dette Hovedpunkt, ender han sit sidste Indlæg med disse Ord til Dommerne:

»I gode og højanselige Herrer kender jeg saa conscientieuse at være, at I en uslukkelig Fortrydelse have skulde, naar I siden maatte erfare, det at have været *en Mumme-Sag*, udi hvilken jeg havde maattet falde og succumbere for Mangel af menneskelig Hjælp og Assistance, eftersom jeg ikke den ringeste har, som mig med Raad eller Daad kunde gaa til Hænde. Jeg recommenderer min Person og Sag til deres gunstige Billighed og favorable Intention, bedendes de, hvis Poster ikke speciatim her berørte ere, af mit forrige Svar repetere ville, og al Ting i bedste Maade optage.«

Men dette var nu Tale for døve Øren. Med overvældende Flertal erklærede Dommerne, at den anklagede havde gjort sig skyldig i Brud paa sin Embedspligt ved at modtage Bestikkelser, sælge Embeder og aabenbare Kongens Hemmeligheder. Han havde virket for et landsskadeligt Mageskifte og understukket »fremmede Potentaters Breve, kongelige Ordres og Undersaatternes Supplicationer.« Han havde ikke taget Hensyn til Kongens Advarsler i Rensborg. »Imod Hans Majestæts Vilje og Vidskab har han fjendtlige, til og fra de Svenske gaaende Breve under sin Kuvert svigagtelig befordret, og med Hans Kgl. Majestæts hemmelige og aabenbare Fjender haft og holdet en utilbørlig og højst farlig Korrespondance.« Straffen blev derfor bestemt til, at han skulde falde i Kongens Unaade og

miste Ære, Liv og Gods, saa at hans grevelige Navn og al anden Værdighed udslettedes, hans Vaaben sønderbrødes, hans Grevedømme og Gods inddroges, og han selv, »fornævnte Greve Griffenfeld, nu Peder Schumacher«, mistede Livet for Bøddelens Sværdhug. — Forvandlingen var anden Gang fuldbyrdet, Peder Griffenfeld var nu atter bleven Peder Schumacher.

X

SCENEN var den aabne Plads i Kastellet en tidlig Junimorgen.

Kl. 7 indfandt Mestermanden sig, og en Time senere ankom Kongens Generaladjudant Schack, der gennem en Kaptejn lod fornemme hos Præsterne, om Fangen var beredt til den forestaaende Handling. Imidlertid havde denne iført sig den Ligdragt, som han skulde bære paa sit Livs sidste Gang, og han havde med megen Frimodighed samtalet med de to Præster, som søgte at trøste ham for, hvad der nu forestod. Schack kom ikke til at vente længe. Kaptejnen vendte tilbage i Følge med Præsterne og Fangen, de ledsagedes ikke af nogen Vagt. Garnisonens Soldater, 2—300 i Tal, havde imens dannet en Ring omkring Retterstedet, det var en Sandbunke, ved hvis Side der var henstillet en simpel Kiste. Da Schumacher kom ind i Kredsen, spurgte han efter Mestermanden og opmuntrede ham til at vise Kækhed. Et Par Salmer blev afsungne, der blev slaaet til Lyd, og en Officer oplæste Dommen. Da Ordene lød om, at hans Vaaben skulde sønderbrydes, brød Mestermanden dette. Præsterne søgte imidlertid at trøste Fangen med, at alt sligt kun var forgængeligt, og Vanæren syntes virkelig ikke at gøre synderligt Indtryk paa ham.

Nu tog Schumacher til Orde og erklærede, at han døde uskyldig; han fralagde sig alt Forrædderi, »men han havde aleniste mere frygtet Kongen end sin Gud«. Han aftog Parykken, og Haaret, der kom til Syne herunder, »var meget stakket, thi det var affaldet efter Sygdommen forleden Vinter«. Han havde endnu ikke fyldt sit 42de Aar. Da Mestermanden vilde binde ham for Øjnene og ordne hans Paaklædning, vægrede han sig ved at modtage hans Hjælp, han bandt sig selv for Øjnene og sagde til Bøddelen, at han vilde give ham et Tegn, naar han skulde »gøre sin Forretning«. Saa knælede han paa Sanddyngen og bad sammen med Præsterne en kort Bøn med foldede oprakte Hænder. Da han tog Hænderne fra hinanden, blottede Mestermanden Sværdet og løftede det. Schacks Stemme lød i samme Øjeblik hen over Pladsen: »Holdt! Der er Pardon!«

Da Schumacher hørte Benaadningen, fattede han den ikke straks. Præsterne gentog den for ham, efter at han var kommet paa Benene. Han blev nu stærkt grebet og udbrød: »O, Herre Jesus forlade Eder! Jeg var allerede udi Himmerig.« Dog syntes han lidet glad, da han hørte Enkelthederne i denne Pardon, men han takkede Kongen og Generaladjudanten. Formildelsen i Dommen indskrænkede sig til, at Dødsstraffen forandredes til »evigt Fængsel«, og at hans lille Datter maatte beholde en Fjerdedel af sin Mødrenearv. Traditionen meddeler, at Schumacher bønfaldt Schack om at skaffe Fængselsstraffen ombyttet med Tjenesten som simpel Soldat. Hvorledes det end forholder sig hermed, endte Optrinnet i Kastelsgaarden med, at Bøddelen kastede Stumperne af det sønderbrudte Vaaben i Kisten, mens Præsterne førte Fangen tilbage til hans Fængsel i Proviantgaarden.

Stærke Kræfter havde været i Virksomhed for at redde den dødsdømte fra den yderste Straf. Ikke blot havde

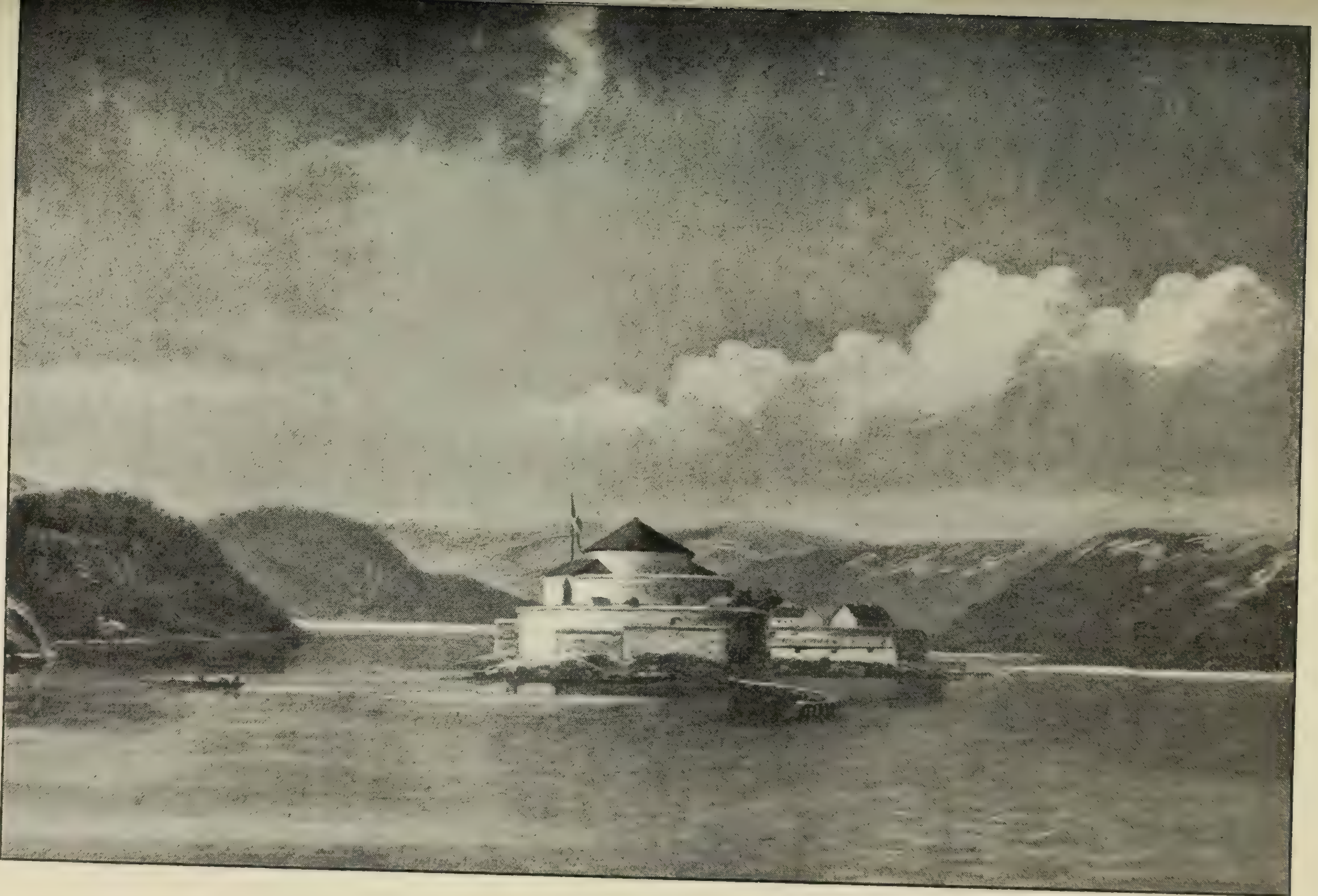
hans Moder med hans lille Datter gjort Knæfald for Kongen, og selve Dronningen (eller vel snarere Enkedronningen) var bleven set ved Aftenstide begive sig til den nye Kanslers Bolig for at bevæge ham til at lægge sit Lod i Vægtskaalen for Skaansomhed. Vigtigst var det dog, at Kongen selv havde følt sin Overbevisning om Fangens Skyld rokket, da en af Dommerne, Kristen Skeel, ikke havde kunnet slutte sig til sine Fællers Afgørelse, fordi han ansaa Landsforrædderiet for ubevist. Kristian V.s forandrede Stemning viser sig allerede deri, at han ikke, saaledes som Mauritius tilraadede det, vilde lade Fangen underkaste Tortur. Derimod tog han desværre intet Hensyn til Schumachers Bøn, om at ogsaa Bierman skulde tages i Forhør, for at Brevspørgsmaalet kunde blive fuldstændigt opklaret. Skyldtes dette en Mangel paa aandeligt Mod hos ham? Frygtede han for, at hans Kongeord, at han havde været ganske uvidende om Brevvekslingen, herved skulde blive gjort til Skamme?

Omslaget i Almenhedens Bedømmelse af den faldne Storhed var allerede mærkbart. Tilfredsheden med hans Fængsling tre Maaneder tidligere havde været almindelig, nu havde, som saa ofte, naar stærke Lidenskaber raser, en lille Anledning været nok til at faa Vægtskaalen til at gaa i Vejret. Det var Medynk med den saa haardt ramte i Forening med en Følelse af, at det dog var Borgersønnen, som var truffet, der medførte et Stemningsomslag. Om nogen afklaret Overbevisning hos det brede Folk om den dømtes Skyld eller Uskyld var der naturligvis hverken nu eller senere Tale.

Fangens Bo var imens blevet opgjort, hans Ejendom i København vurderedes til 100,000 Rdlr., Samsø skænkedes af Kongen til hans Elskerinde Jomfru Moth, og Tønsberg mageskiftedes til Gyldenløve, som forenede det med Grevskabet Lavrvig. Den fireaarige Datter fandt sin Tilflugt

først hos sin Farmoder og siden i sin Frændes Hans Nansens Hjem. Kongen tillod hende at beholde Navnet Griffenfeld, hele hendes Mødrenearv og det kostbare Bibliotek. Men kort før dette skulde stilles til Auktion, gik det op i Luer i Hans Nansens Gaard paa Slotsholmen.

Imens levede Livsfangen sit ubemærkede Liv i Kastellet. Efter Ansøgning fik han Tilladelse til at lade hente enkelte Bøger fra sit Bibliotek og modtage Besøg af Præsten een Gang om Maaneden, derimod forundtes det ham ikke at faa Papir, Blæk og Pen. Forplejningen var taalelig, om den end bestandig afknappedes. I den første Tid var han ængstelig ved at skulle ligge ene om Natten, thi Fængslet laa ret afsides i Kastellet, og ingen kunde høre ham, hvis noget kom paa. Et Par Aar senere beraabte hans gamle Moder sig i en Ansøgning til Kongen paa »min kære Søns store Svaghed, idet Gud Allermægtigste hannem ved en meget streng hitzig Feber nederlagt haver, som hannem til des i 24 Timer holden, hvortil ogsaa en stærk Blodsot er slagen, ikke vidende, hvad Gud med hannem i Sinde haver.« Derfor bad hun som »hans højbedagede og saa højsorrigfuld Moder, hvis Lige ikke paa Jorden er«, om, at han maatte flyttes til »Spisemesterens Hus i Kastellet, hvor han nogen Tilsyn kunde have.« Hun opnaaede ganske vist ikke, at denne Forandring fandt Sted, men der ansattes dog Opsyn ved Fangen, som kunde være ham til Hjælp paa forskellig Maade. Marie Schumachers slog sig ikke til Taals hermed, hun mente, at det var galt fat, »naar den hos hannem enlige og gamle Kvinde Hjælp behøver ved de mange Besvimelser, min Søn overkommer«, og hun skildrede ham som »fast halv død«. Sikkert er det, at Kastellet var et meget fugtigt og usundt Opholdssted, og at det i denne Henseende var en Forandring til det bedre, da det i 1680 besluttedes, at Fangen skulde føres til den lille Fæstning Munkholm, der laa paa et Klippeskær uden for Trondhjem

MUNKHOLM 1690
(Vaupell: Griffenfeld)

i Fjorden. Schumacher kom til at tilbringe de sidste atten Aar af sit Liv paa dette Sted.

Man har sagt, at Opholdet her i »det fribårne larmende hav« maatte være langt mere tiltalende for Fangen end i det sumpede Kastel i Nærheden af den By, hvor hans Ry var blevet smædet. Overflytningen skulde altsaa være en tilsigtet Formildelse af Straffen. Men den, der har staaet paa Munkholm, kan let forestille sig Virkningen af den isnende Vinterkulde, naar Nordenstormen stod ind over Holmen, og at Ensomhedsfølelsen maa have været knugende her, hvor Forbindelsen med Omverdenen til Tider var ganske afskaaret, og hvor de faa Beboere levede som paa et Fyrskib fjernt fra det faste Land. Der er ingen Grund til at antage, at Overflytningen skyldtes venlige Følelser hos den Mand, der vistnok gav Stødet dertil, Gyldenløve. Man kan ikke læse sligt ud af det Vers, som han satte paa sine Jernkakkelovne under Billedet af Ganymeds Bortførelse ved Jupiters Ørn:

»Da jeg greb Overmand ved Fod,
tog han mig bort med sig;
thi raader jeg min Ven saa god:
Han spejle sig i mig.«

Fire Aar senere anbragtes den falske Løvendal, der udgav sig for en Søn af Ulrik Frederik Gyldenløve og Sofie Urne, som Fange sammesteds. Det syntes, som om den norske Statholder var i Færd med at indrette Munkholm til sit private Fængsel. Aaret efter, 1685, da Kristian V var i Trondhjem, skal det efter den svenske Residents Udsagn have været Gyldenløve og Reventlow, som magede det saa, at Kongen ikke fik Lejlighed til at se sin forrige Tjener og vise ham Naade. Formodentlig var det atter denne Gang Mangel paa Mod, som var den stærkeste Hindring hos Kristian V; efter d. 10de Marts 1676, Dagen før Fængslingen, vilde han aldrig mere se den Mand, som

han havde sat saa højt, for sine Øjne. Men det er tillige vist, at Gyldenløves Stemning over for hans gamle Ven var undergaaet en fuldstændig Forandring. Den nye Ejer af Tønsberg talte undertiden milde Ord om den gamle Besidder, men han gjorde aldeles intet for at lette hans Kaar.

Med størst Interesse spørger man dog om det indre Liv, som rørte sig i Fangen under disse lange Aar. I de første Maaneder af Fangenskabet havde han bevaret sin Selvtillid og aabenbart haabet paa, at det trods alt skulde lykkes ham at redde sig ud af Faren, men allerede under Forhørene svandt denne Tro hen, og der var kun lidet tilbage af den, da han indleverede sit sidste Indlæg. Som en brudt Mand førtes han til Retterstedet, men det forargelige Skuespil, som opførtes der, var dog ikke uden Betydning for hans egen indre Udvikling. Han har selv siden vedgaaet, at det var Dødsangsten i det Øjeblik, da han for første Gang rigtigt troede paa, at det var Alvor, der medførte et Gennembrud i hans Indre. Da han straks efter uskadt førtes tilbage til sit Fængsel, var der sat Tanker i Bevægelse hos ham, som han i den følgende Tid stadigt tumlede med og ikke formaaede at afryste.

Denne nye Stemning kommer første Gang til Orde hos ham i det Brev, som han skrev til sin Moder, vistnok paa Nyaarsdagen 1677. Han minder hende om det sidste Brev, som han havde skrevet til hende i Frihed (Side 177), og han udfører den deri udtalte Tanke videre: »Sandelig, I har født mig til Verden tiere end een Gang, og alle Gange med Smerte, og denne Eders uforskyldte Kærlighed, som I bær til mig, der kun har gjort Jer al Fortræd og Hjertesorg, erindrer og forsikrer mig des kraftigere om Guds Kærlighed til mig og Eder, efterdi han ligner selv sin Kærlighed og Naade til os ved en Moders Kærlighed.« Ganske vist er hans Stilling nu en anden, end da han

skrev sit sidste Brev. »Men, allerkæreste Moder, hvilken Tilstand synes Jer bedst, enten at være i Guds Unaade og i Kongens Naade, eller at være i Guds Naade og i Kongens Unaade.« Han ønsker alt godt over hende »og den lille Plante, som I haver hos Eder«, men han haaber dog, at Gud snart skal »give Eder den Ende, som I bier og længes efter«. Vist er det, at Sønnens Ulykke havde taget saaledes paa Marie Motzfeld, hun var faldet i en haard Sygdom, og man ansaa hende i den første Tid for at være Døden nær.

Det religiøse Liv, som var blevet vakt hos Peder Schumacher gennem den aandelige Rystelse, bøjede hans Udvikling tilbage til den Linje, som han i sin Ungdoms Dage havde fulgt. Minderne fra Fædrenehjemmet vaagnede atter i ham, og hans Tro fik gennem Selvoplevelsens stærke Indtryk et ganske anderledes levende Præg, end det nogensinde før havde været Tilfældet. Ligesom Joakim Schumacher havde nedlagt Frugterne af sin digteriske Trang i sin Bønnebog, blussede den tilsvarende Evne hos Sønnen op paany, og han vendte den nu mod Tankerne i Bibelen, der saa noget nær var den eneste Bog, man havde ladet ham faa i Fangenskabet. Det var navnlig Davids Salmer, som fængslede ham, fordi den selvopgivende og gudhengivne Stemning, som gaar gennem dem, var beslægtet med hans egne nuværende Følelser. Men sammenligner man t. Eks. den 42de Salmes andet Vers (»Ligesom Hjorten skriger efter Vandstrømme, saaledes skriger min Sjæl til Dig, o Gud!«) med Schumachers Omskrivning heraf paa latinske Vers, der har omtrent følgende Indhold:

»Ligesom Hjorten, der plages af Sommerheden, eller flygter for de bidske Hunde, med stønnende Bryst iler af Sted til Kilden, og dens Brøl lyder helt op til Himlen, indtil Skoven paa dens Fart gennem Lundene giver Genlyd og kaster Brølet tilbage« . . .;

da ser man, at Schumacher tillige havde bevaret den Naturfølelse, der allerede i hans Ungdom mere end andet havde evnet at sætte hans Digtertalent i Bevægelse.

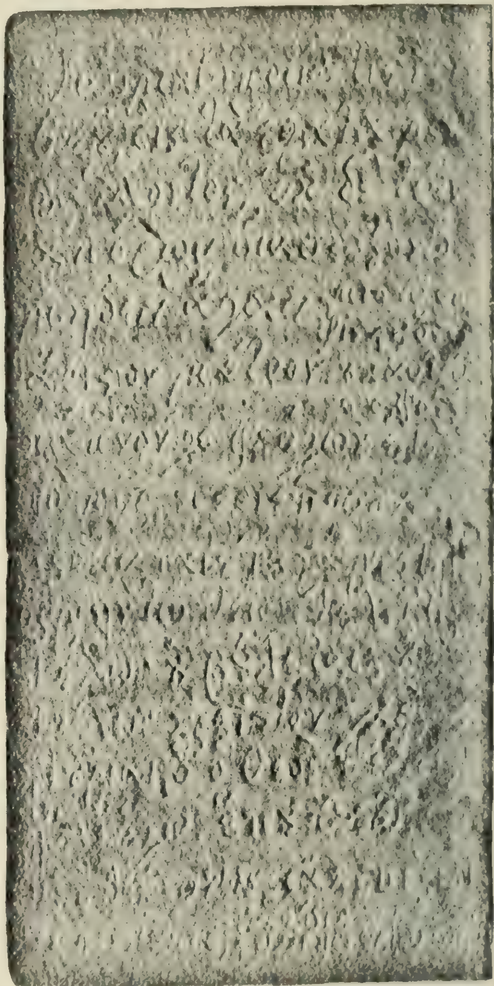
Der er ogsaa bevaret Brudstykker af verdslige Digte fra Fængselstiden, dels et Svar paa de voldsomme anonyme Smædeskrifter, som han havde været Genstand for, dels en Beskrivelse af Munkholm:

»Midt i Søen opløfter sit stolte urørlige Hoved
Holmen, som fordum gav Ly hættebærende Mænd« ...

De er dog desværre alle skrevne paa det klassiske Sprog, som maatte falde »den lærde Tid« saa naturligt, men som til Gengæld hindrede Folket i at blive bekendt med de skønne Tanker, som han her havde formaaet at give Udtryk.

Den mærkeligste Relikvie, som er tilovers fra Schumachers Fangetid, har dog ikke hidtil været offentliggjort. Det er den lille Bog, som nu gemmes paa det kongelige Bibliotek, og som indeholder en Udgave af to smaa filosofiske Skrifter fra Oldtiden, Epiktets Enchiridion og Cebes' Maleri. Epiktet var en stoisk Filosof, som var Slave hos en af Neros frigivne og søgte at sammensmelte Oldtidens Filosofi med den kristne Religion. Hans Hovedtanke var, at Mennesket bærer sit Maal i sig selv, det er at naa til en rigtig Livsførelse. En saadan Livsførelse er uafhængig af den ydre Verdens Indgriben, og Mennesket har heller ikke Magt over den ydre Natur; derimod er Menneskets Lidenskaber, Følelser og Meninger i hans Magt, og det er dem, han bør stræbe at ændre. Over for Livets Tilskikkelser skal man derimod vise Koldsindighed, selv Kærlighed til Familie og Fædreland bør forsages. Men Verden er tillige Guds Værk, og derfor bør man bøje sig for den som for en Kendsgerning. Disse Tanker havde ikke mindst i det 17de Aarhundrede stor Magt inden for den dannede Overklasse;

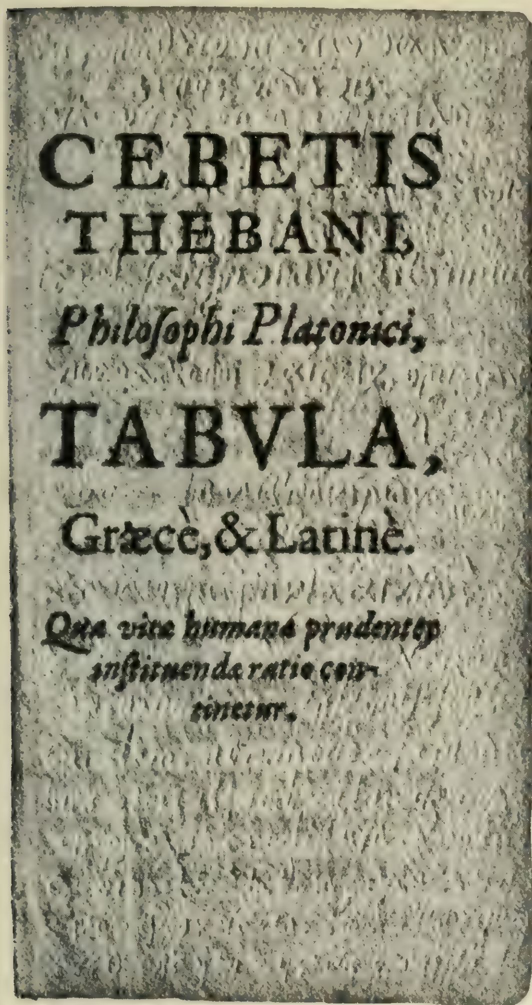
herhjemme ser man saaledes Leonora Kristina søge Trøst hos Epiktet og citere hans Udtalelser i sit »Jammersminde«. Det var naturligt, at en Mand som Peder Schumacher maatte finde samme Behag i Bogens Tanker, der stemmede saa vel med den Stilling, hvori han befandt sig, og at han derfor valgte den mellem de faa Skrifter, som det tillodes ham at lade hente fra sit Bibliotek til Fængslet.

S. 150—151 I EN DUODEZUDGAVE AF EPIKTETS MACHERS IND-

Det interessante ved Bogen ligger dog deri, at Schumacher i Kanten af Siderne, paa Mellemrum i Teksten og paa de hvide Blade, med et eller andet spidst Redskab, vistnok et Stykke afrevet Rudebly, har indridset en Mængde græske og latinske Sætninger. Under største Delen af sin Fangetid var det ham forbudt at faa Pen og Blæk, og han opfandt da et eget Skrivemiddel af Lyserøg, som i København senere gik under Navnet »Griffenfelds Blæk«. Naar han ikke har anvendt det i denne Bog, skyldes det formodentlig, at han ikke ønskede, at hvad han optegnede, skulde komme til nogens Kundskab. I saa Henseende maatte han have Held med sig. Fordybningerne

i Papiret, som ikke fremhæves ved Modsætningen mellem sort og hvidt, men kun er mærkbare ved den lille Skygge, som den skarpe Kant kaster, maatte let undgaa en uopmærksom Iagttagers Øje. De mange Hænder, hvorigennem den lille Bog i Tidernes Løb er gaaet, har udvisket adskillige Ord, især paa Randen af Bladene. Det er derfor forklarligt, at skønt Traditionen længe har knyttet Bogen til Livsfangens Navn, har man ikke hidtil vovet sig i Lag med Tydningen af disse vanskeligt læselige Optegnelser[1].

ENCHIRIDION OG TABULA CEBETIS MED SCHURIDSEDE NOTITSER

Notitserne bestaar næsten udelukkende af Citater af antikke Forfattere, navnlig tagne fra Aristoteles' nikomacheiske Ethik og Marc Aurels Selvbetragtninger. Det er saaledes ikke selvstændige Udtalelser, man staar overfor. Men saa godt som alle Citaterne er af den Art, at de kan have haft personlig Betydning for Schumacher i hans

[1] Det vilde ikke have været mig muligt at meddele sammenhængende Notitser fra Schumachers Haand i Udgaven af Epiktet, hvis jeg ikke havde mødt hjælpsom Bistand fra Prof. Dr. *J. L. Heibergs* og Dr. phil. *Hans*

daværende Tilstand, og om mange af dem synes det at gælde, at de er valgte med Henblik paa hans tidligere Oplevelser. Derfor bliver de paa en vis Maade hans aandelige Ejendom, Valget af dem er selvstændigt og skyldes intet blot og bart Tilfælde. Sætningerne maa sikkert være nedskrevne efter Hukommelsen, og de vidner da om, hvor stærk denne var, ligesom de, som allerede nævnt, giver Oplysning om, hvilken aandelig Næring han havde søgt i sin tidligere Velmagtstid.

Grundstemningen gives i de Ord, som er indridsede paa den første af de her gengivne Sider, og som undtagelsesvis ikke kan henføres til nogen Oldtidsforfatter:

»Hvilken vidunderlig Gerning af Gud, da han styrtede mig i den yderste Nød og frelste mig ud af den højeste Fare!«

Det er aabenbart Scenen paa Skafottet, som stadigt staar for hans Øje. Men ogsaa andre af Fortidens Oplevelser dukker op i hans Erindring:

»Man skal ikke lade en Løveunge vokse op i Byen, helst skal man ikke lade en Løve vokse op i Byen, men gør man det, skal man rette sig efter dens Natur.«

Disse Ord, som er hentede fra Aristophanes' Komedie »Frøerne«, sigtede dér til Alkibiades' Stilling i Athen. Naar man husker, at Gyldenløve mellem Vennerne gik under dette Navn, bliver det sandsynligt, at Schumacher har tænkt paa Brydningen med Vennen i Anledning af den udenrigske Politik, og at han har følt, at det maaske havde været bedre, hvis han havde givet Gyldenløves Stræben

Ræders Side. Navnlig den sidstnævnte har nedlagt et betydeligt Arbejde paa Læsningen af en stor Del af Indskrifterne og Fortolkningen af samme, ligesom det er lykkedes ham at paavise, fra hvilke Oldtidsforfattere Citaterne er hentede.

friere Tøjler. Men ogsaa et andet Sted i Optegnelserne gælder maaske Vennen:

»Du kom ikke Din Ven til Hjælp, da han var i Livsfare, uagtet Du var i Nærheden. Jeg vil ikke give Dig Raad, forlad det skønne Tempel.«

og »Af megen Sværgen kommer Menéd.« (Philon).

Det er ogsaa troligt, at han har tænkt paa den samme med Verset fra Odysseen:

»Thi altid fører Gud Mennesker sammen med deres Lige,«

og med de vemodigt skønne Ord i Iliaden:

«Naar to følges ad« ...;

saafremt da ikke hans Kærlighed til den franske Prinsesse randt ham i Hu, da han nedskrev disse sidste Sætninger.

Ligesom der er Spor til, at Schumacher i sit Fængsel ikke glemte sin gamle Ven, findes der ogsaa i Bogen Ord af Marc Aurel, som kan henføres til hans Forhold til Kongen:

»Makedoneren Aleksander og hans Æselsdriver kom efter Døden i samme Forfatning og opløstes i Atomer.«

Den største og den ringeste i Riget vilde da være stillet lige. Aristoteles' Ord om Ubesindigheden kunde ogsaa passe paa Kristian V:

»Det lader nemlig til, at Handlekraften nok kan høre Fornuften, men hører fejl, ligesom de raske Tjenere, der løber af Sted, førend de har hørt alt, hvad der bliver sagt, og saa tager fejl i deres Gerning; og ligesom Hundene, der gøer, naar der blot lyder en Støj, førend de har set, om det er en Ven.«

Det var dog navnlig ved sin egen Gerning, Fangen dvælede, som naar han citerede det klassiske Ordsprog:

»Da jeg undslap Røgen, faldt jeg i Ilden,«

der vel kunde udlægges saaledes: Da jeg vilde hindre, at min Indflydelse skulde synke under en Krig, opnaaede jeg blot at blive fuldstændigt styrtet. Men med berettiget

Stolthed gjorde han Aristoteles' Ord om de fredelige Syslers Værd til sine:

»Ogsaa Erfaring paa hvert enkelt Omraade gælder for at være en Slags Mandighed. Derfor mente ogsaa Sokrates, at Mandighed er Viden. Men saadanne er enhver paa sit Omraade, men i Krigen Soldaterne« o. s. v.

Den Livserfaring, som Peder Schumacher efter sin bevægede Fortid var naaet til, træder tydeligt frem gennem de Fyndord, som han vælger. Det er ikke blot Pittakos' og andre af de syv vises Valgsprog, som de allerede anførte: »Overdriv ikke!« og »Maadehold i alt!«, men han knæsætter ogsaa Ordene:

»Du skal rette Dig efter Øjeblikket og ikke blæse imod Vindene« (Phocylides).

»Det Menneske, der udfører meget, fejler meget.«

»Du maa hverken bruge mange Ord eller give Dig af med mange forskellige Sysler« (Marc Aurel).

»Alt er Døgnværk, baade det der husker, og det der bliver husket« (samme).

»De menneskelige Forhold udgør et Kredsløb« (Aristot.).

Dog, det er ikke blot Erfaring, han har vundet, der har ogsaa fundet en Forædling Sted af hans Indre. Han slutter sig til Aristoteles' Ord:

»Det er umuligt at være forstandig, naar man ikke er god. Det er umuligt at være god i egentlig Betydning uden Forstand,«

og til den skønne Tanke:

»Hvorledes skal jeg hævne mig paa min Uven, saaledes at jeg selv bliver god og retskaffen?«

Han har naaet til med Aristoteles at indse, at Maalet er Retfærdighed:

»Denne Retfærdighed er altsaa en fuldkommen Dyd, ikke absolut, men i Forholdet til en anden. Og af den Grund regnes Retfærdigheden ofte for den vigtigste af Dyderne, og hverken Aftenstjernen eller Morgenstjernen for saa prægtig.

Og vi bruger det Mundheld: I Retfærdigheden ligger al Dyd gemt i kort Begreb«.

Nu nærer han ikke længer Sorg over sit Fængsel:

»Tænk ikke paa det, Du mangler, som om Du allerede havde det, men udvælg det værdifuldeste af det, som Du har, og tænk paa, hvorledes Du vilde eftertragte det, hvis Du ikke havde det.«

»Men den gode og slette er aldeles ikke forskellige under Søvnen, hvorfor man siger, at Halvdelen af Livet er der ingen Forskel paa de lykkelige og de ulykkelige.«

Over for sine Fjender føler han kun Medynk, ligesom Marc Aurel:

»Naar én forser sig mod Dig, saa skal Du straks betænke, hvad han vel har anset for godt eller ondt, siden han har forset sig. Thi naar Du har forstaaet det, saa vil Du fatte Medlidenhed med ham og hverken undres eller vredes. Thi enten anser Du endnu det samme for godt som han, altsaa maa Du bære over med ham. Men hvis Du ikke længer anser den Slags Ting for godt og ondt, saa vil Du lettere være venligsindet imod ham, der har set fejl.«

Men Slutsummen af hele denne Udvikling er bleven en ny og ædlere Selvfølelse end den tidligere. Med Sophokles i Kong Oidipus siger han:

»Tiden alene aabenbarer den retfærdige Mand, men den slette kan Du lære at kende paa en eneste Dag,«

og han henter fra Aristoteles et sandere Skønhedsideal end sit tidligere i Ordene:

»Men alligevel viser det skønne sig ogsaa heri, naar én rolig bærer mange store Ulykker, ikke fordi han ikke føler Smerte, men fordi han er en ædel og storslaaet Natur.«

Dette var virkelig ikke tomme Ord. Peder Schumacher havde faaet et nyt Livsindhold, og han var derfor kommet til Ro. Hans Omgivelser i Fængslet, der ikke forstod ham til Bunds og af hans milde Levevisdom kun opfattede den dybe Gudsfrygt, fik dog et Indtryk for Livet af hans for-

ædlede Personlighed. En besøgende taler om hans »venlige Udseende og kønne Opmuntringsord«. Studenten Thomas Svendsen Skien, der var Søn af Kommandanten paa Munkholm og som Dreng havde nydt Undervisning af Fangen i hans Kammer, skildrede senere sine Ungdomsminder paa Vers og siger bl. a.:

»Hans Fængsel min Fordel, hans Fangebur min Nytte,
mod hans Omgængelse jeg ingen Glæde skøtte',
saa lang var ingen Dag, den var jo alt for kort,
naar jeg ham hørte paa, min Travrighed gik bort.

Ej Rigdom, men Visdom, ej Guld, men Gud han ej'de,
ej Verdens Pragt og Stads gav ham her noget Lejde,
endskønt han større Skat og større Himmelpund
besad, end Verden tror, og nogen sige kund'! ...

Han som en Munk indlukt, ja noksom vel indmuret
hel taalig sled sin Tid, taalmodig sig i Buret
fornøjede, saa jeg det frilig sige tør,
at Munkholm slig en Munk ret aldrig havde før.«

Thomas Skien ender med at prise de gamle Munke lykkelige, fordi de forlængst laa i Graven:

»Hvad om de lev'de da, nu denne Luther lev'de,
af pur Skinhellighed de Munkekapper rev'de
i tusind Stykker, for de ej kund' dukke op
for ham, som mægtig var al Pavens Munketrop.«

For den unge Student er saaledes Peder Schumacher bleven til den ortodokse Lutheranismes Forkæmper, og der er dette at sige til Forsvar herfor, at han næppe selv har følt sig i Modstrid med den officielle Kirkelære, ej heller under sit Samkvem med Drengen er kommen ind paa den Sammensmeltning af Filosofi og Kristendom, som han hyldede. De Vers, som han skrev i sit Fængsel, peger paa det samme, saaledes er der en filosofisk Tankegang i Ordene:

»Lyst og Leg maa man undertiden nyde,
men i det samme skal man tænke, [det] at være
Lyst og Leg.

Lykke og Liv
kan, naar det dermed er end paa det bedste,
let og snart
brydes og briste.«

Derimod er der snarere en luthersk Stemning over de berømte Linjer, hvori hans Hjerte hulker:

»Da Verden blev mig vred, da lærte jeg at kende
for Alvor først min Gud, mig selv, min Ven, min Fjende:
Min Fjende var mig gram, min Ven var svigefuld,
jeg selv var skrøbelig, — Gud blev alene huld!«

Under disse Forhold er Aarene vist rundet ret hastigt hen for Livsfangen i Kastellet og paa Munkholm. Livet var fattigt paa ydre Begivenheder, og den ene Dag var den anden lig, men de indre Oplevelser opvejede, hvad der fattedes af ydre Handlinger. Man har undret sig over, at intet »Jammersminde« eller andet litterært Storværk blev Frugten af disse 22 Aars Eneliv, og man har søgt Forklaringen hertil i en vis Ufrugtbarhed i Schumachers Natur, men det er farligt at slutte noget af Tavshed, og der kan meget vel fra Fangens Side have været ydet et betydeligt aandeligt Arbejde, som nu til Dags er os ganske ubekendt. Helt slap han heller aldrig Haabet om igen at komme paa fri Fod, ogGang paa Gang lysnede det for ham, uden at det dog nogensinde blev til Alvor. Schumacher var ikke glemt, selv fra det fjerne England sendte hans Ven Barlow Forbøn for ham, og hvorledes Tankerne stadigt beskæftigede sig med ham, skønner man bl. a. af det lille Træk, at da den religiøse Sværmer Holger Paulli drømte om at stifte et Rige i Palæstina, var det den styrtede Statsmand han vilde have til sin højre Haand ved Værket. Offentlighedens In-

teresse havde dog kun liden Betydning, saa længe den Kamarilla, som omgav Kongen, formaaede at opretholde den gamle Stemning hos ham imod Fangen. Det var navnlig Grev Reventlow, nu den første Mand i Riget, der havde Æren herfor. Men man ser af de fremmede Gesandters Indberetninger, at Kristian V ikke kunde tilbageholde Udtalelser som: »Hvis Griffenfeld var her, vilde det ikke være, som det er«. Der er ogsaa Tegn til, at den nyopdukkende Stjerne, Kristian Siegfried von Plessen, nærede Sympati for den faldne Storhed, i hvert Fald satte han megen Kraft ind paa, at Fangen fik sine Underholdningspenge udbetalte rettidigt.

Ved denne Tid, i Begyndelsen af 1690erne, talte i det hele meget for, at Fangenskabet snart vilde være til Ende. Charlotte Amalie Griffenfeld var nu atten Aar gammel, og da hendes tidligere Forlovelse med Grev Mogens Friis' Søn forlængst var brudt, tillod Kongen, at hun indgik en ny Forbindelse med Baron Frederik Krag. Han erhvervede med sin unge Hustru Stensballegaard ved Horsens, og da han var velset ved Hove, var det ikke udelukket, at han skulde kunne lægge et godt Ord ind for sin fangne Svigerfader. Men hvad han end har forsøgt, blev hans Ord uden Virkning, og 1690erne lod til at skulle blive ligesaa begivenhedsløse for Fangen som det foregaaende Decennium. Kredsen af Schumachers nærmeste Slægtninge udtyndedes i denne Tid, i 1690 døde hans Søster, Bispinde Bagger, og tre Aar senere gik hans alderstegne Moder bort.

Fra 1695 af begynder der at indtræde Lettelser i Bevogtningen af den tidligere Rigskansler, han fik Lov til at modtage Besøg, og der udbetaltes en større Pengesum til hans Klædedragt. Det skal have været hans trofaste Ven Jens Juel og den unge Kronprins Frederik, hvis Indflydelse man her kan spore. Aar for Aar tiltog det Rygte i Styrke, at Fangetiden nu var til Ende. Men selv Kron-

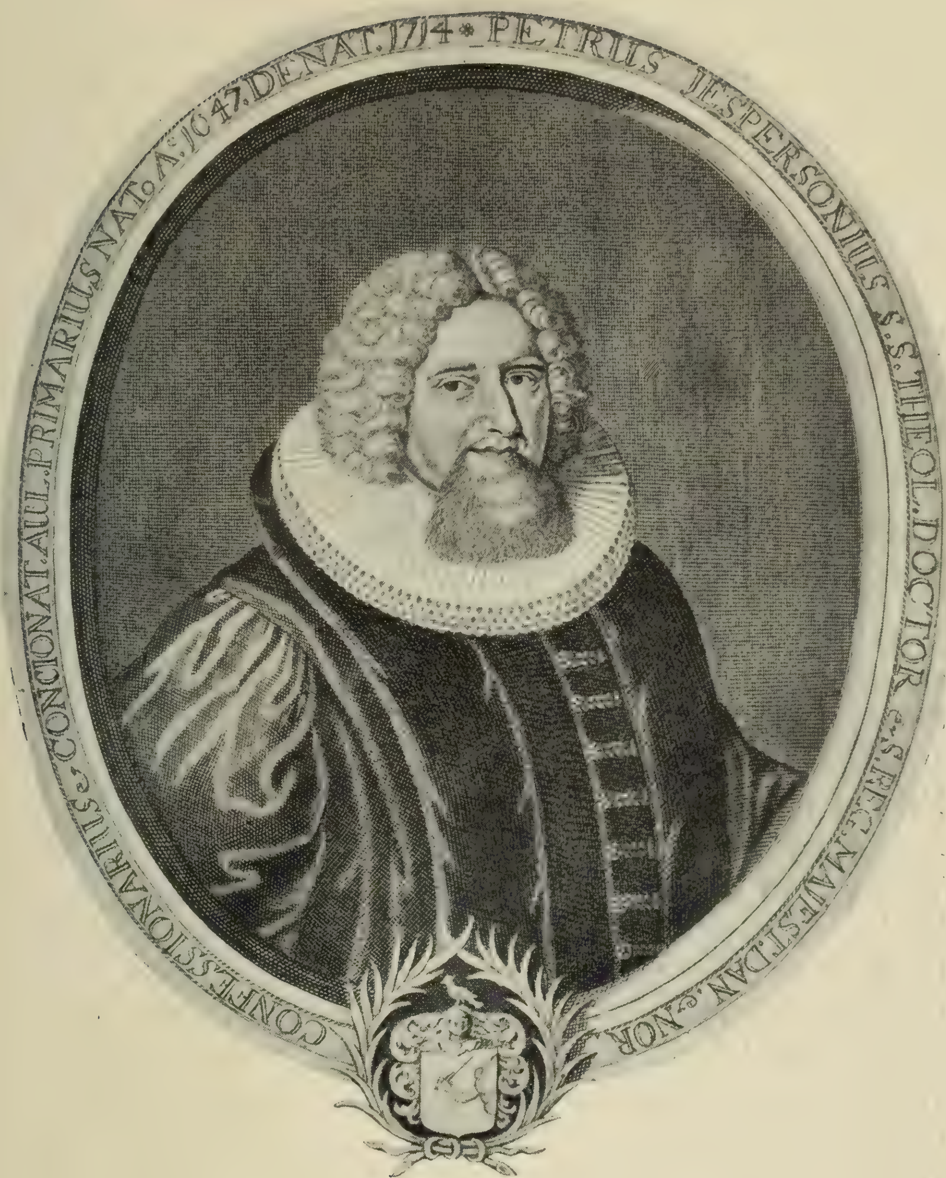

CHARLOTTE AMALIE GRIFFENFELD
Efter Maleri af J. Coning paa Frederiksborg

prinsens velvillige Stemning vilde ikke have medført det almindeligt ønskede Resultat, hvis den ikke havde faaet Støtte fra en ganske særlig Side. Det var den Hædersmand, hvis Billede staar herhos, Kongens Konfessionarius Peder Jespersen. Han skal have lagt det afgørende Lod paa Vægten. Det fortælles, at han greb Øjeblikket under Kongens Sygdom, da han ved et Besøg paa Slottet fandt et Billede af Griffenfeld fjernet fra Væggen over Kongens Seng og heraf skønnede, at Kristian V ønskede Fred med sin Fortid. Gik saa lige løs paa Sagen og erklærede, at Fangens Arrest var for haard, og han var meget svag, han burde sættes i Frihed, og selv vilde han kavere for ham. Saa vidt føjede Kongen ham ganske vist ikke, men der udstedtes Befaling til, at Peder Schumacher foreløbigt maatte føres over til Trondhjem, for at han kunde faa ordentlig Lægehjælp, dog skulde Bevogtningen over ham vedvare (Septbr. 1698).

Men Peder Schumacher skulde aldrig opnaa den fuldstændige Frihed eller se sit egentlige Fædreland igen. Den Sygdom, som han længe, sig selv uafvidende, havde baaret paa, brød nu frem med voldsom Styrke. I de første Maaneder af 1699 var han et Bytte for stadige Anfald af Kvalme og Opkastning, han laa til Sengs og mærkede herved heldigvis mindre til den stærkt udviklede Blæresygdom, som Lægerne formodede maatte have Tag i ham. Men han kunde ikke undgaa at føle krampagtige Stød i Blæren, og han var Genstand for en stadig Feber, som udtømte hans Kræfter. Det gik langsomt, men sikkert ned ad Bakke, det var »som naar Olien fortæres i Lampen,« skriver Kirurgen om ham. Da Søndagmorgen brød frem, d. 12te Marts 1699, netop 23-Aarsdagen efter at han var vaagnet op som Fange i Kastellet, blev det hans sidste Dag.

Liget blev efter hans eget Ønske aabnet, og det viste sig da, at Lægerne kun havde haft altfor god Ret. Ikke blot var venstre Nyre fuldstændigt misdannet, men man

PEDER JESPERSEN
Efter Kobberstik

fremdrog af Blæren den bekendte Sten af syv Lods Vægt, og, hvad der var det vigtigste, der fandtes i Blærehalsen fire spidse Smaasten, der efter Kirurgens Mening dagligt

maatte have irriteret Nerverne og herved voldt den uafladelige Feber. Liget blev efter Datterens Ønske ført til Sognekirken i Vær ved hendes Gaard, Stensballegaard. I en prægtig Kiste, hvis lange Indskrift bl. a. beretter, at han var bleven styrtet »ved onde Menneskers Forebringende«, opstilledes det her i en Gravkælder ved Siden af hans Hustrus Kiste, der var bragt over fra København. I 1788 flyttedes Kisterne op over Jordens Overflade til det bekendte Gravkapel, over hvilket der staar paa en sort italiensk Marmorplade: »Her lagdes Krag og Griffenfeld, og her hædres dansk Blod og Dyd af Efterslægten«.

Men efter Døden blev Peder Schumacher atter i Folkemunde Peder Griffenfeld, og den sælsomme Lyst, der, som Wegener sagde, »først fødes over Gravene«, bemægtigede sig hans Eftermæle og søgte at løse hans Livs Gaader. De Smæderøster, der havde rejst sig baade herhjemme og i Udlandet straks efter hans Fald, var forlængst forstummede. Nu var det hæderlige og velsindede Mænd, som optegnede Anekdoter fra hans Liv, og mange af de karakteristiske Træk, som er anførte i denne Bog, er hentede fra disse Kilder. Det var ikke nogen dybere Sandhedstrang, som laa bag ved disse Mænds Værk, en af dem, den senere saa bekendte Historiker, Niels Slange, siger selv, at han har gjort sit Arbejde for at »tilfredsstille Geheimeraad Vincens Lerkes curiosité«. Men Slange er netop selv et Eksempel paa saadanne gode samtidige Kilder, han erklærer at have været Øjenvidne til en stor Del af de Begivenheder, som han skildrer, og han tænker hermed aabenbart først og fremmest paa Scenerne ved Skafottet og i Fængslet. Et andet Hefte Optegnelser bygger paa Fortællinger af Morten Reenberg og Generalfiskal Brostrup Albertin, i hvis Hus den førstnævnte levede. Reenberg havde i England

været Barlows Gæst, og hans Broder, den senere saa bekendte Digter Tøger Reenberg, havde som Student staaet »ikke fem Skridt« fra Griffenfeld, da det forargelige Skafotskuespil udspilledes. Albertin kom til Gæst hos Gyldenløve paa Sorgenfri, og begge de to Fortællere véd meget at berette fra saa forskellige Hjemmelsmænd som Gyldenløve, Ahlefeld, Biskop Bagger, Præsten Fleischer, der berettede Griffenfeld til Døden, Landsdommer Parsberg og den rige Niels Tolder i Kristiania. En tredje Kilde stammer fra Balthasar Seckmann, som var Zahlmester for Søetaten og saaledes paa nært Hold var Vidne til meget af, hvad der foregik i Centralstyrelsen. Selve Griffenfelds Søstersøn, Etatsraad Peder Fogh, var en af de ivrigste til at samle Efterretninger om sin berømte Slægtning. Men det er med alle disse Anekdotefortællere som med Middelalderens Annalister, de formaar ikke at samle deres Viden under almindelige Synspunkter eller at forene de spredte Træk til et virkeligt Billede.

Alt som det 18de Aarhundrede rullede sig op, forstærkedes snarest Interessen for den afdøde Stormand, men de historiske Beretninger vandt ikke samtidigt i Værd. Man var nu kommen paa saa lang Afstand fra Begivenhederne, at Sagndannelsen kunde begynde at gøre sig gældende, Holberg er det første Eksempel herpaa, Rothe det næste. Mangelen paa Kritik fremtræder desuden saa stærkt, at t. Eks. Rothes Bog, der udkom ved Aarhundredets Midte, er et Sammensurium af løst og fast, en Rædsel for selve Datidens nøgterne Hoveder, som den lærde Gram. Saaledes forholder det sig i det hele med Litteraturen om Griffenfeld til helt ind i det 19de Aarhundrede. En saa forstandig Forfatter som Odin Wolff, hvis Bog (fra 1820) Historikeren endnu kan høste saa megen Belæring af paa Grund af de mange indstrøede Aktstykker og Breve, formaar ikke at opstille, end sige løse de Spørgsmaal, der straks maa melde sig hos enhver, der interesserer

sig for Griffenfeld og Danmarks Fortid. Hans Værk er i Paryktidens Stil, et sandt Pulterkammer, hvori Aarstal er den eneste Sondring og danner Kapiteloverskrifterne. Og dog maa hans Aandløshed næsten prises ved Siden af den forlorne Aandrighed hos Baden, der bygger paa en saare overfladisk Kundskab til de Begivenheder, han taler om.

Et nyt Moment kom dog til, da det nye Aarhundrede nærmede sig. Interessen for Politik var voksende i Samfundet, og man dukkede ned i Fortiden for derfra at hente Vaaben til Nutidens Kampe. Det siges om den yngre Bernstorf, at han beundrede Griffenfeld, men i Virkeligheden har han næppe kendt synderligt til hans Politik, der knapt nok endnu ligger fuldt aaben for os. Det var vel en ubestemt Sympati med den, som havde virket for en væbnet Nevtralitet, der drog Bernstorf til hans Forgænger. Morsomt er det at høre om den konservative Schack-Rathlou, at han tilskrev Griffenfeld Oprettelsen af Greve- og Friherrestanden og glædede sig over, at han hermed havde foregrebet Montesquieus Tanke, at Adelen var den naturlige »intermediære« Magt i Monarkiet. »Han har været et stort Geni«, udbryder Schack-Rathlou om ham, »en af de største Statsmænd, som Danmark nogensinde har haft«. Omvendt tog ogsaa Angriberne af det enevældige Monarki og af den bestaaende Standsforskel Peder Schumacher til Indtægt for sig som Borgerstandens Martyr. Høst forelæste 1820 i »Clio« over Kristian V.s Historie, »ved hvilken Lejlighed han holdt Lovtaler over Griffenfeld og hans fine Politik, og gjorde Høst nogle Sidehug til Suveræniteten«. Det er den samme Opfattelse af Griffenfeld, som gaar gennem Steen Blichers skønne Digt:

»Som et Frø af ædel Art,
man udi i et Vildnis kaster,
opad med ustandset Fart
over Tjørn og Tidsel haster,
spreder sine stærke Grene
vidt omkring, og staaer allene.

Saa af Mørket Du fremsteeg,
baaret frem ved egne Kræfter,
Hòben trindt tilside veeg,
undred sig og stirred efter.
Ak! Men over golde Kyster
du din ædle Frugt nedryster.«

Blicher søger Griffenfelds Statsmandsgerning i, at han vilde løfte Leddet i Lave, og han ender med Ordene:

»Konger har et Sekel flere,
Griffenfelder ingen mere.«

Der var nu aabenbart en Trang til at søge efter Grundtanken i Griffenfelds Politik, og vi finder en ny Løsning af Spørgsmaalet noget senere i Aarhundredet hos en anden Digter. Carl Ploug siger i: »De Nordhavsbølger kommer med Brask og med Bram«:

»Og hvad han har villet, er det ei endnu
den ledende Stjerne for Folkenes Hu
og Hjerternes drivende Flamme?
Udslettede Hadets og Tvedragtens Spor
og broderligt Venskab og Samfund i Nord —
hvad ville vi meer end det Samme?«

I Historien møder man dette Synspunkt hos Vaupell, der i sit store Værk om Griffenfeld gør den skandinaviske Tanke til Hovedstrengen i hans Politik. Det var første Gang, der var gjort et virkeligt Forsøg paa at se paa Griffenfelds samlede Gerning fra eet Synspunkt, men Vaupells Bog kom først, da Skandinavismens Dage var til Ende (1880), og det var fra første Færd klart for alle kyndige,

at Forsøget paa Gaadens Løsning maatte betegnes som i en sjælden Grad mislykket.

Værkerne om Griffenfeld, hvoraf her kun de vigtigste er nævnte, dannede saaledes en hel Litteratur, før den moderne Historieskrivning tog fat paa det lokkende Emne. Den daterer sig fra A. D. Jørgensens store Arbejde (1893—94). Læseren vil have mødt Jørgensens Navn mange Gange paa disse Blade. »Peder Schumacher Griffenfeld« kan vel opfattes som hans Livs Hovedværk, men man lærer nok saa godt Forfatteren som Hovedpersonen at kende af dette Arbejde. Endnu da Jørgensen skrev sin smukke lille Bog om Niels Stensen, bankede hans Hjerte af Kærlighed til vor anden store Borgersøn fra det 17de Aarhundrede. De skønne Slutningsord, hvormed han ender sin Bog om Griffenfeld, peger i samme Retning, men de staar rigtignok i den mest skærende Modsætning til selve Bogens Indhold, saa at man ledes til at tro, at Slutningen er skrevet før Begyndelsen. Det var som sagt det ulyksalige Vrangsyn paa Griffenfelds sønderjydske Politik, der hos Jørgensen medførte en skæv Opfattelse af hele hans Statsmandsgerning. Jørgensens Bog er hverken skrevet med den upartiske Ro, som er nødvendig hos den, der sidder til Doms, heller ikke er den bygget paa saa nøjagtige Undersøgelser, at man i alle Tilfælde tør stole paa hans Opgivelser. Men trods alt hvad der er sagt imod den, ikke mindst i denne Bog, bør man ikke blive træt af at pege paa, at den staar himmelhøjt over alt, hvad der før hans Tid var skrevet om det samme Emne, at den er sprungen ud af et Genis Hoved og rummer mangen en aandfuld Betragtning og meget hidtil ukendt Stof. Her er for første Gang gjort et Forsøg paa systematisk at sammenfatte alle tænkelige Kilder til Danmarks Historie i de første seksten Aar efter Enevældens Indførelse. Derfor er det næsten vanskeligt at faa fat i Griffenfeld i det Mylder af Personer, som omgiver

GRIFFENFELDS KISTE I VÆR KIRKE OG DEN ØVERSTE PLADE PAA SAMME

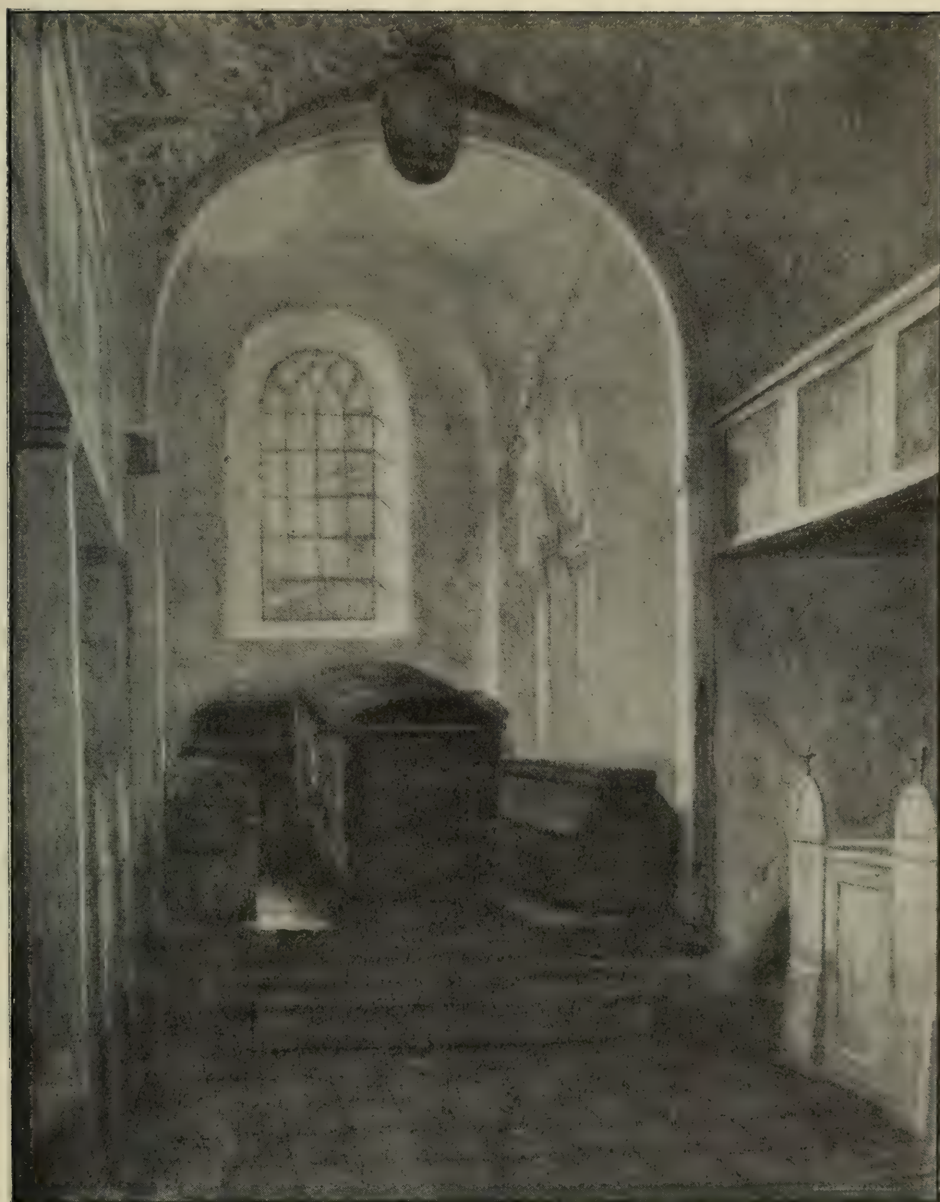
ham. Der gives i Virkeligheden en fyldigere Karakteristik af ham i den lille 16-sidige Skildring, som J. A. Fridericia har skrevet i Biografisk Leksikon, end paa A. D. Jørgensens

ca. 1100 Sider. Fridericias Biografi er ret beset den første Karakteristik af Griffenfeld, som vor Litteratur ejer, og den stammer fra en Mesterhaand, men den er noget haard i Konturerne, og der fattes først og fremmest i den den Sympati for Genstanden, uden hvilken man aldrig bliver klog paa det, man først ej havde kær.

Skiftende Tider har altsaa lagt hver sit Indhold ind i Griffenfelds historiske Skikkelse. Til disse Opfattelser har Forf. i det foregaaende søgt at tage Stilling. Men endnu vil man vel møde frem med det gængse Spørgsmaal: Var han en stor Mand?

Ja, hvad er »en stor Mand«? Folket kræver enkle og usammensatte Skikkelser, der har levet for Gennemførelsen af en Idé, saaledes som det herhjemme var Tilfældet med Absalon, hvis man da tør stole paa Saksos Fremstilling. Griffenfeld havde ingen Sakso ved sin Side, der kunde skildre hans Liv i idealiseret Forkortning. Men til Gengæld har vi en langt paalideligere Kendskab til hans Liv og Gerning end til Absalons. Han hører vel ikke til de Mænd, som har givet en Indsats i Menneskehedens Liv, hvad der heller ikke var nogen let Sag for en Statsmand fra et lille Land, men levet for Ideer har han, selv om nogle af disse er blegnede i Aarhundredernes Løb. Hans Væsen er dog ikke udtømt med en enkelt Formel, han er et moderne Menneske, hvis Aand spiller i en Række Nuancer og ikke kan males med simple, rene Farver. Netop dette gør ham saa tillokkende for os at dvæle ved, og naar han fejler, tilgiver vi ham saa meget lettere, fordi vi indser, at dette er Kød af vort Kød. Hvem tør sætte sig til Doms over denne rige Aand?

Størst var han vel som Udenrigspolitiker, her hvor han især viste det »klare Overblik«, som Troels-Lund har prist hos ham. Det Program, han havde kæmpet for, blev dog aldrig fuldbyrdet helt. Griffenfeld vilde genvinde Danmark

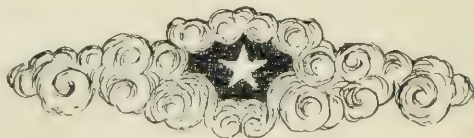

GRIFFENFELDS KAPEL I VÆR KIRKE
Efter Thielemanns Maleri paa Frederiksborg

dets Magtstilling i Nordevropa, som den havde været i Kristian IV.s første Aar; en karakterfast Konge naaede en Menneskealder senere, at Danmark dog i det mindste »Sundets Told bekom og hele Slesvigs Fyrstendom«.

Længere vil derimod Virkningerne af hans Gerning i Landets Indre vedvare. Embeds- og Borgerstand staar stadigt i Gæld til den store Organisator, der ryddede Stenene bort fra deres Fod, hele Landet bør hæge for Mindet om den Mand, der fæstnede det moderne Statssamfund herhjemme og derved lagde Grunden til Danmarks Genoprejsning efter Ulykkerne. Hans Forstaaelse af Naturen og Mennesket var saa omfattende, at hans Styre fik et vidtomspændende Præg, og med Rette kunde han sige i sin Tid, at intet menneskeligt var ham fremmed. Først og sidst gribes vi af den tragiske, og dog ufortjente Skæbne, der blev hans Lod, dobbelt sørgelig, fordi den berøvede Danmark en af de faa Statsmænd, vi har ejet. Det er fattigt, at Hovedstaden ikke har gjort andet for at bevare Navnet paa sin store Søn end at kalde en ringe Forstadsgade op derefter.

Midt i dens myldrende Liv burde i hvert Fald hans Rester hvile, som det var hans egen Agt, midt i den By, som han elskede saa højt.

HENVISNINGER

Side

Forsatsbilledet er efter Wuchters Maleri af Griffenfeld paa Frederiksborg.

11. Nationalmuseets top.-ant. Ark. Unders. 26/8 07. — »Politiken« 8/9 1907. — De øvrige Maal var: Fra Skulder til Isse: 24 cm., Overarm: 29 cm., Underarm: 21 cm. Fra Skulder til Laar: 44 cm., Laar: 50 cm., Skinneben: 40 cm., Fod (strakt): 17 cm. — Ny kgl. Sml. Fol. 1318 c (Beretning om Aabningen 1820).

I

15 ff. O. Nielsen: Kbhvns. Hist. og Beskr. II, 219 ff.

18 f. Amts- og Klagebücher i Bergedorfs Stadsarkiv. (Velvillig Meddelelse fra Senatssekretær Dr. Hagedorn i Hamburg). — E. Arup: Studier i eng. og tysk Handels Hist. Side 322 f.

20 f. A. Ritschl: Gesch. der Pietismus II, 1—93.

21. Et Uddrag af Joakim Schumachers Optegn.: Da. Mag. 3 R., II, 297 ff.

23. L. Both i »Berl. Tid.« Nr. 2721.

24. Gravstedet (fæstet, ikke købt): Persh. Tidsskr. I, 197.

26. Bæres til Skole: Thieles Folkesagn I, 119. — Patron for den tyske Menighed: Bobé i »Fra Arkiv og Museum« III, 324.

27 ff. Jesper Brokmand: Joh. Monrads Selvbiografi, udg. af Birket Smith, Side 30. — S. M. Gjellerup i Biogr. Leks. III, 73 ff. — Vedel Simonsen i Ny kgl. Sml. Fol. 1318 c.

31. Disputatsen: Ny kgl. Saml. Fol. 1315. — Studierne i det hele: A. D. Jørgensen I, 8—22. — Notehæftet »Bibliotheca Philologica« har til Motto: »Universa studiorum ratio in docendo discendoque versatur«.

34. Omgang med adelige: Jørg. I, 30. — Brevet til Worm: Da. Mag. 5. R. II, 53. — Worm faar i Padova Brev fra S. 12/6 1656 (Dagbog i Rostgd. Saml. 20).

35 ff. Drikkevisen: Ny kgl. Sml. Fol. 1315. — En anden, sikkert yngre og forvansket Redaktion hos Jørg. I, 35—36.

Side

II

39. Chr. Bruun: Johan Rode (1587—1659) 1893. — »En gammel Optegnelse«: Mallingiana i R. A.
40. Rejsebreve: Wolff, 10—22 og Da. Mag. 5 R. II, 55—59.
42. Optegnelsesbog: »Autographa Griffenfeldia« (Thott 4to, 1930).
44. Oxford: Anthony a Wood's Life & times I, 352 (Oxf. hist. Soc. Publ.). — Foster: Oxford men & their colleges (1893).
46. Barlow og Fell: Mall. — Dictionary of National Biogr. III og XVIII. — Om S.s Studier i Bodl. Libr. under Barlows Anvisn., se »Autogr. Griff.«. — S.s Breve, som forgæves eftersøgtes af Allen i Oxford (Da. Sml. 2 R. III, 40), findes heller ikke i Lincoln. (Velvill. Medd. af Bibl. A. R. Maddison).
54. Guy Patin: Lettres choisies de feu Mr. G. Patin. . . . Cologne, 1691, I—III.
55. «En skarpsindig fransk Forsker»: Brunetière, cit. i L. Charlanne: L'infl. franç. en Angleterre au XVIIe Siècle, p. XIII.
56. »K. Mts. Kammer oc secrete Expeditioner« (Kabinetsark. i R. A.): $^{21}/_{9}$ 1665.
59. At S. ikke har studeret i Siena eller Bologna, fremgaar af Prof. A. Luschin v. Ebengreuths (Graz) Meddel. til Forf. Om Padova kan ingen bestemt Oplysning gives.

III

62 f. Ungdomsbreve straks efter Hjemkomsten: Da. Mag. anf. Sted.
66 f. Olrik: Drikkehorn fra Middelalder og Renaissance. — Rockstroh: Udvikl. af den nationale Hær I, 423. (Heri tilsvarende Oplysn. om Ødegodset efter Krigen, men man erfarer ikke, hvor meget der fandtes før denne). — Kapitelstakster i ældre og nyere Tid, udg. af Statens statist. Bur. (Forf. er ikke enig med Udg. i at betragte lave Kornpriser som Tegn paa en lykkelig Tilstand og omvendt). — Wiebe: Zur Gesch. der Preisrevol. im 16. u. 17. Jhrh. — Nina Bang: Tabeller over Skibsfart . . . gennem Øresund 1497—1660 (Jfr. Schäfer i Hans. Geschichtsbl. XXXV, 1).
67. Goëss til Kejseren $^{28}/_{7}$ 1661 (Wiener Ark).
70. Reetz: Jørg. I, 76. — Mall.
71. Moinichen: »Jammersmindet«, Side 202. — Kbhvns. Slot: Bering-Liisberg: Kunstkammeret, S. 20—21. — Jørg. I, 117 ff.
74 f. Werlauff: Hist. Efterr. om det store kgl. Bibl., S. 46 ff. — Jørg. I,

Side

138. — Protokol i Udenrigsminist. Aflever. til R. A. 1909; paa Bindet staar der: P. S. og Hieron. Operum IV—VI.

76. »Københavns Garnisons Journal« 1663. (Fra denne Bog, som meddeler Navnene paa til- og afrejsende gennem Portene, er Oplysningerne om S.s Rejser i 1660erne hentede).

77. Da. Mag. 5 R. II, 66. — Versene: Ny kgl. Sml. Fol. 1315.

78. Gabels Bistand: Mall.

79. »Kongens eget Kammer«: K. Mts. Kammer oc secrete Expeditioner« (1665—69) — Jørg. I, 160—167.

IV

83 ff. Om S.s Forhold til Kongeloven og dennes Forhistorie henvises i det hele til en særlig Undersøgelse af Forf., der formentlig vil se Lyset i Form af en Tidsskriftsafhandling.

84. (Jørgensen): Kongeloven og dens Forhistorie.

85. Ægteskabsforhandl. mellem Anna Sofie og Kurprinsen af Sachsen 1663—65 (Dresd. Ark. 7989). — Den da. Protok. (i R. A. Sachsen), (Jørg, I, 195) afviger stærkt fra den sachsiske.

87. »Autogr. Griffenf.«. — En indhæftet Seddel (S. 176) maa vist være fra 1665 og viser S.s Stemning over for de forskell. statsretl. Forf. — Hotomannus: De jure success. Regiæ in regno Franc. (1638).

90. I Katal. over Griffenf.s Bibl. findes slet ikke «Leviathan» og kun en Duodezudg. af »De cive«, som var kommen dertil 1671 i Dubletterne fra det kgl. Bibl. Derimod myldrer det med Udgaver af Grotius, Bodin og mange lign. Forf. — Grotius: De imperio summ. potestat. circa sacra (Ed. sec., Paris 1648) nævnes flere Gange med Anerkendelse i Autogr. Griff. Ogsaa Hans Vandal i »De jure regio« har benyttet denne Bog meget.

92. Dock: Der Souveränetätsbegriff etc. (1897). — Gierke: Althusius, S. 70.

93. »Nachspielet«: Sachs. Staatsarch. i Dresden, 7981.

V

96. Da. Kanc.: Geh. Ark. Aarsb. II, 175. — Sj. Reg. 1666—69 (indtil 1674 er Indlæggene hertil gennemgaaede af Forf. Blad for Blad).

98. Rejsesekretær: »Kammer oc secreteExp.». — Vers om Sehested: Konfisk. Pap. i R. A. XIX (efter Biskop Baggers Fort.): »Per niveas eqvitans vetus et novus Hannibal Alpes, Iste oculum, hic animum perdidit inter opus«.

100. Ber.-Liisberg 104. — Dozem til Bierman 1667 ff. i dennes Ark.

Side

R. A.). — Borri: Werlauff i Herholdts og Mansas Sml. t. d. da. Medicinalhist. (1834). — Fjelstrup: Guldmagere i Dmk., S. 3 og 101. — Liisberg p. 100. — Dommen: Thott 4to 1925.

102. Da. Sml. II, 281. — Publ. a. d. kgl. preuss. Staatsarch. XXVI, 114 og 116.

104. La chiave del Gabinetto p. 36 ff. — Jørg. I, 268. — Lavisse: Hist. de France VII, 1, 113. — Om Borris Virksomhed herinde findes Vidnesbyrd i Kbhvns. Garn. Journ. 3/6 1671, i Rentek.s Missivebog over Kbhvns. Distrikt 1689 p. 118 b, 126 og 127, samt i Linckers Brev til Landgrevinden af Hessen 5/10 69 (Marb. Ark.).

106. «En gammel Optegnelse»: Mall. (Reenbergs Fort.). — Schum.s Kopibog over Kancellibreve i Kabinetsark. (R. A.).

109. Brügkman 10/11 1677 til Ahlefeld (ikke til Bierman) i dennes Ark. i R. A.

110. Gabels Advarsel: Jørg. I, 182. — Hertugindens Breve i Publ. a. d. pr. Staatsarch. XXVI, 128, 142, 144.

111. Forholdet til Gyldenløve: Jørg. I, 251.

115. Højesterets Voteringsprot. 1669 (R. A.). — Kristen Jensens Sag var for 27/4.

116. Lindbæk: Aktstk. t. Statskoll. Hist. I, 343, 362, 369, 376, 379.

118. Schum. t. Susanne Gjøe 16/10 69 (Bækkeskovs Ark.).

VI

122. Jørg. I, 257. — Frederik III.s Død: A. Lübbers: De oldenb. Kgrs. og deres nærmeste Families Sygdomme og Død (Særtr. af Ugeskr. f. Læger 1906).

123. Borri: Burrhus Hyppocrates chymicus. — Kammerprot. 15/2 1670. — Kristian V: Lübbers. — Brandenb. Rel. 1680 ff. (Geh. Staatsarch. Berlin). — H. T. 8 II, 115.

124 f. Hessiske Relationer (Marburg Ark.).

126. Kongeloven: Jørgensens Udg., 70.

127 ff. Reformforslag: Da. Mag. 5 II, 281 og 4 IV, 274 ff.

129. Mall. i R. A.

130 ff. Partistridigheder: Kbhvns. Garn. Journ. 17/7 69. — Udenl. Ministres Relat. i Da. Sml. 2 III.

132 f. Første Reformer: Hess. Rel. i Marb. — Jørg. I, 293. — Christiansen: Dansk Statshusholdns. Hist. I, 315.

134 ff. Centralstyrelsens Omdannelse: Kgs. Optegn. i Konfisk. Pap. XIX. — Geh. Ark. Aarsb. II, 177 ff. — Urk. u. Akten. zur Gesch. d. gross. Kurf. XVII, 81 og 85. — Jørg. I, 297.

Side

136 f. Publ. a. d. kgl. preuss. Staatsarch. XXVI, 241. — Lavisse: Hist. de France VII, 1, 148. — Griff. til Formont 18/1 76: Konc. i Konfisk. Pap. XIX.

138. Nationalt Præg: Kbhvns. Garn. Journ. 1671. — Lütkens Adelsbrev 8/12 70 i Sj. Reg. Nr. 732. — Gelders Adelsbrev 19/10 1670 (stds. Nr. 658). — Gyldenløves Breve i Konfisk. Pap. VI og VII.

143. Jørg. I, 343 ff. — Jørgensen: Hist. Afh. III, 21 ff.

VII

146. Griff. t. Erik Banner 18/1 76 (Konc. i Konf. Pap. XIX).

147. Lindbæk II, 309, 443, 448. — Skovene: Sj. Reg. 1670 Nr. 664 og 709. — Sj. Tegn. 1671 Nr. 864. — Lindbæk II, 350 og 249.

152. Da. Kancelli: Underskrivelsesbøgerne.

153. Schult t. Schumacher 27/3 71, 4/8 73 og uden Dato (Konf. Pap. XII).

154. Kammerprot. 1670—75 i Kab. Ark. — Af Griff.s Udtalelse i hans Procesindl. 11/5 76 (Wolff 359): »De H. Majsts. egne Kammersager angaaende Papirer, saa vidt mig anbetroet haver været, findes udi en egen Skuffe i mit Kammer udi Cancelliet«, kan man maaske slutte, at han har ekspederet Sagerne fra Kgs. e. Kammer gennem Kanc.

155. Statskoll.: Lindbæk. — Højesteret: Voteringsprot. — Grevepriv.: Sj. Reg. 1671 Nr. 190 b.

156. Gemaksordinans: 11/5 70 (Sj. Reg. Nr. 163) og 25/5 71 (Sj. R. Nr. 188). Langes Breve: Da. Mag. 5 II, 313.

157. Adelspriv.: 20/9 71 (Sj. R. Nr. 327). — Amtmænd: Kgs. Bem. til et nu tabt »Opsat« af S. (Konf. Pap. XIX).

158. Jørg. I, 398—401.

159. Jørgensen: Niels Stensen. — Kingo: Sj. R. 1672 Nr. 338. — Mejer: H. T. 6 I, 400. — Ekspektancebreve: t. Eks. Sj. R. 20/5 70 (Nr. 171). — Krydsspørgsm.: Persh. Tidsskr. 3, II, 79. — Papirslapper: Wolff 96.

160. Karen Nansens Ligpræken (Uldalls Sml. 4to, 445).

161. Korfits Luft: Mall. (Niels Tolders Fort.). — Vandal: t. Eks. Sj. Reg. 70 Nr. 307. — Omsorg for Gejstl. og Univ.: Sj. R. 70 Nr. 600, 618; 72 Nr. 249. — Voteringer: Lindbæk II, 214, 216, 221, 401.

164. Kommercekoll.: Geh. Ark. Aarsb. II, 204.

165. Hess. Relationer (Marb.). — Religionsspørgsm.: Lindbæk II, 23 ff. (Paa J. R. Nr. 428 staar: »Af Schumacher efter Kanslers Ordre«); 124, 129, 224.

167. Børsen: Børsregnskaber i R. A. — Sj. R. 1671 Nr. 330.

Side

168. Kompagnierne: Persh. Tidsskr. 2. VI, 26. — Indtegningsbog i vestind. Kmp.s Ark. (R. A.).

169. Vestind. Komp.s Oktroy og Reglement: Vestind. aabne Breve 1671 Nr. 1 og 2. — Ostind. Komp.s Oktr. og Regl.: Ostind. aabne Br. 1670 Nr. 6 og 11.

170. Hans Leths Forslag: Jørg. I, 418. — Udbytte: »Retourbogen« i vestind. Komp.s Ark. — »Fortuna«: Allens Sml. I, 32 e.

171. Vestind. aabne Br. 1674 Nr. 1. — Ostind. aabne Breve.

172. Guineisk Kmp.: Lindbæk II, 293. — Vestind. aa. B. 1672 Nr. 2. — Inl. Reg. 1673 Fol. 106 og 255. — Isl. Komp. faar Bekræft. paa Friheder: Trykt Forord. 30/9 70. — Grønl. Handel: Sj. R. 1670 Nr. 138. — Moskwa: Inl. Reg. 1673 Fol. 271.

173. Jørg. I, 425. — Sj. Reg. 1/8 71 (Nr. 279). — Manufakturer bl. a. Sj. Reg. 1670 Nr. 205 og 292; 71 Nr. 331; 72 Nr. 13 og 272; 73 Nr. 30, 193; 74, 173 og 198.

174 ff. Grev Friis: Lindbæk II, 339. — København: Tr. Forordn. 10/12 70, 4/7 72 og 6/9 71. — Krhvns. Indlemm.: Lindbæk II, 424. — Frihedsbrev: Sj. R. 70 Nr. 593. — Lavene: C. Nyrop, Den danske Enevoldsmagt og Lavene. Se G.s vigtige Ændringer f. Eks. til Guldsmedenes, Kræmmernes og Bagernes Lavsartikler (Sj. R. 73 Nr. 50, 63 og 64). — Urenlighed: Sj. R. 71 Nr. 263. — Langebro: Sj. R. 70 Nr. 197. — Vejerhuset: ib. Nr. 733. — Skydebane: ib. 73 Nr. 201.

176. Lentes Gaard: Købebrev 8/6 70 (Konf. Pap. XIX). — Kbhvns. Skilderie 1823 Nr. 67. — Tidsskr. f. Postvæsen I, 118. — Fundberetn. 27/8 1908 i Top.-ant. Ark. — Liisberg: Kunstkammeret 149.

177. Wolff 51.

178. Mette Trolle 19/4 70 og 71 u. D. (Konf. Pap. XIII).

179. Vielsesbrev: Sj. R. 70 Nr. 636. — Ligtale over Karen Nansen: Uldalls Saml. 4to 445.

VIII

182. Svenske Overfald: Fabricius: Skaanes Overgang II, 248.

183 ff. Oldenburg: Jørg. I, 363 ff. — P. Lauridsen: Slesvig og Kronen, 124 og 133. — Kammerprot. p. 43 (25/12 1670).

186. Højesterets Vot. Prot. 1670 A. p. 131 og B. — Inl. Reg. 1673 p. 147. — Kammerprot. p. 5 og 24 (jfr. Brevet af 8/8 p. 29). — Geh. Ark. Aarsb. II, 176 Anm.

188 ff. Om Griffenfelds Udenrigspolitik se i det hele Forf.s Afhandl. »Griffenfeld og Fuenmayor« i Hist. Tidsskr. 8 II med de deri anførte Henvisninger.

Side

190. Kongens Brev: Vaupell I Tillæg, 5. — Puffendorfs Brev: Allens Saml. I Nr. 26.
193. Rantzau: Kammerprot. p. 48 (2/4 1671). Grev Ditlev Rantzau bliver Kammerherre 8/4 71 (stds. 53).
194. Skrivekalenderen: Gl. kgl. Sml. Okt. 3653.
196 ff. Gyldenløves Breve i Konfisk. Pap. VI og VII.
198. Husholdningsregnskaber sammesteds. — Kammerprot. p. 68 (27/8 1672).
201. Hübners Genealogische Tabellen I, Tab. 203 og 265. — Ty. Kanc. U. A.: Ostfriesland.
204. H. Oxenlew 21/2 1674 til Griff. (Konf. Pap. XI).
205. Lindbæk: Aktst. t. Statskoll. Hist. II, 481.
206. Kongens Advarsler: Wolff 264; Jørg. II, 289; Dmks Riges Hist. IV, 532.
208. Lavisse: Hist. de France VII, 1, 157.
209. Statskollegiet: Lindbæk II, 648, 650. — Jørg. II, 182. Kommissariaterne: Christiansen I, 129. Kancelliet: Underskrivelsesbøger og Kancellikoll.s Protok. Antallet af Ekspeditioner var 1670 (efter 9/2): 3344, 1671: 2498 (i disse to Aar mange Konfirmationer), 1672: 1933, 1673: 1625, 1674: 1740 og 1675: 1114.
210. Højesteret: Voteringsprotokoller.
211. Christiansen I, 359 og 374. — Jørg. II, 62 ff.
212. Brasch: Det polske Kongevalg 1674, 5. — Jørg. II, 172 og 177.
213. Indtægter: Mall. — Jørg. II, 496. — Resen: Descriptio et illustratio Samsoæ. Hafn. 1675. — Kgbrev 25/4 1674 (Sj. Reg. Nr. 143).
215. Bevill. for Ahlefeld 31/1 1671 (Kammerprot. S. 46). — H. T. 8 II 28.
216. Vinding: Jørg. II, 154.
217. Sygdom: Vaupell I Till. 8; Jørg. II, 552, 554 og 559. — Adel. Damers Breve: Jørg. anf. Sted. (Det er karakteristisk for Jørgensen, at han i det Side 178 cit. Brev læser: . . »naar hun bliver employeret« i St. f. »naar han kun bliver e.«, og ydermere paa disse Ord opbygger en Teori om, at denne »hun« er Magdalene Sibylle, som Griff. ikke kunde løsrive sig fra, mens han sendte Mette Trolle til Spanien [I, 247 og 333]). — Konfisk. Pap. XIII.
220. Lavisse: Hist. de France VII, I, 121. — Jørg. II, 200 og 275.
223. Brahes Brev i Allens Saml. I, 32 e. — Gyldenløves Brev af 24/12 1672 er forøvrigt vanskeligt forstaaeligt.
224. la Trémoïlle: Brasch: Griffenf.s Kærlighed. — Publ. a. d. preuss. Staatsarch. XXIV, 143. — Titres justificatifs du droict appart. au Duc de la Tremoïlle . . . [af D. Blondel]. Paris 1654. — Jørg. II, 200. — Fridericia i Biogr. Leks. XV. — Griff. t. Juel 22/1 1676 (Konc. i Konfisk. Pap. XIX).

Side

227. Bobé: Slægten Ahlefeldts Hist. (Frederik Ahlefeldt), 18. — Mall. (Brostrups Fort.).

228. Kieleruniversitetets latinske Bryllupshilsen til Griff. og Prinsesse Charl. Louise af Slesvig (Ny kgl. S. Fol. 1318 B). — Oktavhefte sammesteds.

229. Diamantring og Guldur: Konf. Pap. 1 (17/8 1670 og 23/10 1674).

230. Bæger: Allens Sml. I Nr. 35. — Raadhuset: Jørg. II, 183 og 328. — Bibliotek: Ny kgl. Sml. 8vo 376. — Kommunitetet: Sj. Reg. 17/9 1674 (Nr. 284). — Eksaminer: Jørg. II, 156 og 190.

231. Universitetsfesterne: Jørg. II, 185. — Vilh. Andersen: Tider og Typer. Erasmus I, 230.
Breve fra Ouw og Schrøder i Konf. Pap. XI og XII. — Æresvers af Jens Pedersen paa Dalum: Ny kgl. Sml. Fol. 1318 B.

IX

233 ff. Om Udenrigspolitikken se min ovenfor nævnte Afh. i H. T.

236. Griffenf. t. H. Vind 30/5 (30/8?) 1675: Konf. Pap. XIX.

239. Jens Juels Sendelse: Mallingiana.

246. Lavisse VII, I, 147. — Bobé: Fr. Ahlefeldt, Side 29.

247. Optræden over for Kongen: Ny kgl. Sml. Fol. 1318 b. — Meyerberg: Lilliencronas Rapport 7/6 75 i Allens Sml. I, 32 e.

248. Kongens Advarsler: Jørgensen II, 289.

250. Fogh: Mall. (Reenbergs Fort.). — Trémoïlle: Jørg. II, 324, 325. — Griff. t. Gyld. 29/1 76: Mall. — Gyld. 13/1 76: Konf. Pap

253. Troskabsed af Wismar: Griff. t. Enkedr. 16/12 75 (Kall 4to 454). — Medaljen: Jørg. II, 329.

254. Griff. t. Høgh 1/2 76; t. Gyldenl. 5/2 og til Susanne Gjøe (Konf. Pap. XIX).

255 f. G. t. Markus Gjøe 5/2 76 (ib.). — Hist. Tidsskr. 8 R. II, 100.

257. »Anecdote fortalt af Poulsen« i Mall. — Fængslingen: 10/3 opgives som Dato for Brevets Overlevering i Mall., men det siges fejlagtigt, at det overbragtes af Brandt. — I Ny kgl. Sml. Fol. 1318 b siges det, at Ahrensdorf ved Fængslingen trak Kaarden mod G.

260. Relation i Sv. R. A.: Karl XI, Danska kriget I. — Allens Sml. I, 32 e. — Gyldenløves Breve af 5/4 og 17/4 76 i Ny kgl. Sml. Fol. 1318 c.

261. Jørgensen II, 370—380. — Af Konc. til Geheimeregistr. 1676 Fol. 72, som er »dictered aff Hr. Statthollder Ahlefeld« paa Tysk, men indført i Registraturen paa Dansk, ses det Sprogskifte, som fandt Sted i den øverste Styrelse ved G.s Fald. — Griffenfelds Stemning: Lincker 15/4 1676 (Marburg Ark.). — Fr. Brandt (stds).

262 ff. Processen: Jørgensen II, 383 ff. — Indlæggene hos Wolff og Vaupell.

Side

X

271. Skafotscenen: Slange i Thottske Sml. Fol. 1120. — Tøger Reenberg i Mall. — Jørg. II, 430 ff.
273. Jørg. II, 427. — Seckmanns Vidnesb. i Ny k. S. Fol. 1318 b. — Schumachers Bøn: Wolff 385. — Boet: Indtægts Copie Bog I i Kbhvns. Ktr. (Rentek. Ark.).
274. Bülows Memorial 10/6 76 (Indk. S. t. Krigskoll. Juni 76 Nr. 958). — Marie Motzfelds Ansøgn. 11/9 og 14/9 78 (Indlæg t. Miss. 13/9 og 26/9 78: Schøllers Kammereksp.).
276. Munkholm: Jørg. II, 449 ff. — Biogr. Leks. (U. F. Gyldenløve). — Da. Sml. 2, VI, 50. — Persh. Tidsskr. 3, II, 77.
277. Jørg. II, 437. — Brev til Moderen: Wolff 420.
278. Davids Salmer: Wolff 428.
279. Andre Digte: Jørg. II, 457. — Epiktet: Kgl. Bibl., Udstill. 145. De Citater, som ikke kunde læses fuldtud, ere supplerede efter Forfatterne af Dr. Ræder. Naar Jørgensen (p. 466) betvivler, at Benyttelsen af Blæk og Papir var Fangen forbudt, strider dette mod hans eget Citat af Skiens Digt (p. 456) og mod hans Beretn. (p. 433). Naar Jørg. ligel. omtaler en Seneca, som Gr. skulde have haft i Fængslet, skyldes dette vist en Fejllæsning af Udgiverens Navn af Epiktet: »Snecanus«. — Werlauff: Efterretn. om det st. kgl. Bibl. Side 50. Det heri nævnte Nye Testam. er siden da forsvundet.
280. »Jammersmindet« p. 18 (Udg. 1869).
281. Skiens Digt: Ny k. S. Fol. 1316.
287. Ny k. S. 1315. — Jørg. II, 458. — Barlows Bøn: Mall. (Reenb.s Fort.). — Holger Paulli: Ny k. S. 8vo 376.
288. Jørgensen II, 462. — Plessen til Komm. Skien 7/6, 25/6 og 5/11 92, 18/8 93. — Margr. Schumachers, Bispinde Baggers, Testam.: Ny k. S. 4to 2115. — Moderens Død: Persh. Tidsskr. I, 197.
290. Peder Jespersen: Optegn. i Konf. Pap. XIX. — Jørg. II, 472. — Kirurgen Frauens Beretn. 15/8 99: Ny k. S. 4to 2017 b. — Provst Schmidts Beretn. 1824 til Engelstoft (Ny k. S. Fol. 1318 c.).
294. Schack-Rathlou: H. T. 6, IV, 43. — Høst: ib. V, 616.
298. Fridericia i Biogr. Leks. (Schumacher).

TILLÆG

Schumachers Notitser i de paa Side 280—281 gengivne to Sider af Epiktet.

S. 150

θαυματοποιία τις τοῦ
θεοῦ εἰς τὰ ἔσχατα με
βάλλοντος ἐκ δὲ τῶν
ἀπόρων διασώζοντος
μηδὲν ἄγαν *μισ . . . . .*
ἐστιν ὅστις
ἄριστον μέτρον *οὐκ αυτῷ*
σοφός.
καπνόν γε φεύγων εἰς
τὸ πῦρ περιέπεσον
. . κατατέταχα μου τὴν
ὁρμὴν τῷ θεῷ . . . .
. . . . οὐ βούλει οις . .
θέλει . . . . . κρεῖττον γὰρ
. . . μαι δ' ὁ θεὸς θέλει
η . δ' ἐγὼ ἕπου θεῷ
. ει θέλοντος κανέπερι
— — — — — — — —

S. 151

τῷ θεῷ . . . .
εἴ πως πνέοις
— — — — — —
— — — — — —
μεγάλοις χαίρειν σμικρὰ
ἡδέως
ἔχει
ἀδύνατον φρόνιμον
εἶναι μὴ ὄντα ἀγαθόν
Nemin
. . . . ipse nisi
. . . dem non modo a sapien . .
. . . . sed
. . . . credit
οὐχ οἷόν τε ἀγαθὸν εἶναι κυρίως
ἄνευ φρονήσεως οὐδὲ φρόνιμον
ἄνευ τῆς ἠθικῆς ἀρετῆς.

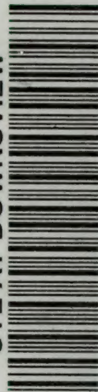

PERSONREGISTER

(Griffenfelds og de danske Kongers Navne er ikke medtagne. De udenlandske Fyrster anføres under deres Landes Navne).

UTL AT DOWNSVIEW
D RANGE BAY SHLF POS ITEM C
39 10 02 12 01 015 4